

2

ИУАЩХЬЭМАХУЭ

2021

ИУАЩХЬЭМАХУЭ

ISSN 0206 – 5266

МАРТ • 2021 • АПРЕЛЬ

2



ГУАЩХЪЭМАХУЭ

12+

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЭ
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКЭ
ЖУРНАЛ

1958 гъэ лъандэрэ кыдоки

март **2** апрель

Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэм
и «КъБР-Медиа» къэрал кӀэзонэ
гуэхущӀаплэм кыдегъэки

РЕДАКТОР НЭХЪЫЩХЪЭР
Мыкъуэжь Анатолэщ

РЕДКОЛЛЕГИЕМ ХЭТХЭР:

Ацкъан Руслан, Баклуу Хъанджэрий,
БищӀо Борис, Гъут Іэдэм, Къэрмокъуэ Хъэмид,
Тэтрокъуэ Астемыр, Тымыжь Хъэмыщэ, Хъэвжокъуэ Людмилэ,
Истэпан Залинэ (жэуап зыхь секретарь)

НАЛШЫК
2021

Псалъащхьэхэр

ЖъантIэ

ТхакIуэ Дудар Хьэуттий къызэралъхурэ илъэси 100 ирокъу

Хьэвжокъуэ Людмилэ. Зи гушыIэр шабзэшэу шэрыуэ.....	3
Дудар Хьэуттий. Дадэхъан. Фыз къызэрышар. <i>Рассказхэр</i>	9
Дудар Хьэуттий. <i>ГушыIэ кIэщIхэр</i>	13

Артист Хьыдзэдж Борис илъэс 70 ирокъу

Истэпан Залинэ. НэхъыфIыр ди театрым, лъэпкъ щэнхабзэм къылгысыну сыхуейщ. <i>Интервью</i>	15
Хьыдзэдж Борис хужаIахэм щыщ пычыгъуэхэр.....	24

Прозэ

Чэрим Марианнэ. ЛIы иримыкъу. <i>Роман</i>	30
---	----

Усыгъэ

Лермонтов Михаил. ЩIэпхуэжар. <i>Бгырыс хъыбар</i>	99
Гугъуэт Заремэ. Дэтхэнэри – дуней щхьэхуэщ.....	104
Дудаев Чермен. «Си хъзырым и щIагъкIэ, мы си гум...» «Мыгувэу, мыгувэу, сощIэ...» <i>Усэхэр</i>	104
Дзасохов Музафер. Мылъку. Уэсэпс, уэсэпс... <i>Усэхэр</i>	105
Скодтаев Эльбрус. «Губгъуэм, ди мэзышхуэм, къуажэ псом...» Мывэхэр. <i>Усэхэр</i>	106
Касаев Батрадз. Псынэ. ВагъуитI. <i>Усэхэр</i>	107
Куличенкэ Наталье. «Нэхъыби сыхуейкъым...» УщэжьэжкIэ... <i>Усэхэр</i>	108

Публицистикэ

НэщIэпыджэ Замирэ. Гъуэгу тэмэм пхытшыфыну къысщохъу. <i>Интервью</i>	110
---	-----

Культурэ

Хьэвжокъуэ Людмилэ. Лъэпкъыр зыгъэбжьыфIа.....	115
---	-----

ГуэрыIуатэ

МыдаIуэм насып иIэкъым. Пэжыгъэ. Хъан нэпсей. <i>Таурыхъхэр</i>	119
--	-----

Сабийхэм папщIэ

Мэз Аниуар. <i>Усэхэр</i>	135
--	-----

Хьэкъун Барэсбий. Адыгэ къэкIыгъэцIэхэр.....	155
Псалъэжъу зэхэль псалъээзблэдз	158

ТхакIуэ Дудар Хьэутий кызыралъхурэ илгэси 100 ирокъу



ЗИ ГУШЫНЭР ШАБЗЭШЭУ ШЭРЫУЭ

«ГушыIэр Тхьэм и щIасэщ», жеIэ адыгэ псалъэжьым. АтIэ а гушыIэр кызыгъэщIыр тIэунейрэ Тхьэм и щIасэу, пщIэрэ щIыхьрэ хуэфашэу зэрыщытыр шэч зыхэмылъщ. И зэфIэкIи, IэщIагъи, щIэныгъи гушыIэм тегъэпсыхьауэ, и гуи, и пси «гушыIэкIэ зэрылълэу» кыгъуэгурыкIуащ лъэпкыым куэд хуэзылэжъа Дудар Хьэутий Мызэ и къуэр. Ар 1921 гъэм майм и 15-м Къэбэрдей-Балъкъэрым и Бахъсэн куйейм хыхьэ Къулькъужын Ищхьэрэ (Къуэнхьэблэ) жылэм кыщальхуащ. Курыт еджапIэр кьиуха нэужь, егъэджакIуэхэм я щIэныгъэм щыхагъахьуэу Налшык дэт институтым и егъэджакIуэ курсхэм 1938–1940 гъэхэм щеджащ. 1940–1942 гъэхэм я къуажэ игъээжри, курыт еджапIэм адыгэбзэмрэ литературэмрэ щригъэджащ. 1942–1944 гъэхэм Тырныауз дэт вольфрам-молибден комбинатыр зэфIэзыгъэувэжахэм яхэтащ, абы папщIэ СССР-м и Совет Нэхьыщхьэм и Президиумым и унафэкIэ «1941–1945 гъэхэм екIуэкIа Хэку зауэшхуэм и зэманым и къару емыблэжу зэрылэжъам папщIэ» медалыр кыыхуагъэфэщауэ щытащ.

А лъэхъэнэм, зэрылажъэм кыдэкIуэу, Дударым журналистикэми и зэфIэкI шигъэунэхуащ: кыщыхьуа жылэм дэс цIыху гуащIафIэхэм ятеухуа очеркхэр итхыу, ахэр газетхэмрэ журналхэмрэ кытры-

ригъадзэу, радиокIэ къригъэту шытащ. КIэщIу жыпIэмэ, тхэным гу хуэзыщIа щIалэм творчествэр зэи IэщIыб ищIакъым. 1944 гъэм радиокomiteтым шылэжьэну щрагъэблагъэм, Налшык Iэпхъуащ икIи «ХъыбарыщIэхэр» къудамэм и редактору, иужькIэ редактор нэхъыщхьэм и къалэнхэр игъэзащIэу, 1947 гъэ пщIондэ лэжьащ. 1947–1949 гъэхэм «Къэбэрдей пэж» (иужькIэ «Ленин гъуэгу», иджы «Адыгэ псалъэ») газетым и корреспонденту шытащ. Ленинград дэт консерваторием 1949 гъэм щIэтIысхъащ, ауэ ар къиухыну и узыншагъэр пэлъэщакъым. ИужькIэ и хэку кыргъээжри, лэжьыгъэм пищэжащ.

Сыт хуэдэ IэнатIэ пэрымытами, и гъащIэр дауэрэ къемыкIуэкIами, Дудар Хь. тхакIуэт икIи журналист Iэзэт. 1958 гъэм кыщыщIэдзауэ СССР-м и Журналистхэм я зэгухъэныгъэм, 1990 гъэм кыщыщIэдзауэ СССР-м и ТхакIуэхэм я зэгухъэныгъэм хэтащ. Абы лъэпкъ щэнхабзэм хуилэжьар гулъытэншэ хъуакъым: театр гъуазджэм и зыужьыныгъэм хуищIа хэлъхъэныгъэр къалъытэри, 1973 гъэм «КъБАССР-м гъуазджэмкIэ щIыхъ зиIэ и лэжьакIуэ» цIэ лъапIэр кыфIащ.

УсакIуэ, тхакIуэ, драматург, журналист цIэрыIуэр 1994 гъэм майм и 5-м дунейм ехыжащ, кыщIалъхуа Къулькъужын Ищхъэрэ къуажэм шыщIалъхъэжащ.

Дудар Хъэутий къэбэрдей литературэм гушыIэмрэ ауанымрэ я лъабжьэр шызыгъэтIылъа тхакIуэ нэхъыжьхэм ящыщ. Абы и IэдакъэщIэкIхэр иту тхыль зыбжанэ дунейм кытехъащ. 1964 гъэм къыдэкIа «Си пащIэр» япэ тхыльым гушыIэ теплъэгъуэ кIэщIхэр (миниатюрэхэр) шызэхуэхъэсащ. Абы кыкIэлъыкIуащ тхакIуэм и гушыIэхэмрэ ауанхэмрэ зэрыт сборникхэр: «Пэ вабдзэ» (1968), «ГушыIэхэмрэ ауанхэмрэ» (1977), «Гупсыси – псалъэ» (1985), «ГуфIэгъуэ щащIэ» (1992) жыхуиIэхэр.

Дударым и зэчийр сабийхэми яхуигъэлэжьащ. «Таурыхъхэр» фIэщыгъэм щIэт тхыльыр тIэунейрэ – 1980, 1996 гъэхэм – къыдэкIащ. Апхуэдэуи цIыкIухэм яхуэгъэзауэ абы итхаш «Хъэлэлыжьрэ Хъэрэмыжьрэ», «КъуийцIыкIу» пьесэхэр. Мы тхыгъэхэм гъэсэнэгъэ-уцииныгъэ мыхъэнэ ящIэлъщ, сабийхэм я къэухъым зегъэуэщIыным хуэунэтIауэ гъэпсащ.

«Таурыхъхэр» (1996) тхыльым и етIуанэ къыдэкIыгъуэмрэ усэхэр, уэрэдхэр, гушыIэхэр шызэхуэхъэсыжа «Едзыгъуэхэр» (2001) тхыльымрэ езы тхакIуэр дунейм ехыжауэ къыдэкIащ.

Дудар Хь. хэлъхъэныгъэ нэхъыбэ зыхуищIар гушыIэмрэ ауанымрэщ, ар усыгъэ, прозэ е драматургие тхыгъэ ирехъу. Литературэдж Абазэ Албэч пэжу гу зэрылгытащи, «тхакIуэм телъыджэу кыгъуэтырт икIи иузэщIырт щIэнэкIалъэхэмрэ гушыIэхэмрэ. Дерс гуэр кыыуумыхыу, уи гур имыгъэпIейтейуэ зыри яхэткъым абыхэм».

Дударым и гушыIэхэр шабзэшэу шэрыуэт. Псом хуэмыдэу ар шынэрылгыгъуш сатыриплI фIэкIа мыхъу, ауэ гупсысэ куу зыщIэлъ едзыгъуэхэм. Абыхэм гъащIэм и теплъэгъуэ, и хабзэ куэд къызэщIаубыдэ, цIыху зэхуэмыдэхэм я дуней тетыкIэр къапкърош. КъызэщIэкъуауэ къэбгъэлъагъуэмэ, а тхыгъэ кIэщIхэм тхакIуэм хэлщэн мыхъумыщIэхэр ауан щещI, цIыхум и дагъуэхэм гу лъригъэтэжу, фIымрэ дахагъэмрэ хуиушийуэ. НэгъуэщIу жыпIэмэ, Дударым и



едзыгьуэ цIыкIухэм дидактикэ ин «яхэгьэпщкIуащ». Мис, псалъэм папщIэ, абыхэм ящыщ зыбжанэ:

КЪЭРАБГЪЭ

Къыпхуэзамэ, и дзэлыфэр пхуетI, –
«Гухэль IэфIкIэ» ар къопсалъэ.
Уи щIыбагькIэ мащэ щетI, –
ИгукIэ джатэр пхуегьэдалъэ.

ХЪЭГЪАПХЪЭ

Уэшхыу ткIуэпс закьуэ къытеткIуамэ,
Псыдзэ къыщIэуауэ къыщохъуж.
Уафэр хьуэпскIыу ильэгьуамэ,
Дунейр мафIэм хисхьэу тхьэ щелуэж.

* * *

Зы фIы гуэр уэ къохьулIамэ,
Зэльэкьуауэу ар къомэх!
Уи насыным ипкъ щIэлIамэ,
ЛIауэ щытми, къохъуж щIэх!



А.К.

Пщащэ тхьэIухуд! «Лыщхьэщ!» – жыпIэщ, зебдзри,
Уэ уи адэм и ныбжь гуфIэжу удэкIуащ.
Ауэ ар щIэх дьдэ хьинтIрэу щхьэпрадзри,
Лыжьбыр къулыкьум и фэеплъу къыпхуэнащ!

* * *

КъыщIэмыщу и щхьэ закьуэм фIэкIа,
Лым и фызыр дыщэ самэм хигьэтIысхьащ.
«Е, теурэз хьун! Си щхьэр щхьэ къэбгьэна?» –
КIий-гуоуэ фыз нэпсейр лIы лажьэншэм щыхьащ.

Дударым и IэдакьэщIэкI едзыгьуэхэм, гушыIи ауани хэмылъу, фи-
лософие куукIэ гьэнщIахэри яхэтщ:

* * *

Уо, къулыкьу, сыту убзаджэ-тIэ!
ЦIыху акьылыншэр щогьэкIыф.
Уо, къулыкьу, сыту уIуцыщэ-тIэ,
ЦIыху Iэдэбыр и пIэм къонэжыф.

* * *

IуэхуфI длэжьын ди гугьэжу,
Къохьур куэдрэ дыщежажэ,

Ауэ, ди щхьэм дигу ебгъэжу,
Къыщыхэтхи щыIэщ лажьэ.

* * *

НыбжьэгъуфIыр анэкъильху пэлытэщ.
Уныбжьэгъуншэ? – Удамэншэ тхьэрыкъуэщ!
Ауэ щхьэгъусэ пэж нэхъ ныбжьэгъу лъэщ
Мы дунейм темыткIэ сэ си тхьэрыIуэщ!

СатыриплIхэм нэмыщI, Дудар Хь. и къалэмыпэм усэхэри уэрэ-дыпкъхэри къыпыкIащ, ахэр тхакIуэм и тхыгъэхэр щызэхуэхьэсауэ иужьрейуэ къыдэкIа «Едзыгъуэхэр» тхылъым иту дунейм къытехьащ. Апхуэдэхэщ: «Къепль си нитIым», «Гъатхэ», «Си Мурэ», «Си лъагъуныгъэ», «Нэ къуэлэн», «Къулькъужын пщащэ», «Адыгэ нанэм и уэрэд», «Адыгэ дадэм и уэрэд», «Уэшх» жыхуиIэхэр, нэгъуэщI зыбжани.

Дудар Хь. и творчествэм усыгъэхэр къыщыхэхуэ къэхьуами, лъэпкъ литературэм увыIэ нэхъ ин щызыубыдар абы и прозэмрэ драматургие тхыгъэхэмрэщ. И гушыIэ рассказхэр кIэщIу, уккъыщеджэкIэ утезыгъэзашэ къетхэкI куэд хэмыту, я сюжетыр гъэщIэгъуэну, зэрытха бзэри къулейуэ гъэпсащ. Образхэр къыщигъэщIым, тхакIуэм психологием и Iэмал зэмылIэужьыгъуэхэр къыгъэсэбэпащ. Персонажхэм я цIэри, тхыгъэхэм къыхэщ щIыпIэхэм я фIэщыгъэхэри мыхьэнэ пыухыкIа яIэу сюжетым и зы пкъыгъуэу хэуващ. Псалъэм папщIэ, «Фыз къызэрысшар» рассказым и япэ сатырхэм деж узыщрихьэлIэ жылэм и фIэщыгъэм – Алмэстыкъуэ (Алмэсты + къуэ) – тхыгъэм и сюжетым гушыIэр лъабжьэ зэрыхуэхъунумкIэ щIэджыкIакIуэм хьыбар ирегъащIэ. ТхакIуэм мыбы къыщилэтыр сыт щыгъуи гъащIэм къыдекIуэкI зы жылагъуэ проблемэщ – зи къэшэгъуэ фIэкIахэр къэшэгъуей зэрыхьурщ, къэзымышэххи къазэрыхэкIырщ. Рассказым и персонаж нэхьыщхэ Мурид хьыджэбз куэд къыхуагъэлыгъуэ, IэщIагъэкIи, щIэныгъэкIи, дахагъэкIи дагъуэ лъэпкъ ямыIэу, ауэ абы и «насып кърехьэкIри» езыр шоферу здэлажьэ колхозым и жэмыш Дахэлинэ къэшэ. Тхыгъэм и кIэухым деж жылэм и фIэщыгъэр тхакIуэм, нэщэнэм (символом) хуигъакIуэу, къыхегъэщ: «Хэт и гугъэнт си къэшэныр Алмэстыкъуэ дэсу? Си гугъакъым!» – жеIэ Мурид.

Дударым и гушыIэ тхыгъэхэр псори рассказу гъэпсакъым, языныкъуэхэр теплэгъуэ (миниатюрэ) къудейщ, уеблэмэ я ухуэкIэкIэ анекдотым пэблагъэщ. Апхуэдэхэщ, псалъэм папщIэ, «Дызэхуэдэ муслъымэнщ», «Уэхьэхьейкъуэ, берычэт!», «Дыгъужьыл сшхынуш», «Си жин пэшэгъухэм ядэркъым», «Делафэ къызумыплъ», «Уэсмэн и фызышэ», «КъуацэкIэ хэуащ» жыхуиIэхэр, нэгъуэщI куэди. Мыхэр псори кIэщI дьдэщ, гупсысэ кууи хэплъагъуэркъым, ауэ гушыIэ дахэ ящIэлъщ, анекдотым хуэдэуи, уагъэнэжэгужэ. Псалъэм папщIэ, «Уэхьэхьейкъуэ, берычэт!» миниатюрэм деж адэ-анэр къуэ мыхъумыщIэм, ефэрейм йоущие, адэр мэгубжьри: «... *Иман сиIэкъым уэ узэрыс унагъуэ игъащIэкIэ берычэт кыхьэм*», – жеIэ. Ар щызэхихым, «*щIалэжьыр щыльэтищ, бжэр зэIуигъэуэщIыкIри, щIыбым щIэгуоукIащ*: – *Уэхьэхьейкъуэ, берычэт! Сэ сыщIокI: нэхъ берычэтыIуэу кыхьэ мы унагъуэм! – жиIэри*».

ГушыIэмрэ ауанымрэ лъабжьэ яхуэхуаш Дударым и драматургие тхыгъэхэми. Литературэдж, критик ЩакIуэ Марьянэ пэжу кызырэ-хигъэщаци, «комедие жанрыр къэбэрдей драматургием лъэ быдэкIэ хэзыгъэувахэм ящыщц Дудар Хьэутий. <...> Ди гъащIэм, ди псэукIэм хуэуэдащ абы и тхыгъэхэр. И пьесэхэм тегъэщIапIэ яхуэхуар гуа-пэмрэ жагъуэмрэ, хьэлэлыгъэмрэ фэрыщIыгъэмрэ, фIымрэ Iеймрэ яку къыдэхуэ фIэгъэнапIэхэрц. ТхакIуэм къегъуэт икIи и гупсысэкIэ шэрыуэу еузэщI и щIэнэкIалъэхэри, и гушыIэхэри, и ауанхэри. Дерс гуэр хэмылзу, зыгуэркIэ уимыгъэпIейтейуэ абыхэм яхэтыр мащIэщ. <...> Дударым и тхыгъэхэм пэрыхьэту къыщыбгъуэтынущ узыщыды-хьэшхыни, ауан пщIыни, узыхуэхуэщIэни».

1963 гъэм дунейм къытехьа «Нэчыхьытх» япэ къэбэрдей комедие-водевилым тхакIуэм зэчий ин зэрыбгъэдэлъыр наIуэ къищIат. Абы щIэлъ гупсысэ нэхьыщхьэр зыхуэунэтIар пасэрей хабзэжьхэр къэу-нэху лъэхъэнэщIэхэм зэрахэмызэгъэжырщ, абыхэм ящыщу языны-къуэхэм цIыхур зэрагъэпудырщ, уеblэмэ насыпыншэ зэращIырщ. Пьесэм и конфликтыр зэхьэлIар гухэлъ зэхуэзыщIа ныбжьыщIэхэу Мэжидрэ Налжанрэ я лъагъуныгъэр гъащIэм зэрыщамыгъэувыфырщ. ЩIалэм фIуэ ильэгъуа пщащэм щIитын уасэ иIэкъым, абы кыыхэкIкIэ Налжан и адэшхуэ Мэхьмуд и къуэрылхур зи ныбжьыр хэкIуэта, ауэ мылкъу зыбгъэдэлъ сондэджэр Къанщауэ иритмэ нэхъ къещтэ. Мэхь-муд и образым къыщхьэщыкIыу, зыгуэркIи пэщIэгъэувауэ тхыгъэм кыыхощ абы и щхьэгъусэ Быбэ и образыр. Ар ныбжьыщIитIым я тель-хьэщ, захуагъэм хущIэкъу, хабзэжьхэм япэщIэт цIыху акъылыфIэщ.



«Нэчыхьытх» пьесэм къытращIыкIа спектаклыр режиссёр Тубай Мухьэмэд игъэуври, ЩоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и репертуарым ильэс бжыгъэ куэдкIэ хэтащ, Адыгейми Къэрэшей-Шэрджэсми цагъэлъэгъуаш. Апхуэдэуи ар хамэ лъэпкъыбзэхэмкIэ зэрадзэкIри, 70 гъэхэм къриубыдэу Кавказ Ищхьэрэм, Къалмыкъым, Башкирием, нэгъуэщI щIыпIэ зыбжанэми щыIэ драмэ театрхэмрэ музыкэмкIэ театрхэмрэ цагъэлъэгъуаш.

Дударым нэгъуэщI драматургие тхыгъэхэри и Iэдакъэ къыщIэ-кIащ: «Щхьэгъусэ нэпсей», «Жэщтеуэхэр», «Ди министр малхьэхэр», «Ди ауанхэр», «Щауэхэр», «Мэзым къыщыхуэхэр», «Суд йокIуэкI», «Пшынауэ», «Дохутырымрэ сымаджэмрэ». 1974 гъэм къыдэкIа «Пьесэхэр» тхылъым тхыгъиплI хыхьащ – «Борэн», «ЗэгъунэгъуитI», «КъуийцIыкIу», «Хьэлэлыжърэ Хьэрэмыжърэ». Абыхэм ящыщу япэрей пьесэм – «Борэн» зыфIищам – къэралым щекIуэкIа Iуэхугъуэшхуэхэр, зэхуээкIыныгъэ инхэр (Совет властыр зэрызэфIэувар, граждан зауэр, Хэку зауэшхуэр) лъабжьэ хуэхуаш. Тхыгъэм къытращIыкIа «Лениным и фэеплъ сын» спектаклыр Октябрь революцэр ильэс 50 щрикъум ирихьэлIэу режиссёр Ерчэн Леонид игъэувауэ щытащ.

Тхэным къыдэкIуэу, Дудар Хь. зэдзэкIынми хуэIээт, хамэ лъэпкъ тхакIуэ зэхуэмыдэхэм я тхыгъэхэр адыгэбзэм къригъээзэгъащ. Апхуэдэхэщ хамэ лъэпкъхэм я таурыхь зыбжанэ, Канонидис Ф. и «Грек щIалэ цIыкIум теухуа рассказхэр», Твен М. и «Пащтыхьыкъуэмрэ факъы-рэмрэ», Толстой Л. и «Мыщищыр», Этезов О. и «Мывэхэм ящIэж» повестыр, Гуртуев Е. и «Хьыджэбз хьэщIэ» рассказыр, нэгъуэщIхэри.

И едзыгьуэхэм языхэзым Дударым мыпхуэдэу щитхыгьат:

*Зэгуэр зэуэ си уахьтыр кьэсыници,
Сэри зы кьуэладжэ сыдадзэжыници,
Нэхь иужькIэ ягу сыкьэкIыжыници,
Цыху гущIэгьулыхэм сыкьыдахыжыници.*

Литературэмрэ щэнхабзэмрэ псэемыблэжу хуэлэжьа Дудар Хьэу-
тий и цIэр нобэкIэ «кьыдэхыжыным» хуэныкьуэкьым, сыту жыпIэмэ
ар льэпкьым IэщIэхуакьым, и творческэ щIэиныр адыгэ тхыдэм зы
Iыхьэу хэуващ.

ХЬЭВЖОКЪУЭ Людмилэ,
филологие щIэныгьэхэм я кандидат



ДАДЭХЪАН

Ллэщлгыгуэ лэджэклэ узэлэбэклыжмэ, зы фызыжь цлыкүрэ зы лыжь цлыкүрэ зэщхэггусэу псэугъащ. Ллыжь цлыкүм и цлэр Дадэхъант, фызыжь цлыкүм – Нанэхъант. Апхуэдизклэ ахэр факьырэти, я льяпсэр псыдзэм ихьа хуэдэт.

Дадэхъан егъелеяуэ щхьэхынэт – арат кьулейсызыгъэ псори кьызыхэклыр. Ар апхуэдизклэ щхьэхынэти, дуней псом цлыхуу тету хьуар щхьэхынагъэклэ зэпеуамэ, бжыпэр яфлиубыдынт. «Я дэ ди Тхьэу Тхьэшхуэ, мыр сыту дуней фейцей! – зэпымыууэ тхьэусыхэрт Дадэхъан. – Пщэдджыжькларэ ськьотэджри зызохуапэ, пщыхьэщхьэкларэ зызотлэщлыжри согьуэлъыж! Ар зы махуэтэм, ар махуитлгэмэ, сьдэклуэтэнти! Апхуэдиз бэлыхь стелъу си гъащлэ псор дауэ зэресхьэклынур!».

И щхьэхынащхьы, Дадэхъан кьалэнитл, – шхэнымрэ жеинымрэ, – дэгъуэу зэдрихьэклырт. Ауэ, гъэщлэгъуэныратэкъэ, мыбы щыгъуэми Дадэхъан тхьэусыхэрт: «Сызэрышхэу жей щхьэкклэ соллэ, жей сызэрырикьуу сомэжаллэ!»

Дадэхъан гууэщлы махуэ псом щылыт. Жэщ хьуакъэ – пырхьыжу жейрт.

Дадэхъан нэхь зытригъэллыклрэ хуэсакъыу ихьумэу зы кьэпталыжь закьуэ илэт. Игъащлэм нэхь щыгъыныфлыгуэу щитлэгъари арат. Ар абы зэрыщыгърэ илъэс лэджэ щлат. Ауэрэ кьэпталыжьыр гьуанэпщланэу лэжьащ.

Зы пщэдджыжь гуэрым Дадэхъан и щхьэггусэм елъэлуаш:

– Нанэхъан! Кхьылэ, тло, си кьэпталыжь закьуэр тлэклы схуэдыж. Апхуэдизклэ фейцей хьуащи, зрипэсу хьэм пщичыжынкьым.

– Сытклэ пхуэздыжын, си Дадэхъану дыщэзэрылэ?! Мастэ силэ мыгъуэкьым, – тхьэусыхащ Нанэхъан. Итланэ, тлэклүрэ хэгупсысыхьри, кьыпищащ: – Сэ дэздзыхауэ зы ху пут закьуэ силэщ. Хьарзынэу нобэ бэзэр махуэщ. Ху путыр бэзэрым хьы, щэи, утемыуклытыхьыну зы кьэптал цлыкүрэ мастэ дестэрэ кьэщэхуи кьэклуэж. Уи кьэпталыжьри пхуэздыжынщи, тлүри зэблэхьуурэ зепхьэнщ.

Ар щызэхихым, гуфлащэщ, кьыщыльэтри, щэ зигъэджэрэзащ. Ауэ ху путыр и дамащхьэм телъу бэзэрым ихьын зэрыхуейр кьыщыгурылуэм, боф жилуэ уклуриижащ.

– Нанэхъан! – еджащ ар и щхьэггусэм. – Сэ леищэ мыгъуэу соцхьэх, кхьылэ, бэзэрым уэ схуэклуэ.

– Уэ укьэсыжыху уи плэкклэ сэ сыщхьэхынщ, Дадэхъану си дыщэзэрылэ! Уэ пхуэхьунур, уигу ирихьыну кьэпталыр сэ дэнэ щысщлэн, на-а гущэ?

Итланэ Дадэхъан хьылагъэ хуоклуэ.

– Тхьэмыщклэм бдзы клэщлри клыхьри хуохьу. Пщамплэ тетрэ лэгъуапитл пыт закьуэмэ, сыт хуэдэми содэ. Кхьылэ, уэ клуэ, Нанэхъан! – аргуэру Дадэхъан и щхьэггусэм елъэлуаш.



– Уафэ кьащхьуэ, щІылгэ щхьуантІэ, лъэмбытІ сымычын! – кІэщІу пигъэщхьащ Нанэхьан.

Дадэхьан сыт ищІэжынт? Ху путыр и дамащхьэм трильхьэри ежьащ.

Дунейр бадзэуэгъуэти, махуэр хуабэвэхт. Дадэхьан тІысрэ зигъэпсэхумэ, ежьэжурэ лъабэдий ищІурэ здэкІуэм, ху путыр кьытехьэлгэ хьуащ. «Мыр сыту хьэлгэ хьуа?! Фызыжьым зы пут закьуэ жиІа щхьэкІэ, путищ мыхьуу си фІэщ хьуркьым», – тхьэусыхащ Дадэхьан, зыкьомрэ кІуа нэужь.

Ауэрэ здэкІуэм, Дадэхьан Япэ гьуэгурыкІуэр кьыльэщІыхьащ. Абы и дамащхьэм бацэ пут ныкьуэ телът.

– Бэзэр кІуам, тхьэмадэ, бацэ пут ныкьуэ схьати, зы кьэптал дэгъуэрэ мастэ деститІкІэ схьуэжащ, – Япэ гьуэгурыкІуэр цым и кІуапІэмкІэ кьеуэу хуежьащ, Дадэхьан и Іуэхур зыІутыр зригъэщІа нэужь. – Иджыри ху путкІэ схьуэжыну бацэ пут ныкьуэ сохь.

Дадэхьан, жыІэзыфІэшти, гуфІащ. «Мыбы иІыгь бацэр ІэджэкІэ нэхь мащІэщ, ІэджэкІи нэхь псынщІэщ, сызыхуейуэ хьуари кьысхущІэкІынущ, – егупсысащ ар. – Кьызихьуэжтэмэ, сехьулІатэкьэ!»

ТІури зэгурыІуэри зэхьуэжащ. «Алыхьым насып зритам кьытепхыфын!» – Дадэхьан, и Іупэмрэ и пащІэмрэ зэтемыхьэу гуфІащ.

Япэ гьуэгурыкІуэм игъэзэжащ, бэзэрым сыт щхьэкІэ кІуэжынт?! И Іуэху хьарзынэу зэфІэкІат.

Дадэхьани и гьуэгу теувэжащ. ТІысрэ зигъэпсэхумэ, ежьэжурэ лъабэдий ищІурэ здэкІуэм, бацэ пут ныкьуэ гуэрыр кьытехьэлгэ хьуащ. «Ярэби, мы бэлэбанэм сыкьимыгъэпцІауэ пІэрэ? Бацэ пут ныкьуэ жиІа щхьэкІэ, путитІ мыхьуу си фІэщ хьуркьым!» – тхьэусыхащ Дадэхьан.

Абы хэту ЕтІуанэ гьуэгурыкІуэр кьыльэщІыхьащ. Абы и дамащхьэм бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэж телът.

Дадэхьан и Іуэхур зыІутыр ЕтІуанэ гьуэгурыкІуэм хуиІуэтащ.

– Бэзэр кІуам, тхьэмадэ, бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэж схьати, кьэптал дэгъуитІрэ мастэ дестицкІэ схьуэжащ, – ЕтІуанэ гьуэгурыкІуэ гуэрыр цым и кІуапІэмкІэ кьеуэу хуежьащ, Дадэхьан и Іуэхур зыІутыр зригъэщІа нэужь. – Иджыри бацэ пут ныкьуэкІэ схьуэжыну бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэж сохь!

Дадэхьанрэ ЕтІуанэ гьуэгурыкІуэмрэ зэхьуэжащ. «Алыхьым насып зритам кьытепхыфын!» – Дадэхьан и Іупэмрэ и пащІэмрэ зэтемыхьэжу гуфІащ.

ЕтІуанэ гьуэгурыкІуэ гуэрым игъэзэжащ. Ар бэзэрым сыт щхьэкІэ кІуэжынт?! И Іуэхур зэфІэкІат.

Дадэхьан и гьуэгу теувэжащ. ТІысрэ зигъэпсэхумэ, ежьэжурэ лъабэдий ищІурэ здэкІуэм, бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэж гуэрыр кьытехьэлгэу хуежьащ. «Ярэби, мы бэлэбанэм сыкьимыгъэпцІауэ пІэрэ? Бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэж жиІа щхьэкІэ, пут псо мыхьуу си фІэщ хьуркьым!» – тхьэусыхащ Дадэхьан.

Абы хэту Ещанэ гьуэгурыкІуэр кьыльэщІыхьащ. Абы зы бэлагь иІыгьт.

Дадэхьан и Іуэхур зыІутыр Ещанэ гьуэгурыкІуэми хуиІуэтащ.



– Бэзэр кIуам, тхьэмадэ, зы бэлагь схьати, кьэптал дэгьуищрэ мастэ дестиплIкIэ схьуэжаш, – Ещанэ гьуэгурыкIуэ гуэрыр цым и кIуапIэмкIэ кьеуэу хуежьаш, Дадэхьан и Iуэхур зыIутыр зригьэщIа нэужь. – Иджыри бжьэхуц пут ныкьуэм и ныкьуэжкIэ схьуэжыну мы бэлагьыр сохь!

Дадэхьанрэ Ещанэ гьуэгурыкIуэмрэ зэгурыIуэри зэхьуэжаш. «Алыхьым насып зритам кьытепхыфын!» – Дадэхьан, и Iупэмрэ и пащIэмрэ зэтемыхьэжу гуфIаш.

Ещанэ гьуэгурыкIуэ гуэрым игьээзэжаш. Ар бэзэрым сыт щхьэкIэ кIуэжынт? И Iуэху зэфIэктат.

Дадэхьани и гьуэгу теувэжаш. ТIысрэ зигьэпсэхумэ, ежьэжурэ льябэдий ищIурэ бэзэрым нэсащ.

Бэзэрым мастэ хьушэжьу телыт, ауэ егьэлеяуэ льяпсейт. Дадэхьан хэт емьупщIами, хэт емьлэIуами, хэт жримьIами, зы мастэ цIыкIу закьуэ фIэктат и бэлагьым кьратын ядакьым.

Дадэхьан сыт ищIэжынт? И бэлагьыр зы мастэ цIыкIу закьуэкIэ ихьуэжри, бэзэрым кьытригьэзыкIыжаш. Абы хэту кьэптал кьызэримыщэхуар игу кьэкIыжри кьэгузэвэжаш. Ауэ сыт и Iэмалыжт? ЗэрыхьунIамэ хьуат.

Дадэхьан нэсыжа нэужь, Iуэхур кьызэрэкIуэкIа псори зэтещыпыкIауэ Нанэхьан хуиIуэтэжаш.

Нанэхьан егьэлеяуэ гу щабэ-псэ щабэт.

– Ягьэ кIынкьым, Дадэхьану си дыщээрылэ! – кьедэхэщIаш ар и щхьэгьусэм. – Щхьэр псэумэ, пыIэ щыщIэркьым, жаIэ. КьэпталыщIи кьэпцэхунц. АпщIондэху уи кьэпталыжьыр пхуээдыжынщи, щыгьагь!

Дадэхьан и кьэпталыжьыр Нанэхьан кьуэлэн-пщIэлэну хузэхидыжыхьри щригьэтIэгьэжаш. Дадэхьан дунейм ехыжыхукIэ ар нэгьуэщI кьэпталкIи хузэхьуэкIыжакьым.



ФЫЗ КЪЫЗЭРЫСШАР

Сэ армэм сыкьызэрикIыжрэ ди колхозым шоферу сыщолажьэ. Иджы, щIымахуэр кьызэрихьэрэ, Алмэстыкьуэ дэт ди фермэм жэмIус изошалIэ. Сэ зэи зыщIезгьэх си хабзэкьым. НэхьыфIу сылэжьэху, си гур нэхь хохьуэ. Аращ си хьэлыр.

Ауэ, бэлыхьышхуэракьэ, си Iыхьыхэмрэ си ныбжьэгьухэмрэ лэжьапIэ кьызатыркьым, псэхупIэ кьызатыркьым. Ахэр машинэ щхьэкIэ кьызэлэIуурэ си щхьэр ягьэузу фи мыгугьэ! ХьаIэ, хьаIэ! «Кьашэ, Мурид!» – жаIэри кьурагьыр кьызаупсеящи, сагьэпсэуркьым.

Ауэ хэт кьэзбгьэшэнур? Зы хьыджэбз игьащIэм сыдэгушыIакьым. Егьэлеяуэ сьукIытэхщи, хьыджэбз зэрыслыагьуу си бзэр еубыд. Насып сиIэмэ, фIыуэ слыагьу хьыджэбзым си гум илтыр кьыщIэнц. Сы-апхуэдэ цIыхуц сэ.

Си щхьэ хьэрычэт хуээмыщIэжыфыну шэч щащIым, си Iыхьыхэмрэ си ныбжьэгьухэмрэ я джатэр кьысхурахьыпаш, «Мы насыпкьэмыгьэкIуэжь мыгьуэм зыгуэр хузэIудзын хуейщ!» – жаIэри си ужь кьыхьэпаш. Мис арыххэщи, еуэ зэ зы хьыджэбз кьысхущIах, зэ

етIуанэ хьыджэбзыр кысхукъуагъэплъ. КIуэаракъэ, чэзу-чэзукIэрэ зи цIэ кысхурамыIуа хьыджэбз мы ди жылэ кIыхьым щIагъуэ кыс-дэнэжакъым.

– Охьо, Мурид, сэ уэ зы хьыджэбз кыпхуэзгъуэтащи!.. Тхьэ соIуэ, абы нэхъ дахэрэ нэхъ адэ-анэфI зиIэрэ мы ди къуажэ кIыхьым дэмыс! Нэкурэщ жыхуэсIэр!.. Дауэ кыпщыхьурэ! – жи зым.

– Хьэуэ, хьэуэ! Ар хьунукъым, – кыпещэ етIуанэм. – Нэкурэ тIэкIу ягъэсэхьуIуащ. Къишэнумэ, Налжан кърешэ! Езыр дохутырщ, и теплъэрщи...

– Сыт мыбы Налжан жыхуиIэр, на-а? – жи ещанэм. – А зи гугъу пщIым и Iэбжьанэ пылыкIахэр игъэтIейуэ уэрамым дэтын фIэкIа кыпхуищIэн мы дунейм теткъым. Алыхь, а псом я адэм и уасэм сэ кыпхуэзгъуэтар! Тхьэ дьдэ, пэжым!.. Ар сытым хуэдэу хьыджэбз къу-лей! Тхьэ дьдэ, Нафисэт къапшэмэ, Алыхьым уи унащхьэр дыщэкIэ кыибгъамэ!..

Хэт сыт жиIэми, си щхьэр согъэкIэрахьуэ. Сэ зыми жэуап естыр-къым.

Абы иужькIэ сэ зыми си гугъу кымыщIыжыну си гугъащ. АрщхьэкIэ дэнэ щыскIэрыкIынт!.. «Къашэ! Ухуеймэ хэти къашэ, ауэ кыуымышауэ дыпкIэрыкIынкъым!..».

НтIэ, арати, си Iыхьыхэмрэ си ныбжьэгъухэмрэ, щIэрыщIэжу кысщIадзэжри, нэгъуэщI къуажэхэм щысхуэлъыхьуащ. Уеблэмэ, си зы ныбжьэгъу гуэрым Налшык дэс и щыкъу хьыджэбзыр кысхущIихащ. АрщхьэкIэ, аргуэрыжьти, сэ зыми сыкыыхутежакъым. Щымыхъужых-хэм, псори ещц-елIри скIэрылгъэлыжащ. Ди адэми ар кысщIэщIэм: «И гугъу фымыщI! Тхьэр игъэпцIакъэ, ТIэIибыжь мыгъуэм нэхьей, и дунейр физкъэмышэу имыхьмэ!» – жиIэри кысхуэхьуащ. Сэри: «Сы-ТIэIибыжь мыгъуэми, сыт сщIэжын?» – жысIэри сежьэжащ.

Апхуэдэу екIуэкIыурэ, пщыхьэщхьэ гуэрым, жэмIус сшэ-ри, Алмэстыкъуэ сыкIуащ. Си машинэр яунэщIауэ кабинэм сыкысщIитIысхьэжым, зыгуэр кыызэгуюащ:

– Ей, Мурид! Сыкыуымыгъанэ, сэри сынэкIуэжынущ!

Сыплэмэ – ди колхозым и жэмыш пашэ Дахэлине кьожэ. Бжэр Iусхщ, кызгъэтIысхьэри, сыкъежьэжащ.

ТIури щыму дыкьокIуэ. Сэ зыгуэр жысIэн соукIытэ. Дахэлини, сэ схуэдэу зы укIытэх гуэрщи, ахьы-быхьы жиIэркъым.

– Уэхухуху! – Дахэлине кызоплъ, мэщатэ.

– Уэхьхьхь! – сэри сощатэ. – Щхьэ апхуэдизу ущатэрэ, Дахэлине?

– Гукъеуэ сиIэщ!.. Уэр-щэ? Уэ щхьэ ущатэрэ, Мурид?

– Сыапхуэдабзэщ! Сэри гукъеуэшхуэ сиIэщ.

ТIуми абы кысфIэдгъэкIыркъым. Хэт сыт хуэдэ гукъеуэ иIэми дызэупщIыжыркъым.

ДыкьакIуэм, дыкьакIуэурэ, къуажэм дыкьэблэгъэжауэ нэхъ сыто-гушхуэ, си гур нэхъ кыызэрогъуэтыжри, Дахэлине соупщI:

– Дахэлине, ди деж усшэн?

– Ар дауэ, Мурид? «СынэкIуэжынущ!» – жыхуэсIар кысбгуры-Iуатэкъэ? – Дахэлине емыкIу сыкъещI.

Апхуэдэ угъурлыгъэ зи жьэм кысжьэблэгъэ хьыджэбзыр кьэбгъэ-нэж хьунт?! Дахэлине ди деж сшэщ.

Хэт и гугъэнт си къэшэныр Алмэстыкъуэ дэсу! Си гугъакъым!

Гушылэ кIэщIхэр

ДАУЭ ПХУЭГЬЭГЬУА?

Ахьмэд шыгукIэ бээрым кыкIыжырт. Абы и бээр Iуэхухэри хьарзынэу зэфIигьэклати, адыгэ уэрэдыжьыр кыыхидзарэ зригьэщIеикIауэ шыгум ист. ШитIыр апхуэдизкIэ уэдыкьуати, я джажэналъэ кыыхэпIиикIхэм утеуIуамэ, Ахьмэд жиIэ уэрэдым и макьамэр тыншу кыпхуигьэклIынт.

Ауэрэ здэклуэм, щIалэ гьуэгурыкIуэ кыыхуэзащ.

– КьитIысхьэ, ныбжьэгьу, уздэспэнщ! – жиIащ Ахьмэд.

ГьуэгурыкIуэм, шыгум кыызэритIысхьэххэу, шитIыр зэпиплъы-хьу хуежьащ.

– СIо, ныбжьэгьу, шы уи щыпэлыагьу? Мы си шитIыр сыту хуабжьу зэуплъыхьэрэ?

Здэклуэм нэсыху гьуэгурыкIуэм зыри жиIакьым.

– Бээр кIуам зы джажэ цIынэ кьэсцэхуати, схуэмыгьэгьуу хьэпIацIэм сфIызэщIицтащ, – жэуап итыжащ щIалэм, шыгум щельэжым. – Е гьуэгу махуэ, хьэпIацIэ химыщIэу уэ мы уи шитIыр дауэ пхуэгьэгьуа?

ЯКУ ДЭЛЬ ТIЭКIУРЩ



14

Ди кьуажэ псом Хьэдис нэхь щIалэфI дэстэкьым. Ауэ, езым гулъымытэжурэ, ар фадэм дихьэхаш. Фадэм япэрей Хьэдис щIалэфIым и хьубжэр хуригьэщIыжри, етIуанэрей Хьэдис цIыху кIуэдар абы и пIэм иригьэуващ.

Иджы Хьэдис и цIэр щыгьупщэжыху ефэрт, кIуэжырти, и бын-унагьуэ хьарзынэм яхэзэухьырт. Абы и щхьэгьусэр куэдрэ кьельэIуащ: «КхьыIэ, Хьэдис, дызэдэбгьэпсэунумэ, фадэр щыгьэт!» – жиIэурэ. Щымыхьужыххэм, фызыр щIэпхьуэжащ.

ИтIани Хьэдис ефэрт. Нэхь Iеижу ефэрт. Ауэ, гьэщIэгьуэныратэкьэ, ефэ пэтми, фадэр езэгьыртэкьым: щэфэкли тхьэусыхэрт, щыпкьрыкIыжкIи гызырт.

Зы пщэдджыжь гуэрым Хьэдисхэ я гьунэгьу лIыжьыр кьеушцIащ:

– Уи Iуэху дауэ щыт, си щIалэ? – жиIэри.

– Хьэлэщ! Дыгьуасэ сефауэ си щхьэр фIех! – гурымащ Хьэдис.

– Уи Iуэхур кыызгурыIуэркьым, си щIалэ, – пицащ лIыжьым и псалъэм. – Ущэфэкли утхьэусыхэу жаIэ, щыпкьрыкIыжкIи уогыз: щомызэгькIэ щхьэ уефэрэ?

– Сыщэфэмрэ щыспкьрыкIыжымрэ яку дэль тIэклиуращ сыщIефэр! – жэуап итыжащ Хьэдис.

– А-а!.. Iэлэхьэ, си щIалэ, мис иджы кыызгурыIуам уэ узытеунэхьуар! – жиIэри лIыжьыр щэтащ.

УЭСМЭН И ФЫЗЫШЭ

Уэсмэн хьыджэбзаплэ кIуэрти, и ныбжьэгьу ХьэтIиф здишащ. Уэсмэн фэрэклинапэт, ХьэтIиф нэхь щIалэ бжьыфIэт. Уэсмэн бэлэбанэт, ХьэтIиф нэхь зэгьэпэщат. ТIури физкьэмышэт.

ЩалитIыр здэклIуа унагъуэм ирагъэблагъэри, хъыджэбзыр кърагъэлъэгъуащ. Нэфми гу лъитэнт Уэсмэн плъакIуэ зыхуэкIуа хъыджэбзым ХъэтIиф зэрехъуэпсам. Ауэ ХъэтIиф кыщригъэжъэ-нур кыыхуэгъуэтыртэкъым. Апхуэдэу щысурэ, хэгъэрейхэм щыщу щIалэжъ гуэрым Уэсмэн зыкыыхуигъэзащ:

– Мы ди пэшыр апхуэдэу щIыIэкъым, ныбжьэгъу, уи пыIэжынынэр щхъэрых! – жиIэри.

ХъэтIиф зыхуей дыдэр аратэкъэ?! КъыпыгуфIыкIри:

– Уэлэхыи, пыIэжынынэ умылгъэгъуа уэ! Аддэ я гъуэлгыпIэ къуапэм фIэлъу кыигъэна езым и пыIэ къуацэжъыр плъэгъуатэмэ, сыкъэпщIэнт. Мы щхъэрыгъыр хъэхуу сэ естауэ аращ! – жиIащ ХъэтIиф, хъыджэбзым зыхуигъэфэрыщIурэ.

Уэсмэн гузавэри, ХъэтIиф и лъапэм теуващ. Абы щхъэкIэ кымыгъанэу, ХъэтIиф адэкIэ пищаш:

– ТхъэмыщкIэжъ мыгъуэм и бгъэныщхъэ унэжъ тIэкIури, къэуэн къудейуэ, лъэныкъуабэ хъуащ!.. Жэмыжъ закъуэ иIэти, ари псэхэлIэ хъури, хъэм ирагъэшхыжащ...

Уэсмэн зыгуэр жиIэну и жьэр иущIат, ауэ хъыджэбзым япэ зыкыригъэщри, ХъэтIиф зыхуигъэзащ:

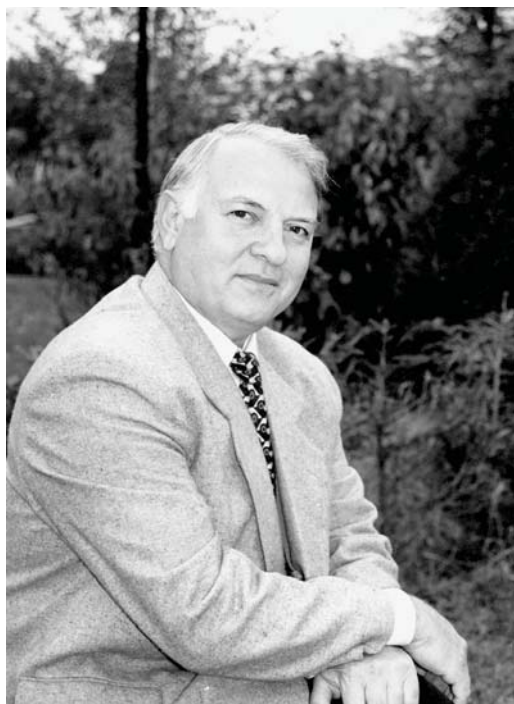
– СощIэ, щIалэфI, уи пшынэм кыибгъэкI къафэр зыхуэдэр, – жиIащ абы. – Зи ныбжьэгъу апхуэдэу епщIыжам, цIыхухъурэ цIыхубзу дунейм тету хъуар зэпэбж хъурэ сэ лейуэ сыкъэнами, сыдэклIуэнкъым. Ауэ уэ хэутэн щIынуу уи гугъа мо пыIэжынынэм иджыпсту «накIуэ» жиIэмэ, сыхъэзырщ.

Хъыджэбзым жиIа псалгъэмакъым иужькIэ, ХъэтIиф и щхъэр кыфIэхуащ, Уэсмэн и гур кызыэрыгъуэтыжащ.

А пщыхъэщхъэм иужькIэ зы тхъэмахуэ нэхъ дэмыкIыу хъыджэбзыр фызышэшхуэу Уэсмэн кыыхуашаш. Ауэ абы и фызышэм ХъэтIиф хэтакъым.



Артист Хъыдзэдэж Борис илэс 70 ирокъу



НэхъыфІыр ди театрым, лъэпкъ щэнхабзэм къылысыну си гуапэщ

Ди щхъэр лъагэу дэзыгъэлъагъуж творческэ цІыхухэм ящыщ зыщ мы гъэм мартым и 24-м илэс 70 ирокъуа, КъБР-м щІыхъ зиІэ и артист, ЩоджэныІыкІу Алий и цІэр зезыхъэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и актёр пажэ Хъыдзэдэж Борис. Ар ди щІыналъэм къыщызымыщІыхурэ абы игъэзащІэ ролхэм щымыгъуазэрэ къэгъуэтыгъуейщ. Апхуэдэу щыт пэтми, Хъыдзэдэжыр нэхъ гъунэгъуу фэдгъэцІыхумэ тфІэфІу унщІэ зыбжанэкІэ зыхуэдгъэзащІа, къыджиІахэм ди гуапэу фыщыдогъэгъуазэ.

– Ущыджэгу спектаклхэм ящыщ зы нэхъ мыхъуми зылъэгъуам жиІэфынущ артист ІэщІагъэм укъызэрыхуигъэщІар, Борис. Ар къызэрыхэпхамкІэ ущыщІегъуэжа къэхъуа?

– Апхуэдэу щыхъуакІэ, «си унэхъугъуэр» къыщэжъам кІэщІу и гугъу пхуэщІынщ. Еханэ классым сыщІэсу Мысостышхуэ Пщызэбий хэту спектакль гуэр ди Абей къуажэ нашауэ сеплъати, занщІэу сызэщІуубыдэри сыдихъэхат. Слъэгъуа телъыджэм сытригъэгушхуэри, Пщызэбий и адресыр къеІысхаш икІи зэхуэтхэн щІэддзэри, ныбжьэгъуфІ дызэхуэхъуаш. Си гъащІэм увыпІэшхуэ щаубыду

нэхъыжьыфI куэд ныбжьэгъуу, цIыхугъэу сиIащ сэ, абыкIи си насып къыкIауэ жыпIэ хъунуц. Ахэр пцIыхун къудейм уигъэгущуэрт.



Лохвицкий Михаил и «Уафэгъуагъуэ макъ» спектаклым Офрейн и ролыр щегъэзащIэ. 1989

Си IэщIагъэр къызэры-хэсхари? Къыхэсха сэ ар? Артист дунейм и Iупхъуэ къуагъым сыщыкъуэплъэм, а дунейм и хъым сихуаш (*мэдыхъэшх*). Зэрыхъуар мырац. Еянэ классым сыщIэсу, урысыбзэмкIэ дезыгъаджэ Гуэбэшы Амурбэч: «Акъсырэ Залымхъан и «Дахэнагъуэ» пьесэр уиIэу къызжаIащи, къысхуэпхыфын?» жиIэри къыззэупщIащ. ТекIуэныгъэ Иным и махуэ майм и 9-м ирихъэлIэу игъэувыну арат. Сэ жесIащ Акъсырэм и тхылъым зауэм теухуауэ «Дыгъэр къыщыкъуэкIым» зыфIища пьесэ зэритыр. Абы еджэри игъэувын щIидзащ. 10-нэ классым щеджэхэмрэ ди классым щIэс Беслээней Татьянэрэ сэрэт щыджэгунухэр. Роль нэхъыщхъэр – урыс офицер тIасхъэщIэхым



и ролыр – зрита щIалэр къэмыкIуэурэ сэ къызитыжащ ар Амурбэч, езым нэмыцэ офицерым и ролыр къицтащ. Спектаклыр дгъэувыри, афишэхэр едгъэщIауэ, билетхэр ящэу районым къыщетшэкIат, ехъулIэныгъэшхуэ ди лэжьыгъэм иIэу. Гуэбэшыр илбэситIкIэ си япэ иту ГИТИС-м и режиссёр къудамэм щIэтIысхъауэ щытащ.

А псор щIыжысIэращи, артист IэщIагъэм сызэрыныбжьыщIэрэ сыдихъэхырт, сигу ирихъу, сыщIэхъуэпсу сыхъуат, иджыри езы лэжьыгъэр фIуэ солъагъу. Ауэ дэ иджыпсту гулъытэншэу дыкъызэрынам, улахуэр зэрымашIэ дьдэм, ди жагъуэ зэрыхъунщи, ухущIрагъэгъуэж. ЖыпIэнуракъэ, си гугъамрэ къызэрыщIэкIамрэ тIэкIу зэщхъэщокI, ауэ гукъеуэ псоми емылгытауэ, нэхъыфIыр ди театрым, лъэпкъ щэнхэбзэм къылгысыну си гуапэщ.

– Школыр къыщыбуха зэманым артист IэщIагъэм къищынэмыщIауэ, нэгъуэщI гуэрми зепщытыну ухуейуэ, гуитIщхыту ущытт, хъэмэрэ ар шэч къызытумыхъэжт?

– Сэ школыр къыщызухар 1969 гъэрат. Щукиным и цIэр зезыхъэ училищэм (иджы институтщ), илбэс дэкIмэ, зы гуп зэрагъэкIуэнур Пщызэбий къызжиIауэ зызгъэхъэзырырт. Зэманыр къыщыбла-гъэм, училищэм щIэтIысхъэнухэм я гъусэу экзаменхэр стащ, ауэ абы щIэхуахэр наIуэ хъуху зыми си Iуэху зыIутыр яжесIауэ щытакъым.

– Шукиным и цIэр зезыхъэ училищэм театрым и дуней тельдыжэм кууэ ущыхашащ, шэч хэмылбу. Уэ театрыр уи нэгү кызыэрыщIэбгъэхьамрэ егъэджакIуэхэм уи пащхъэ къральхьэмрэ куэдкIэ зэщхъэщыкIрэт?

– Куэд дыдэкIэ. ЕджапIэр Вахтанговым и цIэр зезыхъэ театрым и школщ, езы театрым Шукиным и училищэр къэзыуха фIэкIаи кьищтэркъым. Дэ ди насып кърихъэкIри, Вахтанговым и гъэсэнү щыта цIыху зыщыплIым, Шукиным и щхъэгъусэри яхэту, драгъэджаш. Ар си дежкIэ школышхуэт. Таурыхъым дыхэтым хуэдэт дыщеджа зэманыр. Вахтанговым и цIэр зезыхъэ театрым щагъэува пьесиплIым дыщыджэгуаш, дыщымыпсалгъэу, ауэ кълэн пыухыкIа ди пщэ дэлбу. Училищэм дыщыщIэтIысхьам еплIанэ курсым щеджэхэр артистыфI хъунуц зыхужалэхэм хуэдэ защIэт. Ди егъэджакIуэм къыджиIауэ щытащ апхуэдэ курс лъэщ дызэрырихъэлIамкIэ ди кIэн кызыэрикIар. Абы щIэсахэр хэт жыпIэмэ, Гундаревэ Наталье, Варлей Наталье, Тихонов Владимир, Райкин Константин, Богатырёв Юрий сымэт. Абыхэм я диплом лэжыгъэхэм дащыдэлэжыаш. Ар, дауи, насыпышхуэт.

– ЕджапIэр къэвухыу кыщывгъэээжар лъэпкъ щэнхабзэм нэхъ зыщиужыа зэмант жысIэкIэ, зыми сигъэкъуэншэфыну си гугъэкъым. **ФыкыщыкIуэжагъащIэм сыт хуэдэ кърал гулгытэ зыхэфшIауэ щыта артистхэм, Борис?**



– Къралыращ дэ езыр дезыгъэджар, а зэманым республикэм щэнхабзэмкIэ и министру лэжыа Ефэнды Джылахъстэн и фIыгъэкIэ Москва еджакIуэ дагъэкIуат, мащIэми, стипендие кыдату, псэупIэ диIэу дыщыIат. ЩIалэхэри хъыджэбзхэри дылэжыаш, тумэниIрэ сомийрэ фIэкIа мыхъу стипендием дыщыгугъыщэ хъунутэкъыми. Шукиным и цIэр зезыхъэ училищэм общежитие иIэтэкъыми, илъэсиплIкIэ ГИТИС-м ейм дыщIэсащ. Иужьрей илъэсым хъэщIэщ щIыкIэу яухуа унэм и ещанэ къатыр тхухахри, абы дыщыпсэуаш. Дауэ мыхъуми, къралым зыкытщIимыгъэкъуамэ, дэ деджэфынутэкъым. ДыкъэкIуэжа иужыи абы и гулгытэ дгъуэтащ, псалгъэм папщIэ, артистхэм улахуэу къахъ сом 80-м и пIэкIэ Ефэнды Джылахъсэн дэ тумэн пщIырыпщI лэжыащIэу тхуигъэувауэ щытащ.

– Гуп гъуэээджэ факъыхыхъэжат фэ. Дауэ кыпщыхъуат нэхъыжьхэр?

– Хэбдзын хэмылбу, кIуэзакъэ, зи цIэр дыщэ хъэрфкIэ театрым и тхыдэм хэптхэ хъун защIэу гуп гъуэээджэ дыкъыхыхъэжат. ДыщэкI КIунэ, Тыхъужь Алий, Сонэ Мухъэrbий, Болэ Мурат, Токъуий Хъусен, Сибэч Быхуэ, Балъкъэр Калисэ, адрей артист гъуэээджэхэри хабзэкIи, нэмыскIи, актёр IэзагъэкIи узыдэплъеин защIэт. Щапхъэ дагъэлъагъуу абыхэм дахэтыну ди насып кърихъэкIащ. Дауцийрт, дыщIалэрэ тхузэфIэмыкIын щымыIэу кызыщыхъуж дэ дыкъэувыIэрэ дызыщIэгупсысыжыфу драгъасэрт, я чэнджэщ кыдахъэлIэрт. Си щхъэкIэ ар си гуапэ хъурт.

– Зы щIэблэм адрейр щхъэщыту зэрыщыта хабзэ дахэр щыIэж театрым?

– Иджыпсту зэманым тIэкIу зихьуэжауэ, гьэсэныгьэр нэгьуэщIу кьыщIэкIынущ, ауэ артист нэхь щIалэхэр ди Iуэху епльыкIэр кьащIэну яфIэфIу, зыгуэркIэ ди чэнджэщ хуэныкьуэу кьыдбгьэды-хьэмэ, дазэрыдэлэпыкьунум шэч хэлькьым.

Нэхьыжьхэмрэ нэхьыщIэхэмрэ я зэхуаку дэлъын хуей зэгурыIуэм, дзыхьым я зы щапхьэу сэ зэи сщымыгьунщэж гуэрым и гугьу пхуэсщIынут. Шортэн Аскэрбий и «Партым и льыкIуэ» пьесэм кьытращIыкIа спектаклыр ещанэу театрым игьэувыжырт. Япэ дыдэу театрым и утыкум а лэжьыгьэр кьыщрахьам Iромов Андрей и ролыр зыгьээщIар Болэ Муратт, етIуанэу джэгуар Мысостышхуэ Пщызэбийт. Иджы ролыр сэ кьызатыну арат. Зэман дэкIауэ, спектаклыр дгьэуу зыбжанэри дыджэгуа нэужь кьызэрызжаIэжамкIэ, спектаклыр зыгьэуу Ерчэн Леонид ролыр кьызитыну тегушхуэртэ-кьым, сызэрыфIэщIалэIуэм кьыхэкIыу. Болэ Мурат режиссёрым бгьэдыхьэри: «Хьызэдэжым ет, а ролыр абы ейщ», – жриIащ. Ерчэным дзыхь зэрымьщIыр щилъагьум, и парт билетыр и бгьэ жыным кьрихри стIолыщхьэм трильхьащ, «мыбдежым мыр кьытызонэ, ар абы хуэмыгьэзащIэмэ, сэ партым сыкьыхэкIыжынщ», – жиIэри. Мис апхуэдэу жаIэр ящIэу, я псалгьэм пщIэ иIэу, шэсыпIэ дэр щхьэкIэ ихьэу щытащ нэхьыжьхэр.

А пьесэм хэмытауэ Лениным и ролыр хигьэхьэжат Шортэным, ар Мурат игьэзащIэрт. Спектаклыр япэу щыдгьэлгьэгуэну пщыхьэщхьэм езым и ролым егупсысыным и пIэкIэ сэ сщIэнухэр, сызэрытегушхуэнур кьызжиIэурэ утыкум сригьэхьауэ щытащ Болэм. Ар икьукIэ гуапэт. Апхуэдэу сигу кьина IэфIхэр куэд мэхьу.



– Ильэс 46-рэ хьуауэ ущылажьэ театрым и Iуэхум фIыуэ узэрыщыгьуазэм шэч хэлькьым. Абы гугьуехьу кьызэринэкIахэм, ехьулIэныгьэу иIахэм укьытхутепсэлъыхьамэ ди гуапэт.

– Театрым ехьулIэныгьэфIхэр зэриIар схужыIэнущ сэ. Ар зи фIыщIэр зи гугьу сщIа нэхьыжьыфIхэрщ. Ахэр лъабжьэфIу театрым иIэу дыкьэкIуэжри, дадэплейуэ дылэжьащ, зэрыдыгьэукIытэным яужь дитащ. Си щхьэкIэ сыкьапщтэмэ, схузэфIэкI кьэзымгьанэу сылэжьащ, си пси, си кьаруи себлэжакьым, ауэ хэслъхьэфар сщIэркьым. Ар нэхь зыщIэнур театреплъхэрщ.

– Мыр артистышхуэщ, артистыфIщ жыпIэу хэт сымэ я цIэ кьыпIуэн, Борис?

– УпщIэм и жэуап пыхыкIар уэстын и пэ кьыхуэу артистыр артистыфI хьунуми мыхьунуми зэлъыта Iуэхугьуэ зыбжанэм сыкьытеувыIэнут. Псалгьэм папщIэ, куэд иIыгьщ цIыхур кьызэрыпIуэщIэм. Дэ Москва дыкьыщикIыжам Ефэнды Джылахьстэн дыкьригьэблэгьэжауэ щытащ, ди республикэм и кьэрал филармонием и симфоние оркестрыр щIыгьуу. Ар щIэдзэкIэ дахэт, Iуэхум дытезыгьэгушхуэт, цIыхубэр кьызэрытхуэныкьуэр кьыдэзыгьащIэт. Апхуэдэ дыдэу артистыр Iей хьунуми фIы хьунуми еджапIэ нэужьым зыхэхуэ гупым куэд елъытащ. Артист нэхьыжьыфIхэм щапхьэ кьатепхыныр гьуээдэжэщ, уадэплъейныр фIы дыдэщ, ауэ нэхьыбэ зэлъытар режиссёрыр зэрыарар хьэкьщи, апхуэдэу дызыдэлэжьа IэщIагьэлI нэхэм тIэкIу я гугьу сщIынут.

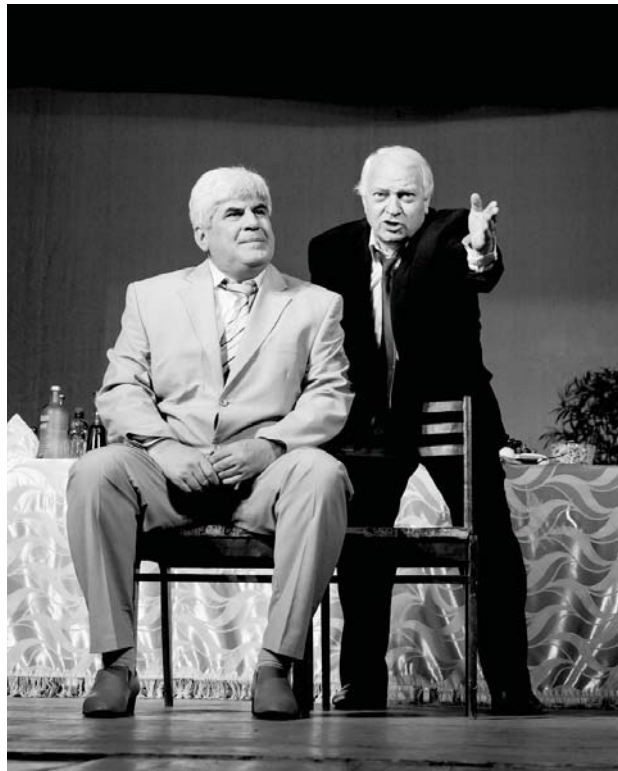
ДыкыщыкIуэжа гьэм дызыпэщIэхуар Теувэж СултIант, и кьару илгыгьуэу, и щIалэгьуэу. Абы Шолохов Михаил и «ЩIыщIэ кьэIэтар» игьэувыжырты дыхигьэхьащ, роль мьинхэр дгьэзащIэу. Шолоховым и юбилейм ирихьэлIэу ар Ростов тшэри, ехьулIэныгьэшхуэ иIэу щыдгьэлгьэгьуауэ щытащ. Теувэжыр зэфIэкIышхуэ зиIэ режиссёр бэлыхьт, абы хуэдэу артистхэм бзэ и лэныкьуэкIэ ядэлажьэрэ ар зыгьэкьабзэрэ щыIауэ кьыщIэкIынкьым. Хьэрф кьэскIэ артистхэм зэхэщIыкIыгьуэу кьажьэдэкIыным егугьурт, гумызагьэт, арагьэнт игьэувахэри кьыщIехьулIэр. Ди жагьуэ зэрыхьунщи, иджыблагьэ дунейм ехыжащ СултIан, дыхуэарэзыщ, и ахьрэтыр нэху Тхьэм ищI.

СпектаклыфI куэд зыгьэува Теувэжыр Урыс драмэ театрым ягьакIуэри, Ерчэныр дэ кьытхуагьэкIуащ, нэхь ипэIуэкIэ зи гугьу сщIа «Партым и лыкIуэр», кьыкIэлгыкIуэу Дударевым и «Сэлэтхэр» игьэувауэ щытащ. Зауэр зэриухрэ ильэс 40 щрикьум ирихьэлIэу, «Сэлэтхэр» театрищэм нэсым ягьэуват, дэри, ди республикэм и Урыс драмэ театри абыхэм яхэту. Абы сэ щызгьээзщIащ Буштец и ролыр. ТIэкIу сызыщытхьужынщи, ар утыку кьызыхьа, Москва дэт Театр ЩыкIуми, а лэжыгьэм щхьэкIэ кьэрал саугьэтыр зыхуагьэфэща Белорус театрми нэхьрэ нэхьыфI мыхьуамэ, ди спектаклыр зыкIи нэхь Iейтэкьым. Абы щыгьуэ Шыбзыхьуэ

Басир, сэ, Балъкьыз Валерэ сымэ УФ-м ЩэнхабзэмкIэ и министрствэм и щIыхь тхылгыр кьытхуагьэфэщауэ Ерчэным кьыджиIауэ щытащ, ауэ тхылгымпIэр нобэр кьыздэсым слгьэгьуакьым.

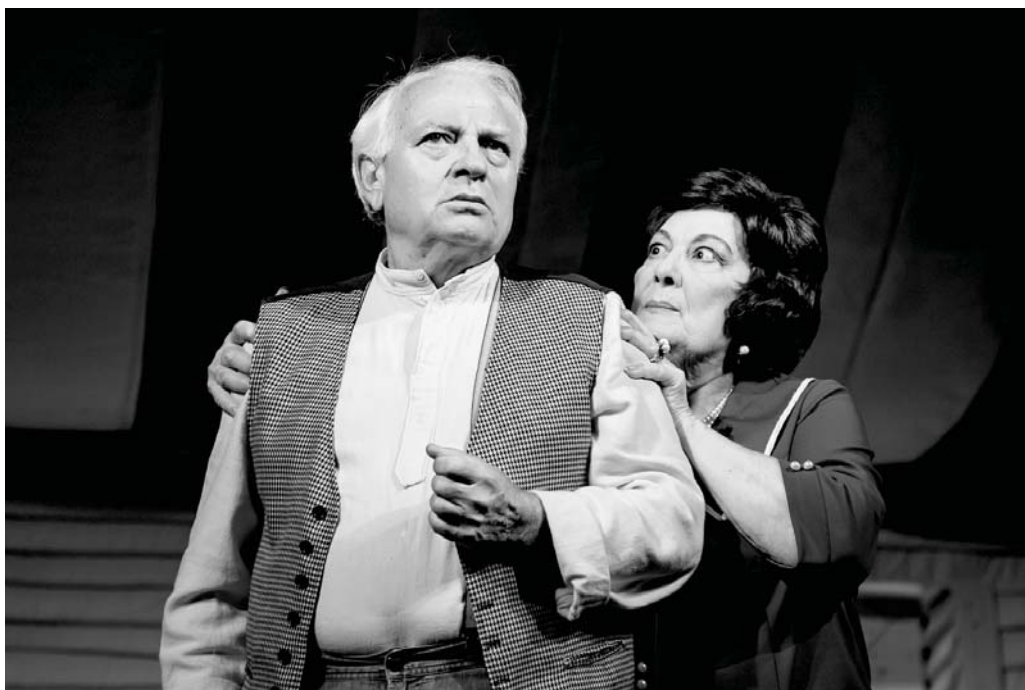
Я лэжьэкIэкIэ, пьесэм зэрыбгьэдыхьэкIэ Ерчэнымрэ Теувэжымрэ зэщхьэщыкIми (апхуэдэу кьыщIэкIынщ зэрыщытын хуейри, цIыху кьэсыху езым и хьэтI иIэжыпхьэщ), тIури режиссёр бэлыхьт. Апхуэдэуи сэ садэлэжьащ режиссёрхэу Джэху Рэмэзан, Мысостышхуэ Пщызэбий, артисту си гьусэу еджэу иужькIэ режиссёр IэщIагьэр зэзыгьэгьуэтыжахэу Шэрджэс Мухьэмэдрэ Фырэ Русланрэ, нэгьуэщIхэми.

KIэлгыкIуэри, режиссёр щIалэу Дэбагьуэ Роман кьытхыхьэжащ. Ар ди ужькIэ Щукиным и цIэр зезыхьэ театр училищэм щеджа гупым щыщщ, ильэс 12-кIэ театрым актёру щылажьэри, итIанэ режиссёр IэщIагьэ а еджапIэ дьдэм щызригьэгьуэтыжауэ. ФакультетитIри диплом плыжькIэ кьыухащ. Режиссёр Iээщ, абы игьэува «Удзым хэт



Мурат Чапай и тхыгьэмкIэ ягьэува «КьулыкьуэщIэкьухэр» спектаклым Борисрэ Мысост Вадимрэ щоджэгьу. 2005

пианинэ», «ХъуэпсапIэм и трамвай» лэжыгыгъэ купщIафIэхэр нобэми театреплъхэм я гум ихуакъым. «ХъуэпсапIэм и трамвай» спектаклым Роман езыгыгъэ Паламышев Александр къакIуэри еплъати, хуабжъу къыщытхъуауэ щытащ. Дэбагыэм апхуэдэуи игъэуващ Горин Григорий и «Кин ЕплIанэр», Куней Рей и «13-нэ номерыр», Налю Заур и «IэфIынэ и нэ фIыцIитIыр», Миллер Артур и «Ахэр псори си къуэ пэлытэт» спектаклхэр. Иужьрейр щыдгъэувым хуабжъу гугъу къыздехъауэ щытащ Дэбагыэр. Къапщтэмэ, пьесэр нэхъ гугъу дьдэхэм ящыщ, дунейпсо драматургием еянэ увьпIэр щифыгыу купщIэшхуэ иIэщ. Къызэрыдгъэлъэгъуэным зэрыхуэхъэзырым дыщеплъ япэ утыку къыхъэгъуэр зэфIэкIа къудейуэ, хъыбар къыдагъэщIащ театрым и режиссёр нэхъыщхъэ Фырэ Руслан ди лэжыгыгъэм еплъыну зэрыхуеймкIэ. КъыщIэддзэжри дьджэгъуащ. «Режиссёрми актёрхэми сынывохъуэхъу спектаклыр фIы дьдэ зэрыхуамкIэ», – къыджиIауэ щытащ Руслан. Ар щIыжысIэращи, сыт хуэдэ лэжыгыгъэ гугъуми зрипщытыфу, дэтхэнэ Iуэху инри зэфIихыфу рижиссёр лъэщц Дэбагыэ Роман.



Миллер Артур и пьесэм къытращIыкIа «Ахэр псори си къуэ пэлытэт» спектаклым ЖъакIэмыхъу КIунэ и гъусэу щоджэгъу. 2017

Ди жагыуэ зэрыхъунщи, Роман ди театрым щылэжыгъыркъым. Апхуэдэ режиссёр зимыIэм къалыхъуэ, дэ гузэрыдзэ едгъэщIри, нэгъуэщIыпIэ кIуащ. Иджыпсту театрым режиссёрыншэу жыпIэ хъунуц, абы щыгыуэми режиссёрыфIыр театрым и щIэлъэныкъуэщ. Адыгэ театрым къыхуигъэщIа, ар зи IэнатIэу щытын хуей Дэбагыэм хуэдэ уиIэу абы зыхуэбгъэныкъуээн жыхуэпIэр дэнэ нэсрэ? Ди театрым и къэкIуэным игъэгузавэ дэтхэнэ зыри зэгупсысын хуей Iуэхугъуэу къызолгытэ ар.

Артистым гу зылымьтэ, дэ кьыдгурымыIуэ, дэ дызыкIэлъымып-
лъыф куэд пьесэм хелъагъуэ режиссёрым. Тхыгъэр зэпкърызыхри,
зэрыкIуэну лъагъуэр зыубзыхури аращ. Абы кьыхэкIыу театрым
режиссёрыфI иIэн хуейщ.

Артистхэм я гугъу пщIымэ, кьилэжьар зылъамыгъэсыжа куэд
яхэтщ. Псалъэм папщIэ, Мысостышхуэм «ЩIыщIэ кьэлэтам» щищIа
Давыдовым и ролым фIэкIа мыхъуами, «СССР-м и цIыхубэ артист»
цIэ лъапIэр фIэпщ хьунут. Хьэмэрэ IутIыж Борис и «Эдип» пьесэм
кьытращIыкIа спектаклым хэта Тересий и ролым щхьэкIэ «Урысейм
и цIыхубэ артист» цIэр епт хьунутэкъэ?! Ауэ...

Хуэфашцэ гулъытэ зымыгъуэтыжахэм ящыщц Сэкрэк Мухьэ-
дин. КуэдкIэ нэхьыбэ кьилэжьми, ди республикэм щIыхь зиIэ и ар-
тист фIэкIа лъагъэсакъым. ЖьакIэмыхъу КIунэ кьэралым и цIыхубэ
артисткэ цIэр хуэфашцэтэкъэ?! Токъуий Хьусен, Сонэ Мухьэrbий,
ТIыхъужь Алий, ДыщэкI КIунэ сымэщ «Урысейм и цIыхубэ артист»
цIэр зиIэу театрым щылэжьар. ЖьакIэмыхъу КIунэ, Балъкьыиз Вале-
рэ, Шыбзыхъуэ Басир сымэ Урысейм щIыхь зиIэ я артистщ, Мэшы-
кьуэ Феня, Къэжэр Борис, Щэрмэт Людэ, Хьэмыку Жаннэ, КIэмыргуей
Валентин сымэ «КьБР-м и цIыхубэ артист» цIэ лъапIэр кьыфIащц.
Ауэ кьалэжьу зрамыт куэд диIэщ иджыри.

**– Театрым шагъэувахэм ящыщц гукьинэж пщыхъуа спектаклхэр
сыт хуэдэхэра?**



22

– Куэд мэхъу ахэр. Псалъэм папщIэ, дыкьыщыкIуэжагъащIэм
СультIан игъэува «ЩIыщIэ кьэлэтар», IутIыж Борис и «Тыргъэта-
уэр». ЕтIуанэм щыджэгъахэу ЖьакIэмыхъу КIунэ, Джэдзауэ Венерэ,
Токъуий Хьусен, Иуан Владимир сымэ, адрейхэми, кьалъыса роль
елъытауэ, я лэжьыгъэр фIы дьдэу ящIат. Ролхэр апхуэдизкIэ зы-
хуей хуэзэу итхат Бориси, я нэхь цIыкIу дьдэми уартисту зыгуэр
пщIэххэнумэ, кьэбджэгун хэлът. Адыгэм игъащIэми жеIэ: «Уи хьэм
фIэпщ и цIэщ». Уи фIэщ зэрыхьун, осетин театрым апхуэдэ зы лэ-
жьыгъэ игъэувамэ, занщIэу цIэ лъапIэхэр я артистхэм трагуэшэнтэмэ.
Ахэр сыт щыгъуи яужь итц я артистхэр зэрагъэгъушхуэным, кьалэ-
жьыр УФ-м и министерствэм и деж кьызэрыщыдахыным.

**– БгъээщIа ролхэм ящыщц уигу нэхь зыкIэрыпщIахэми я гугъу
уэзгъэщIынут.**

– IутIыж Борис и «Эдип» пьесэм кьытращIыкIа спектаклым
Креон и ролыр щызгъээщIащ. Ар роль тыншхэм ящыщтэкъым,
ауэ гукьинэж зыщIыжыр аракъэ?! Артистым зы зэфIэкI гуэр бгъэ-
дэлъмэ, абы кьигъэнэIуэнут. Кьыхэзгъэщыну сыхуейщ ди артист-
хэм я нэхьыбэм я талантыр IутIыж Борис и пьесэхэм хэIущIыIу
кьызэрыщыхъуар. Ар псом япэ зи фIыгъэр драматургырщ, абы и
лъэныкьуэкIэ фIыщIэшхуэ IутIыжым хуэтщIыпхъэщ, лъэпкъым
хуилэжьар зэхэтщIыкIыу и фэеплъыр тхьумэн хуейщ. А ролыр зыхуей
хуэзэнымкIэ сэ хуабжьу лэжьыгъэшхуэ кьыздищIащ ар зыгъэува,
Урысей Федерациэм гьуазджэхэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ Теувэж
СультIан, «Ахэр псори си кьуэ пэлытэт» спектаклым Дэбагъуэ Ро-
ман кьызэрыщызэлIэлIам ещхьыркъабзэу.

Апхуэдэ дыдэу си гум кьинэжащ Буштец (Дударев Алексей и «Сэлэтхэр»), Едмон (Саган Франсуазэ и «Удзым хэт пианинэ»), ефэндым (Нало Заур и «IэфIынэ и нэ фIыцIитIыр»), адэм (Нэш Ричард и «Уэшх зыщэ») я образхэр, нэгъуэщIхэри.

– **Театр лэжыгъэм нэмыщI художественнэ тхыгъэхэр зэдзэкIыным, абыхэм къеджэным узэрыдихъэхым сыщыгъуазэщ, Борис...**



Быдэ Хьэсэн, Хьыдзэдж Борис, Къумахуэ Мухьэдин, КIэхумахуэ ФатIимэ сымэ Нэш Ричард и «Уэшх зыщэ» спектаклым щоджэгу. 2019

– «Бжъамий» ансамблыр кьызэзыгъэпэщыгъа Бекъул Леонид сригъэблагъэри, абы ильэсибгъукIэ сыщылэжьащ, концертхэр езгъэкIуэкIыу, тхыгъэ зэмылIэужыгъуэхэм сыкъеджэу.

Радиом кьит «Ди зэIуцIапIэм» нэтыныр Багъэтыр Нинэ и гъусэу Быдэ Хьэсэнрэ сэрэ чэзууэ идогъэкIуэкI. Сыдахъэх адыгэ уэрэдыжьхэм, нарт хьыбархэм, адыгэ таурыхъхэм, жыпIэнуракъэ, лъэпкъым и мэ зыщыуа псоми. Абыхэм сфIэфIу радиом сыкъыщоджэ.

Ильэс куэд хьуауэ адыгэбзэкIэ зызодзэкI сигу ирихь тхыгъэхэр. Дыщеджэм щыгъуэ Ги де Мопассан и «Кхъухь тедзапIэм» новеллэм сыкъеджа нэужьщ ар кьыщещьар. ЕджапIэм сессие къэс лэжыгъитI-щы щыдагъэгъэувырт. Абы фIыуэ хэлъыр мырат: уэ иджьи урежиссёрт икIи уартистт, уигу ирихь тхыгъэри къэпщтэну ухуитт. Мис абы щыгъуэ сэ сызыхэту утыку кьитхьа лэжыгъэхэр псори сэрэт зэзыдзэкIар.

Чеховым, Шукшин, Думбадзе сымэ я рассказхэр зыпэсщI щыIэкъым. Романым кьыщызэщIамыкъуэф куэд кьыщигъэлъагъуэрт Думбадзе и рассказхэм. Абы «Лъы» зыфIища и рассказыр ди лъэпкъым пэгъунэгъу дыдэу кьызолъытэ, ар зэдзэкIыу инсценировка сщIынри

араш кызыхэсхар. Апхуэдэуи Думбадзе ейуэ адыгэбзэм кыизгьэт Иэсащ «Анэ», «Дыгэ», «Кыгумыгьэуш» рассказхэр, ахэр радиом и фондым хэлъщ, «Лъыр» радиом и мызакъуэу, телевиденэми фильм-спектаклу щлэлъщ. ЗэздэкIахэм ящыщ Чеховым и «Ванька»-р, Афанасьевым и «Гумызагьэ» таурыхьыр, Горькэм и «Сказки об Италии» тхыгьэхэм щыщ, «ЕпцIыжакIуэм и анэр», нэгьуэщIхэри. Къамбий Джэфар кыыдигьэкIуэ щыта «Адыгэ хэку» журналым тетащ зэздэкIа тхыгьэхэм ящыщу Искандер Фазиль и «Адакьэ» сабий рассказыыр, Туманян Ованес и «Фадэ зыфIэфIым и чеищIэ гьущыркьым» хьыбарыр. Псори зэхэту зы тхыль, шэч хэмыльу, хьуну кыщIэкIынщ зэздэкIахэр.

– **Узыгьэгущуэу щыIэхэм кытхутепсэлъыхьыт.**

– Срогушхуэ, срогуфIэ илъэс мин бжыгьэ хьуауэ кьэгьуэгурыкIуэ, зи хабзэкIэ, нэмыскIэ, лыгьэкIэ дуней псом цIэрыIуэ щыхьуа адыгэ лъэпкьым сыкызыэрыхэкIам. Андрей лъэныкьуэмкIэ – кыиз-дальхуахэм.

Ар жыпIэну тIэкIу кьемызэгьщ, адыгэми ди хьэлкьым, ауэ сыт и лъэныкьуэкIи сигьэгущуэу, сигьэгуфIэу, си лэжыгьэри сыт хуэдэ Iуэхури кыиздиIыгьыу щхьэгьусэ сиIэщи, фIыщIэ хузощI. Зы спектакль кьанэркьым ар нэмыкIуэу. ГьэщIэгьуэнракьэ, актёр IэщIагьэ имыIэми, куэдым гу лъетэ, ущыджэгукIэ ебгьэлейми, уигу хэмыхьэми елъагьу...

ГьэщIэм ныбжьэгьу гьэунэхунIэ сригьэхуащ куэдрэ, нобэ сигурэ си щхьэрэ зетелъу схужыIэнущ ныбжьэгьуфIхэр сызэриIэри.

– **Уи хьуэпсапIэхэмрэ зыхуэбгьэувыж мурадхэмкIэ укьыддэгуэшамэ арат.**

– Ди нэхьыжьыфIхэм хуэдэу, иджырей актёрхэри фIуэ ялъагьуныр, театрым спектакль гьэщIэгьуэнхэр, дерс кызыхахынхэр шагьэувыныр, ди цIыхухэм театрыр я кIуапIэу щытыныр, режиссёр бэлыхьхэр диIэныр си хьуэпсапIэщ. Ди щэнхабзэм игьуэт пцIэр нэхь лъагэ хьунми сыщIохьуэпс. А Iуэхум и хэкIыпIэм и зы шапхьэ кыфхуэсхьынщ. Осетие Ищхьэрэ-Аланием обкомым и япэ секретару совет зэманым щыта Кабалоев Билар театрыр апхуэдизкIэ фIуэ илъагьурти, репетицэхэми кIуээрэ еплъу щытауэ жаIэж. Ар куэдым шапхьэ яхуэхьург. Ди пашэхэм щэнхабзэр апхуэдэу фIуэ зылъагьу кьахэкIамэ, адрейхэми абызыдащIурэ театрым и Iуэхурнэхь кIуэтэнут. Кьыхэзгьэщыну сыхуейт театрым узыщыгугь хьун щIэблэ хьарзынэ зэриIэр. Театрым щылажьэм и процент 80-р Щукиным и цIэр зезыхьэ училищэм щеджащ. Кавказ Ищхьэрэм ГьуазджэхэмкIэ и кьэрал институтыр кьэзыухахэри Щукиным и училищэм щIэсахэращ езыгьэджэжари, ахэри куэдкIэ зэпэжыжьэу схужыIэнукьым. Щукиным и училищэр 2015 гьэм кьэзыуха щIалэгьуалэ дахэ кытхуэкIуэжащи, абыхэм я зэфIэкI дяпэкIэ кьагьэльэгьуэну дыщогугь.

– **ФIыщIэшхуэ пхузощI, Борис, зэман кьэбгьуэту укьызырэ-зэпсэлъам папщIэ. Дэрэжэгьуэ, узыншагьэ, рольщIэ ущымыщIэну, уи щхьэгьусэ Iэсытрэ уэрэ физэкьуэту илъэс куэдкIэ физэдэпсэуну ди гуапэщ.**

Енсэльар ИСТЭПАН Залинэщ



Хъыдзэдж Борис хужалахэм щыщ пычыгъуэхэр

Хъыдзэдж Борис флы куэд хужыплэну къэзылэжь щлалэщ. Театрым зэрымышлэклэ кыщлэхутаи цолажьэ, зэрыщлыкунитлэрэ щлэхъуэпсу зи хъуэпсаплэр нахуаплэ хъуаи яхэтщ артистхэм. Хъыдзэдж Борис и нэ кыыхуиклыу и насып кырихьэклри къехулащ актёр лэщлагъэр.

Театр лүэхуклэ, лэжьыгъэ и лэныкыуэклэ Борис цлыхухэм къезгъэцлыхужынщ жыслэу апхуэдэ къалэн си щцэ дэслъхэжырккыым. Сэ нэхъ зытезгъэщлэну си мурадыр абы и цлыхугъэращ. Театрым щылажьэу хъуам я нэхъ псэ къабзэ дыдэхэм ящыщщ Хъыдзэдж Борис. Си гуапэщ роль дахэ куэд къехулащлэну, и дуней тетыкли, и лэжьыгъэ пэрытыкли зэхуэдэщи, а тлур зепэшацэу, хабзэри адыгагъэри зэрыхуэдэхьым хуэдэу адыгэ щлалэжьу, щлалэгъуалэр къыдэплъейуэ, езыми и унагъуэми узыншагъэ быдэ ялэу клыху тхуэпсэуну.

КЪЭЖЭР Борис,
КъБР-м и цлыхубэ артист.
2016



* * *

Зэрыщлыхурэ флы дыдэу слъагъуу, щлэшхуи хуэщлу, гуфлэгъуэми гузэвэгъуэми псом япэ ищу апхуэдэ щлалэщ Борис. И щхьэгъусэ Аси езыри адыгэм иплауэ хабзэ, нэмыс, зыхэлъ цлыхухэщ.

Игури и псэри хэлъу и лэщлагъэм пэрытщ Хъыдзэджыр. Сыт хуэдэ роль кърамытами, ар нэгъэсауэ зэрищлыным пылыщ икли къохулащ.

Лэжьыгъэшхуэ радиомы щещлэ. Сэри Бориси сом дыхуейккыым радиом щедгъэтх тхыгъэхэм папщлэ, кыгтщлэхуэ щлэблэм къахуэнэну хыгъуэфлыгъуэу, къулеягъэшхуэу ар зэрыщытыр къыдгуролуэри.

Хъуэхуу кыыхужалэри псэхуу кыыхужалэнури зылъысыным ящыщ Борис хъуну си гуапэщ.

ЖЪАКІЭМЫХЪУ КІунэ,
УФ-ми КъБР-ми цлыхъ зилэ я артисткэ,
Къэбэрдей-Балъккырым и цлыхубэ артисткэ

* * *

Нэхъ цлыху зэплэзэрыт щылэккыым жыхуалэм хуэдэщ Борис. Роль гъуэзэджэ куэд кыызэрехулар зи флыгъуэ къэслъытэр бгъэдэль талантым и закыуэккыым, атлэ абы щлыгъуш и шабагъэмрэ и гъэсэнны-

гьэмрэ. Борис, узыншагъэ бьдэ уилэу, театр утыкур бгъэбжьыфлэу куэдрэ тхьэм утхуигъэпсэу!

ЩЭРМЭТ Людмилэ,
КъБР-м и цлыхубэ артисткэ

* * *

Нэхъ цлыхуфл, нэхъ цлыху тэмэм, нэхъ цлыху пэж сыхуэзакъым. Сыткли уи дзыхь ебгъээ хьунуц, гуауэми гуфлэгъуэми къэбгъуэтынущ Борэ.

Дэтхэнэ зыри гьацлэм гьэунэхуплэ гуэрым цылуоуэ, цлыхур къыщилыхун цытыклэ йоувэ. Сэ зы театрым сыщылэжьауэ адрейм сыщыклуам цыгъуэ, «дауэ ухьурэ, укъызыыхьа гупыр дауэ къыщлуа, уахэзэгъа, сытклэ сэбэп сыхьуну?» — жилэу си бжэр нылузыхар Хьы-дзэджырац.

Театр лэжьыгъэм утепсэлъыхьмэ, абы къыхуигъэщла цлыхуц, и лэпкълъэпкъым и налгъэ дэтхэнэми ар хэмыту си флэщ хьуркъым. Сэ сыкъапщтэмэ, театрыр апхуэдизу флыуэ слъагъуу схужылэнукъым, Борэ ар и псэм цыщ лыхьэу зэрыщытым хуэдэу.

Згъэува спектакль зыбжанэми хэтац Хьыдзэдж Борис. Иужь-рейуэ ар цыджэгъуац, роль нэхьыщхьэр цигъээщлац Миллер Артур и тхыгъэм къытетщлыкла «Ахэр псори си къуэ пэлъытэт» спектаклым, дунейпсо драматургием цынэхъ гугъу дыдэхэм ящыцу ябжым. Образыр флы дыдэу къыгъэлъэгъуауэ сэ къызолъытэ, апхуэдэу зыбжу абы и гугъу зыщлахэри мащлэкъым.

ДЭБАГЪУЭ Роман,
Музыкэ театрым и режиссёр нэхьыщхьэ,
КъБР-м гьуазджэхэмклэ цлыхь зилэ и лэжьаклуэ

* * *

Хьыдзэдж Борэ рольшхуэ куэд игъээщлакъым, ауэ къыхуагъэ-фащэу режиссёрхэм кърата зыгуэри лэпэдэгъэлэлу утыку кърихьакъым. Абы игъээщла ролхэр цлыхубэм гукъинэж ящыхьуац, абыхэм куэд тепсэлъыхьащи, сэ зыубгъуауэ сыкъытеувылэнкъым.

Си дежклэ нэхьыщхьэр Борэ и цлыхуфлагъыр, и цлыху хьэлэлагъыр, и цлыху къабзагъэр арац. Гурэ гурэ зэрощлэ жыхуалэращи, ди зэхуаку дахагъэ, пэжыгъэ дэлъу илъэс куэд хьуауэ дыкыызэдогъуэгурыклуэ, дяпэкли абы дытетыну къыщлэклынц. Си цынэхьыжьым хуэдэуц сызэрыхуцытыр. Пэжыр жыслэнщи, езым къысхуицлэри,

кыысхуиIэ гулътэри куэдкIэ нэхъыбэ мэхъу. Псалъэм и хьэтыркIэ, си адэм кыыщIэмыупщIэу, абы и гугъу симыгъэщIу зэ зэхуэзэгъуи дызэбгъэдэкIыжыркъым. Абы иджыри зэ къегъэлъагъуэ Борэ цIыхугъэу хэлъыр.

Дахэ дыдэу уэрэд желэ, уеблэмэ «ЦIач и къуэм и уэрэдыр» зэгъусэу жыдгъэлэ кыызжиIауэ щытащ. Ари Борэ зыхуэлэижьхэм ящыщ зыщ жыхуэсIэщ.

ХЪЭЩЭ Къанцобий,
КъБР-м щIыхъ зилэ и артист

* * *

Хъыдзэдэж Борис сэрэ илъэс тIощIым щIигъуауэ дызэдэлажьэ. ЦIыху зэпIэээрытщ, зэчиифIэщ, бзэ дахэ Iурылъщ. Сэ кыысхуэщIэжыркъым Борис жимыIапхъэ жиIауэ, и мыIуэху зэрихуауэ, е и лэжьыгъэм псэ хьэлэлкIэ щыбгъэдэмыта къэхъуауэ. Си щхьэкIэ сыкъапщтэмэ, пщIэшхуэ хузощI.

Спектакль зыбжанэм дызэдыхэтащ Борис сэрэ, иужьрейуэ дэ зэдэзэпхъуу дыщыджэгъуащ Нэш Ричард и тхыгъэм кыытращIыкIа «Уэшх зыщэ» спектаклым. Абы Борис и зэфIэкIыр, и талантыр нэсу кыыщигъэлъэгъуащ. Москва кыикIа критикхэми, Шэшэным щекIуэкIа фестивалым спектаклыр щытшами кыыхагъэщэщ Борис и ролыр фIы дыдэу кыызэрехъулар.

Радиом Хъыдзэдэжым и макъыр дахащэу зэрыщыIур-щэ?! НэгъуэщI къэралхэм щыпсэу адыгэхэм ящыщу сэ ныбжьэгъу схуэхъуахэр куэдрэ кыызолъэIу Хъыдзэдэж Борис къеджэу тхыгъэхэр къахуэзгъуэтыну, яIэрызгъэхъэну.

Сыхуэрэзыщ, Тхьэм гъащIэ дахэ кърит, куэдрэ ди адыгэ утыкур игъэбжьыфIэу лъэпкъым хуэлэжьэну си гуапэщ.

КIЭХУМАХУЭ Фатимэ,
КъБР-м щIыхъ зилэ и артисткэ

* * *

Артистым и гугъу щыпщIкIэ абы и дуней тетыкIэм, и хьэлым, и цIыхугъэм зы лъэныкъуэкIэ, адреймкIэ — и лэжьыгъэмрэ и IэщIагъэмрэ утепсэлъыхын хуей мэхъу. ЦIылэщ а IуэхугъуитIыр щызэпэщIэуэ: IэщIагъэлI нэсу, ауэ цIыхугъэкIэ кыыпыпхын щымыIэу, е цIыхугъэкIэ хьарзынэу, арщхьэкIэ и лэжьыгъэр мыхьэнэншэу. Ди гуапэ зэры-

хьунци, Борис а лэнькьуйтлми щехьуллэ артистц, языхэзми адрейр щлмыгыуу утепсэлъыхьынклэ лэмал имылэу.

Борис егъэлеяуэ цлыху щыпкьэщ, цлыху зэтетц. Сэ илъэс 30-м щлгыуауэ соцлыху ари, и макъым зригъэлэтауэ е ину шхыдауэ сцлэжыркъым. Зыгуэрым зыгуэр жрилэну хуеймэ, игу илъыр щыпкьэу, зэтету кьригъащлэ мыхьумэ. А и хьэлрауэ кьыщлэклынууц Хьыдзэдж Борис и лэжьэклэм и лъабжьэри. Сэ сигу кьэзгъэклыжыну сыхуейщ зы роль. Зэман гуэрклэ узэлэбэклыжмэ, Миллер Артур и тхыгъэм кьытращлыклауэ «Ахэр псори си кьуэ пэлъытэт» спектакль дилащ. Абы Борис сэрэ зэгъусэу дызэдыхэтати, ролым и елэжьыклар иджыпсту хуэдэу соцлэж. Мазэрэ ныкьуэрэ хуэдэклэ яужь дитат абы и гъэувынми, килограмм бжыгъэ хигъэщлауэ щытащ и хьэлабгъым, апхуэдизклэ и гуи, и пси етауэ, жэщклэ мыжейуэ елэжьырт ар образми. Икли а ролыр, Джо Келлер и образыр, егъэлеяуэ флыуэ кьехьуллащ Борис.

Театрым щылажьэхэм ящыщу адыгэбзэр нэхьыфл дьдэу зыщлэхэм языхэзщ Борис. Зэджа пьесэм, сценарийм, зыхэт спектаклым кьыщыхьа псалъэхэр куэдклэ нэхь шэрыуэу щызэрихьуэкл мызэ-мытлэу кьэхьуауэ соцлэж.



Сигуми си псэми кьыбгъэдэклыу сынохьуэхьу, Борэ. Уи унагъуэкли, уи лэжьыгъэкли, уи узыншагъэкли, уи дунейкли уефлаклуэу илъэс куэд кьэбгъэщлэну сыхуейщи, Тхьэм кьыпхузэпищэ!

ТЭМАЗЭ Лиуан,

*Щоджэщлыклу Алий и цлэр зезыхьэ
Кьэбэрдей кьэрал драмэ театрым
и артист пажэ*

* * *

КьБР-м щлыхь зилэ и артист Хьыдзэдж Борис роль гукьинэж куэд ди театрым щигъэзэщла кьудейкьым, абы и цлэр кьыгуэхьыплэ имылэу епхащ Кьэбэрдей-Балькьэр радиом. Хьыдзэджыр кьыщальхуа махуэм ирихьэллэу абы радиом хуилэжьам сытепсэлъыхьыну мурад сцлыри, усэу, рассказу, гушылэу, ауану, очеркыу кьызэджар, нэтыну, инсценировкау, постановкэу игъэхьэзырар эбжын щлэздзати, и клэм схунэгъэсакъым. Мысостышхуэ Пщызэбийрэ Жьаклэмыхьу Клуэрэ яужьклэ Хьыдзэджым нэхьрэ нэхь жьиджэру радиом дэлэжьа икли дэлажьэ артистхэм яхэту кьыщлэклынкъым. Дьщэ фонд жытлэу радиор дызэрыгушхуэм Борис и гуащлэ ин хэльщ. Хьыдзэдж

Борис артистышхуэ кьудейкьым, ар икИ цлыхушхуэщ, псори флгуэ илбагьуу, и псалъэм тебгьуэтэжу, зэи кьомыпцлрыжыну, кьомыфыгьуэну, кьомыижыну.

ТЭТРОКЪУЭ Астемыр,
КъБР-м цлрыхъ зилэ и журналист

* * *

Хьыдзэдэж Борисрэ сэрэ дызэкьуажэгьуш, зы школ кьэдухаш, ныбжькИэ зэрыдгьэхь щылэкьым. Махуэ кьэс дызэрымылбагьуми, ди луэху зэрошлэ. Ар цлрыжыслэр, Борис кьыщлалъхуа махуэм папцлэ и гьащлэ гьуэгум и гугьу зыщлхэм зыгуэркИэ садежьюуфыну кьызэрысщыхьурщ. Уеблэмэ ар си кьалэнуи кьызолъытэ.

Борис кьуажэми жылэми ди напцлэм телъ, дызэрыгушхуэ артист гьуээдэжэщ. Абы хуэдэ цлрыху цлэрылуэ кьыпхэкИыныр ауэ сытми луэху кьызэрыгуэкИкьым. Налшык пэгьунэгьу жылэхэм ущыпсэумэ, артист лэщлагьэ зэбгьэгьуэтыну нэхъ тынш кьыщлэкИынт. Ауэ Тэрч адрыщл пхыдзауэ Борис кьыщлалъхуа Абей кьуажэм ущыщмэ, гу кьыплъамытэнкИэ мэхьу. Цлалэм и насып хэлъу кьыщлэкИри, артист хьуаш, сыт щыгьуи зыщлэхьуэпсар зылэригьэхьаш.

Ди лъэпкь театрым артист хьарзынэхэр илэщ, сыт хуэдэ сцени итыфыну. И теплъэкИи, адыгэбзэм хуэкьута и бзэкИи, и бжьыфлагькИи зыхэтхэм кьахолыдыкИ Борис жыслэкИэ езгьэлеину си гугьэкьым. Ар кьызыхуэтыншэу артистышхуэщ, хузэфлэмыкИын роль щымылэу.

Артистым псалъэхэр ишхыжмэ, мылупщлу кьыпсэлэмэ, гум тогьуалъхьэ. Борис абыхэм ящыщкьым, псалъэ кьэс псэ хелъхьэ, языхэми плъыфэ ярет, удехьэх, узылэпешэ, ди бзэм и дахагьэр хьэкь пщешл. Куэд дыдэ илэжьаш Борис, нэхьыбэжкИи дыщогугьри, Тхьэм кьыригьэхьулэ.

ХЬЭТЫХЬУ лэубэчыр,
биологие цлэныгьэхэм я кандидат,
КъБКъУ-м и доцент

* * *

Иджыри общежитием дыщлэсу дызэрыцлрыхуаш Хьыдзэдэжхэ я унагьуэмрэ дэрэ. Абы лъандэрэ илъэс плъыщлым нэблэгьащи, дызэкИлэлюкИуэ, дызэролъагьу, дызэрылыгьыщ. Егьэлеяуэ хьэл-щэн дахэ зилэ цлрыхуш Борэ. Ар адыгэбзэкИэ апхуэдизкИэ дахэу мэпсалъэри, узылэпешэ. «Артистщ-тлэ ар» жызылэн щылэнкИи хьунщ, ауэ, ди

жагьуэ зэрыхьунци, егъэджаклуэхэми адыгэбзэм ирилажьэхэми яхэтц бзэр абы зэригъэлурьщлэм и дзаклэуи къэзымыгъэсэбэпыф, абы литературэм хищлыклым хуэдиз хэзымыщлык.

Борис и нэгур сытым дежи зэлылухащ, абы гуфлэ щлэльщ, и нэхэм пэжыгъэ ящлыболъагъуэ. Сабий ирехъу, балигъыуи щрырети, псоми бгъэдыхьэклэрэ бгъэдэтыклэрэ къахуегъуэтыф. Ди сабийхэр щыщлыклым: «Фэ фьуэршэр, сэ ахэр зыхуей хуэзгъэзэнщ», — жиЛэрти, таурыхъ къахуеджэурэ дакъикъэ бжыгъэм игъэжейуэ щытащ.

Дэ ар щыджэгуа спектакль куэд деплъащи, Борэ и лэжьыгъэр еклуу, дахэу зэригъэзащлэр ди нэгу щлэклащ. Абы нэхрэ нэхь еклуэщ и дуней тетыклэр. Абыхэм я унагъуэм дапщэрэ димыхьами, сыт щыгъуи къытхуэгуапэщ. И жагъуэ хьун гуэр ирихьэллами, ар къызэрыуимыгъэщлэн, псори зэрызэтриуЛэфлэн акъыл илэщ Борэ. Цыхубзым, нэхьыжьым яхуищл пщлэм, яклэлызэрихьэ хабзэм куууэ зэрыхищлыклым уимытхьэкъунклэ лэмал илэкъым.

Дунейм дахэу, цыхуфлу, нэжэгужэу тета и анэм ещхьу, гу къабзэ, псэ зэлуха зилэ цыхуэщ Борэ. И щхьэгъусэ Ася и адэ-анэм абы пщлэуэ яхуищлар псапэ тлуащлэу къритыжыну Тхьэм жиЛэ.

Роль лэджэ иджыри игъэзэщлэну, узыншагъэ быдэ илэну, Асярэ абырэ зэгъусэу иджыри илъэс куэд къызэдагъэщлэну дахуохуахъуэ.

ДЖЭШХЭ Валерэрэ Еленэрэ.

Налшык къалэ



* * *

Борисрэ сэрэ школым дыщызэдеджащ, зы партэм дыдэсащ. Абы и къеклуэклыклам сэ флыуэ сыщыгъуазэщ, егъэлеяуэ гугъу ехьа цыхуэщ ар. Ауэ абы щхьэклэ зэи гузэрыдзэ ищлакъым, зэи тхьэусыхэркъым Борис. Дапщэрэ ухуэмызами, сыт хуэдэ лэнэ ущыбгъэдэмысами, сыт хуэдэ хьыбар къыбжымылами и гур къабзэу, гъащлэр зэрыдахэм теп-сэлыхьыфу щытщ. Абы мыхьэнэ ин илэщ.

Итланэ, рассказхэм къыщеджэклэ апхуэдизклэ игурэ и псэрэ хельхьэри, уэ езым къыпщыщлауэ флэкла умыщлэу ухешэф. Гъащлэм хуилэ гукъыдэжыр флэмыклуэду куэдрэ псэуну си гуапэщ си ныбжьэгъур, узыншагъэ илэмэ, иджыри лэджэ гузэфлэкынуэщ Бориси, абы щымыщлэн Тхьэм ищл.

ХЪЭТЫХЪУ Владимир,

техникэ щлэныгъэхэм я кандидат



Чэрим Марианнэ Изуес и пхъур Тэрч районым хыхъэ Хьэмидей къуажэм 1967 гэм сентябрым и 4-м къыщалъхуащ. Курым еджанIэ нэужьбым Налшык дэт педагогикэ училищэр диплом плъыжъкIэ къыухри, ар 1987 гэм щIэтIысхъащ КъБКъУ-м и тхы-дэ-филологие къудамэм икIи «Филолог. Урысыбзэмрэ литературэмкIэ егъэджакIуэ» IэщIагъэр абы щызригъэгъуэтащ.

Урысыбзэр щIэблэм яригъэджу ар илъэс зыбжанэкIэ щылэжъащ Тэрч къалэм дэт курым школ №2-м, иужькIэ Къэхъун къуажэм и курым еджанIэ №2-м.

Журналистикэм Чэримыр щыхы-хъар «Псынэ» журналырищ. Абы еджэхэм я пащхъэ тхыгъэ гъэщIэгъуэн куэд ирилъхъащ Марианнэ. Къалэмыр жану зыгъабзэ журналистыр 2011 гэм

«Адыгэ псалъэм» обозревателу ирагъэблэгъащ икIи абы лъандэрэ газетым и напэкIуэцIхэм къытохуэ публицист Iэзэм жылагъуэр зыгъэпIейтей Iуэхухэм, ди зэхэтыкIэм ятриухуэ, щIэджыкIакIуэ куэд къызытэджэж и тхыгъэ кутиIафIэхэр.

Литературым и зэфIэкI щеплъыжащ Марианнэ икIи абыи зэры-хуэшэрыуэр хъэкъ тициIащ. «Лы иримыкъу» зыфищIа и романыщIэр щIэджыкIакIуэхэм яфIэгъэщIэгъуэн зэрыхъунум шэч къытетхъэркъым.



ЧЭРИМ Марианнэ

ЛЫ ИРИМЫКЪУ

Роман

ЯПЭ IЫХЪЭ

1

Пащтыхь фIыцIэ

Зи унэ цIыхубз имыс лы лэжъапIэншэ къомым ещхъу, щымыбампIэм мэжалIэ Хьэрун уэршэрэгъу къыщIыпхуэхъу щхъэ-усыгъуэхэм я нэхъыбэр и ныбэ изу зэрымышхэрт. Ауэ зыхущIэпшэн цIыху къыщыпхуэмызэ езым и унэри хъэщIэ кIуапIэщ, Iуэхуншафэ зрамыплъыжу тезыгъэу шахматыр нэгузегъэужьыпIэ зыхуэхъуа хъэблэ щIалэхэм хъэщIэкIэ уеджэ хъунумэ.

– Хьэрунтэкъым уэ къыпфIащын хуеяр – Хьэрэт! – и шэджагъуашхэм щыщ гъунэгъум къыхуезыхъэкIа Бэч къэрабгъафэ къраплъ нэхърэ, хабзэншэу теIукIми нэхъ къещтэ.

– Нэхъыжъхэм апхуэдэу епсалъэркъым, Бэдж, – къыбгъэдэс лы Iэсэлгасэм епщэфыIэн шигъэтауэ, Бэч къыщIыхъа тепщэчым бгъэдокIуатэ Хьэрун. Зи дзэхэр Iухуа хъэшхуэм ещхъщ – бэнэнкIэ ерыщц, ауэ дзэкъэфыркъым. Бэчи ар къызэрыщыхъур бзэ зыIурылъ

псэушхьэ махуэжьуш, зыгуэрхэр кышчыжьэдэху кьэхьуми, и пIэ кьримышу. Компьютерхэм зэрелэжьым щхьэкIэ кыфIища Бэджри зриусыгуэджэркьым. Уэ нэхрэ нэхь губзыгьэ узышримыхьэлIэ унэ зэльыIутхьуам хуиту ущобауэ, зыми ущызэпиплгьыхьыркьым, нэхьышхьэраци, зэрыбужэгьуу – ушхьэхуитш.

Бысымым мэлыл гьэвар зрихьэлIэху, зи пщэр яутIыпщыжу и телефоным епэщэщыну хуит хьуа Щыхьым зэдгьэцIыхунш.

Хадэ щIэнымрэ пщIэ зэлэпыхынымрэ кьадэмышуэ и кьуажэгьухэм елытауэ, тхыль щызэрахьэ унэм кышчыхьуа, еджапIэ гуэрхэми зышчызыгьэкIэрэхьуа Щыхьым «яцIыху нэхрэ кьацIыхуж» зыхужаIэм хуэдэщ. Банэ кьыхэмышуэн папщIэ, удзым льяпэпцIийуэ кышчызыкIухь сабийр уигу кьигьэкIыу, Щыхьым макьыр бзэгум зэрыпищIэ псантхуэр апхуэдизкIэ махэщи, кьедаIуэм и гулытэр езыр кышчыльэту щIэмышхьуэжыным фIехь, зэхихыр зыгуригьэIуэн дэнэ кьэна. Нэхьыжьым иришэжьа хьыбарыр и кIэм нигьэсыхукIэ псэун щызымыгьэтыжыфыну щIалэхэм ар щысхь ямыIэу зэпауд, кыпэпсэльэжхэри кьахокI. ИтIани, зэрымыпсэльэрейм хуэдиз дыдэкIэ икIи кышцегьэтхьыгьуей лэжьакIуэжьыр фIыуэ яльагьу, кьыхуэээху зыкьыхуээыгьэпелуан Хьэрун, «уотхьэлэ мыр» жаIэурэ, кышчыIэщIахьжри мащIэкьым. Зэрышчытым нэхрэ кьраплъ фэр нэхь зехьэгьуафIэ щыхьуам ешхьу, кьулыкьушцIэ кьызыхамыщIыкIыфа езы мыIэрысэгьэкIри нэхьыбэм щымщ, жыгхэм щепэщэщкIэ е абыхэм зыгуэр щыщIэупщIэкIэ и бзэр кьызэритIатэм гу льумытэмэ. «Щымыжь» кышчыIыфIащари арагьэнш. Бын балигь ущиIэкIэ, нэхьыжьыпщIэ гуэри кыплгьысынкьэ?! Хабзэм и хьэтыркIэ, тIэкIу ягьэжьантIэ, пэжщ. Арами, кьуажэм зызыгьэтхьэIухуду дэс нысащIэ кьомым я набдзэр яхушцIэзычу яхуээылэж Дахэзилэ ар лгьуэ кьыкьуош жыпIэныр пцIыш.



Тхьэусыхуэ иришажьэрэ зигьэщIагьуэу иухьжу, езым игьэIум унагьуэр кьыдэзыгьэудж бзылгьухгьэ жьэфочыр и щхьэгьусэм тIасхьэщIэхьу бгьэдэт фIэкIа пщIэнкьым. Щыхьым щэхуэкIэ зэримыщIэри, и щIагьщIэлгьыр зэрижышчыжри, кышчIешхьидари, имыдэу здыфIэкIуахэри щащIэ кьуажэм. И IэщIагьэм цIыкIуи ини кьыхуигьэныкьуэ зэпыту зэрышчытым нэмышцI, и лгьым и гугьу ишцIурэт Дахэзилэ цIыхубзхэм кьыхуаIэ фIэлIыкIым и зэхуэдитIыр зэрызэригьэпэщар. Езыр пщы IурыIэбэгьуейм зыдэзыгьэш пщылI губзыгьэу кьыхолыдыкI а хьыбархэм. И псалгьитIым я зыр зэрыЩыхьымым зыкьом игьэбэлэрыгь щхьэкIэ, пIэщхьагь зыдигуэш цIыхухьум и цIэр хуиту зэригьэнышцIуми, игу кьыхэмышчтыкIыу абы зэрытепсэльгьыхьыфми уи фIэщ нэхь ящIыр ээщхьэгьусэхэм я зэхуакум жьыуей зэрышчызепщэмрэ и лгьым пэщIэт фызым и мэсхьэбым уимыту бжэщхьэIум узэрырамыгьэбэкьуэнумрэщ.

Щыхьым и телефоныр кьоуэри, Дахэзилэ кьыхутригьэува и сурэтыр кьытрэдзэ. Абы зи нэр техуа Хьэрун кьолIэлIэн?

– Кьытех! Уэри зыгуэр уагьэшхынш.

Жьэрэ IэкIэ зезыхуэ анэм сыкьыIэщIокI щыжиIэм, нысащIэ псэ махэIуэ кьызэрыпэщIэхуарат Хьэрун и унагьуэбжэрщIызэхуишцIыжар. ИмыкI-имысу, кьалэм щопсэу иджы и унагьуэр ильэсым нэблэгьауэ. Емыфэху лгьы хьарзынэщ, фадэ ткIуэпс зэрыIухуэу, и щхьэр щIрегьэхьэ. Сабийхэр зэээмызэ гуащэм деж яшэурэ щагьэлэ: ягьашхэ, яхуапэ, сурэт трахьжри, нанэ зыкIи зэрымыкьуаншэм и щыхьэту,

адэ-модэкІэ кыщыкыуагъэплъ. Ятепсэлыыхъхэм жаІэ псоми кыкІыр зыщ: гуанэ зэрынащ, пхуещІэнуІакъым.

Бэч и телефоным тет макъамэ нэжэгужэм гупсысэр зэпеуд.

– НтІэ, щыІэщ, хъыджэбз хъэщІэ гуэрым доуэршэрри щысщ, хущІыхъэркъым, – лІапІэм темыІэбэмэ, Бэч гушыІэр къемыхъулІауэ кьелъытэ.

– Иджыпсту ягъэшхэнущ ар, – зэкІуэцІолъэль зэщхъэгъусэ псо-ри зыфІэдыхъэшхэн щІалэ физкъэмышэр.

Дахэзилэ кызэрыІухъар щхъэгъубжэмкІэ зыльэгъуа Шыхъым абы кыхуэтэджауэ фэ кытемыуэн щхъэкІэ, кызэфІоувэри псы хуэлІэ хуэдэ зеплъыхъ.

– Зи телефон кытрахым и насыпкъэ, – и лІыр зыхэс гуп щыхыхъэкІэ, Дахэзилэ езыр зэрыщхъэгъусэ тыншым гу лъыптэну кыбдоІэпыкъу. Къэб гъэва ІупщІэ зыбжанэ зэрылъ тепщэчи иІыгъщ.

«Ар зы!» – Бэч Шыхъым кыщІэгубжыын хуеяхэр игукІэ ебж, хъэблэм зэрыдихъэнум хуэдэу.

И фызыр цІыху щыту кызэрепсалъэм илъэс щэщІ хъуауэ емысэ Шыхъым псы йофэри дэгу-нэфу зэфІэтщ, кышпыкІыным фІэкІа кызыфІэмыІуэху цІыхубзым къэб гъэвам къригъэлэжыынум поплъэ-ри.

– Дауэ ущыт, Хъэрун? – и тепщэчыр Іэнэм трегъэуэвэ Дахэзилэ. – ЗыІугъахуэ.

ЗэлІэфызыр зэгъусэу и пащхъэм кызэризэрыхъам ищІыІужкІэ, шхэныр зэпигъэун зэрыхуейм кызэІуигъэуа Хъэрун щІыІэ-щІыІэу жэуап кърет:

– Псэухэм зыдогъэщхъ, Дахэзилэ, къеблагъэ! Дэ тхуэдэ ягъашхэ-рэ?

– Ар щхъэ жыпІэрэ, си дэлъхужь! Уэ пхуэдэкъэ ягъашхэр!

«Ар тІу!»

Дахэзилэ зымыщІэр Хъэрун и щхъэгъусэ Линэ щхъэзыфІэфІагъ-кІэ и щхъэр пщІантІэм зэрыдимыхар? А дамэдазэм нэгъунэ деукІэ езым и лІыр зэрызримыпэсри нысащІэр цІыхуу кызэримылъытэри.

– Уэлэхыи, сыарэзым! – и щхъэ хуэпсэлъэж хуэдэу зегъэкІэрахъуэ Хъэрун.

Ар щІэарэзыр мыдрей щыми къагуроІуэ.

– Зэгъусэу къэтшэнущ Хъэрунрэ сэрэ, – сыт хуэдизу мыш-хъэхуэфІми, Бэч бысымыр фІэпсэкІуэд мэхъу. – Ей, джэгун щІэддзэну ныщхъэбэ?

– ЩІэкІыж жиІэу аракъэ иджы мыбы? Уи анэ апхуэдэу уепса-лъэрэ уэ?

«Щы!»

– Уей, сызримыгъэпсалъэ, Дахэзилэ, занщІэу кызоуэм!

– Къоуэнщ а емыІусэцыснэІур!

Фэ зытегъэуэн бэлыхъым зыІэщІэзыуда Дахэзилэ иджы хуиту уегъэгүзавэ:

– КхъыІэ, зыгуэрым къалэм сынэвгъэс. Фызгъэгүвэнтэкъым, зы тыкуэн сыщІыхъэу сыкъыщІэкІыжыну арат.

«ПлІы!»

Дахэзилэ и зыгъэщІэрэщІапІэм цІыху къекІуалІэ зэпытци, и жэщ-махуэ щІыхъэхум хэкІуэсыкІыфыр мащІэщ. «Зыгуэрым» зэрыжиІари Шыхъым гугъу иримыгъэхъ хуэдэурэ зэрыІэщІэкІ Іэмалхэм язщ. И къуэр жейуэ, хъэблэ щІалэр игъэпщылІын зи хъэл

унэгуащэм зыхуейр хуэпщІэным нэхърэ нэхъ тынш кыпхуэгупсысынукъым.

«Щыхьым, дыкъегъэл!» – нэкіэ мэлъауэ Бэч.

– Сэри зыгуэр къэсштэжын хуейщ, сыхъэт ныкьюэкІэ хъэзыр ухъун? – зыри зыщымыгугъ Хъэрун сыт кыщыщІар?

Дахэзилэ зытригъапсэр Бэч и машинэ щІэрыпсырт. Зыкіи къемыкьюэншэкІыу ар зэрыІэщІэкІам нэмыщІыж, иджы хъэблэм и набдзэр Хъэрун и машинэ ныкьюэлІэм кыищу кьалэм дэкІуеин хуейщ.

– Дэ фыкъэсыжыху зэ дызэхэуэнщ, – зи хъэм бажэ кыиубыда Бэч Дахэзилэ щІегъуэжыпІэ иримыту шахматымкіэ мэлэбэ. «Уи анэр» кыызжиІами, кыызэхуэнакъым», – зэрыжиІэу, и ныбжьэгъухэр зэрыдыхъэшхыну щІалэм и гукъыдэжыр кыыхуеІэт. – Хъункъэ, Щыхьым?

– Хъуакъэ.

Игу кьезыгъакІуэ хушхуэ езыгъэха сымаджэр, ар кыижыжмэ, нэхъ псынщІэу зэрыхъужым ещхуэ, къэб ІупщІэхэр зэрыль тепщэчыр Дахэзилэ и щхъэм фІиІубэнти, зэи кыимыгъээжыну ежьэжынт Щыхьым, иджыпсту здынэсам. ИтІанэ мы кьуажэ кІыхьым, нэгъуэщІ мыхъуми, зы сабий кыдэкІынкІи хъунт фызым иригъэкІуэта лым зэрэплъ нэкіэ кьемыплъу. Зэрытролым имыкІыпэми, ар нэгъуэщІ зыгуэру бгъэзащІэ зэрыхъунур кызэрыгурыІуэрэ, Щыхьым гупсысэх хуащ. Езым хуэчэмыр кыызэбэкІ Хъэрун деж кыщІыщІэмыкІыр армырауэ пІэрэ?!



34

«КхъыІэ, кІуэж, псори сэ си лажъэу жысІэнщ», – жриІат зэгуэр Щыхьым иджыри нысащІэгъуэм имыкІа Дахэзилэ. Сытыт жэуапу кыритар? Зыщумыгъэгъупщэмэ, ущІыдэмыпсэуфын гуэрт, ищІэжыркъым. НэхъыфІщ, хъэуэ, кызэремыдэІуар. Мис, Хъэрун нэгъунэ кьохуапсэ иджы. Унагъуэм и тІасхъапІэ гуэр кыжъэдишу кыщыдыхъэшхыжын, е ахъшэ щІыхуэ Іихын щхъэкІэ, зыкыыхуегъэщІалэ жан. Модрейм ар зэрыфызыфІым хуехъ. И лым хурикъунымкіэ кыдэІэпыкью псори щихъщ.

И щІыбагъымкіэ ирихъэкІауэ, Бэч шахмат пащтыхъ хужьымрэ фІыщІэмрэ и Іэгу зырызым ирегъапщІуэ. Щыхьым абы кыыхуишия ІэштІымитІым я зым толэбэри, фІыщІэр кыыхихауэ кыщІокІ.

– ФІыщІэмэ – фІыщІэ! – жеІэри, шахматыр тригъэсын щІедзэ.

2

Къуажэм и цІэр Къэлэрдэгуш

Уимыщхъэгъусэм и машинэм уисынымрэ уцІыхубзу гублащхъэр пІыгынымрэ дэтхэнэр я нэм нэхъ кыфІэнэу пІэрэ Къэлэрдэгу пІэрэпІарэхэм? ТІуми уащымыщу, ульэсу, тхылъымпІэпс хъуржын ныкьюэзэфІэтхъ пІыгыу узэхэзекІуэнырщ, дауи. Узыгъэтыншын пщІэ пхузэмыгъэпэщамэ, уи дуней тетыкІэм дагъуэ иІэу аращ мыбыкІэ кызэрыщальтэмкіэ. Нэхъыжъ кыщІыхъэмэ, мэтэдж жаІэу, цІыхуфэ кыуаплъыну ущымыгугъ. Жъэ бзаджем фІэлІыкІыІуэм хабзэми и ней кыщцохуэ.

Пшапэр зэхоуэ. Пщэдей зи нэчыхъэр ятхыну нысащІитІ-щым я щхъэцхэр хузэщІакъуэу сэхусэплъ щыхалъхъэжын хуейщ Дахэзилэ и зыгъэщІэрэщІапІэм. Нэху щымэ, кьамыжыхъыжын папщІэ, ныжэбэ зыгуэрхэр хамыгъэщІу хъунукъым. Жэщ-махуэ зэхэдз имыІэу лэ

жыгыэр Іэджэрэ хузэтрехэ апхуэдэу. ИтІани, хэхуэ нэхъ кьезытыр нысашэхэраши, кьыщыгугьхэр зэримыгьэщІэхуным и ужь итщ.

Я куэбжэ дыхьэпІэм деж щыт гуэщым и гупэ блыныр кьыдра-щІейщ, бжэ-щхьэгьубжэхэр хагьэзагьэри, зэрагьэпэщат иджыпсту кьуажэ ныкьуэр экІуалІэ «Дахагьэм и унэр». Зейр Дахэзилэщи, зы-хуеинухэр езым кьрихьэлІэу, хьыджэбзищ егьэлажэ: щхьэщІэщэр, Іэбжьаналэр, сэхусэплхэлхьэр. Езыр набдзэ-нэбжьыцхэм йоІэзэ. Ныщхьэбэ хуэдэу, щхьэцылэ, напэщыхуэ е зыхуэныкьуэ нэгьуэщІ гурэ щхьэкІэ Щихумэз куэдрэ кІуэн хуей мэхуэ. Аращ Хьэрун и ма-шинэм ису кьальягьукІэ, ягьэ щІэмыкІынуэр.

Щихумэзрэ Кьэлэрдэгурэ я зэхуаку сыхьэт ныкьуэ гьуэгу дэлъщ – кьалэм дэкІуейхэри кьехыжхэри зэрызекІуэ, машинэ блэж-хэм гу кьыщыплъатэ лъэс льягьуэ псыгьуэ кІыхьыр. Пщэдджыжь пІэщІэгьуэм е пшапэ зэхуэагьуэм узыхуэзэ машинэм уздэкІуэм унигьэсыныр Іуэху кьызэрыгуэкІщ, зыкьэзыгьэшыжи кьахэкІуэ. Ауэ иджыпсту екІуэкІыр а зи гугьу тцІыхэм зыкІи ещхькьым. Хьэрун ІуэхутхьэбзэщІакІуэ зэрыщІэпхьуарщ дызытепсэлыхьыр. Сыт кье-зыхужьар бензин хьэхукІэ фІэкІа земыкІуэ абы и машинэ пыхусыхур?

Дэхуэхыпаш хужыпІэным нэсакьым Хьэрун, Алыхьым жимыІэкІэ. Хьу-мыхьуми, шэрхьиплІым тесу зокІуэ, и унэ щІэсыжщ. Уэрамым кьыдыхьэ щэхуакІуэхэм сом мин зыбжанэ кьыщІратын щхьуантІагьэ тІэкІуи хадэм кьрех. Псори цІэ зыфІумыщыфын хуэныкьуэныгьэ цІыкІуфэкІухэм ятокІуэдэж, жумыІэмэ. Хьэблэ уэрамым кьрикІуэу плъагьумэ, е мэмэжалІэ, е щІыхуэ кьелыхьуэ. Куэбжэр кьэзыгьэ-быди кьахокІ. «ЛэжьапІэ ув!» – кьыжезыІэфыр Бэч хуэдэ жьэнахуэ-хэрщ. Ауэ хэт абы ипІэкІэ лажьэу улахуи кьезытыжынуэр?!

Илъэс зытхух хьуами аращ Хьэрун мы хьэблэм кьызэрыІэпхьуэрэ. Нэхъ гьунэгьуу кьыбгьэдэсыр Щыхьымщ. Лъэбакьуэ бжыгьэщ я зэхуакум дэлъри, зы унэм щамыгьуэтыр адреим кьыщаштэу кьогьуэгурыкІуэ, езыхэм япэжкІэ зэрызэтраухуам хуэдэу. ЦІыхубзхэм я деж кьыщымыкьутэмэ, цІыхухьухэм сыт хащІыхьыжын шхупцІатэ зэлэпыхыкІэм, жыпІэнщ. Ауэ кьэрал лэжьапІэхэр зэхуащІыжу, мэкьумэш ІэщІагьэ зиІэхэр пщІантІэм зэрыдэтІысхьэжрэ, унэм щызэфІэмыкІ Іуэхухэр нэхьыбэ хьуащ, ахьшэ уи жып имылъу псы уе-мыфэжыным хуокІуэ.

Унагьуэм кьылъыс пщІэр зыІыгь хьульхугьэр лъэ быдэкІэ щымыт нэужькІэ, зыгуэр зэхэмызэрыхьынкІэ Іэмал иІэкьым. Ишхын игьуэт-мэ, щхьэгьусэншэу иджыри илъэс тІощІкІэ псэуфыну кьыпфІощІ Хьэрун. И бын зэрыхуэмыпІыжым игьэщхьэжэгуэн хуэдэуи ба-лигь хьупакьым адэ кьыщхьэщымыту кьэтэджа, шыпхьу нэхьыщІэм фІэкІа анэкьильху зимыІэ щІалэр. Сыт-тІэ Линэрэ сабийхэмрэ ятеу-хуа гупсысэхэм гугьу щІрагьэхьыр? ИІа тыншыгьуэр зэримыгьуэтыж кьудейрамэ, псоми уосэ. Унэр зэрынэщІыр кьытохьэлгэ жыпІэнущи, кьуажэ закьуэныгьэр кьалэдэсым ейм хуэдэу гугьэкІуэдкьым, зы-гуэр кьыщІэмыхьэу махуэ кьыхуихуэххэркьым. Ягьэпсэуркьым, аращ. Зым кьыуегьашэ, адреим кьыуегьэшэж. Псори дэлъэну хуитщ. Езыхэр зыхэт бэлыхьым ухэмыту укьальягьумэ, яфІэпсэкІуэд уохуэ. Хьэблэ унэгьуащэхэм хьэм хуадзынуэр кьыпхутрагьэувэу зы тепщэч лей ебгьэтхьэщІыжыху, уи щхьэ ядэбгьэсысу щыс, ар нэхьыфІмэ. Е улІэн, е пщым имыІэ уиІэн! НэгьуэщІу кьуажэдэсым укьелыну-

кыым. Зыри бгъэдэлъкыым Хьэрун, езым нэхърэ нэхъ къуэгъу щІалэхэр къызэрырилъэфажьэ и ІэблэшхуитІымрэ хущІыхьэр зытепсэлъыхь и псэукІэ мыкІуэмытэмрэ фІэкІа.

Лъэпэд лэжъар зи лъэгум нэхъ ехуэбылІэм ещхьу, вакъэщІэ зэІиш нэхърэ, иІа тІэкІур зэригъэпщІыжамэ нэхъ къищтэнут Хьэрун. Нэхъ къищтэнут, ауэ зэрыбгъурыхьэну щІыкІэр хуэгъэакъылкыым. Игурэ и щхьэрэ зэтелъкыыми, кІапсэ зэрылгъэдам и зэрыдзапІэр къыхуэгъуэтыркыым, ищІапхьэр ищІэркыым. И псэукІэр зэрыщытам хуэдэу зэтемыувэжауи къыхуэщІэнукыым. А хьэлыгъуанэм инауэ мэпсэу, нысащІэр и дыщ зэрыкІуэжрэ.

Дахэзилэ къэб тепщэч иІыгъыу къыщыщІыхьам, къызэІууат. Езыр къыщыпхуейм унэхъыщІэщ, уэ узыхуэныкъуэІамэ, пагэщ Шчы-хьым и фызыр. ИтІани, къалэ гугъу зэрищІу, Линэ деж къимыкІ и гур къэбырсейри, Дахэзилэ дигъуэ псори щыгъупщэжат асыхьэтым. Сабийм кІэнфет ебгъэлъагъумэ, ІэубыдыпІэншэ зэрыхьум ещхьу, хэти зыфІэзыгъэлІыкІыф хьэблэ гуащэм Линэ иригъэпсалгъэ зэрыхьунур къызыфІигъэщІри, и щхьэм дэуеижащ. Ар щхьэ иджыри къэс игу къэмыкІарэ?! «Си дэлъхужь» зэрыжиІами къыгъэгущхуат. И анэр, нысэм и гугъу къызэрыхьейуэ, къызэфІозэрыхь. Къуэ хьэулей зы-хуигъэфашэркыым, езыр фагъуэ зыщІэхьукІ ныси хуейкыым.

Хьэруни батэ игъэшакыым. Ефауэ тІэурэ-щэрэ якІэлъыкІуэщ, гъу-нэгъухэр игъэтхьэусыхэри, щхьэхуимыту, фэтэрыщІэ игъэлэпхьуэжаш и унагъуэр, иджы къыщилъыхьэуэнури зэупщІынури ищІэркыым. Телефонри ихьуэжагъэнщ, къытрихыркыым. «Ефэжыркыым, къоуэ-нукыым», – хужезыІэни игъуэтыркыым. Іуэхум езыхулІэн щхьэусы-гъуэ къыхукъуэмыкІыурэ, илъэс ныкъуэ е нэхъыбэ дэкІащ, зэрымы-лъагъуххэу.

Дауэ къезгъажьэмэ нэхъыфІ, жиІэу, егупсысыху, къалэ дэлъэда-пІэм нос. Дахэзилэ телефонкІэ зэрыуэршэрым хуэдэурэ здэкІуэну лъэныкъуэр къыгурегъаІуэ. Пшапэ зэхуэуэгъуэщи, зэхэзежэр куэдщ. Аргуэру плыжбыр къэблауэ гъуэгу зэпрыкІыпІэм цІыхухэр щыблагъэкІ.

– Линэкъэ мо слъагъур? – щІоупщІэ Дахэзилэ, машинэм къыжъэ-хоуэ жыпІэу, гъуэгур зэпызыупщІ цІыхубз щІалэр иригъэлъагъуурэ.

Хьэрун и пщІыхьхэм къыхэкІа фІэкІа пщІэнтэкыым машинэ гу-пэм хуэсэмэгурабгъуу блэкІ нысащІэр. Хьыджэбз цІыкІур и анэм зэ-преш, езым сабий нэхъыщІэр ІэплэкІэ иІыгъщ.

ИІэ, тегушхуэ, жеІэ Дахэзилэ абы щхьэкІэ укъызэрежъар. Ижи кІэлъыщІэпхьуэ, сэ фынезгъэсыжынщ жыІи щыкъуанэм зыпщІэхэдзэ. Хьэрун зигъэхъеифыркыым. Дахэзили, игъащІэм имыІуэху зэримы-хуам ещхьу, щымщ. Удзыфэр къоблэри, шэрхьхэр йожьэж. ЗдаунэтІа тыкуэныр абдеж дыдэрат здэщытри, Дахэзилэ зэрикІыу, Хьэрун «сыкъыІухьэжынщ», жеІэри, Линэ щилъэгъуа лъэныкъуэмкІэ йожьэ. И анэр и гъусэу епсэлъэфынукыым. Сабийр иІыгъыуи жиІэр зэхихы-нукыым. Зыбгъэдигъэхьэну? Къыгъэзэжыну хуейуэ пІэрэ? Жыжъэу еплъынщи, зыщыпсэур зригъэщІэнщ. Щыкъуанэр къалэм щыщкыым, абы къыкІыр ныжэбэ и пхьум деж щыІэну къэкІуауэ аращ. ДаІэ? Мес, етІуанэ ІущІыхьым щІохьэж, къищІащ иджы и фэтэрыщІэр здэщыІэр. НэгъуэщІ зы махуэ къэкІуэнщи игъэхьунщ.

Хьэрун и щхьэ Іуэху зэрихуэжынкІэ зэрытІыгурывэм хуэ-диз дыдэкІэ икІи унагъуэлт. Аракъэ хьэблэм Іуэхуншэу дэсыр къыщІекІуалІэр. И унэ кІуэщІ щемыкІуэкІ насып гъэпщкІуа пхуе-

гъэхуэпсэнукъым ар, здэкIуари кыздикIыжари пфIэмыгъэ-щIэгъуэнми кыбжиIэжынущ. Къишэн ипи, псэгъу зэгъэгъуэтын жыхуаIэр абы кызыэрыгурыIуэр унэм бжэ хэлъхьэн, жыгым пкъо щIэгъэкъуэн жыхуаIэм ещху, щIэн хуей Iуэхуут. Лъагъуныгъэ хыбархэм трамыгъэххэу щытгэкъым щIалэ къекIушхуэр, ауэ ахэр гъащIэм щыщу и фIэщ ищIакъым зэи, езыр апхуэдэ гуэрым хэзэрыхьын дэнэ къэна. Хыджэбзыр унагъуэм щыщ хьурэ – фIыуэ хущытынущ. Унэм и щIыбкIэ къэнэху, хамэщи, жиIэми жепIэми зыри тепщIыхь хьунукъым. А щытыкIитIым яку дэзэрыхьа и щхьэгъусэ IукIуэтам зэрызы-хуигъээну лъэныкъуэр хузэхэмышуурэ щхьээ хьуным нэсащ иджы. Хуэмыгъуэтыр езы бзылхугъэрамэ, абы псом япэ шыгъуазэу щытын хуейр Линэтэкъэ? Бзэ быдэкIэ узэмыджэн Хьэрун апхуэдэхэм пхутепсэлъыхьынукъым. Дунейр цIыхубзым къекъутэ. Зыр мыхьурэ – нэгъуэщIым еплъынщ. Ахэр жиIэурэ яIэщIокI уаз къезыт цIырушырухэм. Зызыхуиумысыжу щытми, Хьэрун кыхуэтыр Линэтэкъым, хьэмэрэ, Линэ и закъуэтэкъым. Абы хуэмыгъуэтыр и унагъуэр щигъусэм деж зыщыпсэу дунейрщ, псэ кызыыхьэж и лъапсэрщ. Езыр кызыхуэтыжщ Хьэрун, аращ пэжыр. Иджы гукъыдэж зыхуимыIэж и лэжьэкIэр, къэушыкIэр, жеижыкIэр кыхуэтщ. Сабийхэр кыщыпежьэкIэ зриплъыжу щыта фэр, зытемыукIытыхьыжу щыпсэуа махуэхэр, унэ зэлъыIухам щигъуэту щыта гупсэхугъуэр. А псори Линэ кызыэрыхущытам ирипхыну игу къэкIынутэкъым абы, гум щекIуэкIыр зэищIэн хьэл зэримыIэм кыыхэкIы. Лъагъуныгъэ хьужыр аращ кыжезыIэми апхуэдиз роман уемыджэ жиIэнурэ ириупщIынут. Ауэ и хуцхуэгуэр здэщыIэр зыхимыщIэн хуэдизуи гунэфтэкъым ар.



Здэщымылгыпхьэм деж щыль хьэпшыпу зыкыщохуж иджы Хьэрун. И пIэ имылгыж хьэпшыпщ и щхьэгъусэри, и сабийхэри. Унэм щIэсыху кыпфIэмыIуэхуми мэху ахэр, ауэ зэрыщIэкIрэ нэгъуэщIым егупсысыжыфыркъым. Жэщи махуи япоплъэ. Зы Iэуэлъауэ къэлуркъым, ахэр кыщIыхьэжу кыщимыгъэхуу.

– Уи анэм дежкIэ, кхьыIэ, нылулъадэ зы дакъыкьэкIэ, – зэпеуд абы и гупсысэхэр Дахэзилэ, къуажэм къэблэгъэжа нэужь. Хьэруни, жыIэдалуэу, и сабиигъуэр щыкIуа хьэблэмкIэ егъазэ.

Мэржан езым кыыхиха хыджэбз кыхуишэмэ, нэхь кытемы-хьэлъэну щыгугъыу кыхуигъуэтат дахагъкIи кызыыхэкIа унагъуэкIи ику итхэм хабжэ Линэ. Хьэрун ещху еджапIэ нэхьыщхьэ кыиухатэкъым нысащIэм, ауэ и гур нэхурэ езы цIыкIур фIэрафIэу, щIэныгъэр занщIэу гъащIэм кыбгъэдэзыххэм ящыщ Iущыцэт.

ЯтIэ Iэбжыгу зэрыль сэмбым щагъэкIа удзыр щIым пхьымэ зэрызиужьым ещху, зэрырикъун хуэдизкIэ ткIийуэ яIыгъа щIалэр псэгъум и гулъытэ Iэсэм гъуэгу дахэкIэ иунэтIат. Линэ дэлъхуитI зиIэ шыпху гъэфIэнти, цIыхухуэ и пIалъи, унагъуэ и пIалъи ищIэрт, зыгуэрхэр зэрыщытыпхьэм щытримыгъэхуэф кыхуихуэми, и гукъэкIхэр фIым зэрыхуэунэтIам гу лъытэгъуейтэкъым.

Псори зэрыщытын хуейм ещху ежьатэкъэ?! Илъэс дэкIри, хыджэбз цIыкIу, иджыри илъэситI дэкIри, щIалэ ягъуэтащ. Зы къуэм и пIэкIэ къуэрылхуитI кызыIэрыхьэжа Мэржан анэшхуэ насыпфIэм и сурэтым итт, сабий хыбаркIэ хьэблэм я щхьэ яригъуэжэгъуу. Линэ къалэм дэт шыгъын тыкуэн гуэрым щылажьэрти, ахьшэ тIэкIу зэхуахьэсмэ, езыхэми къуажэм апхуэдэ кыщызэIуахыну я мурадт. АпщIондэху Псыхуабэ лъэныкъуэкIэ ежьэхурэ нысащIэм

хуэщэжын хьэпшыпхэр къашэрт. Хадэ щІэхьума яІэти, ари яІэщІэужагьуэртэкьым, зэгьусэу ипэщэщыхьырт. Линэ лэжьапІэм щыІэху, щІалэм абы къытрихыр зэбгришырт, зыхуэныкъуэхэр зэригьэпэщырт, сытми, хущІыхьэртэкьым.

НысащІэр зыхуэбгьэфэщэныр зымэ, уи къуэм и гур абы зэрыкІэрыпщІэм укІэлъыплъыныр нэгьуэщІщ. «Уи гьащІэ псор зытебухуа быным дежкІэ уэ узэрымынэхьапэр къыбгурыІуэныр дауэ къыпщыхьурэ?» – захригьэхырт щІэх-щІэхьурэ Мэржан псэлъэгьу къыхуэхьу и ныбжьэгьухэм. «Уи къуэр уи нысэм иумыфыгьулІэу пІэрэ?» – къыжраІэмэ, къэуІэбжьа зищІырт. «Къэбгьуэтаи! Си къалэным хэщІащ, жызоІэри согуфІэ сэ», – и напщІэхэр хишурэ пыдыхьэшхыкІырти, зытепсэлъыхьыр ихьуэжырт. ИпэжыпІэки нысэм хуэмыарэзыуэ щыттэкьым Мэржан. Къуэм зыхуей хуэзэу къригьэшауи къилъытэрт. Ауэ езыр игьащІэ лъандэм зэхьуапсэ цІыхубз щІыкІэм ит Линэ Іыхьлыуэ къилъытэу иригушхуэным и пІэкі, ныбжьымрэ закьуэныгьэмрэ кърагьэщта хьэл гугьумкІэ ебгьэрыкІуэ зэпытт, къуэмрэ нысэмрэ я зэхуакум зэрыдэпхьуэн Іэмалхэр къиульэпхьэщыни иужэгьуртэкьым.

Спорт зэхьэзэхуэхэм яшэу, бэнакІуэхэм якІэлъыкІуэу къыдэ-кІуэтея щІалэр ефэрей зэрыхьуари щІэхьуари лъэбакьуэ зырызу иджы къэщІэжыгьуейщ. Уи анэр фадащэмэ, гугьущ абы пэІэщІэ ухьупэну. Аркъэм кърит хэхьуэрт Мэржан, зэрыфызабэу, мылькукІэ къахэщхэм ящыщ зыщІар. Ар къемыхьулІамэ, и къуэмрэ и пхьумрэ еджапІэ нэхьыщхьэ щІэмытІысхьэфынкіи хьунт.



Агроном ІэщІагьэр иІэу мэкьумэш академиер къэзыуха Хьэрун лэжьапІэ хьэзыр щимыгьуэтым, къуажэр зэрыхэлущІыІу нащэ кІыхьхэр игьэкІын щІидзэри, цІыху цІэрыІуэ хьуным зы мащІэщ иІэжар. Къэлэрдэгу щІы елэжьынкІэ зыщызыгьэлэзэхэр чэнджэщакІуэ къыхуэкІуэм къыщымынэу, езыр щеджа академием щІэс еджакІуэхэр къашэурэ ирагьэплъырт щІалэм и нащэ зехьэкІэм. Фермер хуэдэу губгьуэм илэжьыхьхэм яыхьхэн папщІэ ахьшэ зэуІу хуейт, апхуэдэ фейдэшхуэ Хьэрун къыІэрыхьэртэкьым. Мэржан къахэхьуэ псори езым и ІэмыщІэ ильын хуейуэт зэригьэувари, ахьшэ епгыну нэхь тыншт, къыплъысыр къелыпхыжын нэхьрэ. Хьэрун и шыпхьум и ишэгьуэти, унагьуитІми къыщалэжьыр абы текІуадэрт. КъыщІадзыжым щІагьэтІысхьэжурэ, щеджэ хуэдэри дохутыр факультетрати, Іульхьэншэу ильэситІ зэпищІэфынутэкьым. Сытми, Мэржан и куэбжэпэм къыщызэІуиха тыкуэным Хьэрун и къарури зэманри зэрыфІихьым нэмыщІ, щІым елэжьынми нэхь гущІыІэ хуищІым-хуищІурэ, и хадэри нэхь фэншэ хьуащ, езыри ефэн зимыжагьуэхэм хэгьэрей яхуэхьуащ.

ЩыІэщ фадэ Іухуэмэ, нэхь нэжэгужэ зэрыхьум фІэкіа нэгьуэщІ зыдумылъагьу. Хьэрун апхуэдэтэкьым. Ар Іубыгьуэ закьуэм хьэщхьэрыІуэ ихьукІырт, къэзыльхуар ІэщІэмыкІуэдэжащэрэт мыбы жыуигьэлэу. КъарукІэ ибгьэкІуэтыну фІэкіаи Іэмал хуэбгьуэтынутэкьым щІалэ Іэчлъэчым.

Къуэ ефэрейм пэмыльэщыж щыхьум, ипхьу яшам зигьэгусэу къыщыкІуэжа зэманым ирыригьэхьэлІэри, Мэржан унагьуэщІэр и дыщ пщІантІэ бгынэжам игьэлэпхьуащ. «И анэм иригьэсакьым» хужалэ щхьэкІэ, ари щхьэусыгьуэ хуэхьуа къыщІэкіынщ нысэ зыдэмысыж пщІантІэм Хьэрун и шыпхьум тыншу къыщІигьэзэжам.

Щхьэхуэ хьумэ зыфIэмыфI нысащIэ щыIэ? Апхуэдэт Лини. Ауэ щIалэр хэкIа щхьэкIэ, Мэржан и щэн-кьэщэхун Iуэхухэр машинэн-шэу зэфIэкIынутэкьым. Линэ сабийхэм якIэрыщIауэ лэжьапIэншэт. Арати, сыхьэт бжыгьэ теубыдакIэ мылажьэ Хьэрун анэм зыгуэр кьритын щхьэкIэ ириджэ хуэдэурэ, зэрыщытагьэххэу жэщ-махуэ хьэльэзе-шэу кьыхуэнэжащ.

Анэм лей кьыуихынукуьым-тIэ! И кьуэщ, хуитщ. Укьэзыльхуам хуэпщIэр куэдыIуэ хьуну? Хьун хуейкьым. Апхуэдэу, тхыль зыщэм гува-щIэхами еджэн зэрыщIидзэм ещхьу, Мэржан и щэхуакIуэхэм кIуэгьужэгьу яхуэхьуа, сабий ныбжьым имытыж Хьэрун «кьеблагьэ» кьыжезыIэм кьыIэщIэмыкIыжыфурэ фадэр нэрыгь хуэхьупащ. Зыщыгугьын зимыIэ фызабэм аркьэ ищэкIэ хэт игьэкьуэншэнт, и кьуэм кьригьэшэну зигьэхьэзырыху. Ауэ хьарзынэу ежьа унагьуэщIэр фадэм зэрытекIуадэр нэрылгагьу щыхьуам, кьэгьэзэжыпIэр жыжьэ кьэнакIэт.

Пхьэщхьэмыщхьэ кьызыпыкIэ жыгыр иупщIыкIыгьуейкьэ? Мэржани щигьэтыжыфынутэкьым фадэ ищэн, сыту жыпIэмэ, зи сомитI зэмыуIу фызабэ щIалэм и щхьэр кьыщиIэтар урыс аркьэр хьэблэ кьэс щыщIагьэжын щыщIадза льэхьэнэрт. И кьару илгыгьуэм губгьуэм кIуэуэ щытащ, мазэм икIэм мылIэIус тIэкIу кьрату. Кьэралыр льэ-льэжу, колхозхэр якьутэжа нэужь, бэзэр тетыкIэ зригьэщIэну хуежьа щхьэкIэ, жыжьэ нэсакьым. Хадэм кхьужь-мыIэрысэ кьрихми, джэд-джэдыкIэ кьыдэхуэми, и сабиитIым ямышхынуыр ищэфмэ, ехьулIауэ псэуащ зыкьомрэ.

Ауэрэ хабзэр кьотIасхьэри, Кьэлэрдэгу и хьэблэ кьэс аркьэ щащIу кьаублэ. Зыгуэрхэр Iах, кьрат, зыдагьэIэпыкьу защIурэ, Мэржани дахьэхащ фадэм пщы ихьукIахэм. Жэщым мыжеижхэу, спирт зэхакIурэ нэху щагьэщ кьахуихуэрт. Ахэр езышажьэ машинэшхуэхэм кьэзымыгьэзэж кьазэрыхэкIым нэхь сакьхэр якIэригьэхуа пэтми, кьимыкIуэтахэм аркьэ заводышхуэхэр кьызэIуахри, щIыналгьэм гуэдзу щагьэкIыр кIытэу яхуримыкьужу заужьат. Фызабэм зэригьэкIуэкI ашык зыбгьупщIыр ткIуэпс закьуэ хуэдэт, улахуэр аркьэкIэ щат сэре-ишхуэхэм кьыщыщIиуда фадэ псыдзэм елгытауэ. Диныр кьыдахы-жу, «зыщэри, изыфри, кьезыхьэкIри» жаIэу а уэ пщIэ гупыр кьызэ-рыдэуэрэ, Мэржани и уэрэдыпкьым зихьуэжащ. «Аркьэри Алыхьым кьыгьэщIащ», – жиIэу зэхыбох абы иджы.

Мис я унащхьэ щIэращIэри, Хьэрун и адэм кьыщIэна льяпсэжьри. И шыпхьур кIуэр-кьэкIуэжу Налшык щоджэ, илгьэсиплIым ит абы и кьуэ цIыкIур анэшхуэм и гьусэ зэпытщ.

Дахэзилэ пщIантIэм дэмышьэу, Мэржан кьыдишащ. Ахэр зэпсэ-льэху, Хьэрун унэм щIыхьэжри, телевизор еплгьу щыс сабийм дэуэр-шэрыну хэтащ. Модрейр таурыхьым дихьэхати, жэуап кьритакьым. ПщIантIэм зыщиплгыхьыну кьыщыщIэкIыжым, и анэмрэ Дахэзилэ-рэ куэбжэпэм щызэпсалгьэу зэхех:

– НысащIэм дыхуэзауэ ухуейкьэ? Машинэр иратхьуэкIыу, блэ-жащ зэанэзэпхьур.

– Фыкьальэгьуа?

– Хьэуэ.

– Хьэрун-щэ?

– Сэ езгьэльэгьуащ, си бзэгум сыхуимытыжу.

– И лъапэ кыдезгъэшиенукъым, щремыгугъ. Си кьуэр фадафэ ищIри, кIэбгъу зищIыжауэ. Зыми игу хэмыхъэжу кыигъэнащ, зыгуэр хуримыгъэтхауэ си фIэщ хьуркъым.

Мэржан фадафэ псоми я щхьэгъусэхэри щIыхуэгъуц, нысэр абы-хэм кьахэжыжын? ЯлIхэм кьакIэрымыхуу, «шагъыр фIэкIа емыфэж-хэм» я гугъу умыщIмэ. Мыхэр, Дахэзилэ ещхьу, хабзэщIэкъу защIэщ, Мэржан щхьэкIэ зыуагъэукIынуц. Хьэрун хуэдэ тхьэмыщкIэжхэр кьэдыгъуауэ, я напэр зытрахыжу, щIыхуэ кьатехуэу, я физхэр яфIи-кIыжу ефэмэ, мо гупыр зэгъэпэщауэ, щхьэусыгъуэр наIуэу, Iэнэхэр узэ-дарэ хьуэхьур лъагэу дэIэбейуэ, зэлIзэфызхэри зэрыгъэгушхуэжхэуц зэрэфэр. Гупыр зымыгъэгупу фадафэхэм яхуэпсалъэхэр илъагъу хьур-къым Мэржан. Аркъэ, тутын хуэдэхэр хьульхьугъэ хуэлухуэщIэщи, уигу темыхуэнумэ, зыIуегъэх. ЦIыхубз дапщэ тхьэусыхакIуэ кьыхуэкIуа, сыт хуэдиз кьелъэIуа, зыкьыхуэзыгъэткIии кьахэкIыу. «Уэ нэхьрэ сынэхь хуэмыхукъым, Мэржан, долажьэ, дошхэж, аркъэ щIыхуэ нумыт!» – ар Зубер и физ Дахэуэст кьыжезыIар. Анэхэр-щэ?! «МафIэм Алыхьым иригъэс мы хьэблэ тыкуэнхэр кьэзыгупсысар», – жиIэурэ лIэжаш Фаризэт тхьэмыщкIэ. И кьуитхум щыщ цыр лъапсэ зэгуэтым исти, щыми Мэржан и тыкуэным зэфэн щагъуэтырт, и уасэр фызыжыым и пенсэм зэрыхагъэкIыжынур ящIэу. Нэхьыжыым езэгъых-хэртэкъым, фадэрщ унагъуэ иухуэну Iэмал кьезымытар. ФIи-кIыжахэм я зым зиукIыжаш, езыри жьы мыхьуу лIэжаш. Курытыр и нэхьыжы-гъуэм зэрыпэпльам хуэдизкIэ бгъэдэсакъым фIыуэ илъагъуу кьиша нысащIэм. Хьэрун ещхьу, физри бынри аркъэм IэщIихаш, езыр ны-кьуэдыкъуэ хьуащ. Ещанэ нысащIэм сабий куэдыIуэ иIэти, и дыщ щызэгъэнутэкъым. Гыбзэмрэ хьуанэмрэ ящIипIыкIаш и бынихыр. «Сыт-тIэ ефэмэ? АфIэкIа дашэчкьэ цIыхухьум?» – аращ Мэржан хужыIэнур а Iуэхум теухуауэ.

– КхьыIэ, а иужьрейуэ кьэпшам щыщ зы ашык кьызэт, и уасэр кьыпIэрызгъэхьэжынщ. Щыхьым и тхьэкIумэм ицырхьэмэ, дунейм сытрихужынущ, уощIэ. Машинэ хьэзырым сехьуапсэри зыкьыIуезгъэшащ уи кьуэм, – зэхех Хьэрун Дахэзилэ и макъ ешэхар.

– Иджыпсту кьыщIезгъэхынщ, – хьэзырщ Мэржани.

А псори зэхэзыха щIалэм и анэр кьыдэмыхьэж щIыкIэ IуегъэзыкIыжри, унэм зыщегъэгувэ. Аркъэ ашыкыр Дахэзилэ хури-гъэувэху, и анэр езыми зыгуэрхэр хузэрилъхьэну щIолъэдэж.

Хьэблэм кьыдыхьэжу Дахэзилэ и аркъэ ашыкыр кьыщыхурихым, гу лъытащ абы зы птулькIэ зэрычэмым. Ар езы Хьэрун Iуэхутхьэбзэ уасэу тIысыпIэм кьыхутринат.

ДжэгукIуэхэр

Лымырэ фызымырэ зэмыакъылэгъумэ, ихьурейгъыр лъэныкьуитI зэримыщIыкIыу хьуркъым. Хахуэ закъуэтIакъуэ кьахэхуэу Iуэхур зэIамыщIапэмэ.

Щыхьым шахмат джэгуху, гьунэгъу щIалэм абы и щхьэгъусэр кьа-лэм зэришам нэм кьыщIэуэу хэлъыр Хьэрун апхуэдэ хьэл зэримыIэм и закъуэу щытамэ, Бэч кьытримыIэтыкIыу щысыфынут, и шахмат «зауэлIхэр» игъэбакъуэрэ и мыIуэху зэримыхуэу. Ауэ зэрыджэгум



ІэфІу щІэлъыр зыдэджэгум зэрыхузэгүэпым щІех. Е кыдрихъеяр жреІэри, зыщегъэгъушцэ, е ебзыщІри я зэхуакум блын кыдоувэ. Дауэ и щІыб хуигъэзэн и адэ и ныбжь цІыхуфІым, зэрыщІыкІурэ зыгъэгүш-хуэм, езыри зыхуэмыгущІыІэм?

– Мыр сыт, щІалэ, ныщхъэбэ укытщосхъри, – жеІэ Щыхъым, Бэч и «шы» «кыишхар» игъэтІыльурэ.

– ТІэкІу уикІуэтми, нэхъыфІщ, зебгъэшхыпэ нэхърэ, – хуэмурэ кыдрешей модрейми жиІэну зыхуейр.

– Ар тщІэ ди гугъэурэ сабий джэгум дыкыыхэнамэ-щэ?

– Укыыхэнамэ, шах!

Щыхъым и набдзэхэр дрегъэуей.

– Пащтыхъ укысхуэмыхъуат уэри, – хагъэзыхар, зэрынэ-щхъыфІэу, и шахмат тепщэм йопэцэщ, кьеІэт, егъэувыж... – КІуапІэ симыІэу ара жыпІэр?

– Мат!

– Ы? Уей, укыстекІуам! – Бэч кызыртекІуам щхъэкІэ гуфІэрэ и щхъэм щыдыхъэшхыжрэ кыпхуэмыщІэу, Щыхъым и «шахматы-дзэм» кыхэнар губгъуэ зэпрыдзым кытредыпыкІыж.

– СыптекІуам, укыстекІуэжынщ, – кыфІэмыІуэху хуэдэурэ, иджы «дзэ» фІыцІэр кытредгъэс Бэч. – Хужьхэм уи насып нэхъ яхэлъ-ми пщІэркъым.

– Дымызэшмэ аращ, хэт и текІуэ, – мыпІащІэу мэІэбэ Щыхъыми.

– Хъэрун и шыдыгур дэнэ нэсауэ пІэрэ? Гъуэгум кытемынарэт ахэр.

– Зыми хигъэзыхъакъым.

– Фызабэ тхъэмыщкІэр хэт дришеинт къалэм, псапэщ.

– Сыт абы кыибгъэкІыр?

– Уэ уи къалэнщ абы игъэзащІэр.

– Сэ зызигъэшэну хуеямэ, сэ кызыжиІэнт.

– Телефоныр кытепхакъым.

– Кытезмышамэ, хуэсщІыжынт, сытыт кызыкІэрыхур?

– Аращ сэри зи Іуэху зесхуэр. Уэ уи щхъэм кыдэбгъэкІуеинуми ухуитщ, дэ сыт ди лажъэр?

– Зыри уи лажъэкъыми, шахмат уоджэгури уи пІэ уисщ.

– Сисщ, ауэ сэращ мыбдеж нэхъыщІэу щысри, кысщыгугъауэ пІэрэ жызоІэри согузавэ, – ауан зыщІэль макъкІэ мэпсалгэ Бэч, Дахэ-зилэ и гукыдэжхэми, асыхъэтым жиІэр Щыхъым и гуапэ зэрымышъу-ми зэремылІалІэр гурыІуэгъуэу. Хъэрун кьепщэфыІэ зэрыхъум хуэдэ дыдэу, Бэчи Щыхъым къриутІыпщ псалгэхэм хэщыпыхъыркъым:

– Жэщу и гугъу сщІыххэркъым. Махуэу нэгъуэщІым и машинэкІэ дэзгъэкІын дэнэ къэна, а къэб гъэвар и щхъэм фІэсІубэри унэм щІэсхуэжат ар, уи пІэ ситамэ.

– Сытым щыгъуэ а думыгъэкІынур щыдбгъэлъагъунур?

– Уи къуэм къегъашэ, си деж укъэмысу. Депльынщ узэрагъэтхъэ-мадэм.

– Мат ухуеймэ, мис ар матмэ, – дыхъэшх нэпцІ зещІ Щыхъым, шахматым тепсэлъыхъ хуэдэурэ. Асыхъэтым и джэгун гукыдэжыр фІокІуэдыпэри, «зауэлІ» тригъэсахэр имыгъэбакъуэу, и гъуэншэдж лъапэм йосэбауэ.

– Къежъэ, уэращ зи кІуэгъуэр.

Щыхьым джэгуну хуеижкьым. Бэч зыкьызэрыхуигьэмакьыхьури и жагьуэ мэхьу. Ауэ мыпсэлээн щхьэкIэ, жыIэдаIуэу и «лэасыдзэ» хужьым щыщ зы зауэлI нитIкIэ егьэбакьуэ. Модрейми и «дзэр» кьрехужьэри, псывэм кьыхалээфыжа джэдым ещхьу, и дэджэгуэгьум тофыщIыхь:

- ЩIыщIумыхужар сыт нетIэ, жэщ хьуащ, уи ежьэ кьэт, жыпIэу?
- ЦIыху щыту си напэр зытезбгьэхьыжынут?

– А кьызэрыпхущытым напэшхуэ кьыуигьэхь уи гугьэу ара? Дэ дыкьыпщхьэщыжынт, зыри щымыту ущемыпсэлээфкIэ.

Щыхьым щымщ. Куэдщ жыпIар, жыхуиIэу зызэхеуфэ. Ауэ Бэч игу щыпхузэтрихьар здыщIебгьэхьж нэхьрэ, уфIэнапэми нэхь кьищтэнущ. Кьыдрихьеяр кьыбжымыIэмэ, уимыгьэпэжу кьыщохьу. И щIалагькIи псори зы бэлагькIэ зэлешIэ.

– Уэ ущызыгьауэр пщIэрэ? Сшэчмэ, сыщIалэфIщ, сыцIыху культурнэщ, жыпIэу кьибджыкIащи арац а уи тхыль мышыу кьомым.

- Шыугьэхэм сыт ярытыр?

– Уемыджэ, жысIэркьым сэ. ГьащIэр уэ кьызэрызыфIэбгьэщIым хуэдэу щыткьым. Зыхудэчыын хуейр цIыхуфIхэращ. Дахэзилэ зыхуейр хуумыщIэмэщ насыпыфIэ щыхьур. Мыр идэркьым, мор идэркьым кьыпхужиIэу щыдэтыр сыт уи гугьэ? «Си лIыр кьызэрыфIэщIым хуэдэ дыдэу мыхьэнэншэкьым», – арац кьригьэкIыр. Зымыдэн, кьызыфIэIуэхун кьелыхьуэ. Сабийуэ кьэбгьэнащ. Мыбы сыхуейщ, мобы сыхуейкьым. Мыр сфIэфIщ, мор сфIэфIкьым. НэгьуэщI зэригьэзахуэркьым. И занщIэр и гьуэгущ. Зыри кьезымыщIа си анэм сэ сыщыту хужиIар зэхэпха? Уэ пфIэфIмэ, шэч, дэ сыт ди лажьэр? Уи хьэр щыпхуэмыгьасэкIэ, епх.

Жэуапыр псынщIэIуэу кьакIуэмэ, узэдауэ хуэдэу мэхьу. Абы хуэмей Щыхьым тIэкIу зрилээфыхьри, зэреплтыхым хуэдэурэ, хуэм дыдэу жиIащ:

- ЦIыхум езыр-езыру кьыгуроIуэ пщIэ хьунумрэ мыхьунумрэ.
- Хьэрун, псалгэм папщIэ. Ефэу и фызыр иубэрэжьын зэрыхуейр кьыгурыIуэри, и сабийхэр зеиншэу уэрамым диутIыпщхьащ.
- Ар Хьэрун и закьуэкьым зи лажьэр.
- Хэт-тIэ?

– ЦIыхум имыщIапхэ щыщIэм деж, зыгуэрым гугьэ хихыжауэ арац, – философ макькIэ ирешажьэ Щыхьым, убэн мурад зэримыIар наIуэ кьищIмэ нэхь кьищтэу.

– НтIэ, цIыху зыукIам кIэнфет адакьэ кьыхуащэхун хуейуэ ара, мэ, афIэкIа уи гур умыгьэкIуэд жаIэу?

– ЩIэпхьаджащIэм и Iуэхур щхьэхуэщ, ар сымаджэрщ зыхуэбгьэдэнур. Сэ зи гугьу сцIыр ди хьуреягьым хьэл гугьусыгьуу кьыщытфIэщIхэрщ.

- Хьэрун сыт-тIэ гугьэ зыхихыжар?
- И унагьуэр кьришэлIэжыным.
- Дауэ хьунт?

– Дахэзилэ ильагьу хьуркьым абы. Сыт уи гугьэ и гьусэу щIыдэжар, бензин хьэху кьищтэу? НысащIэм бгьэдигьэхьэн кьелыхьуэ. КIуэ, сыщыуапэми сщIэркьым.

- Ара зыри щIыжумыIар?
- Ари хэтщ.
- Дахэзилэ-щэ?

– Сыт Дахэзилэ?
 – Гугъэ зыхихыжар?
 – А-а-а! Цыхум и щхэ зыхуиумысыжыфыркъым апхуэдэхэмкIэ, дэнэ щыпщIэн?

– Зыгуэр хуумыгъащэу жумыIэ.

И фызым тепсэлъыхын хьэл имыIэххэу щыттэкъым Шыхым, итIани, жысIэн-жызмыIэн жыхуиIэу, занщIэу кьритакъым жэуап. Бэчи, имыхьэлу, нэгъуэщIым техьэртэкъым. ЗэрыкIэрымыкIыну гурьуэгъуэ щыхьум, Дахэзилэ щыгъупщэжа хуэдэ, Шыхым упщIэм упщIэкIэ кыпэдэжэщ:

– «Лъагъуныгъэ гъаблэгъу», жаIэу зэхэпха?

– Къызгурьуакъым?

– Цыхухэм фIыуэ закъезымыгъэлъагъуфхэм хужаIэ.

– Къуажэ псор зи IэмыщIэ иль Дахэзилэ фIыуэ зыкъезымыгъэ-лъагъуфыр?

– ФIыуэ укъалъагъунымрэ «фIыуэ удолъагъу» жегъэIэфынымрэ зыкъым.

– ГъэщIэгъуэн жоIэм. И хушхьуэгъуэри пщIэрэ?

– Хьэрун, шапхэм и хьэтыркIэ, и унагъуэр кыIэрымыхьэжу хьунукъым.

– Дахэзилэ-щэ?

– Цыхум зифI къекIыну армырами бгъэдэлыщ, и хьэлым ирехулIэ а лъэныкъуэмкIэ кIуэну.

– Уи фызыр къэдэжэху, я Iуэхур къагъанэу, мы хьэблэм дэсу хьуар абы зыхуейр хуащIэу псэун хуейщ, ара?

– Дауэ-тIэ кызэрищIэнур цыхухэм яхушытын зэрыхуейр? Мис, нетIэ уэ къэбгъэлыящ...

– НтIэ, си анэм зэрыхуэпсалъэр сигу тезгъэхуэн хуейуэ арат, зезъ, цыху сурэтым кьохьэ, жысIэу.

– Хьарзынэу къэбгъэлыящ, аракъым зи Iуэху зесхуэр. Адэ-анэр пасэу фIэкIуэдащ Дахэзилэ. А фэ фи зэхуаку дэль зэхушытыкIэм хуэдэ щыIэххэу ищIэркъым абы, жепIэкIи и фIэщ хьунукъым. Уи анэм укызырэщхьэщыжым емыхьуапсэмэ, а зэрышытым хуэдэу къэнэнущ, здиунэтIыну лъэныкъуэр кьыхухэмыху.

– Япэрауэ, адэ-анэр, гува-щIэхами, псоми яфIокIуэд. ЕтIуанэрауэ, езыри анэщ ар, къуэ зэрывиIэр пщыгъупщэжа? Сыт зэран кьыхуэхьур зэхьуапсэм ещхь хьуну?

Ар куэдыIуэт Шыхым дежкIэ, езым и узхэм фIырыфIкIэ утригъэIэбэнутэкъым.

– УрагъэкIуэта кьудей си гугъати, уадежьюуи кыщIокI, – зэищIар зэригъээхуэжыну хуожьэри, аргуэру къуацэкIэ мафIэм хоуэ Бэч. – Мис, уэри укыщхьэщож Дахэзилэ, сэ си анэм сыкъызэрыщхьэщы-жам ещхь. Ар щхэ насыпу хуримыкьурэ, жьпIэр пэжмэ?

– Хуримыкъумэ, икIыжынт, – погуфIыкI Шыхым.

– Зыхуей псор ищIэу зэрыхуэбдэм езыри гугъу иригъэхьу, уэри уимыгъэтыншу кысщохьури аращ, армыхьумэ, си Iуэхуу дапщэ хэль сэри?

Бэч икIуэтыж зыщищIым, жэщи махуи зэгупсысым япэу тепсэлъыхын щIэзыдза езы Шыхым кызырэыкIащ:

– Уи адэ-анэм ущемыдаIуэ кыпхуихуэркъэ?

– Iэджэрэ.

– Сыт-тІә ущІамыубэрэжыыр?
– БашкІә кызымыуэми, нэхъ къащтэр сщІә хуэдәу щытщ сытым дежи.

– Пльагьурә, я нәкІә узопльыж. Аращ сыцІыхуфІарәт жозыгьәІәр. ФІыуә пльагьум удоплъей, узыдәплъейин щапхьә уимыІәмә, хабзәр Іәпхлъәпх пхуәхьуу аркьудейщ.

– Сызыдәплъей хьунумрә мыхьунумрә дауә-тІә зәрызә-хәзгьәкІынур?

– Уигу ирохь.

– Ар уи фІәщу жыпІәрә? Щхьәж езым ещхьхәращ игу ирихьри фІыуә ильагьури. Дахәзилә, псалъәм папщІә, дә тхуэдәхәр игьәпщылІ щхьәкІә, кызыкІәлъяжыхьхәр пльагьуркьә? Мыльку, пщІә, къару, къулыкьу зиІәхәм якІәлъяІә, абыхәм захуегьадә. Ахәращ щапхьәу игьәувыр. Дә тхуэдә деләхәр гугьу ебгьәхьыныр емькІукьым. Зы-хуейр зәрыхуәпщІәр псапә зәрымыхьур сымыльагьутәмә, сәри сыбы-лымкьым, зәхәсхащ нәхьыжьхәми цІыхубзхәми ядәІәпыкьун зәры-хуейр.

– Сыт-тІә абы и Іәмалу жыпІәр?

– Зыкьуипщытыху уІурыуәнущ, аращ и Іәмалыр. Уәри аракьә жыпІәм къикІыр? УІурыуәмә, уполъәщри, цІыхуфә кьыуепль. Кьы-уипльмә, кьыбдоплъей.

– Езым сыт итІанә укьызәрыщхьәщыкІынур? ФІым кьимышә Іейм кьишәркьым.

– Кьәгьанә, кхьыІә! Хадәм ухьуанәу узәритыр зыми зәхимых уи гугьәу ара? Мис а уи бампІәр гугьәзагьәу зә тепкьутамә, кьәпщІәнт кьәзышәр фІырә Іейрә.

Щыхьым пльыжь хьуащ.

– Уи бын игьашхәрә жыләм ухәгьуащәмә, сыт иджыри кьыпыпхы-нур? – зигьәгусаифә кьытемыуән щхьәкІә, кьыпещә итІани.

– Мис аращ сә уә пхуәзмыдәр! Щыбым укьыщигьуәту уигьә-уна нәхьей, уи щхьәр ибогух! Кьәбләжьар дәпшхыну узәрыхуитым щхьәкІә, цІыхубз бәлыхьу жызбгьәІәну ара?

– КхьыІә, кьыспыпхыну узыхуейр жыІә!

– Зыри сыхуейкьым, уи унагьуәм хуэдәр зырызщ, тхьәм уригьәфІакІуә, – Бәч и макьым ауан зәрыщІәлъяр ибзыщІыркьым. Узән хьәл зимыІә щІалә жьәрыІәзәм пхуигьәузу утримыдзәжыфыну-мә, апхуэдәу узәримыІәтынур ещІә Щыхьым.

– Сә сызәрегупсысымкІә, – нәхъ мамыру кьыпещә Бәч, – цІыху кьәс насыпыфІәну хуейщ, абыкІә псори дызәхуэдәщ. Иджы сә насыпыфІә сыхьун папщІә уә уи дуней Іыхьәм щыщ тІәкІу кьып-тезмышыу мыхьунумә (уәр-уәру кьызәптыр псапәщ, абы и гугьу сщІыркьым), ар зәману, ахьшәу, е бензину щрет, а насыпыфІә сызыщІ щхьәусыгьуәм дагьуә иІәу аращ. ЦІыху хуэдә цІыхум адреихәр и насыпым хригьәубыдәфущ щытын зәрыхуейр, езым гьуәгупщІә имыгьәкІуәдын щхьәкІә, Хьәрун хуэдә мәжәщІалІәхәр джәдым хуи-дзыжыну кьәб цІынәкІә имыгьәлажьәу.

– Сә шә жысІәу селгәІуа, хьәмә хәзгьәзыхьа, зи унагьуәр бә-гьуән? ТІури я щхьә Іуәху зезыхуәж цІыху балигьщ, – кьыщитхьащ Щыхьым.

Бәч увыІәжами хьунут, ауә ирихьәжьәІуати, Щыхьым игьәупщІыІуж щІыкІәу, и дамәм теуІуәурә кІуәцІилъхьәрт:

– Нэггүэщлэгбзэклэ бжеслэнш: «Уэ унафэ зыхуэпщлэгпхээ цлгхум цлгхухэр гуггү иреггэхь».

– Хьунш, сыбггээцлэнур жылэ! – тесабырэжащ Шыхьым.

– Пылэр льякбүэм кыфлэпхыу щхэм щхэрыптлэггэн хуейуэ аращ.

– Ы?

– Уэ уздэщытын хуейм деж уувмэ, ари и плэ итлгсхэжынуш. Сьт лүэху ар ныщхэбэ езыхужбар? Нэху щыху макьамэ кызыщлэлукл а щхэггээузыплэр лэжьаплэу жызбггэлэну ара?

– Уэ сьт ар зэран кызэрыпхуэхур, фи унэр дэнэ щылэ, ар дэнэ щылэ?

– Сэ мы уэрамым сьтесш, сьлэжыхуи сьтесьнуш. Сэ сыщыпсэу уэрамым жэщыку хьуху и унэ щлэмыхэж цлгхубз щыслэаггуну сьхуейкьым, абы нэхьыжь флэсцу кыклэлызжыхьынуи зызггэхэззыркьым.

– Лло, абы кьилэжьым сыщыгуггьыу сыщысу жыплэу ара?

– Жьслэркьым, си нэклэ солгаггү зыри кызэримьлэжьри, кьэблэжьым ирищлэри, абы щеклэуэклэри.

Бэч щлэпсалгэр яггэпсалгэрти арат. Шыхьым флэклэ апхуэдиз бзаджэ зытозыггэтхуэн хьэблэм дэстэкьым. Хьэрун кыщхэщыж зьщлауэ, и адэ и ныбжь лгь лэсэм зэредауэм нэмыщлгьж, лейзехэ нэхьыщхэу иггэува Дахэзилэ кыклэрымыхуу, асыхэытым езым цлгхуфлгьм и жаггүэ ищлгьрт. Шыхьым кьилэжьыртэ кьым апхуэдэу уепсалгэну. Ауэ пщэдей телгьиджэклэ зыщыгуггьж псоми ещхьу, Бэч зэдэлүэжын флэфлгт, хабзэщлэ кьежьам тетуи, зыри кьезымыщлэжыфьну нэхьыжьхэм зариггэцлгхужыным лэфл щлгхьрт. Япэрауэ, жилэ псори хьэблэм кыщрахэклэ защлэти, зэрызахуэм шэч кьытрихьэртэ кьым. Етлганэрауэ, Дахэзилэ цлгхубзхэм я гуащэу зэрызилгьытэжым хуэдэ дьдэу, Бэчи щлалэггьуалэм захуиггэпащтыхьырт.

Нэхь ггэщлэггүэныжрати, Шыхьым иггэащлэм зытемыпсалгы хьа и гурыггухэм телэбат Бэч. Хуеякьым жыплэнри щыуаггэт. Лгьшхуэр кыщьиуду щлалэм хуэтхэусыхэн тлэу еплгьынутэ кьым. Ар и нэгум щлэгт, зыри жимьлэми. Ауэ мызыггүэгу зыггэгубзыггэнклэ зызыггэнщлэ Бэч клэужыныгу зэрыхьуар и макьым кьыхэщу щлэупщлэщ:

– Нэдггэсын мыр, хьэмэ?

– Хьэуэ, куэдщ.

– Куэдмэ, куэдщ. Кьэклэужыху дыщлэсыну?

– И бжэр лүхауэ кьэдгганэ хьунумэ, дыклэужынт.

– Куэбжэр хуэтщлэмэ, аракьэ?

– Наклэуэ ди дежклэ, шей дефэнш.

Езггэлеяуэ плэрэ, жилэу, зэупщлгьжын зымыуха Бэч, Шыхьым зэрызымыхуэжам гу зэрылгьитэу, гугглэащэри и хьэлыжьым техэжащ:

– Кхьылэ, «ди деж» жыплэу си гьын кьыумыггаклэуэ.

– Уэри уэ! – кыфлэмылүэхуфэу пыгуггьыкьлэщ Шыхьыми. – Флгьклэ, абы щыггүэм.

Зэггунэггьуитлгьм Хьэрун и куэбжэр яггэбыдэжри, щхэж и унэмклэ яунэтлгьжащ.

Щыкыу анэ

Хьэрун кышчылульэдэжам и унэ уэздыгьэр кыфит. Гьунэгьухэр зэрыщлэмысыжыр гурылуэгьуэт. Куэбжэшхуэр луихщ, машинэр дигьэхьэжри, и анэм хузэрилъхьа гьуэмылэр илыгьыу унэ нэщлым щлхьэжащ. Дахэзилэ кыщлхьа кьэб тепщэчыр иджыри лэнэм тетт, зыри емылусауэ. И хьуржыным ильым йопль: нащэ, помидор, дэлэн зыбжанэ, льэпэд, сабын.

«И льапэ кьыдезгьэшиенукьым!» Дыбгьэдащ, ди анэ, сыт тщлэн? Дахэзилэ уи деж аркьэ кышчищэхуху, ди ныбэ изу дышхэнщ. Щымыжь ефэркьым, сыт абы аркьэ ашык псо зэрищлынуэр? Ари и унэм щлхьэжакьым, лэжьаплэм кышприхашщ? «Си луэху хэлкьым», – и щхьэ хужилэжщ Хьэруни, езым и аркьэ абджыр машинэм кьызэрыринар кьищлэжащ. Зэ ирырель. Хьэуэ, кыщлхьэнщ. Щлэклри, аркьэ абджыр машинэм кьрихашщ. Флэзыгьэпщкьуни кьыпэзыубыдыни унэм щлэскьым. Ауэ Линэ зэрилъэгьуам абы хуэзэну кьигьэбырсеилуати, зыми емыльэлуу кьылэрыхьа фадэбжьэр ирифьыну плащлэртэжкьым. Ефэмэ, яхыхьэу псори зэхигьэзэрыхьыпэнклэ хьунуш. Емыфэми, зыми зэрызимыхьуэжым и фэр ирех. Шхэхуклэ и нэм кьыфлэмынэн хуэдэу, аркьэ абджыр щыгьынхэр зыщлэль пэшым ихьри, дапхьэм тригьэуващ. Цлхум и жыным сом щимылъым деж, кьимыщэхуу кьылэрыхьэм мыхьэнэшхуэ ирет. Хьэруни, зыгуэр кыщлхьэмэ, кьеблагьэ жрилэфын хуэдэу, аркьэ абдж псо темычауэ зэрилэм игу хигьахьуэрт. Апхуэдэ щхьэусыгьуэ пхэнжклэ кьызэрыгьуэтыжа и гур пщэфлаплэм кьихьыжри, хадэхэклхэр зэхипщлэтэн щлидзащ.

«И льапэ кьыдезгьэшиенукьым!» Ярэби, кьыпщлэмынэклэжыну чэнджэщ зэпхьэллэ хьун гуэр щхьэ дэмысрэ мы хьэблэм? Щымыжь нэхьыжь флэпщынуши, и фызым и луфэлыафэр кьежыхь. Дахэзилэ ущыгугь зэрымыхьунур щхьэ занщлэу кьызгурымылуарэ? Кьызгурылуамэ, нобэ сахуэзэрэт? Иджыпсту тэджу сыт клуэ щлэмыхьур ахэр зыщлхьэжа унэм? Щыкыу анэр кьуажэм ехьжам ищлэркьым. Узыпэплэ хьунумрэ мыхьунумрэ зэхигьэкьынщ, нэгьуэщл мыхьуми. Сыхьэт дапщэ хьуа? Бгьур йокьуэкьл.

Афлэкла хэмыльу, Хьэрун шейнычым мафлэ щлидзэн папщлэ кьишца мафлэдз дестэр игьэтлылыжщ, кьыщыльэтри зытхьэщлпылэм щлэльэдащ. Зимыупсми, ягьэ клынкьым. И щхьэчыр ижьри, и щыгьыным еплъыжащ. Джанэ кьабзэ илэу плэрэ? Мис, зыгуэр кьигьуэтащ, ауэ упышкьуащ. Луэхукьым, и кьалэн кьызэрыпэплээр ирелъагьу. Аркьэ абджыр кьопльэри дапхьэм тетщ. Унэм щлэмыклэмэ, зэрефанум шэч хэлкьым. Кьуэрэ, щлэмыгьэхьэмэ-щэ? Зэ абы дынэгьэс. Гупсысаплэ зримытыжу, Хьэрун щлэкьлщ, машинэм зридзэри, Шихумэзклэ дригьэзеящ.

Занщлэу кьигьуэтыжащ Линэ здыщлхьэжа унэ зэтетыр. Ауэ дэтхэнэ кьатрами ищлэркьым. Мес, догуэ, щлалэ гуэр щлохьэж.

– Сэлам алейкум! Уа, ди кьуэш, мыбы, кьэлэпхьуагьащлэу, нысащлэ гуэр щопсэу, сабиитл дэщлыгьуу, умыщлхьуу плэрэ?

– Япэ кьатрауэ кьысфлэщлыж, ауэ мыращ жыслэу схужылэнукьым.

– Упсэу.



ГьушҮыбжэ щҮыху, фҮыцІэ. БжитІ кьудейщ хэлъыр япэ кьатым. Зыр щымщ, адрейм телевизор макъ кьыщІоІукІ. Уэзджынэр егъаджэ. Бисмиллахь! Ялыхь, кьыздэгъэпсынщІэ!

ІункҮыбзэІух Іэуэлыауэ.

– Хэт ар? – Хьэрун щыкьу анэм и макъыр кьицҮыхужащ.

– Сэращ, ди анэ!

– Хэт жыпІа?

– Сэращ, Хьэрунщ!

Бжэр Іуехри, бжэщхьэІум щыкьуанэр кьытоувэ.

– А, Хьэрун, си щІалэ цҮыкІу! Кьеблагъэ, фҮыгьуэр зыхуищІэн!

Хьэрун фэтэрым щІэбэкьуащи, и щыкьу анэм сэлам зырымгъэхыу, ІэплІэшэкІкІэ, и дамэм кьытелъэщҮыхьурэ пэшымкІэ щІэшэ.

– Дауэ фыщыт? Мэржан сыт и узыншагъэ?

– Хьарзынэщ, фэ дауэ фыщыт?

– Дэри дыІейкьым, Алыхьым и фҮыщІэкІэ. Уи бынунэм сакъыхы-хьауэ я щхьэ изогъэужэгъу.

Нэхужьэ и малъхьэм зэрыщыгуфҮыкІым гьунэ иІэтэкьым. Ефа хуэдэкьым. Линэ дауэ кьыщыхьуну пІэрэ? Малъхьэмрэ и пхьумрэ илъэс хьуауэ зэрызэпІэщІэр гьащІэм хэмытыххам хуэдэу, гуапэрэ гумащІэу кьепсалъэрт щыкьу анэр Хьэрун. А лъэбакьуэ гугьур зыхуей хуэзэу здача нэхужь, хьэщІэр тегушхуэри, сабийхэм ящІэупщІащ:

– Дэнэ щыІэ зэраншухэр?

– Моуэ щІэбэкьукІа кьудейщ, я анэр я гьусэу. Шоколад тегъэлъэ-дауэ джэдыкІэ гуэр ящэрэ, и цІэри, Алыхь дыщэ, сымыщІэж.

– Киндер?

– Упсэу, аращ. НтІэ, ар кьысхуумыщэхумэ, сыпхуэжеинукьым, жиІэри, а уэ пщІэ уи кьуэр кьытехьати, пщэдджыжь сызэрыкІуэжыну гьуэгупщІэм кьыкІэрысчри щІэзгъэкІащ. КьуэгъэнапІэм кьуэт ты-куэнращ здэкІуар, я Іэуэлыауэ зэхэсх си гугьэщ.

Нэхужьэ щыуэртэкьым. ДжэдыкІэ гьэжа кьызыхуащэхуа щІалэ гьэфІэным и тыгьэр ІэщІэлъэрэ псом япэ иту, хьыджэбзым анэм и Іэпэр иҮыгьыу кьызэрыщҮыхьэжыр хьэщІэщыбжэ игьэузэщҮыкІам ирегъэлъагъу Хьэрун. Бетэмал, ІэнэщІу кьэкІуэн хуеякьым. Абы щхьэ емыгупсысарэ? Сабийхэм яхуигьэтҮылыа тІэкІур кьыщыгьунщащ.

Мазэ бжыгъэ хьуауэ зэрымылгъэуа зэщхьэгьусэхэр Іэнкун хьуным хунамыгъэсу, сабиитҮыр адэм ежэллащ. Хьэруни Линэ имыгъэукІыгэмэ, нэхь кьищтэу, и куэщІым зыкьызыгъээзэгъа и пхьум доуэршэр.

– Папэ, сыт кьысхуэпхьар? – адэм и саугьэтхэм еса хьыджэбз цҮыкІум и ІитҮым Хьэрун и натІэм кьыщригъэжыхьурэ кьоупщІ.

– Адыгэ фащэ щыгьыу гуащэ кьыпхуэсщэхуат, ауэ и бостейр кҮыхьышхуэти, машинэм кьыхуэнутэкьым. УнэкІуэжмэ, плъагьун-кьэ?

– Сытым щыгьуэ дыщыкІуэжыну?

– СщІэркьым иджы ар.

– Мамэ, кхьыІэ, пщэдей садикым сумышэу папэ деж дыгъэкІуэж.

Линэ и макъыр кьымыгъэІуну Іэмал иІэжтэкьым.

– Хьун, мамэ?

– Делъынщ.

– Мыдэ сэ шей тезгъэувэнщ, – жиІэри, Нэхужьэ пщэфІапІэмкІэ ежьащ, сабиитІри анэшхуэм и ужь иуващ.

– Нанэ! Папэ гуащэ кьысхуищэхуащ, адыгэ фащэ щыгьыу.

– Итэ-тІэ, уэри шей яхуэщІи егъафэ папэрэ мамэрэ.

ИлъэсиплІым ит хъыджэбзыфІыр зыхуеиххэрати, нанэ дэІэпыкбун щІидзащ. ЩІалэ цІыкІуми Іэуэлыауэ нэхъыбэ здэщыІэ лъэныкбэуэмкІэ жэм, хъэщІэщым кыигъэзэжурэ кыыздижыхьым, джалэу кьэтэдджыжыху зыкытэзыІэтыкІ Хьэрунрэ Линэрэ зэжьэхэуэным зымащІэщ иІэжар. Анэр адэм щызыгъэмэхъашэ щхьэусыгъуэхэр зэщІищыпэн мурад иІэм ещхьу, щІалэ цІыкІур я зэхуакум зэрыщыу-фэразэм тІуми я гукъыдэжым зыкыригъэІэтащ.

Нэхужьэ ищІэр ищІэжырт. Апхуэдиз Іуэху зэхэзэрыхьам пхъумрэ малхъэмрэ зэпсэлыапІэ хуит кызэрыхуимыхуэрэ Іэджэ щІат. Мэржан кбурэрылхухэр и деж ишээрэ игъафІэ зищІ щхьэкІэ, кбурэмрэ нысэмрэ зэхуэзэмэ зыфІ, зэхуэмызэмэ фІитІ, жыхуиІэм ещхьу, зэригъэкІужын Іуэху зэрихуэртэкъым. ИкІыжа псори кбуаншэкъэ? Кбарууншэ псори псэукІэмыщІэкъэ? И кбурэри зришэлІэжыркъым, теплхьэр зи хьэлъэ нысэри фІым щимыгъэгугъыу, псалъэ кыыхурегъэхь.

Езы Нэхужьэ апхуэдэтэкъым. Абы ипхьу закбурэм и насыпыр зэрыбгунлбар игу кбурэуэ кбурдейкъым. Аркъэм зэрыпэмылгъэщырщ, армыхьумэ и малхьэр зэрыщІалэ хьарзынэр кыгуруІуэ гъащІэ зыгъэунэхуа нанэ щабэ цІыкІум. Уеблэмэ, щІалэр анэм и сату мыхьумыщІэм пэІэщІэ ищІын папщІэ, щІыпІэ жыжьэ кІуэмэ нэхьыфІу пІэрэт, щыжиІи кыыхуохуэ. Ауэ, пльагбурэ, Хьэрун кбуажэдэсщ. Хадэм, пщІантІэм тепчмэ, мо ІэщІагъэ хэха здимыІэм, и гур фІэкІуэду дэхуэхыпэнри Іуэхум хэлъщ. Гуи якІуэцІыль иджырей щІалэгбуалэм. Фадэр ІэмыщІэ фоуэ кбозыгъэщтэжын дапщэ щыІэ.

Нэхужьэ кыыхуэнэр сыт щыгъуи кбэзыгъэпэж и нэмэзхэрт. Жэщым узыщІэлыэІум и лъэужь махуэм щыхэпльагбукІым деж, Іуэхум и кІуапІэм гу лъотэ. «Я насып зэхэкІакъым, я бын Алыхьым здригъэпІыж», – ахэр и щхьэ хужиІэж хуэдээрэ, шейщІэтхэр зэрихырт щыкбурэ анэ гу кбурбзэм, ауэ зэпсэлыапІэ яритын щхьэкІэ, шейр кыыщІихьэну пІащІэртэкъым.

Линэ, Іэнкуныгъэр щхьэщыкІауэ, и лЫр зэпиплгыхьырт. И джанэр упІышкІуащ, ауэ кбурбзэщ. ЗэрыжыщІэ машинэм кбурихыжри, ету тримыдзэу щитІэгъауэ аращ. Шыпхьу иІэу пщІэнкъым. И щхьэщыр кІыхьыІуэ хьуащ. Зэрыкбуажэу зэкІуалІэ хьэблэм уи щхьэщыр пщІэншэу щыпхущІащэн? И лЫр ккакІуэ кбурдей мыхьуу, емыфауэ кыызэрыкІуар Линэ зыхуей дыдэрауэ зэрыщытыр и нэгум кбурищырт. Сыкбурдэплъейрэ сигу иримыхьын гуэр и нэм щІэслъагъуэмэ, жыхуиІэу, гугъэм псэкІэ зыкІэрызыщІа езы Хьэрун и щхьэр кыыхудэхьейртэкъым. ИгъащІэм щІызэгурумыІуэн щхьэусыгъуэ я зэхуаку кбурдэмыхьуам ещхьу, ныбжымерэ узыншагъэмрэ я нэщэнэ псори зыбгъэдэль зэщхьэгъусэхэр зэрызэхуэзэшар нэрылгъагъут, ауэ псалъэмакбур сыт щыгъуи хуэдэу зытеухуар нэгъуэщІт: сабийхэм, хадэм, уасэхэм, кбуринэмыщІхэм.

- Дауэ фыхьурэ?
- Хьарзынэщ, кбурдожыхь, дозэран. Дауэ дыкбурэбгъуэта?
- Нобэ Дахэзилэ кбурдэсшеят кбуралэми... дызэрихьэлІат.
- Дэнэ деж?
- Светофорым деж гъуэгум фыщызэпрыкІыу.
- Сыту гу лъызмытарэт уи машинэм.
- ПыІэ сщхьэрыгът.
- Сыт хуэдэ пыІэ? – кбургурыІуакъым Линэ.

– УзыгъэпщкIум хуэдэ, – ильэс псо хьуащ Хьэрун зэрымыгушы-
Iэрэ.

– КхьыIэ, сэ кьызэт а пыIэр, мы тIум зафIэзгъэпщкIуну, – ды-
хьэшхын иуха нэужь, жеIэ Линэ.

– Куэдщ зэрызыбгъэпщкIуар...

Линэ кьыдэплъейри, я нэхэр зэхуэзащ. Зыми зихьуэжатэкъым.
ЗэпIэщIэ зыщIар зыщIыпIэ Iэпхьуэжа, ежъа, иджыпсту хущIэмыхъэ
цIыху ещанэ гуэрым ещхьу, Хьэрун щемыфам деж а тIур игъащIэм
псалъэ жагъуэ зэIэпызымыха, дыгъуасэ зэрышагъащIэ ныбжьыщIэхэм
яхуэдэт.

«Ярэби, мыратэкъэ кьысхуэтыр?» – зэупщIыжащ щIалэр игукIэ.
МакъкIэ щIэупщIащ:

– Дапщэ ефтыр?

– МинипщI.

– Бгъури хьунти.

– Бгъууэ дыкьыщIэтIысхьащ, ильэсыщIэм деж, уасэхэр дэуеящ,
жиIэри хигъэхьуащ.

Щыму тIэкIурэ щысахэщ. Телефон уэзджынэ. Нэхужьэ кьытрехри,
и кьуэм зэрепсалъэр гурыIуэгъуэу, и макъыр пщэфIапIэм кьыщIоIукI:

– Пщэдджыжь укъакIуэу сумышэжу хьунукъым, Заур, лъэсу сы-
нежьэжмэ, сыгүвэнущ.

Анэ губзыгъэм Iуэхур зрихулIэр гурыIуэгъуэт. Малъхъэм пщэдэи
кьытригъазэ зэрыхьунур зэхригъэхьыну пIащIэу арат. И пхьум и ды-
хьэшх макъ кьыщыIум, Линэ еджэщ, шей хьэзырыр IэщIигъэувары,
езым сабиитIыр здыщIишащ, игъэгъуэлъыжын Iуэху зэрихуэ хуэдэу.

Сабийхэмрэ Нэхужьэрэ пэш пхьызам кIуэуэ езы тIур я за-
кьуэ кьызэхуэна нэужьщ Линэрэ Хьэрунрэ гузэвэн щыщIадзар.
ПIэщIэкIын уимыIэху, дапхуэдэу зыпщIми мэхьу. ТIури зыхуэны-
кьуэр гьунэгъут, уIэбэмэ, ульэIэсыным, загъэхъеймэ, лъэтэжыным ещ-
хьу. Кьуажэдэсыр Iуэхуншэ щыхьум деж, мэкIытэ. Апхуэдэт мыхэ-
ри. Абдежым зэгъусэу къалэтын хуей къэп, иракIутын хуей пхьэнкIий,
щIагъэхъэжын хуей мэл, жэм, джэд щаламэ, гугъу ехьынухэтэкъым.
Мо ящIэн здамыIэм, здахьыну ямыщIэ я IэхэмкIэ щхьэж и шейб-
жьэр зэищIэрт, апщIондэху къапэщылъ пщэдейрей махуэм лъэмыж
хутралъхьэу.

«Пэжу пIэрэ мыр?» – Линэ и нэм ильагъур и фIэщ ищIыну
иджыри мэшына. Гугъэ нэпщI дапщэ IэщIэлъэтыжа абы, дапщэрэ
емыфэну жиIэурэ кIуэжа. Хьэрун ефэми, игу тригъэхуэфынут Линэ,
кьызэреуэри зыщигъэгъупщэфынут, жиIэри ищIэри имыщIэжу,
унэм кьыщIимыхутэмэ. ЛIым сытри дишэчыфын хуэдэу цIыхубз
тэмакъкIыхьт ар. Хьэрун ефэ щхьэкIэ, фадэр Алыхьым и бэлыхьу зэ-
рытелъым и нэщэнэу, езым кьызэрыхуейм шэч кьытрэзыгъэхьэн щы-
хьэт закъуи дильэгъуатэкъым. Ауэ зыми зэрызимыхьуэжыр, игъэзэж
щхьэкIэ, гугъэр нэхъ къарууфIэ зэрымыхьур, ауэ щыхьукIэ щIалэм
унагъуэщIэ иухуэн Iуэхуи зэрызэрымыхуэр щилъагъум, нысащIэм и
лIыр къалэм ишэфмэ еплъыну игу къэкIащ. Арат фэтэр кьыщIищтари,
и дыщ щIыхэмытIысхьэжри. ХэкIыпIэ къезымытыр сыт жыпIэмэ,
унагъуэр зэрызэрыубыдыжу, ар кьуажэми жылэми яригъэлъагъун
щхьэкIэ, Мэржан нысашэти, гуцэхэпхэти, ныбжь хьурейти жиIэурэ,
фадэр езыр-езыру кьыщыIуракIэ пшыхьхэм мыкIуэу къазэрыхуимы-
дэрт, езыхэми фадэ Iэнэ кьыщIагъэувын щхьэусыгъуэхэр ящигъэгъуп-

щэртэкъым. Апхуэдэ гуэрым кызырыщыхутэу, Хьэрун и узыр кьэхъе-ижырти, мазэ псокIэ чэфыр пкърымыкIыу псэурт. Абы тету гьащIэри макIуэ, сабийхэри хохъуэ. Хьэуэ, тIэкIу зрилъэфыхьынщ, хузэфIэкIмэ. Хьэуэ, хьэуэ. Мис, мыр фэтэр хьэзырщ, хуеймэ, кьрекIуэ, гуащэм и унафэ пхэнжыр щхьэщыту, ар лымы бынми елIэлIэфынукуьым.

А кьомыр и щхьэм щызежэ щхьэкIэ, Линэ узыхуейр жумыIэ щIыкIэ кьэзыщIэхэм ящыщт, узригъэлъIунри фIэемыкIут, уи щхьэр пызгъэушщI жепIа папщIэ. Псом нэхърэ нэхъыфIыр мы здынэсам кьытенэнырт: Хьэруни зыщIишыIэн плъапIэ иIэу, нысашIэми и гугъэр фIэмыкIуэдэ.

Езы Хьэрунти, Линэ зыгуэр жригъэлэну е иригъэщIэну и мурад-тэкъым абы а пщыхьэщхьэм. БгъэдыхьэпIэ, епсэлъапIэ зэригъуэтар насыпу кьелыжырт. Иджыри зэрызэгъусэм и нэщэнэ мащIэм и псэр щIитынут. Арати, щысынкIэ иригъэлеймэ, зыгуэр зэхигъээзэрыхьынкIэ шынэри, щIалэм зыкьыIэтыжащ. Джэдыр щIамыгъэхьэжауэ, Iэщыр ямыгъээзэгъэжауэ зэрымыгъуэлъыжым ещхьу, Хьэрун унагъуэр здэщымыIапхьэ щIыпIэ гуэрым зэрыщыIэр апхуэдизкIэ кьыпкъры-щырти, жиIэни хуейтэкъым, езым ущыщу укьызэрилъытэр зыхэпщIэн папщIэ. АбыкIэ Хьэрунрэ Нэхужьэрэ зэтохуэ. Iыхьлыгъэм фIэкIа зыми кьыуимыт хуабагъыр дыхумэм ещхьу тIуми кьакIэрех. Ари зы щхьэусыгъуэт Линэ игукIэ Хьэрун и щIыб зэи щIыхуимыгъэзам.

– Динэ и гуащэр кьыхуIусшэжынщ пщэдей. Сытхэм деж сыкьэкIуэн?

– Тхухэм деж садикым кьызошыж, – жиIащ Линэ.

– Ухуеймэ, пщэдджыжь кьуажэм нэдгъэсыжынщ зэгъусэу («уи анэр» жиIэну кьыхуегъэкIуакъым, и цIэр кьригъэлъэту жиIэнуи мэукIытэ).

– Заур ишэжынущ, – кьыгурыIуащ Линэ ар зытепсэлъыхьыр.

– Сыт Заур абы нэс кьыщIикIынуур? Дэ тшэжынщи, кьуажэмкIэ дыкIуэжынщ.

– Езыхэм сеупщIынщи, сынэпсэлъэжынщ.

Арат Хьэруни зэхихыну зыхуейр.

– Фи жэщ фIы ухъу абы щыгъуэм, – жеIэри, бжэмкIэ еунэтI. Линэ хуиту Iуплэмэ, щIэмыкIыжыфынкIэ гузавэм ещхьу, и вакъэр псынщIэу лъетIэгъэжри, бжэщхьэлум йобакъуэ. Япэ кьатым удэзы-шей дэкIуеипIэ зыбгъушщIым щехыжым, езыр кьыкIэлъыджаш:

– Жьауэ пIыгъ, уэшхым кьыщIедзэ?

– Машинэм илъщ, – зэплъэкIыну Iэмал игъуэтащ Хьэруни.

– Гьуэгу махуэ!

– Узыншэу!

Зэанэзэпхьур зопсалъэ

Хьэрун и машинэм нэкIэ кIэлъыкIуатэурэ имылгагъуж щыхьум, Линэ пэшым кьыщIохьэжри, япэщIыкIэ абы и гъусэу зыпэрыса хьэщIэщ Iэнэм бгъэдотIысхьэ. ИтIанэ, зэрымыIэуэлъэуэным иужь иту, шей Iэнэр трехыж, хьэкъушыкъухэр етхьэщIыжри, зытхьэщIыпIэм фIэль гъуджэм бгъэдэувауэ мажьэмкIэ мэлэбэ. Зи фэр пихуа и щхьэц хужьым и лъабжьэм щIэуэ кьэкIыжа налъэ фIыщIэхэр кьыщIоплъ.

ПегъэупщIыгъуэр къэсащ, тыншу игъэIэбэркъым. Iупэлэр шейм кIэрихаш. «Хэт зызыхуэбгъэдадий?» – арат Хьэрун къыжриIэр, и Iупэр илэу къыщыщIэкIхэм деж. «Уэ зыпхузогъэдадий», – иритыж хабзэ жэуапыр жриIэ хуэдэу къызэфIигъэщIри, и дыхъэшхын къэкIуаш Линэ. Хьэрун фIэлыагъугъуейуэ зэи гурыщхъуэ зыхуригъэщIакъым. «Мыр нэхъ дахэу уокIу» щыжиIэ щыIэт, ауэ «мыр уэкIуркъым» жиIэу игъащIэм къыжриIакъым. Дауэ хъуну пIэрэ ди Iуэхур? ИгукIэ «дэ» зэрыжиIэри щхъэ хуигъэщIэгъуэжурэ зытхъэщIыпIэм къыщIэкIыжащ.

Ягу зэщыкIатэкъым зэщхъэгъусэхэм, зыхъумэжыкIэ ямышIэу аркъудейт. Зыпхъумэжыфын папщIэ, уи акъыл зэрызэтэхуэр махуэ къэс, сыхъэт къэс, дакъыкъэ къэс зыхэпщIэу щытын хуейщ. Хуэбгъэфащэ къудейкIэ зэфIэкIыркъым. ГъащIэм апхуэдэ Iэмалхэр къытезыхыфырщ псэур, цIыхухэри япэ дыдэ зэбгъэрыкIуэр нэм къыфIэнэ зэгурыIуэрщ. Мис, Линэ зыщIэт тыкуэныр зыгъэлажъэ цIыхубзыр хуэкъулейуэ мэпсэу, имыIэ щымыIэу. ЩIалэрэ хъыджэбзрэ и закъуэу ипIащ. Ахэр иригъэджен, унагъуэу игъэтIысыжын щхъэкIэ игу тримыгъэхуар укIуэдыж. Иджы апхуэдиз гугъуехъым кърита хъэлым тэмакъкIэщI ищIауэ, ахъшэри фIэIэфIыжкъым, цIыхубз насып зэримыIэри и фэм къытощ. Хьэрун и анэми аракъэ къыщыщIар? Лини абыхэм ещхъ хъуну пIэрэ?

Езыр зыкIи мыкъуаншэу, Хьэрун лIы мыхъумыщIэу къилъытэртэкъым Линэ. Зы хъыбартэкъым, тIутэкъым абы зэхихар фадэм дихъэха ялIхэм къызэрырагъэзам теухуауи, езыри щIэ хъунум егупсыс зэпытт. Щхъухъ зыхэзыIухэм елытауэ, аркъэр Iэмал зыхуэбгъуэтыфыну гуэру къыфIощI иджыри. Ефэр Хьэрунми, езыращ Алыхъым лIы фадафэ зритар, насып Iыхъэ зыхуищIар. ДэкIуэн ипи ищIэрт абы Хьэрун и анэм фадэ зэрищэри езым ар зэримыгъэхъэрэмри. Ауэ ар узыгъэгужьеин, уи гугъэ псори пфIэзыгъэкIуэдыфын гуэрым хуэкIуэнкIи зэрыхъунур игъэунэхуатэкъым. Унэм фадэ щызэрахъэмэ, щIэсхэм зыхуей ягъуэту, фIыуэ псэууэ къафIощI цIыхухэм. Лини къыфIэщIырт, ауэ пщIыщ. Иджы ар фIыуэ ещIэ.

Бздажагъщ хуримыкъуар Линэ, жыIэдэIуагъкъым. ЖыIэдэIуагъыр псапэ щыхъур узэдаIуэр щызуыншэм, уифI щызэрихуэм дежщ. ЛъэныкъуитIыр щызэакъылэгъум дежщ. Апхуэдэ зэхуытыкIэ а унагъуэм илIакъым. Мэржан нэм зыкъыщIэзыдзэ гуапагъкIэ ерыщт, абы зыкъомрэ къыгъэпщIащ. Къэблэжыр пIэщIигъэкIырт, езым зримыпэс гуэрхэр къыплъригуэжырти, къыуищIахэмкIэ узэригъэунар нэмэзыбзэу къыуигъэбжыжырт. Уи щхъэм щыхъэт нэпщI ухуищIыжырт. Дэтхэнэра анэм пхужеIэнур? Жэщым мыжеижу, къыпщIэгупсысу и гъащIэр ебгъэхъыну?

Нэхужъэ и пхъур къызэрыщIыхъэжар щызэхихым, сабий Iурихахэр къыгъанэри, пщэфIапIэм къыщIыхъащ. Линэ къыщылъэтауэ анэм зрешэкI.

- Шей пхуэсщIын, мамэ?
- Сэ сщIыжынкъэ, зыгъэпсэху.
- Хъэуэ, сэри сыхуейщ.
- ИIэ-тIэ.
- Фошыгъу хэздзэн?
- Ууейм ещхъу щIы. ЛIо жиIэр?

– Пщэдей утшэжыну жеIэ къуажэм, ухуеймэ. ИтIанэ унэмкIэ дыкIуэжынщ, жи.

– Хьарзынэкьэ-тIэ.

И пхьум шей кьытригьэувэху, Нэхужьэ щIакхьуэр зэпеупщI. ТIури етIысэха нэхужь, Линэ и нэхэр зэригьэпщIкIум гу лъетэ.

– Сыт уи гум жиIэр?

– Гу сиIэж сэ?

– Ахэр жумыIэ. КьыщигьэзакIэ, Iэмал псоми еплъын хуейщ.

И шейр зэрызэищIэм хуэдээрэ, Нэхужьэ мылым лъэмыж трель-хьэ:

– Ленэ и пхьур пщIэжрэ, тхыль хьумапIэм щылажьэу щытар?

– Мэрушэт и цIэр?

– НтIэ. И щIалэгьуэм яшэри, мазэ бжыгьэкIэ фIэкIа имысу кьигьэзэжат абы, зэи дэкIуэжакьым. «Зумыпэс зыпщIри, уэращ сыкьызыльэфыжар. Щхьэ мыгьуэ сынодэIуа!» – жиIээрэ, и анэр псэху ириудэкIащ жаIэ.

– Псэужкьэ?

– Езыр псэущ, Тхьэм игьэпсэу. Ар щIыжысIэр... Уи адэмрэ сэрэ уэ зыращ пхьууэ диIэр. ИгьащIэкIи лIы сыхуейкьым жыпIэмэ, уи бынитIыр ди бынщ, дэ нэхэрэ нэхь ехьулIа щымыIэу дыпсэунуш. Ауэ езыхэр кьыдэкIуэтеймэ, ди адэм уезэгьакьым, жаIэнурэ кьуаудэкIыжынуш, дыщэ жыг яхухэпсами. Дэри игьащIэкIэ дыпсэунукьым.

– Езыхэри балигь хьунщ зэгуэр.

– Ара жыхуэпIэр? Уэ уи псалъитIым я зыр «папэщ», а насыпыр уи пхьум е уи кьуэм имыIэныр дауэ кьыпщыхьурэ?

Линэ зыри жимыIэу и шейм хегьэщI. Телефоным йопэщэщ.

– Тхьэ, щIалэм лажьэ имыIэ, мэлажьэ, мэшхэж. Си щхьэгьусэ, си бын щыжиIэкIэ, сыт кьэбгьэIуэтэнур?

– Зыри кьытльэмыIэсу, щIыпIэ жыжьэ гуэр сыщыпсэунт.

– УщамыщIыху ущылъапIэкьым, жаIэ, дэнэ уздэкIуэнур?

– ДыщащIыхуи дыщылъапIэкьым.

– Сыт ущIэмылъапIэр? НтIэ, удэкIуэрэ хьэгьуэлIыгьуэ пщIымэ, зэфIэкIа уи гугьэ? ГьащIэ щыхьукIэ, зыгуэри пшэчынщ. Уи сабийхэр узыншэщ, ебгьэшхын, щыптIэгьэн уиIэщ. Мор щIалэщ, мор хьыджэбзщ, лIыри кьыпхуейщ. Гуапагьэм кьимыгьэш щыIэкьым. Уи дэлъхуитIращи, уэ щхьэкIэ зыуагьэукIынуш, дэ дыпсэуш. Зэ еплъыж, кьыщыкIуакIэ. СфIэпсэкIуэд хьуащ, тхьэмыщкIэ, и джанэр упIышкIуауэ. И закьуэ унэ нэщIым щхьэ щIигьэс ар?

– KIуэуи хуэпщэфIэнукьым, и щыгьыни хуижьыщIынукуьым, унэри зэхэтхьуа зэпытщ. Ауэ сэ сызэрыкIуэжу, анэ гумащIэ мэхуж-ри, узэфIигьэнэху пкIэрыкIынукуьым. Дызэгьусэу дыкьылъагьункIэ Iэмал иIэкьым! Езыр щыщытым деж, «Си кьуэр! Си кьуэр!» фIэкIа зэхьуыхьу. И щIыб кьызэригьазэу: «Хьэрун шынэкьэрабгьэщ, Хьэрун щхьэгьэтыншщ...» Зым адреим и дагьуэм гу лъыдмытэнкIи хьунуш. ЩыхуитI зээгьыу игу тэхуэркьым, сыт пщIэнур?

– Ахэр жумыIэ, дунейр абы и унафэм щIэткьым. Удэпсэужкьым, нэгьуэщIкьым.

– Сыщыдэпсэум нэхьыфIт! СымыувыIэу Iуэху сщIэмэ, кьэзлэжьыр естмэ, зэфIэкIат. Хьэрун абы и жьэм есащи, унафэ ткIийр зэрыщхьэщыкIыу, сабий IэубыдыпIэншэм ещхь мэхьу. Япэ кьэс ныкьуэделэм иришэжьэфынуш. ЖумыIэIамэ, ирехьэжьэ, упсалъэмэ, игу

кыпшоки. Е дынэхыжкыым, е дыакылыкыым. Сыбырым сыктуэнт и гыусэу, емыфэну сщамэ.

– Сыбырми Кыбэрдейми щылар а зы Алыхь зактуэраш. Нэмэзыр хыфлумыдзэ, кыппектуэктыжынуш бжеслатэкэ?

– Кхыла, мамэ! Нэмэкиэ кыпхухдэхэхын гуащэ силэ сэ?

– Тхэ, дымышла уи гуащэм дыкызыэригэщлар! Уи дзэ щыплэщкиэ уи гуащэм уеупщирэ уэ? Хьэмэ уи лэбжанэр ебгэлэну ушыктуэкиэ?

– Кхыла, мамэ... Нтлэ, лэбжанэ флейуэ сыдэтыну ара?

– Сэ си лэбжанэр флейуэ сыкэплэгуа игэщлэм? Тыси, гьэ-кьабзэ, умылэу мыхьумэ, лэ.

– Сызыхэтым ящлар сощлэ. Жылэм ещхькыым жалэмэ, нэхьыфл?

– Ара жыхуэлэр? Сабиил кэплэхуарэ гьуэншэдэ зэвыр пщы-гыу хэт и анэ фэфл кьозыплыну?

– Езым щетлагэ абы гьуэншэдэ, и лэбжанэхэри ирегьалэ.

– А псом уи туэху хэлкыым уэ, ирырелэ, кьабзэлэбзагэщ. «Зегэуби, уи бын птыж» жалэу, зэхэпхакэ? Захуэр сэраш, жыплэри, ульэри ууыжащ. Мэржанш уэ уезыгэшар, умышлэжми сщларкыым.

– Сригэшамэ, щхэ димыгэпсэурэ?

– Уимыгэпсэуэ, кыуищлар сщларэт? И кьуэр ипери кыуитащ. Жылэр кьохуапсэу, хьэгьуэлтыгуэ пхуищлаш. Уи сабийхэр егьафлэ, егьатхэ...

– Егьатхэ, лей зэрызэрихэр ещлэжри, кызыхуэнын кьелы-хуэри.

– Схьумэжынш жыплэмэ, унагуэр зейр уэраш. Ущлалэщ, уузын-шэщ, лэжьаплэ улутш. Жьэ иумыт, арэзы щты. Сыт кыуиухуэныфы-ну?

– И кьуэр ефэу зыщлар сэракэ? Хьэпэщыпхэ хуезгэщлагэнш, и анэм емыдэтуэжыну? Абы кысхужиэ кьомыр зэхозгэхарэт.

– Пщты кыптрилхьэмэ, езым и гуэныхьыжш. Мэржан зыми кьэбгэщтыхужынукуым, кызыэралхурэ а кьуажэм дэщ. А ущыхуэ-зэ дакыкыпщтым уи дэлыфэ хуэтти ежэж. Кьэблэжыр кызыэт щыжимылэкиэ, тлэку кьэбгэщлэну гугу?

– Естакэ сыдэсыху. Лэжьаплэм сомитху зэхыдолхьэ жалэмэ, пщдэдей кьэсхынш жыслэу си гэщлар схьащ. Зы сом уи жып илгу ищлэмэ, лэфлу жеинукыым. Бэлытоку кьэпщэхуну гьуэгу утету ухуэ-закэ, сэ нэхь пуду кыпхуэсщэхунш желэри ахьшэр пэщлэгэки. Бэлытокуишщл кьэщэхури, зыр кыуетыж, бгур ещэж. И кьуэр лэжьаплэ уву идэркыым, сэ хэт кыздэлэпыкьунур желэри. Кьэзлэжьар кызыэтэж жыплэу уи анэ упэувыфыну? Сабийхэр я адэм и ужьым итш, езым клэнфет хурей уасэ иригэтыгкыым. Мис араш Хьэрун зэтэзыхуар. Гугу ущлэхьым тыншыгуэ гуэр кыпэкуэжын хуейкэ? Факьырэм ещху лэтуэу дэбгэтыну щлалэшхуэр?

– Тхэ, мис ар нэхь туэхумэ. Хьэрун зыщтыпши щеджатэкэ?

– Сыт щтыщемыджар? Академиер кыухащ. Ди теплицэр зэры-зэрихэу щытар плэгуакэ? Сурэтхэр дилэжш иджыри! Газетым кыктыурэ сыт хуэдизрэ кьепсэла, еджактуэхэр кьашэурэ ирагэлгэ-гуа?

Линэ кыщиудмэ, и анэм игу зэрыхэщтынур ищлэрти, и нэпсхэр кьримыгэуттыпщу кьэтэджри, шейнычым псы иригэхуэ зыщлаш. Нэхужы гу лымытауэ щыттэкыым и пхур кызыэрызэфлэзэрыхьам.

Шейнычыр мафІэм тригъэувэу къэтІысыжа нэужь, пещэ:

– ТІуми къэдлэжьыр, мащІэми куэдми, еттырт, зыри къэдмыгъанэу. Зэгуэрым ильэсыщІэм нэхъ лейуэ дгъэгуфІэнц жыдоІэри, хуэм хуэмурэ зэхуэддыса ахъшэмкІэ цыджанэфІ кыхудощэху. «Апхуэдиз ахъшэ дауэ кызыэрысфІэвдыгъуар?» – жеІэри мэшхыдэ. Къыхуэпщэхуар зримыпэс зищІрэ пльагъуу ищэжу. Зыгуэр къезытахэм уакъы-дигъажэу. «Сыт уи нысэм кыуитар?» жиІэри кызыэуупщІати», – жиІэу къригъажьэрэ, фэ кыптригъэуэн щхъэкІэ пщІы зэриупсар фІыщІэ пщІын хуейуэ.

– Апхуэдэурэщ-тІэ нысэ зэрагъасэр.

– Игу зэрызыщагъэкІыр апхуэдэуц. Заур къишэмэ, уигу сыкъэгъэкІыж. Хьэрун и анэу зэрыщыт къудейм щхъэкІэ, ищІэ псори сфІэтелъыджэт сэ абы. «ФызэгурыІуэмэ, нэхъыбэ сыхуейкъым», – жиІэу, ауэ щыхъукІэ, Хьэрун кысхуэгуфІэху, кыщІытехъар умыщІэу, зилыгъуэжу. Ди нэ зэхуэдгъэзэну дыхуиткъым, «фэ», «фэ», «фэ» фІэкІа зэхыумыхыжу къогубжь. Уи анэр кыпхуейщи дэІэпыкъу, жызоІэри къуажэкІэм изохухыж, жэщ ныкъуэ хъуху кымыутІыпщыжу аркъэ ашыкыжь къомыр кърырегъэлъэфэкІ. Ефауэ кызыэрыкІуэжынури сощІэ.

– Унэкъуэщым улІэуи упсэуи фІэфІкъым, жыхуаІэрац. Адыгэм уемыдаІуэмэ, ухабзэншэц, уедаІуэмэ, уделэщ. УтемыкІуэфмэ, кыпхуигъэгъунуІакъым.

– Щымыхъужыххэм, игу згъээзэгъэн щхъэкІэ, сыхуээзэху тыгъэ гуэр хуэсщІынц жысІэри сигу ислъхъат. И гум зигъэнщІыркъым, уи джийм ехым кыкІэлъоІэбэ.

– Тхъэ, сымыщІэ. Сэ схуэдэ зы къуажэдэс фызыжь цыкІу къэбгъэпцІэн щхъэкІэ, уи унагъуэбжэр зэхуэпщІыжыну? Дауэ зищІми, лІыр кыпхуонэ.

– Къысхуэнэркъыми аракъэ зыщІэслэжыр! Хьэрун щыту къыстокІе. Сэ цыху гуэр уэ уигу иримыхъу сщІэмэ, сэлам езмы-хыфу сохъу. Анэм игу зэбгъар фІыуэ пльагъуфын щхъэкІэ, бегъым-бар дыдэу ущытын хуейщ. Абы и нэкІэ кызыэплъурэц Хьэруни игу кызыэрысщыкІар.

– Тхъэ ар мыпэж. Игу кыпщыкІамэ, мы квалэшхуэм укъыщи-гъуэтынт? Псори зыщыгъэгъупщи, мис, пщэдджыжь щыщІэдзауэ щІэрыпсу кыщІэдзэж. Махуэ къэс гъащІэщІэ щІедзэ.

– Уи Іуэху дэкІмэ, бэуапІэ кыуимыту кыпкІэлъыкІуэу, кыпхэпщэфІыхъу, кыпхыхъэжышэу, псори езым зэрифІыгъэр дерсым ещхъу кыуигъэпщытэжу. ТІэкІу укъэдзыхэмэ, уи гум зимыІэтыжын хуэдизу уриудыху, уриудыху. Зыри жимыІа хуэдэу, зигъэгушыІэнэпцІурэ кыпкІуэцІытІыхъу. Уи жагъуэ хъуауэ гу лъитэмэ, ехъулІауэ. Сыт хуэдизрэ ар зэрыпхуэшэчынур?

– Узижагъуэр нысэ пхуэхъу уэ. Іэджэуи пщыпхъу гуащІэ кыпхэкІыну кыщІэкІынщ.

Нэхужь гушыІэну хуожьэ, и пхъум и гукъыдэжыр кыхуиІэтыжын щхъэкІэ, ауэ зэхихым и нэхъыбэр япэуц и тхъэкІумэм зэриІуэр. Зэхихым и гур зэрыригъэхуэхыр пхъум къригъащІэ хъунукъыми, жьэкІэ жиІэр нэгъуэщІщ:

– Къысхуиуха ІэнатІэм сыпэлъэщынц жыпІэмэ, жэци махуи сыпкъуэтц, си хъыджэбз цыкІу. Уэ си пІэ уитамэ, сыт пщІэнт, жыпІэмэ,



фи насып иджыри зэхэлъу кыысшохъу, щлалэр кыыпхуейщ. Мэржан зэ и кыуэм кыылъэласыху, уэ пщлэ улъолаэс. Мис, жэщыкум укыигъуэ-таи? Кыызэрыпщлэбэгыр и нэгум кыош. Нэгъуэщл кыишэн луэху зэ-рызэримышуэри уолъагъу. Араши, уэри и гур хуэгъэфл. Дунейр зэ-зыхъэр я псэгъухэм ягъэгущуа щлалэхэрщ. Сысейм нэхърэ нэхъ лей щылакъым, жыплэмэ, езыми араш жиленур. Уи нэмэзыр ублэжи, Алыхъри кыыбдэлапыкыунщ. Гуащэм и хьэтырклакъым лым пщлэ щылуащыр.

– Нэмэз дэнэ деж сэ щысщынуур, зым сыгъашхэ, адрейм сегъафэ, жилену си ужым иту. Апхуэдиз бамплэ уи гум илбу пщлы нэмэзри хэт пызыхынуур?

– Ахэр зэхызумыгъэх! Нэмэзыр зигу къабзэм и лэмал щэхуш. Ан-дез пыгъыу лымрэ бынымрэ уаклэлъызеклуэ зэпытмэ, унэм берычэ-тыр икынукъым, уигурэ уи щхъэри зэтекынукъым.

– Нэмэз пщлын щхъэклэ, лиман куу уилэн хуейщ. Нэмэзлы-къым сытету, сабийр зэрызгъэшхэнум сегупсысмэ... умыщыххэмэ нэхъыфлщ ар.

– Пщышхуэщ. Щхъэр хуитщ, гур лъэщщ, лэпкълъэпкъыр здэпшэмклэ маклуэ. Телефоным уклэрысын къэбгъанэкъыми, сабийр магъ жыплэу.

– Хъунщ, мамэ, кхылаэ, дыгъэгъуэлъыж. Уэ схуелъэлу, уэ нэхъыфлу укълэагъу Алыхъым.

– Сыпсэху сыпхуолъэлу, сыплэмэ, уи бынми уэри хэт фхуелъэлуур? Фыпсэлъамэ, си фо цыклу, си лэфл цыклу жыфлэу, ауэ щыхъуклэ зы дыуэ лэбжыгу фи клуэцыкыщлэм кыкклэм щхъэклэ фигу пымыкыу. Дэри жбы дыхъуащ, зыгуэр тхуэлъэлуащэрэт жыдмылэ уи гугъэ? Феуэ, я сурэтхэр фемызэшу кыфлхъэ...

Нэхужъэ и нэпс кыфлэклуэр зэрыхуэмьубыдынуур ищлэжырти, и псалъэр нигъэсакъым. Абы гу лызыта Линэ анэм зришэклри, зыхищлэу къаруушлэ гуэр кыыхыхъэжаш. Къешхыдэ зищлми, анэм еп-сэлъэху, Линэ и хьэлъэм сыт щыгъуи фылуэ зэрыклэрыхур ищлэжырт.

– Сытым деж уцытшэжынуур-тлэ пщэдджыж? – телефоныр кыищтэурэ хылагъ мащлэ щлэлъу гушылаэ зещл хьыджэбзым.

– «Сытым деж уцыхушчыхъэнур?» – жыли, еупщл. Си малъхъэм сишэж закъуэмэ, зыми сыкыкларыхуркъым.



Сыхъэт мыгъуэ

Бэч кыигъэхъея къомыр и гум къемыбгъэрыклуэж щыкылаэ, Шчыхъым унэм кыыщыхъэжри, псынщлэ-псынщлэу телевизорыр щлэгъэнаш. Ауэ зэхихар щхъэщызыхын кыигъэлаагъуэртэкъым. «Унафэ хуэщл!» Уэ укыалъхуатэкъым сэ абы унафэ хуэсщынуу сы-щыхуежыам. Кыкылаамэ, уолъагъу. Дахэклэ жеплэмэ, «хъунщ», желэри, зэрыхуейуэ ещлэ. Ткыиуэ желэлаи еплъыт. «Делэ хъуащ!» – жиленурэ удихъэнущ, уи быныр кыуиуштыжынуш. Уэрамым блэклэ пэт кыыщыхуэза щэхуэгъум дзыхъу хуищыр нэхъыбэщ, гъащлэ ныкыуэ кыызыдигъэщла и лым нэхърэ. Уи жьэ пхуэгъэхъеинукъым, кыыбжъэдэкклэм ауанрэ хъуэну кыимыгъээжыну. Ешкъым, иужэгъур-къым, зыхъуэжыркыым. Пщлэклэ щхъэгъусаклуэ къагъэклуам хуэдэщ,

кыпштеувэху и улахуэм хагъахъуэу. Икыжуи и напэ зытрихыжыну-кыым, лы хуейщ. Лы имылау хэт абы кьеплынуур? Зыхуейри Шы-хыым ещху сурэтым пхухэгъзагагъэ гуэрщ, щимытлагъэми зригъэкIуу. Езым кызыкIэлъижыхъхэм нэгъуэщIу гу кылыбатэнукыым. «Ярэби, сыт хуэдэ цыхухуэ лIэужыгъуэу пIэрэт мыбы езэгъынуур?» – жиIэу, дапщэрэ и фызым и гурей-гурыфIхэр зэрызэIипщIыкIар Шыхыым. «ЗыкыIэрызымыгъэхъэ ахъшэ гуфIакIэ», – аращ жэуапу кыыхуэгъуэ-тар. УхэкIыжынкIи лъапIэу, уи лъакъуэри ириплъэщI хъууэ. Нобэ хуэдэм зыгуэрим кытыбохыж, пщэдей щыщIэдзауэ ар дэшхыну ибогъэшх. ЗыхэмыкIыж фIэлэфIкыым, зрапхуэрщ ейр. Езым и нэ зытехуар уи жъэм кызыэрыжъэдитхыым хуэдэ дыдэу, зигъэхъеиху уещхэфэуэфмэ, укыыфIэуэхунут. НэгъуэщIу зыми уримыхъэнэ-кыым, зыпэлъэщым и ней щыхуащ. Къунтхым фIэль хъамбылу къу-дейщ Шыхыым Дахэзилэ и дежкIэ. УимыIэмэ, бдзэжьей кыпхуэу-быдынукыым. УиIэкIи, сыт? Хъамбылу яшхыркыым. Уэри уэ, Бэч! А псом сытепсэлгыыхыфтэмэ, сызэгуэудынт? КызыэрыбдэкIуэрэ фы-забэ бостейр зэзыгъапщэр дауэ арэзы зэрыщIынуур? Гъуэлъи лIэи кыпхуэбэмIэнущ, и гын кызыэрымыкIуэм щхъэкIэ.

Марат и плырыгъуэщ, ныжэбэ къэкIуэжынуукыым. Дахэзилэ и зыгъэщIэрэщIапIэр хъэблэм дэт щхъэкIэ, и гупэр къуажэкIэмкIэ гъэзаши, кыIухыи IукIыжи плъагъуркыым. Жэщыку хъуху кыыщIэмыхъэжыххэу щылажъэ кыыхуохуэ. Шыхыым хадэм жьыуэ щихъэкIэ, ар иджыри мэжей. ПщыкIуэхэм дежщ я пщэдджыжьышхэр.

Телевизорым щыдимыхъэхым, телефоныр кьищтащ. ПщIыхуи умыщIыхуи уи ныбжьэгъуэщ иджы. Псори фIыуэ зэролъагъу, зыщIыпIи щызэхуэмызэу. Азэныр къоджэ. КъэджэкIи ящIэу щытарэт мы хъэгъэ-банэ къомым. Шей ефэн-тIэ, пэжу?

Шейнычыр тригъэуэври, фошыгъур кыдыхащ. ТхъуцIынэ телъу щIакхуэ бзыгъэ дишхынт. Кхъуей гуэри дэлыщ щIыIалгъэм. Хъуэу, кхъуейр лейщ. Мы тхъуцIынэ щтам пэлъэщамэ, нэхъыбэ хуейтэкыым. Ар къэвыжыху и шейхуэлIэр икIынуу. Сэ нэхъ быдэлэу иIамэ... Кы-дэгъэжыр къришажъэри, гуахуэ-бжэмышх илхъэпIэм тхъуцIынэ диям зэрыпэлъэщын пIастэсэ кыдыхащ. АпщIондэху шейнычым зеукIыж. Къытрех. Иджы тхъуцIынэм щыщ тIэкIу кыпшигъэхуну. Е зэкIэ тIэкIу къревыж. ТхъуцIынэр кыдых пэтрэ, щIыIалгъэбжэм ирикIуэ жыпхэм я зым аркъэ абдж теча зэрыдэтым гу лъитащ. Ефэн-емыфэн? Уей, Бэч, уэ къэбгъэхъея къомыр шейм хуэмыгъэущIыIуну. Дэнэ щыIэ стэкан нэщI?

ФадэкIэ ерыщкыым Шыхыым, ауэ и гукыдэжыр кьиIэтын папщIэ, зэзэмызэ щелуб щыIэщ. Мыбы итыжым щхъэкIэ, птулькIэ нэщIыр дигъэуэвэжын? Къэнар кърикIэри аргуэру зы бжъэ кьиIэтащ: «Бисмиллахъ, ялыхъ, гущIэгъу кытхуэщI». Абдж нэщIыр иригъэу-вэхри, и тхъуцIынэм ищIэм епIыну иужь ихъэжащ.

Шыхыым сэм и папщIапIэр тхъуцIынэ щтам зэрыхиукIэну щIыкIэм фIэкIа зыри и щхъэм илгъэкыым, Хъэрун гъуахъуэу бжэр кыыщIуитхъам. И кыыщIэлъади, и къапхъуи зы ищIри, Шы-хыым и щхъэр фIиубыдыкIауэ, мэгъумэтIымэ, модрейм и пIастэсэм тхъуцIынэр фIэIуауэ иIыгъщ.

– Лло си унэбжэр Iухауэ кыыщIэбгъэнар уэ цIыкIужъейм? Ы?

– КъэтIыс, шей дефэнщ, – кыыфIэмыIуэхуфэ зытригъауэмэ, нэхъ псынщIэу щIэкIыжыну пIэрэ? – IункIыбзэр дгъуэтыртэкыыми, куэб-жэр дгъэбыдэри дыкыдэкIыжащ.



– Си куэбжэм уи Іуэху хэлъкъым уэ, къыбгурыІуа? Но, уи фызыжь цІыкІумрэ уэрэ дунейр фыфей фи гугъэжу ара? Устхьэлэпэнущ иджыпсту, цІыкІужьей! Уи къуэ полицайм сребгъэгъэтІысыну аракъэ, пыІэжьынэ? Уи пыІэ къуиймкІэ узмытхьэлэмэ, Алыхьыр согъэпцІ!

Хьэрун Щыхьым и щхьэр фІиубыдыкІауэ зэрелъафэ. Бэуэгъуэ, Іэбэгъуэ, гупсысапІэ – зыри щыІэкъым. Сыхьэт мыгъуэ жыхуалэрати, тхьуцІынэм хиІуа пІастэсэр, фІэлъар фІигъэхуу, Хьэрун зэрыкІуэцІиІуа цІыкІэр иужькІэ сыт хуэдизрэ емыгупсысами, къыхуэщІэжакъым Щыхьым. Мо щІалэ абрагъуэм езым и пыІэр ІэщІэлъу щещэтэхам къэхьуар къыгурыІуакъым.

– Хьэрун! Хьэрун!

Хьэрун щымщ. Сэ къыхичыжар зыхэлъам деж лъыр уэру кърекІыкІ. Сыт къэхьуар? Зыгуэрэм еджэн хуей? Щыхьым и бзэр иубыдац. ЦІыху иукІащ... ИукІар Хьэрунщ... ТхьуцІынэ къызэрыпиуцІыну хуежъа пІастэсэмкІэ...

Хьэрун къызэрымытэджыжынур къызыгурыІуа Щыхьым цІыху хьэдэ и щыпэлъагъутэкъым. Афганистанырт ар армэм здэщІари, махуэ щІагъуэ дэмыкІыу къыхуихуэрт губгъуэм ираукІыхьахэм яІуплэни, зэрихьэни, щІилъхьэпэни. Ауэ гъунэгъу пІэщІэукІэн жыхуэпІэмкІэ укъыхуэупсэнэм и пІэкІэ, езым и псэр хухэпхамэ нэхъ шэчыгъуафІэ щыхьункІи хьунт абы. Щэбэным, сакъыным, тэмаккъІыхьыным зригъэхь мыхьуу, зезыгъэукІышэ лІым «джэд тхуфІэгъэж» къыжраІамэ, зрилъэфыхьырт, цІыхум ебгъэрыкІуэн дэнэ къэна.

Дауэ цІыху иукІауэ зэрыпсэунур иджы? Езыми зиукІыжын занщІэу а сэ дыдэмкІэ? Ныкъуэдыкъуэу къанэмэ, нэхъеижитІкъэ. Илъэс дапщэ цІыхуукІхэм тралъхьэр? Бгъу? ПщІы? ЯгъэтІысмэ, и гъащІэр кІуауэ, лІыжь хьуауэщ къызэрикІыжынур. «Лъэхъуэщым исаш, цІыху иукІащ», – къыхужалэу. Марат и Іэщэр дэнэу пІэрэ щихьумэр? КІэрахьуэр блэукІын хуейкъым. Щыхьым и нэгум къыщІыхьащ гулътэншагъэр е узым и бэлыхьыр яхуэмышэчу зызыукІыжа цІыху цІэрыІуэхэм ещхьу, псори къытепсэлъыхьу. Щыгугъ абы. Упсэуэу уакъыфІэІуэхуарэт. Зы псэ щхьэкІи къэувыІэнукъым щІы хьурейр кІэрэхьуэн. Мис, Хьэрун щыІэжкъым, хэт жейм емызэгъар абы къыщІэгупсысурэ? Сыхьэт дэкІмэ, темэхькІ защІу къызэхэтІысхьэнщ хьэлу Іыхьэ щхьэкІэ и Іэр шияуэ дэзыгъэтахэр. Ауэ зыукІар уэрац, Щыхьым. Хэт нэхьри нэхъ цІыхуфІу уи гугъа уэ!

Щыхьым жэрыжэкІэ и къуэм и пэшым кІуауэ, зэрызиукІыжыну кІэрахьуэр къыщелъыхьуэ. Игъуэтыркъым. Сыт ищІэнур? ПщэфІапІэм къигъэзэжри, тхьуцІынэм хиІуа пІастэсэр Хьэрун и ныбэм зэрынэса гъуэгур и нэгум щтэІэщтаблэу щикІужащ. Мис, Хьэрун Дахэзилэ хуихьа къэб фалъэр химыгъэщІаІауэ иІыгъыу къыщІохьэ. КъэкІуатэмкъэкІуатэурэ, тепщэчыр Щыхьым и щхьэм къыфІелубэ, блыным иригулІауэ къыжэхофыщІыхь. Щыхьым сэр зыхиІуа тхьуцІынэр щІым лъимыгъэлэсын щхьэкІэ, Іэтауэ иІыгъщ, апщІондэху Хьэрун унэлъэгум ехуэха къэб ІупщІэр къищтэжауэ Щыхьым къыІурекухь, зыгуэрхэр къебж. «ЗыбгъэнщІакъэ иджыри? ЗыбгъэнщІакъэ, зо?» – къоІуэж и тхьэкІумэм Хьэрун и макъ гъумыр. СыІэщІокІ жиІэу зыщригъэзыным, къапхьуэри и щхьэр фІиубыдыкІащ. Сэ иІыгъыу ищІэжыхьакъым мо бэуапІэ здимыгъуэтым. Іэбэрабэурэ, Іэ ижыымкІэ кІуэцІыгуэу шабэ гуэрэм хэщэта нэужьщ къыщыгурыІуэжар тхьуцІынэ

зыфIэмылгыж сэр иджырхэми зэримыутIыпщар. ИтIанэ ещэтэхащ тхэмыщкIэр, Щыхьым и пыIэ шопсыр IэщIэлъу. Дэнэ щыIэ ар? Мис, пыIэри щыхьэту кьреув.

Ильэс плIыщIрэ бгьурэ фIэкIа мыхьуу лъэхьуэщым итIысхьэу зригьэлIыхьын хуейуэ ара-тIэ мы делэжьым щхьэкIэ? Мынобэмэ, пщэдей зыгуэрым IэщIэукIэнут ар. Зэрыпсэуам хуэдэ дыдэу лIэжащ. Къэзылхуа и анэм кьыдигьэтIысыкIащ, зримыпэсыжу. И физи, и быни ирихужьэжащ. Сыт Щыхьым абы щхьэкIэ зыщIигьэлIэжынур?

Зы гупсысэмкIэ адреир ирихужьэжу, Щыхьым и нэгум жэрыжэкIэ теплэгьуэхэр щызэхэзежэрт, кьэувыIэ кьахэмыкIыу. Акьылышхуэ игьэхьейуэ кьыпфIэщI щхьэкIэ, утыку ихьэн щыхуейм деж, гупсысэр зыхуэмыщхьэпэ цIыхухэм ящыщт Дахэзилэ и лIыр, сыту жыпIэмэ, и щхьэ и унафэ ищIыжу есатэкьым. Дыгьэ кьепсми, уэс кьесми, а зы кIагуэжьыр зымыхьуэжым ещхьу, Щыхьым арэзы кьэзыщIын гулгытэ щIыхуримыкьур езым цIыхухэм зэрызапыIуидзырт, абы кьыхэкIыуи екIуэкIыр зэримылгыгьурт. «СыкьыффIэмыIуэхуми, сэ фэ нэхьрэ сынэхьыфIщ», – яжриIэ хуэдэт абы псоми щыму, ауэ езым зыдилыгагьуж щэныфIагьри зыми и нэ кьыщIэуэртэкьым. И лIыр гьащIэм зэрыщыщтэр, и щхьэ кьигьэпцIэжу фIэкIа зэрымыпсэуфыр пасэу кьызыгурыIуа Дахэзилэ «мыбы мыр кьыпхужиIащ, модрейр мыпхуэдэу кьыптопсэлгыхь» кьыжриIэурэ, и нэгум щигьафIэ чэщанэхэр кьыхузэтригьэщэщэрт, ахьшэу кьилэжьыр IэщIигьэкIырти, зэригьэуна хьыбархэм щIигьэдэIуекIыжырт. Хьэрун зытеунэхьуа аркьэ абджыр, а Линэ деж кьызэрикIыжу ирифар, и фызым зэрыритар кьищIамэ, дауэ кьыщыхьуну пIэрэт Щыхьым? КьищIапэми, сэр хэзыIуар езыращ. ЩIэныгьи, хьэлэлагьи, зэгьэзахуи зи куэд, «Кьамботрэ Лацэрэ», «Аннэ Каренинэ» романхэм еджа, ауэ тыншыр захуэм щыпэщIэувэм деж, куэдрэ зызымылгыфыхь езы Щыхьым.



ГуфIэгьуэр, гуауэр цIыхум куууэ щызыхищIэкIэ, Iэмал иIэкьым ар наIуэ мыхьункIэ. Зэрымыкьуаншэр зыщIэж, и щхьэр ихьумэжу зыгуэр зыIэщIэукIа цIыхум зыхищIапхьэм емыщхь гуэрт Щыхьым и нэр щызыгьэункIыфIыкIыр. Унагьуэ зэрыхьурэ, щхьэгьусэмрэ кьуэмрэ езым зыхуигьэфэщэжым хуэдиз хьэтыр кьызэрыхуамыIэр и лъэгум банэу хэлът абы. Унэм кьихьэхэм я нэхьыбэр кьызыкIэлгыкIуэр ахэрати, хьэщIэхэми я плIэр Щыхьым пщIэшхуэ кьыкIэлгызэрахьэн пщэрылгым зэримыхуэр нэрылгыгьут. ЦIыху пагэтэкьым Щыхьым, апхуэдэхэмкIэ зызыхуиумысыжыфьурт, уеблэмэ, цIыкIуи ини кьызэрыхуеплгыхыр езым шыIэныгьэшхуэ зэрыхэлтым, закьытримыгьэхьэлэныр кьызэрехьулIэм и нэщэнэ хуэдэу игьэувырти, ари и ехьулIэныгьэхэм хигьээзэрыхьыжырт.

Маратрэ Дахэзилэрэ цIыху хэтыкIэкIэ кьызэрытекIуэм шэч кьытрихьэртэкьым Щыхьым. ИгукIэ и фызым еныкьуэкьу щхьэкIэ, анэ бзаджэм кьуэмылгыкI сабийм ещхьу, цIыху кьахыхьэ хьуми, хабзэм IэщIэмыкIыфу езыр зыщIыпIэ щралгыфажьэкIи, ар зыщыгугьыр кьуажэр зыдэджэрэз Дахэзилэ и жьэмрэ и кьуэм и кьулыкьумрэт. А псэукIэ тыншыр зыIэщIимыгьэкIыным нэхьрэ нэхь зэлIалIэ хэттэкьым и гьащIэм. Нобэр кьыздэсым а и щхьэр ирезыгьэгух, и гум жы хуиту зымыгьакIуэ нэщхьеягьэ хэгьэрейр насыпыфIэу зыкьимылгытэжыну хурикьуащ. Иджы-тIэ кьыхуэээху кьепщэфыIэу щыта Хьэрун зэи зэрыхуэмыгубжьам и псапэри, чэф пкьрыту кьебгьэрыкIуам зэрызыщыхьумар кьэрал хабзэм игьэээхуапхьэу зэрыщытри зэанэ-экьуэм я ней кьызэрыщыхуэну хэгьуэщэпэрт. Дахэзилэрэ Маратрэ

Іуэхум кызырыхашыну кытригъэхуэну щыхуэр зыхуэмыпшынынурт и щхэфэцыр изысэр. Псори щхэщаха нэужь, кыхаІум кычачыжу кыхуздрахъкІын пІастэсэр езым яІэщІилъхъат. Илъэсищэ кыигъэщІэжми, Щыхыым абыхэм нэхърэ нэхъыфІу кыщІэкІыжынкІи хьунутэкъым.

Зы махуэм щІэкІыркъым цыхум и къарур. И щхэ хуигъадэрэ къагурыІуэну цыгугъыу, сакъыурэ щІедзэ абы ихъуреягъым егуэпэкІын. Щыхыыми апхуэдэут гъащІэм зэрыпежъар, школыр кыиуха нэужь зыщІыпІи зэрыщІэмытІысхъэфам дэкІуэныгу ищІа хъыджэбзым щылыхъуам. Езыр абы цыгъуэ мэкъумэш институтым кыщІамыдзыжын щхэкІэ илъэс зыгъэпсэхугъуэ кыІрихауэ дэст, дипломыр кызырыхуащэхужыну ищІэу. ЩыкъукІэ зэрелэбыхыр апхуэдизкІэ наІуэти, зэрыт ныбжъым хуэфэщэж къуажэ хъыджэбзым и унэцІэр зэрырита кышэкІуапхъэр псэху хурикъун и гугъащ. И пщІыхъэпІи кыыхэуакъым Щыхыым щхэгъусэ зыхуэхъуам фІэкІа зыри зыбгъэдэмылъ анэ ныбжыщІэм и къуэм зекІуэн щІимыдзэ щІыкІэ зыкърипщытыну.

Ауэрэ Интернетымрэ телефон лъапІэхэмрэ къожъэри, цІуугъэнэр хабзэм и пІэ йоувэ. Щыхыым хадэ хъарзынэ зэрихъэрт. Нобэми абы кыщІихырщ Дахэзилэ и зыгъэщІэрэщІапІэр зэригъэлажъэр. Ауэ согъэбагъуэ жиІэу абы ирищІэмкІэ дунейр кьутэхукІэ кыпхуэумысынукъым.

ЩІакхъуэм и уасэм щІэупщІэ зимыхъэл Щыхыым ахъшэм хуищІ пщІэр ар Дахэзилэ зэрыІэщІилъхъэм деж щеух. ЛІым пщІэнтІэпс хъэлэлкІэ мыІэрысэм кыщІихар фызым хэхъуэкІэ ет. Ахъшэ тельхъэ бэгъуар кызыІахыжхэр, хъэуэ, кызытрахыжхэр я къуэм ирагъэгъэшынен хуей зэрыхъур, Іэнэм кыхутрагъэуэ шыпс Іувыр щІыхуэгъухэм я нэпс гуащІэкІэ зэрызэІыхар Щыхыым шабзыщІыркъым, кызырыфІэмыІуэхур ящІэри. КъыфІэмыІуэхуххэр пэжкъым, ауэ зыщхэдегъэлух. НэгъуэщІу умыпсэуфыну кыщцохъу. Езыр зэманым лъэщІэмыхъэ щхэкІэ, и къуэмрэ и фызымрэ а Іэмалыр яІэщІигъэкІыну хуейкъым. Апхуэдэу, цыхухэм зэрызацидзейм «зэпІэзэрытыгъэ» фІищауэ, тхыль еджэу, телевизор еплъу, шахмат джэгуу, мэпсэу. Арац, пэжым ухуеймэ, гъащІэм и лъагапІэу кылыгытэри. Щыхыым и нэр зыгъэгъуфІэ теплъэгъуэ щхъуэкІэплъыкІэхэр кытемызэрыхыыххэу щыткъым, ари цыхущ. Ауэ, усакІуэм зэрыжиІауэ, лъагъуныгъэми гужыгъэжъми зыри щІитыфынукъым.

Зыгуэр зыІэщІэщІа кызыэрыгуэкІ къуажэдэсым полицэм хэт къуэ иІамэ, игу хэщІын дэнэ къэна, ар и напщІэм телъу, хуабжъу игъэлупхъэхэр унэгуащэм Іурилъхъэнти ежъэжынт. Хъэрун зыми щыщыпэлъагъутэкъым хъэблэми къуажэми. Абы фадэр зэремызэгъри, гъунэгъу лы Іэсэр кърильэфэжъэн зэрихъэлри ящІэрт. Ауэ, гъэщІэгъуэнракъэ, Щыхыым Хъэрун егупсысыххэртэкъым. Къуаншэу зыщылъытэжыр и щхэ пщІэ хуищІыжын хъэлым щызыгъэужыпа и унагъуэм и пащхъэт. «Къысхуагъэгъунукъым! Къысхуагъэгъунукъым! Къысхуагъэгъунукъым», – зэпыу имыІэу тхъэгъуш дэгу гуэр щыІэуэляуэрт и тхъэкІумэм.

«Зэрыхъу ирехъу, зыкыиумысынщ», – къольадэ аргуэру и щхэм. Хэт зыжраІэ хабзэр? Дэлэпыкъуэгъу псынщІэм? Полицэм? Дауэ? «ФыкъакІуэ, цыху сукІащ». Хъэмэ гъунэгъу гуэрым бгъэдилъхъэн? Хэт? Бэч и адэ Хъэсэн цыху хъарзынэщ. Абы елъэлунщ къэкІуэну.

Ауэ укІуэным зэман ихынууц, телефонкІэ тепсэлъыхыфынукъым. Унэм щІэсхэри псэкІуэдкъэ, хамэм кыжраІэмэ.

Хьэуэ! Сыт и напэр зытрихыжу утыкум щІипщхьэнур? И кьуэр полицэм кыхадзыжмэ-щэ? ЗыкызыэригъэщІэжын гупсысэм и кІапэр зэриубыду, Щыхьым и гум кызыэрыгъуэтыжын щІидзащ.

Япэрауэ, зыми ильэгъуакъым. ЕтІуанэраци, иджыпсту жэщц. Жэщым Іэджи кьохъу. ЗэрымыщІэкІэ и псэр хэкІащ. ЗиукІыжащ. Щхьухъ иригъэхащ. Ишхар езэгъакъым. Я деж ишэжынци, пІэм хигъэгъуэльхьэжынщ. И закъуи? И закъуэ. Гу кІыхъ гуэр иІэщ шэрхьиплІ щІэту. Абы ирилъхьэнци, зыгуэр трипхъуэнщ. Аращ ищІэнур. Зыми жриІэнкъым. Полицэм хэт и кьуэми, пщэдей яшэну хьыджэбзхэр зыгъэщІэращІэ и физми. Лы хуэдэу езым игъэвынщ а бэлыхьыр. Догуэ, хьэдэгъэпскІым гу лъитэнукъэ? АпщІондэху зыгуэр кыигупсысынщ.

Хьэрун щІыбым щІэкІщ, гуэщымкІэ екІуэкІри, шэрхьиплІ зыщІэт гу кІыхьыр дэкІуеипІэм кыІуишащ. ИтІанэ-щэ? Іэлъэ гуэр кьэгъуэтын хуейщ. Къыгъуэтащ. Жыгхэр щихъуэнщІекІэ зыІэритІагъэу, цы Іэлъэ зэрехъэ. Гуэным кІуэри ар къыгъуэтыжщ, зыІэригъэзагъэри, унэм къыгъэзэжащ. А псори щыму, псынщІэу, уэздыгъэхэр щІигъанэм-игъэункІыфыжурэ. Сыхьэтыр пщІым фІэкІагъэнт. Иджы кьэнар Хьэрун гум ирилъхьэнырщ. Хьэдэр и закъуэ хущІэхынукъым, ауэ гур унэм кыщІишэфынууц... Іэуэлъауэ гуэр кьоІу. МэдаІуэ. Зыгуэр кыыдэкІуейрэ хьэмэ кыфІэщІрэ? Щыхьым, Хьэрун и хьэдэр гу цыкІум иригъэзагъэри, и щІыІум пІэипхъуэ трипІэжат, Дахэзилэ и щыгъыныр зэрихъуэкІын щхьэкІэ кыщыщІэлъэдэжам. Лыр Іэбэри уэздыгъэр игъэункІыфІащ.

– Сыт пщІэр?

Щыхьым щымщ. Дахэзилэ пхъуэри, уэздыгъэр щІигъэнэжащ.

– Унэм гу щІашэу плъэгъуа игъащІэм? Сыт мыбы иплъхьари? ПІэипхъуэр сыт мыбдеж кыщІэсар? – Дахэзилэ Іэрипхъуэру гум бгъэ-долъадэ, пІэипхъуэр кыитрехри:

– А-а-а! – и жьэр еубыд. – Хьэрун!

И лым йоплъ. Унэльэгур лыщІам зэрыщІигъэнам абдежщ гу щылъитар.

– Къэхъуар сыт?

Дахэзилэ укызыгъэкІуэт гуэр бгъэдэлъхьы лІэ. Дунейм теткъым Іуэхур напэтех дыдэм хуэмыкІуауэ, и ІумпІэр зэрыпхуиутІыпщыжын. Щыхьым апхуэдэ куэдым и щыхьэт хъуат. ИтІани, шхийм епхъуэн фІэкІа Іэмал кызыхуэмынэжам гугъэ хихыжыфыртэкъым и фызыр кызыэрыщыхъу дыдэм хуэдэу кыщІэмыкІыным.

– Шей сефэу сыщысу кыщІэлъадэри... – кьригъэжъащ Щыхьым.

Шеймрэ утыкум илъ хьэдэмрэ апхуэдизкІэ зэпэжыжъэти, и кІэм хунэгъэсакъым. ЩІыбым щІэкІмэ нэхъ кыщцтэу, гур иришэжъащ, Дахэзилэ лыр зэригъэкъэбзэжынум шэч кыитримыхъэу.

– КъэувыІэ зэ! Сыт пщІэну узыхэтыр?

– Сошэж.

– Сыт щхьэкІэ?

– Сыт-тІэ сыбгъэщІэнур?

– Марат жедгъэІэ.

Щыхьыми арат зыхуейр, ауэ зыкыиумысакъым.

– Ари бэлыхъ хэддзэу.

– Абы иджытэкъым ущегупсысын хуеяр.



Ар зэрызэхихыу, Шыхьым Хьэрун зэрымыпсэужыр япэ дыдэ игу кьеуащ. Гьунэгьум и хьэдэр нэхь кьыхуэгуапэу кьыфлэщлырт, зэрызищлынуур имыщлэу кьыщхьэщыт Дахэзилэ нэхьрэ.

7

Адэ щлэпхьаджащлэ

Марат и плырыгыуэт, и анэр телефонклэ кьыщыпсэлъам. Сыхьэ-тыр жэщыкум флэклат. «Укьэмыклуэжу хьунукьым» флэкла нэгьуэщлэ кьыщыжримылэм, машинэм итлысхьэри, кьуажэм ежэхьжащ.

Я кьуэр дэклуеиплэм кьыщытеувам, Шыхьым еныкьуэкьу Дахэ-зилэ и макьыр унэм иджыри кьыщлэлукулырт. Кьэхьуар кьыгу-рагьэлуэным зэманьфл ихьащ. Шыхьымрэ Хьэрунрэ я шыфэллыфэклэ джэдурэ асльэнрэт. Цлыхушхуэклэ узэмыджэн и адэм я гьунэгьу щлалэ лэчлэчыр иуклауэ и флэщ хьуакьым зыкьомрэ. Нэм илъягьур дэнэ пхьынт итлани? Гузэвэгьуэр нэгьуэщлыплэ кьыщыхьуамэ, зыкли мы-кьуаншэ зэанээкьуэр апхуэдэ дыдэу гужьейну кьыщлэклынтэкьым. Дунейр кьызэзыгьэдзэклыр хьэдэр я пщэфлаплэм зэрыщлэлымрэ утыку ишапхьэр Шыхьыму зэрыщытымрэт.

И кьуэр кьызэрыщхьэщыжынуум шэч кьытезымыхьэ Шыхьым и щхьэр кьыхуэлэтыртэкьым. Щлалэм ирищлэфынкли хьунум я нэхь лейр ирищлат. Хабзэм и хьэтыр зылыагьухэм я щапхьэу щытыным и плэклэ, цлыхууклыу утыку кьиуващ. Хьэрун унэм ишэжу плэм хигьэгьуэлэхьэжыну зэримурадыр щыжриплэм, модрейр кьыхуилъящ:

– Умыкьуаншэу хэт и флэщ пщлыжыну итланэ?

Ари пэжт. Кьэхьуар кьызэрыщлэщынуур гурылуэгьуэщ. Зэллэ-ллапхьэр, зэрыхьуклэ, напэтэх нэхь мащлэ луэхум хэтынырщ. Псом хуэмыдэу – пщлы. Шыхьым зыкьиумысыныр и кьалэнщ. Марат – щлэпхьаджащлэр и адэрауэ зэрыщытым щхьэклэ худимычых зищлыныр. Апхуэдэу псори нэхь псынщлэу зэфлэклынущ.

– Щлэпхьаджащлэр армырами зыкли мыкьуаншэмэ-щэ? – кьэулэбжьащ Шыхьым. – Зэрыхьуар щыпщлэклэ, куу зумыгьэщлу, луэхур зэхуэпщлыжмэ зэфлэклэ?

– Зэфлэклащ, абы иужьклэ полицэм укьыхэклыжу кьуажэм удэлэпхьуклынуумэ, – пиупщлэ Марати, телефоныр кьищтащ.

– Группэ уи гьусэу кьаклуэ, – и тхьэклумэм зэхихыр кьыгурылуэпакьым Шыхьым.

«Группэм» кьиклыр «гупщ». Ауэ хабзэхьумэ псалъялъям ар зэри-хьуэж щлыклэр лупщлэ щыхьуар полицэ фащэ зыщыгь щлалэхэр хуэфлу зэрыс машинэ зыщыплэ я куэбжэпэм кьылулъядэу нэхущ пщлантлэр яуфэбгьуа нэужьщ. Шыхьым и нэгум щлэклыр пщлыхьэплэм ещхьт. Кьэхьум и щхьэр хуэклуакьым япэщлыклэ. Пщлы иригьэупсыну щыхимыгьэзыхьклэ, езым зыкьиумысыну щыхьэзырклэ, кьуажэм мыхьумыщлагьэу кьыщыхьур зи лэмыщлэ илэ и кьуэм щэхуу дишрэ зэрыхьуклэ нэхь псынщлэу кьиутлыпщыжмэ зэфлэклэ, и напэр три-мыхьу? Сыт клыфлэ зэхэтым полицэ узэджынэр кьыгьаджэрэ хьэблэр кьыгьэпсалъяу кьиша кьомыр зищлысыр? Мыпхуэдиз дэлэпыкьуэгьу кьыщлэбджэн, щлэпхьэжынклы хьун цлыху шынагьуэ дэс мыбдежым?

Щыхьым Іәпщәхьу кьралъхьауэ пщІантІәм даш. Хәт сурәт кьытрех, хәт хьәдәр гум кьрехыж, хәт дәкІуеипІәр кьепщ... Сытми, ди Щыхьыму пщІәр полицәм яшәри, лъәхьуәщым ирадзә. «Іуәхур зәхагьәкІыху».

«Тхьәм пщимыгьәгьупщәкІә» жыхуаІәрати, Щыхьым цІыху зәрыІәщІәукІари, гузәвәгьуэ зәрыхәхуари кьыфІәІуәхужыртәкьым, и кьуэ закьуэм «группә уи гьусәу кьакІуэ» жиІәу зәрызәхихрә. Дауэ? Уи адәр дәтшынущ жаләмә, япәувыну зыщыгугь, спортым хәт, Іәщә зыІәщІәль, псори зәхьуапсә юридическәр кьэзыуха и кьуэм езыр иригьәгьәтІысу ара? Хьәмә, жриІар и фІәщ мыхьуауэ, гурыщхьуэ кьыхуищІу пІәрә? Хьәрун пщәдджыжь щІалъхьән хуейщ. Ар кьызәры-техьәлгәнур ищІәу дригьәш зищІа кьыщІәкІынщ, зыкьримыгьәщІәу.

Хабзә и лъәныкьуәкІә кьәпщтәмә, зызыхьумәжу цІыху зыІәщІәукІам ищІар щІәпхьаджагьәшхуәу кьалгытәркьым, нәхьы-бә дыдәу илъәситІ тралъхьән-трамылъхьәнщ. Ауэ Іуәхум и пәжыпІәр зәхагьәкІыным ихь зәманыр тезыру зыхурикьуж щыІәщ. Зәрыхейм и щыхьәт наІуәхәр зәхуахьәсын хуейщ. Утыкум хьәдә илъу, хей дыди щыІә?!

Щыхьым а псом щыгьуазәтәкьым. Іуәхур кьызәрыгурыІуәр кьызәрыгуәкІ дыдәут. Хьәрун сә хәзыІуар езыраци, мыкьуаншәххәу пхужыІәнукьым. Ауэ, япәрауэ, зихьумәжащ. ЕтІуанәрауэ, зәрыкьуаншәр наІуэ дыдә ирехьуи, и кьуәр полицәм щыхәткІә, хәлІыфІыхьу имыгьәтІысыххәныр хузәфІәкІын хуейщ, зыкьыІуригьәхуа папщІә. Адәмрә кьулыкьумрә хагьадәрә, адәр кьыхимыхмә, езыми и напәр текІынущ, Щыхьым кьәгьәнауэ.

КьызәфІәзәрыхьу теужа Марат а псом зәрәплгыр тІәкІу нәгьуәщІут. Уебләмә, уи нәгум кьыпхущІәмыгьәхьәнү, нәгьуәщІә зәфәзәщут. И адәр кьуаншапәу щытми, ар кьызәрыхишыфын хьәтыри Іәмали иІәт абы. ЗәрымыщІәкІә зыгуәр зыІәщІәукІа дәнә кьәна, пщІәкІә цІыху зрагьәукІхәм я тезырыр ящхьәщихыныр ІәщІагьә зәрыхуәхьурә куәд щІат, абы и фІыгьәкІә мылкъу хьарзыни кьыхәхьуәу. КІәщІу жыпІәмә, «уей-уей» жезыгьәІәхәм япыщІат. ИкІи и адә-хадәгьәкІым и пыІәр щхьәрыхуа щхьәкІә а тхьәгьуэм зыхигьәкІыжыфынутәкьым. Зи ныбжьыр илъәс щәщІым езыхулІә щІаләм и щхьәр ахьшәм зәригьәунәзар, езыми мымащІәу зәрызыкьыфІәщІыжар акьыл зиІәхәм ялбагьу щхьәкІә, абы ириуәркь Дахәзилә зыщымыгьуазәу Іуәхум хәлгыр нәхьыбәжт. Кьәралым кьиутІыпщ ахьшәхәр зыхуәзыгуәшыжхәр зәфІәзыгьәнәри, зәзыгьәкІужри, абыхәм бий кьахуәзыгьуәтри, ахәр лъәныкьуә яхуезыгьәзыжри Щыхьымрә Дахәзиләрә я кьуэ Маратт, хәгьәрейхәм папщІә – Марик.

ЩІаләр утыку имылгәдащәу, гу кьыльамытәмә нәхь кьищтәу лажьә щхьәкІә, бзәгузехьә гуп зыгьәлажьә нәхьыщхьәжхәм зы кьулыкьущІә яхьуәжыху, езыри зәрыпщылІ пәжыр щІәрыщІәу я фІәщ ищІыжын хуей мәхьу. Иджыпстуи а щытыкІәм иту и адәр гьуәгум кьытезәрыхьащ. Куәдрә зәхәпхкьә: Іулъхьә Іахыу яубыдат, хьуат-щІат, жаләу. Цыхубә мылкъур кхьузанәкІә щІәзыгьәпщхәр хабзәм зәрыфІәлІыкІыр нәм кьыщІамыІуу хьуркьым апхуәдәурә. Щыхьым кьыІәщІәщІам иризәгуәпын щІидзә кьудейуэ, мы ІуәхумкІә езыр щІәгузавә гьуәмб гуәр зәригьәбыдәфынур зәрымыщІәкІә игу кьәкІащ Марат. И адә нәгьунә худимычыхыу гу зыльригьәтәмә, и лъабжьәм щызәщІәскьыскьә шәнтри, игу пымыкІ и шхәлгәри я пІә иувәжынущ.

Ягъэкъуаншэр зэрыхейр шыгурылуэгъуэм деж кызырыкІ хеящІэхэм ящыщт Марат. ЩІэпхъаджагъэ зыІэщІэщІам езым зыкыиумысмэ, Іуэхур псынщІэрэ тыншу зэфІэпх мэхъу. ПцІы гуэрхэр зытрильхъэжыну хыбогъэзыхъри, кыхэпшыж зыбощІ. ТІэкІу зыбольхъэфыхъ, апщІондэху зэребгъэхъулІэnum поплъэ. Хуитыныгъэр зыфІэмыІэфІ щыІэ? Лажъэ зэрымІэр зымыщІэжым уелІалІэ зыпщІурэ, уи пщІэми уи улахуэми хохъуэ, къулыкъукІэ удоІэбей, адрей узыщыгугъ псори кызызэтенэ къудей мыхъуу, йофІакІуэ. Щыхъым хуэдэ псэлъэгъуейхэр апхуэдэ Іуэхухэм папщІэ кыигъэщІам ялейщ. Езыхэм я жьэр зэтрахын хуэдэу зыкыащІэжыху, узыхуейуэ хъуар бгъэІуну ухуносри, и унэцІэр кызыхэпІиикІ дэфтэрыбзэм и курыкупсэм хыбогъэтІысхъэж. ИтІанэ псэу, лыгъэ уиІэмэ. УимыІэмэ, кыпхуратхъэ сатырым зумыгъэхъейуэ тет. ЖыІэ жыхуаІэр жыІэ, уи жьэр зэтепІэ кыбжаІэмэ – зэтепІэ, лъэхъуэщым зибгъэлІыхъыну уимымурадмэ. Сытым щыгъуэ кыкІыжми, Марат нэмыщІамэ, нэхъыбэж ирагъэшэчынкІи хъунут жаІэнущ.

Сыт Щыхъым дежкІэ лъэхъуэщым искІи пщІантІэм дэскІи? Шахмат ягъэджэгумэ, тхыль ирагъаджэмэ, аракъэ зыхуейр? Ауэ зэманыр тыншу ирихъэкІын папщІэ, къуаншэ хуэдэу езым и фІэщ щІын хуейщ. Армыхъумэ, хэпсэлъыхъын тІэу еплъынукъым. Захуэми къуаншэми, къуажэдэсхэм я суд пащхъэм ихъэн зэрыхуей къудейр хурокъу гузэвэгъуэу. Хабзэм хищІыкІпакъыми, «апхуэдэу нэхъыфІщ», жыпІэмэ, лъапщІэу утыку пхуишэнущ. Марат и адэми аращ хэзэгъэнур.

Хэт фІыщІабзэу кыигъэщІыр? Дахэзилэрэ Щыхъымрэ я къуэри хэлъэтыншэтэкъым, зэрымыхъэнэншэм хуэдиз дыдэкІэ щІыкІафІэт. Ауэ зэрыбзаджэр къомыпсалъэ щІыкІэ теплэкІэ кыбжезыІэ и анэм ещхъ мыхъуу, зэпІэээрыт хуэдэ и адэм дежкІэ кІуати, и псэлъэкІэр и Іуэху щІэкІэм зэремыщхъым щІэх гу лъыптэртэкъым. МащІэ жызыІэм губзыгъафэ езыр-езыру кыытоуэ-тІэ, хуэбгъэфашэм темыхуэу зыгуэр кыыжъэдэмыхумэ.

И цІыху хэтыкІэм и гугъу пщІымэ, зыгуэр кызыпихыфынур адрейхэм занщІэу къахепхъуэтыкІыф Марат икІи зыбгъурегъэхуэф. ЗыфІэлІыкІыпхъэу хъуам абы нэхърэ нэхъ ныбжьэгъуфІ щымыІэу къалъытэ. ХъэкІэпычыр мыпсалъэ щІыкІэ кыыбоцІыху. Марат апхуэдэкъым. Ар цІыху гъэсащ, зэджа куэд ещІэж. Утыку щихъэкІэ, «зыхимыщІыкІ щыІэкъым» жыуигъэІэу, адыгагъэри, урысыбзэри, хабзэжьри, къэфэкІэщІэри, шагъырри, фоунсри и хъудыр Іувым лэпсепхъэм ещхъу кыыщыдрехъей. Псэлъэн щІидзамэ, мыр дунейм тету сэ щхъэ сагъэпсэурэ зэрыжыпІэр уи нэгум кыридзыкІыху, уи нэм зыкыыщІиІун щигъэтыркъым. Къыпщымыгугъмэ е къыпщымышынэмэ, зигъэхъеиху пыІэ худэбдзеиныр фарзщ, армыхъумэ жагъуэгъу къыпхуэхъунуш. Бийуэ укыилъытэмэ, къыпхуэпсалъэ къудей мыхъуу, пцІы птригъэІукІынуш, лъакъуэпэщІэдз кызыэрыпхуищІыфыну зы Іэмалми щымэхъэшэнуш. Щыхъым мэкъумэш академием и дипломыр ІульхъэкІэ кыыхуащэхужамэ, мыбы хабзэхъумэ факультетыр къиухыпаш, диссертацэ Іуэхуи зэрехуэ. Полицэ фащэ щыщымыгъым дежи, данэ пщэдэлъ зыдэлъ кІэстум зэфІэтыр щихыркъым. Тутын йофэ, и щхъэр еупс, и пащІэр елэ. Дахэзилэ «Щыхъым-Щыхъым» жиІэурэ щымыІэж унэгуащэу фэ зэрызытригъауэм хуэдэ дыдэу, Марат «си адэр, си адэшхуэр» жиІэху, гъэсэнэгъэ кызыэрымыкІуэ зэрыхэлъыр, лъабжьэ быдэ зиІэ унагъуэжь кызыэрыхэкІар уи фІэщ мэхъу. И унэр зэтетщ, хы Іуфэм фэтэр щэху щіІэщ, илъэс къэс и машинэр

ехуэж. Мынобэмэ, пщэдей кыдалгагуну зримыусыгъуэджэ туз щІэхуахэм яз шыкъу адэ зэрыхуэхъунум зыми шэч кытрихьэркъым.

Щыхьым и къуэм и Іуэху зыІутыр илгагункІэ Іэмал иІэтэкъым. ФІыуэ плгагъур зэрыплгагъур фІыуэщ, абы дагъуэ хуэщІыфынукъым. Адэм дежкІэ къуэр гъащІэм ущІезэгъын щхьэусыгъуэхэм язмэ, Щыхьым дежкІэ ар апхуэдэ щхьэусыгъуэ закъуэт. Езым зыІэщІигъэкІа фІы псори зыдилгагъу щІалэр лІыхъужь къудейуэтэкъым абы кызыэрыфІэщІыр, адыгэ лъэпкъым игъащІэм хэмыта цІыхушхуэут. Уи пащхьэ итыр зэрыщыт дьдэр кыбгурыІуэн папщІэ, абы дэплгагъум езыр кызыэрыпщыхъур ихъуэжыфу щытын хуейщ. Сыт быным хуумыгъэгуну кыуищІэфынур? Арат Щыхьыми и къуэр щІимыщІыхур.

Куэд щІат Марат адэм емыдаІуэми зэрыхъунур кызыэрыгурагъаІуэрэ. Анэм игу игъээзэгъэн папщІэ, пэпсэлъэжыкІи пасэу зригъэщІат. Дахэзилэ ар зэрыпхигъэкІри Щыхьым игу зэрытригъахуэри щІалэр балигъ зэрыхъуам и нэщэнэ хуэдэут. Анэр адэм нэхрэ нэхьыфІу плгагъуныр къезэгъ къудейкъым – хабзэщ. Ауэ лгагъуныгъэмэтэкъым кыкІэрихыр зэанэзэкъуэм я зэрыгъэгущуэкІэм. Зэгъусэу бийм пэщІэт зауэлІхэм нэхъ ещхьт а тІур. Зым адреим и фейдэр зэрыхэлъыр наІуэти, кызыэрыгъэщхьэпэу аркъудейт.

Шынэ зыхэлъ сабийм захуагъэкъым къилъыхъуэр – зыщышынэм къезыгъэлынщ. Унагъуэм щышынагъуэр Дахэзилэт, ар къэбгъэгубжъмэ, адэм абы ушихъумэфынутэкъым. Ахъшэр зыІыгъри анэрт, пщафІэу ерыскъыр Іэнэм кыитезыгъэуэври арат. Сыт-тІэ адэр къыпхуэмыарэзыкІэ узыхэкІыжынур? Унэ кІуэцІым Щыхьым щафІэауант, унэ щІыбым Дахэзилэ и Іэгъуэблагъэм щыфэразэ цІыхухэр езым кызыэрыхуэпэжым елбытауэ зэщхьэщидзырт. Хэт теухуауи зэгъусэу къагупсыса губзыгъагъэ пхэнжыр жаІэм-жаІэурэ я фІэщ хъужа нэужь, ар унагъуэм и Іуэху еплъыкІэу ягъэувурти, афІэкІа зыщагъэгъупщэжыртэкъым. Ауэ щыхъукІэ, псалъэхэри макъамэри зейр унэгуащэрт, мыдрейхэр Іэгу еуэу, дежъууэ аркъудейт. ИнжыІэ-цІыкІуІуатэу анэм бгъэдэт щІалэ цІыкІум кыгурыгъэІуэжын хуейтэкъым Дахэзилэ нэхъ къищтэнур, ар езыр зыхуейм щытехуэр нэхьыбэт. Ауэ «мамэ и къуэу» фэ кытемыуэн папщІэ, кызыкъуих делегъэхэм езыр-езыру хэусыхъу къиублати, мы Щыхьым ирищІэкІыну зыхуежъа хеящІэ уджри езырат зэхэзылъхар.

Щыхьым, дэтхэнэ адэ жыІэзыфІэщми ещхъу, щхьэгъусэмрэ къуэмрэ я Іэгъуэблагъэм зэрит къудейр гупсэхугъуэу хурикъурт. Дыхъэшх макъыр щІаІэтар езырами, яІэтар дыхъэшх макът, унэм насып щІэлъу къыпфІэзыгъэщІ Іэуэлъауэт. Абы унагъуэу, лІыуэ, цІыхуу зыкъригъэлытэжырт. Уи щыгъын яжыщІмэ, къыпхутрагъэувэу уагъашхэмэ, цІыхухэм уахэгъуащэмэ, сыт иджыри узыхуэныкъуэр? Езыхэми псэ яІутщ, къазэрыгурыІуэм хуэдэу ирепсэу. Нэхьыбэ зэригъэзахуэмэ, зыгуэр хъуэжын хуей хъунут, мо тІур кызыэремыдэІуэнур гурыІуэгъуэт. Арат нэхьыбэу Щымыжъ зыкъэгъэпщІэжын хьэл къезыгъэщтар. Дахэзилэ уи бын уигъэпІыжын папщІэ, зи лъащІэ ущІэмышлээ мылкъурэ Мэлэчыпхъу и чысэм къыпача тэмакърэ уимыІэу хъунутэкъыми, лажьэрт, сытри игу тригъахуэрт. Апхуэдэ фызым игу къыщобгъа унэ удыщІэсын нэхьрэ, куэдкІэ нэхъ тыншт зыкІи умыкъуаншэу лъэхъуэщым уисыну. Щыхьым ар къыщищІэнур дяпэкІэт.

Лъэхуэщым

Дунейм зэрытет ильэс плыщІрэ бгъум къриубыдэу зихъуэжа кыщІэкІынкъым Щыхъым, мы тхэмахуитІым зэрызихъуэжам хуэдэу. Нэху щхъуэкІэплъыкІэу кыфІэщІу шыта дуней зэмыфэгъур гъуабжэрэ фІыцІэкІэ яцІэлэжауэ кыщохъу иджы. Щхъэпылъаплэм бгъэдашам ещхъу, зэхэлъщ нурыр зыщхъэщыкІа и нэгур.

Гъусэ кыыхуащІа щІалэщІэм иджы етІуанэ кыихуэу жеІэ лъэхуэщым. Щыху иукІащ. Ауэ ар и щхъэ ирилъытыну зы дакъыкыи игу къэкІакъым Щыхъым. Мор зэранщІакІуэщ. Апхуэдэхэрщ лъэхуэщ щІыщыІэр. Зэ зыгуэр зыІэщІэщІам шыуа фІэпщми, етІуанэ бэлэрыгъ щыІэкъым, ар щІэпхъаджащІэщ. Абыхэм я гупсысэкІэри нэгъуэщІщ.

– Мыпхуэдизу ухэмыплъэ, ей! Зыри кыуащІэнукъым. Судыр зэфІаудынуэрэ, уи кІэн кыкІмэ, ильэс зы-тІу кыптральхъэнущ. ЗанщІэу уаутІыпщыжыну ущымыгугъ закъуэ. Къуаншэ-мыкъуаншэ шызекІуэркъым мыбы. Урагъэсыным я фейдэ хэлъмэ, уисынущ. УаутІыпщыжыным нэхъыбэ къахуищІмэ, пщІэну щыткъым. Я унафэщІхэм, ахъшэ къезытхэм зэрыжаІэщ, кыбгурыІуа? ИльэситІ нэхъ мащІэкІэ умыгугъэ. Сыт уикІыжу пщІэнур? Улажьэу ушхэнуракъэ? Лажъэ, шхэ. Тхыль еджэ, нэмэз щІы, усэ зэхэлъхъэ. Сыт уи ІэщІагъэр?

«Сылажьэркъым», – жиІэну кыдришеят Щыхъым. КъригъэкІыр къэрал ІэнатІэ зэрыІумытырт. Ауэ и бзэгур кІэрэхуакъым. Мылажьэ дэнэ къэна, лэжьэн фІэкІа Іуэху иІакъым нобэр кыздэсым. Хадэм мыІэрысейхэр иухъуэнщІу щита зы махуэ и гъащІэ псом мылькуу кыІэлэжъамкІэ кыщэхужынт иджы. Жыгхэм яыхыэ щымыхъунум дежт тхыльги телевизорти жиІэу щыульэпхъащэр.

Лъэхуэщым кызэритІысхъэрэ, и кыуэр зэ фІэкІа ильэгъуакъым. «Зыри кыумыгупсысу, зэрыхъуар жыІэж. Апхуэдэу нэхъ тыншу Іуэхур зэфІэкІынущ. НэгъуэщІу укъезгъэутІыпщыжыфынукъым», – кыжриІащ. Абы лъандэрэ махуэ щІагъуэ дэмыкІыу пэш щхъэхуэ яшэурэ, зы щІалэ кыпкъроупщІыхъ. Къуэгъэнаплэми зыгуэр кыуэщ. «УщІэмыарэзы зыгуэр щыІэ?» – жеІэри кыоупщІ, псэлъэн яуха нэужь. «Хъэуэ» жэуапым зэрыпэплъэр гурыІуэгъуэщи, Щыхъыми зригъэлъІуркъым.

Лъэхуэщым кытІысхъэн ипэкІэ зэрыщытам иджы сыту емышхыжрэт Щыхъым. Марат зэригъэтІысар кыщІамэ, сыту плэрэт жиІэнур мы жьакІэ зэмыфэгъум, – нэхъ кытехъэлъэ дыдэм аргуэру мажэ и гур. «Си кыуэр мыбы щолажьэ» жиІэну кыдришеиху, ирекъухыж, апхуэдизкІэ и щхъэ хуигъадэркъым и псэлъэгъури. «Уи кыуэтэмэ, уигъэтІысынтэкъым», – кыжриІэмэ-щэ?!

– Хадэм сыщолажьэ.

«Сыщылажьэу шытащ», – хужыІэркъым.

– «Сыщылажьэу шытащ» пхужымыІэу ара? – Щыхъым и гум илбыр, и натІэм тетхам ещхъу, къреджыкІ и чэнджэщэгъум.

Щыхъым насыпыжбыр иІэщи, щІалэм нэмэз ещІ. Нэмэзлыкъым тетыхукІэ щымщ, армыхъумэ гутехуэгъуей дыдэу фэ тетщ. Хэт сыхъэт тІощІрэ плыкІэ зыхуэшэчынур псалъэхэр кызэрежъэм хуэдэу кызыутІыпщ жьэмызагъэр?

– ПцІыху гуэр шылажьэрэ мыбы?

– НтІэ.



– Хэт?

– Си кьуэр.

Щалэм и напщлэр хишщ, Щыхьым и нэгум кьиплгэри, и щхьэр ЛуигъэзыкIащ. ИтIанэ кьриIуэнтIэкIыжри кьеупщIащ:

– Хэт и цIэр?

– Марат.

– Кьэлэрдэгү и участковэри?

– НтIэ.

– Хьуам мис ар...

Абдеж кьыщыщIэдзауэ зэмыпсэлгэпIэ яIэжтэкьым, сыту жыпIэмэ, езы Щыхьым ицIыхуртэкьым Марат, Хьэбас зэрицIыхум хуэдэу. Хэт нэхьри нэхьыфIу плъагьу уи быным и гугьу кьыпхуэзыщIым жиIэм уедэлуэфынкьэ? Уэ нэхьрэ ар нэхь зи хэгьэррей зэрыщыIэм укьигьэуIэбжьын умыухуэрэ, нэгьуэщI дуней, нэгьуэщI хэку укьыщыхутэнкIи хьунуш.

Льэхьуэщым итIысхьэн-кьикIыжыным илгэс зыбгьупщI зыфIихьа Хьэбас Марат и хэгьэррей кьудейтэкьым, Щыхьым и пщIыхьэпIи кьыхэмыхуэн Iэджэ и кьуэм теухуауэ кьыжриIэжыфынут. Уи тепщэм и адэр льэхьуэщым кьыбдисын жыхуэпIэр махуэ кьэс кьыпIэрыхьэ ехьулIэныгьэу зэрыщымытым нэмыщI, абы кьегьэ-лъагьуэ дзыхь кьызэрыпхуащIыпэр, шэч кьызэрыптрамыхьэ-жыр. КьызэрызыфIэщIыжам ищIыIужкIэ зыщытхьужынкIэ зэрызымыгьэнщIырт Хьэбас зыгьэбэлэрыгьыу и бзэр кьезыгьэтIэтар. Щыхьым гуапэу кьызэредаIуэмрэ езым и адэр зэрымьIэжымри Iуэхум щыщт.



«Хьэлэболэжь» хужаIэ Хьэбас хуэдэхэм. Нэпсей жыIэзыфIэщт. Зыхуейр Iурыбдзэху щIыхуэ кьыптезыгьахуэхэм ящыщт. И ныбэ изыху кьаугьэншэщт. Зыпэмылгэщыр ипщт. Ауэ цIыхуфэ иуп-лгьу ищIэмэ, хьэр псафэ пхуишэнуш. Делэкьым, гупсысэн мэщхьэх жумыIэмэ. Угупсысэмэ, узэрыделэр кьыбгурыIуэнкIи хьунуш, ар узыхуэмейщт.

Марат «игьэлажьэхэм» язт Хьэбас, щыхуейм игьэтIысу, нэгьуэщI кьалэн кьыкьуэкIмэ, кьиутIыпщыжу. Езым «участковэр» цIэ лейуэ, фащэ папщIэу зэрихьэу арат. И кьулыкьу дыдэр жамьIэ щхьэкIэ, кьызэрыкIуэ дыщэ дамэкIэ ар уафэгум зэрымьтыр куэдым ящIэ. «Дамэтель зытель фэзэхьуэкI», – адыгэбзэм иджыри хэткьым и IэщIагьэр.

ЕджапIэ нэхьыщхьэ кьиух фIэкIа умыщIэну, зи гуи зи щхьи зэмыбгьэж щIалэ Iувым льэхьуэщым зэрысым щхьэкIэ и напэр текIыуи, зыгуэрым хэкIыжуи фэ теткьым. Iуэхутхьэбзэ зэрищIэр ещIэжри, абы кьыпэкIуэнуш поплгьэ. Кьуаншэ дыдэхэр ягьэпщIкIуэу щыхуейм деж, нэм кьыщIэуэу зыгуэр ямыгьэтIысу хьуркьым. Хьэбас зыхэпщIа щIэпхьаджагьэр кьыщIэзыгьэщхэр куууэ Iуэхум хэмыIэбэн папщIэ, езыр, нэфгьэжейуэ, хабзэхьумэхэм кьыIурадзауэ аращ.

Щыхьым псоми щыгьуазэ хуэдэут Хьэбас зэрыпсалгьэр. Зыгуэр езышэжьар зэпиудын хьэл зэрымьIэр мыбдежми хьарзынэу кьыщы-хуэщхьэпащ. Бзагуэ узыщIыфын гуэркьэ «Марат» и цIэу гьащIэ псокIэ уи гум щыдэпщIея чэщанэр зэрызэщIэскьыскьэр. Ар кьымыгьэуэпэн щхьэкIэ, акьыл кьуэпс кьыхуэмынэжауэ, зэхихым гукIи тхьэкIумэкIи зыпэщIегьакьуэ Щыхьым. ИтIанэ, и закьуэ кьызэры-нэу, мывэ кьутахуэхэр уэф зыхэль гьатхэ уэлбанэу, кьытощэщэж.

Псапэ кьызэрихьым шэч кьытезымыхьэ Хьэбас иужьрей илгэс зыхьылым Iуэлгьауэщхуэ кьэзыгьэхьэя Iуэху мыхьумыщIэхэм ятеу-хуауэ зыкьом кьыжриIэжащ. Кино кьыгьэлажьэхэм я курыкупсэм

Лыхъужь нэхъыщхъэу Марат кыхэлыдыкырт. И адэр щигъэтлыса щхъэусыгъуэри абыхэм ещхъ гуэру хуэзыгъэфашэ гуэтэжакгуэр еуэ-еуэу Шыхьым кыпкыроупщыхь. Мыдрей тхэмышкыжьми абы жригъуэ хуар и кыуэм деж зэрынэсыжынур кыгуэрогуэ.

Гыщгъэр апхуэдэу зэхэлъщи, гум зыгуэр шумьгъафгъуэ кыпхуи-хуэркъым. Гулытэ щыщгъэр щыгъэм ису аркъудеймэ, и бзий фгъафгъэхэр зытригъэпсэн зымыгъуэт цыхур нэху зрамыгъэдз дыгъэм ещхъщ. Уи псэм гъгъэ кыщгъэзыхуфым и щыгуэ птель зэпытщ, дауи щы. Гур пхурамыкыутыхуауи а щыгуэр птекыжыркыым. Уи пэкыгъэжамывэхурейм узэрыгуэщыжыркыым, гур зыхуэбунэщыым дежкыгъэ уэркыгъэ гыщгъэр зэрымыхури пэжщ. Аращ зыгуэр фыгуэ пльагъун насыпым езы лъагъуныгъэм нэмыщгъэ тыгъэ кыщызылхыгуэр, гува-щгъэхамы, Шыхьым ещхъу, здимыгугъам кыщыщыхутэр. Сыту жыпгъэмэ, цыхум фылыгъагъур хуэщ щхъэкыгъэ, абы и нэхъ куу дыдэри и щхъэр зэригъэпэж гъмалу аркъудейщ.

И лъэм зэрихъэху, и гуэгъу кълыхыгуэ псэ зыгуэтым. Лыгъэр, дахагъэр, щэныфгъагъэр, щгъэныгъэр, гумащгъагъэр, псэмыблэжыныгъэр сыт щхъэкыгъэ гъгъэ ищыгъун хуейт ди Тхъэм, ахэр къэдгъэщхъэпэурэ къэдгъуэтыпхъэр щымыгъэмэ? Езым дызэрыщытуи игу дытэхуэнутэкъэ?! Дунейм зы тэлайкыгъэ нэхъ мыхъуми укыыхуигъэщгъэмэ, абы псэ гъгъэхуэныкыгуэ гуэр бдытемытыныр езы кыгъэщыгъэныгъэр гушгъэгунышагъуэ кыпфгъэзыгъэщгъэ гужъеигъуэщ. Псэуныгъэр зи дыджагъэр сытым уигу тригъэхуэн, уэ уи щхъэкыгъэ кыпхуэунэтгъэ лыкыгуэ гуэгъу кыпхуамыщгъэмэ? Фгъэщхуныгъэми сытым уригъэсэн, абы дэпльагъур гъуджэ пхуищгъу гыщгъэмэ и мыхъэнэр кыпхуэуэуимыхмэ? Щхъэж зэфгъэлыгу и гъэмэ зызытрифыщгъэж дунейм Шыхьым апхуэдэ насып жылэу щыгъэр и кыуэ закыуэрт. Абы хуигъэ адэ лъагъуныгъэрт уэгуи абы кызызэрыщыгъэтыхыгъын дами хуэхъур. Иджы а пэжым и лъагъуэр щгъэщыгъэщгъэ. Фылыгъагъур дэмэ, дэ купщгъэр закыуэныгъэрщ, нэгъуэщгъэ кыыхэнакыым Шыхьым и пэжым.

И кыуэр бзаджэнаджэу кызызэрыщгъэщгъэмэ кызыгъэлын акыыл и гъэ Шыхьым, ауэ псори зэхигъэкыгъэ нэужь, зыгууэвэну гънатгъэм зэрыпэлъэщыгъун гу кыуэщыгъэщгъэмэ. Арат зыгуэр зыгуригъэгуээн папщгъэ иришажъэ гупсысэхэр и кыгъэм щыгъунэмыгъэсыр. Нэгъуэщгъэ цыхум ущыгугъ щымыхъун дуней ар нобэр кыздэсым щыпсэуатэкыым, абы кыыхэкыгуи Хъэбас хуэдэ хъэрэмыжхэм ягъэгуыныр и натгъэ.

Уи япэ итыну зыхуэфашэ бын кыпщгъэуэныр ехуэлгъэныгъэхэм я нэхъ инмэ, сыту пгъэрэ уигу къэкыгъын хуейр, къэрабгъуэ укызызэрыщгъэщгъэмэ абы ирищгъэр уи нэм кыщыщгъэуэкыгъэ? Шыхьым гыщгъэр къэхуэлгъуэ щыгъэщыгъэщхъэуэныгъэхэм язт Марат. Езыр хадэгъэкыгъэ фгъэщгъэ мыхъуфами, захуагъэм, пэжым кыщхъэщыжыныр зи гъэщгъэ щгъэлэ кызызэрыщгъэхуам гъмал кыритырт Дахэзилэ зэрызыдигъэщар зыхуигъэгъужыну. Иджы сыт? Дэхуэхэхэм я кыщхъэщыжакыуэу кыфгъэщгъэ и щгъэлэ гыфгъэным езым зэрызыщыгъумэну щыкыгъэр ищгъэркъым. Я физхэм ядежыуэрэ зи бын зыгъэсэхуэхэм Шыхьыми ящыщ хуауэ ара? Ящыщ кыудейкъым – ятежаш. Лъэхуэщыгъэм зэрыридзам дэгуэнтэнт. Бэуапгъэ кызымыт гъасхъэщгъэ кызызэрыбгъэдыгъэуэжам фгъыщынурыщ имыщгъэр.

И дамэм кытеугуэрэ, Хъэбас езым нэхъэрэ илгъэс зыбгъуыщгъэщгъэ нэхъыжъ Шыхьым щгъэх дыдэу зэраутгъыщыжыну щегъэгугъ, игу хигъэхуээн папщгъэ, апщгъондэху кыуэ пэтми нэхъ ину и щхъэфэщыгъэр зыгъэтэдж хыбархэр и кыуэм теухуауэ кыжрегъэж. Шыхьыми

и нитІыр кѣихуным хуэдэу йодаІуэ абыхэм. Марат зэрытепсэлгы-хьым унэр игу кѣегъэкІ, кІуэжыныгу ещІ, ауэ «пэжкѣым, сэ си кѣуэр апхуэдэкѣым» жиІэу имытхьэлэн папщІэ, зэныкѣуэкѣужын хуей мэхѣу. Хьэрун зэрыІэщІэукІари, лѣэхѣуэщым кѣызэрырадзари, зэман гуэркІэ дуней хуитым пэлэщІэу зэрыпсэунури кѣыхэщыжыркѣым и псэм пищІ и щІалэ закѣуэр зэримыгугѣауэ кѣызэрыщІэкІам.

Ильэс зытхух дэкІа нэужь, сытми узэресэ хабзэм тету, Щыхьыми зыгуэрурэ и щхьэм иригѣээгъэнт иджыпсту зытекІуадэ Іуэхур. Ауэ лѣэр быдэу щІым тезыгъэт щхьэусыгѣуэ нэхь ин дыдэр зыІэщІэкІа псоми ещхѣу, абы иджы щІэпсэум и мыхьэнэр хьэбэсабэ ІэщІохъухь. УдутІыпщыжын, хьэмэ уи псэр хэтхын жаІамэ, мыгупсысэххэу етІуанэр кѣыхихынт. Теплхьэр и хьэлѣуэ зыгѣэпсэуа и хьэл тыншыр кѣыхуэщхьэпэнкІи хьунут Щыхьым, ауэ кѣару зэрыгѣэгѣуэтыжыпІэ хуэхѣу щхьэхуэныгѣэри ІэщІахати, ІэдэІуантІэм дэлъым хуэдэт. ЖейнэпщІ зищІмэ, «укѣэзгѣуша?» жеІэри Хьэбас зыкѣыпщІэхедзэ. «Хьэуэ» жыпІэу, укѣызэфІэтІысхьэн хуейщ. Тхыль еджэну хуожьэри, «зэран сыхьурэ?» жеІэри, зигѣэщІыкІафІэу псэжь хьыбар ирешажьэ. И нэм ущІэплѣурэ ущытхьун хуейщ. Зигѣэкъ щхьэкІэ, гулгытэр зэрыщхьэщыкІыу гужьейхэм ящыщщ. Армыраи зыщІищэжар.

Щыхьым и хьэлым гугѣу нэхь езыгѣэхѣу хэлхьэм язт и псэ-лѣэгѣур игу ирихь-иримыхьым емылгытауэ, и фІэщу бгѣэдэмыты-ныр кѣызэремыхьулІэр. Хьэбас кѣызэрепсэлгылІэр кѣытехьэлъэ пэтми, жыгыр, уафэр, жьыр пхьуэжыну узэрыхуемыжьэм ещхѣу, ари зэрыщытым хуэдэу игу тригѣэхуэфырт, езыр зэгупсысхэри щибзыщІыртэкѣым, кѣыхудэмышейхэм я гугѣу умыщІмэ. Лѣэхѣуэ-щым кѣитІысхьэн ипэкІэ зэрызиукІыж хьуну Іэмалхэм егупсысрей-уэ щытамэ, иджы зыщІиукІыжыну цІыхухэр апхуэдизкІэ езым нэхь-рэ нэхь мыхьэнэншэу илѣагѣурти, и гур хуэмурэ кѣызэрихьэжыр зыхищІэрт. Ар зи фІыгѣэри зи мыгѣуагѣэри зэмыдэІуэжыф Хьэбаст.

Пщыхьэщхьэ гуэрым и гѣусэм и нэмэз щІыгѣуэр кѣэсу и жьэр щызэщІипІэну дакѣыкѣэхэм ежьэурэ, Щыхьым хэкІыпІэ хуэхьунум и щхьэр хуэкІуащ. Езыми зригѣащІэмэ зэфІэкІакѣэ нэмэз щІыкІэ! Нэмэзлыкѣым тетыху Хьэбас зыри кѣыжриІэнукѣым, зэпимыудын щхьэкІэ! Ауэ зэримыфІэщыр Алыхьым кѣищІэрэ и Іуэхур нэхьейж ищІмэ-щэ?

Щыхьым и мурадыр муслъымэн ехьэжьауэ зыкѣызыщыхьуж Хьэ-бас щыжриІэм, модрейр нэжэгужэ кѣэхѣуащ. Нэхьыщхьэм и адэм нэ-мэз щІыкІэ ебгѣащІэрэ укѣызыфІэмыщІыжу дауэ? Уи пыІэр пщхьэ-рызыгѣэхун Іуэхущ ар. Щыхьым и тхьэшынагѣэм и Іыхьэ пщІанэ хэлъамэ, лѣэхѣуэщым кѣимыхуэххэнкІи хьунт езы Хьэбас. Ауэ фэм-рэ купщІэмрэ я фашэхэр щызэрахѣуэжа дунейм ар кѣыщыбгурыІуэн папщІэ, щихьыу ущытын хуейуэ кѣыщІэкІынщ. Зым гуэныхьлыуэ зыкѣыщохъуж, адреир, жэнэтыбжэм и ІункІыбзэр ІэщІэлъым ещхѣу, мэдалъэ.

Дунейм щекІуэкІыр зэримыгѣээхуэххэу щыттэкѣым Щыхьым, ауэ лѣэхѣуэщым кѣихуэн ипэкІэ, нэмэзти нэщІти жыхуалэхэр цІыхубз Іуэхуут кѣызэрилгытар. Езым и анэм нэмэз ищІу, зэчырхэм кІуэуэ щытащ. И адэм и муслъымэныгѣэр кѣурмэным зэрыхьхьэмрэ джэд е мэл щыфІигѣэжкІэ «бисмиллахь» зэрыжиІэмрэ я деж щихуырт.

Нэмэзыбзэ зэгѣэщІэным Марат темыпсэлгыхьынуи емыгупсысы-нуи Іэмал кѣритынущ. Ари мащІэкѣым. Ауэ ерыщу а Іуэхум езыхулІэр сыт жыпІэмэ, Хьэрун тхьэмыщкІэм иригѣэщхь Хьэбас и гуапэ ищІмэ, и гурыгѣузхэр щхьэщыкІыну щогугѣри аращ.

Махуэ зыбжанэ дэКІри, япэ дыдэ уахытхури ищІащ, еханэу зыгуэри кышыгъэуэжын хуейуэ кыжриІащ. ТасхэщІэхым ещхуэ зыфІэбзэджэж щхьэкІэ, кІуэ пэтми и гур нэхь мамыр зэрыхур зыхищІэрт Шыхьым. И кьуэм зэрыхушытым зэрызимыхуэжырт гугуэ езыгъэхьыр. Кьуаншэу зыкымылгытэжыныр кьехуэлэу шытамэ, ари щхьэщыкІынут, ауэ дэнэ шыІэ а жыхуэпІэр? Бэлэрыгыбу, Хьэрун зэрыІэщІаукІа закьуэмкІэ иджыри кьэс зигъэкьуэншэжу шытамэ, гущІэгъуншагъэу иужьрей махуэхэм и нэм кьиубыдыр езым унагъуэ ІумпІэр зэрыхуэмыІыгъам кьрикІуауэ елыагъу. Ар кьэпщІэн щхьэкІэ, укьитІысхьэ хьунт мы лъэхуэщым. Нэмэзым зригъэсат, зэрыщыгугъари кыхуищІэрт: и гьунэгъум емыпсэлъэну икІи емыдэІуэну Іэмал кьритырт, абдежым щиухырт. Модрейм и кыхуеджэныгъэр зэрышхыкІым игъэгущуауэ, уазхэр кыытрепхьэ. Ари хозагъэ Шыхьым. Муслымэн диныр езыр цыхухуэ динкьэ? Псом хуэмыдэу, Шыхьым хуэдэ жэмыжыгухэм щалэрыхьэм деж, фІыкІэ кыщымыгугъ цыхубзхэм ирауда ягухэр кызэрихьэжыр зэрызыхащІэу, ІэбжьанипщІкІэ зыхаукІэри кыпхукІэрычыжыркьым.

Диным хыхьагъащІэ псоми кьащыщІыр Шыхьыми кыыщыщІащ. АкьылкІэ зэригъэзахуэр хьэлъэу шытми, ар гукІэ гъащІэм зэрекІужыр нэрылыагъут. Дахэзилэ махуэ кьэс декІуэкІын зэрыхуэмейм кьиутІыпща кьарум здиунэтІа губгъуэри гухэхуээншэтэкьым. Лъэхуэщым зэрикІыжу, фызыр зэрыригъэкІыжыным зы мэкьалкІэ шэч кытрихьэжыртэкьым абы иджы. ХуимыкІыжмэ, езыр дэКІынщ, дунейр инщ.

Тхыльхэм кьращІа дыдэр динми кьрищІэрт Шыхьым, сыту жыпІэмэ, абы дапщэщи зэрыбкІэ кьэщыпа псалъэхэр нэхь фІэгунэст, тхьэкІумэкІэ зэхиххэм нэхьрэ. Емыджэ и дагъуэтэкьым абы игъащІэми, ауэ тхыльым мыхьэнэ щрат унагъуэ зэрыхуэмыухуам ищІыІужкІэ, еджэн зэрыфІэфІыр лІы щІримыкьу щхьэусыгъуэ хуэдэу зыгъэува Дахэзилэ ар кыкІуэцІильхьэм-кыкІуэцІильхьэурэ, езыри акьылэгъу дэхьуу хуежыат. Иджы и гьусэм и тхыльхэм ходжыхьри, и псэр зыгъэтынш Іуэху гуэр бгъэдэуэвэжам ещхуэ зегъэпсэху. ЩІэныгъи ІэщІагъи зимыІэ Хьэбас апхуэдиз тхыль кызэрырилъэфэкІыр гъэщІэгъуэнщ. Зэмыджарэ зыхуэмызарэ шымыІэм ещхуэ, урысыбзэкІэ зэпыгъэпщІа хьэрып псалъэхэр кыытрекІутэ. Дауэрэ иІуантІэми, и дуней тетыкІэм нэхь пэж шымыІэу кыыщІрегъэдзыф.

Псори ехуэллат: жэнэтым здишэн кьэзыгъуэта Хьэбаси, зи адэр лъэхуэщым насыпфІэу изыгъэс Марати, зыхуейр ищІэу, жиІэр и фІэщ хьужу унэм кыыщІэна Дахэзили, нэмэзым тетыху тІэкІу щхьэхуиту зыкызыщыхьуж Шыхьыми.

Лъагъуныгъэкьым

- УкьыздэмыкІуэнуэмэ, сыт машинэм укьыщІитІысхьар?
- Уэракъэ папэ ІузыгъэкІыжар, сэ сшэжынщ жыпІэу? КьэгъэувыІэ, такси кьезджэнщ.
- Такси кьэбджэкІэ Іуэхум зихьуэжынукуьым, дахэ. «Зи гупкІэ уисым урифызщ» жаІэу зэхэпхакъэ?
- Зи щІыхуэ птелъым!



– Араш ар сытми. УахынкIи зэрыхунум ухуэхъзырщ, машинэм укышитIысхъакIэ. Абы «такси» фIэпщкIи «ди папэ и лэжьэгъущ» жыпIэкIи, пщIэм зихъуэжыркъым.

Марат хъыджэбз псори кызыэрыдихъэхыр зы IэмалкIэц – иреудых. Адыгэ хабзэм пщакэ псоми дэльху уахуещI-тIэ. Марат абы иджыри здыхуейм нэс кIуэтэну, ауэ щыхъукIэ, зыри кьалэн зыщимыщIыжыну хуит кьещI. Хъыджэбз щхъэкIэ и щхъэр унэзэным зэи нэсыркъым абы и Iуэхур. Гулътэ ухуей – сызыхуейр кысхуэщIэ. Теун, мызэшин, утыку итын, игу кьихъэр асыхъэтым игъуэтын. Абдеж кыщыщIедзэ икIи щех.

А псом нэмыплъыс Рэхъмэ дежкIэ Марат – адэм и унафэ щIэт щIалэ физкьэмышэщ. Жыраслъэн зэпымыуэ кьелыхъуэ ныбжьыщIитIыр щIызэхуигъэзэн щхъэусыгъуэ, пщакэми абы пэщIэмыувэ зещI. ЕкIуэкIыр ильагъу щхъэкIэ, щхъэусыгъуэр ищIэркъым хъыджэбзым. Марат Рэхъмэ и адэр зыфIэлIыкIхэм я кIуэгъужэгъущ, зэхээрыхъIамэ кыщхъэщыжыну кыщыгугъыу. КъулыкъукIэ нэхъыщхъэр хъыджэбзым и адэ прокурорырщ, ауэ ипэжыпIэкIэ зи нэфI кьалыхъуэр нэхъыщIэрщ. КIэщIу жыпIэмэ, Марат нэхъ пэгъунэгъухукIэ, Жырэ зытес шэнтыр нэхъ щабэщ.

IэжьэкIэ кьэбжихъыну пфIэфIмэ, кьешэкIыкIи зэгъащIэ, жыхуиIэращ. Дэнэ щичIэнт папэ кыкьуэгушхукI хъыджэбз пагэм и адэри зыгуэркIэ кызыэрыщыгугъыр?

Зы кышэу, адреихэм и щIыб яхуигъэзэн хуейуэ кьэзылътэхэм ящыщкъым Марат. Прокурорым ипхъу кьэжэпхъар узыхэдэ хъунухэм кьахощ, кыбдалгагъуну емыкIукъым, хэкIыжкIи илIыкIынукукъым. Зэгуэзыгъэпыр сыт жыпIэмэ, пщакэми щIалэр «зэрыхуэмышэрщ».

Илъэсихымрэ хыщIымрэ я зэхуаку дэт бзылхугъэ цIыкIухэмрэ инхэмрэ Марат дэзымыхъэхыфын кьахэгъуэтэгъуейщ. Зыр сабийщи дыхъэшхэнщ, адреир жыхуегъээзекI хъуащи, гумашIэщ. Мыр губзыгъэщ, умыщIэ гуэр кыбгъэдыбох. Мор дахэщ, кыббгъэдэтмэ, фэ кыптрегъауэ. МыкIуэмытэм акъылыфIэу укыфIощI. КъулыкъуэщIэр кыщхъэщыжынуу. Гъурыр кьабзэлъабзэу кыщIокI. Пшэрыр IэфIу мэпшафIэ. Бейм унэр дахэу зэлъуех. Льагъугъуейм машинэ кьрехуэкIыф. Мыхъэнэ зиIэр уэ укызыэрыщыхъурщ. Уэ пхуэдэ щымыIэу кьэзылътэм, нэгъуэщI мыхъуми, и кIагуэр щибгъэтIэгъэжыну кьелэжь. Игу темыхуэ лIэужыгъуэ закъуэр езыр зэзымыпэхэрщ. Рэхъмэ абыхэм язщ. Арат хъыджэбзым зригъэцIыхужыныр нэрыгъыу щIиубыдар. ПхъуфIици, кьотIысхэ и машинэм – аркъудейщ. Марат ар хуигъэфашэу аракъым, пщакэми и натIэм тетхаш, кыщыбзыщIынуи зигъэхъэзыркъым.

«ГъащIэм сыт нэхъ кыщыпфIэлэуэхур?», – жыпIэу уеупщIамэ, Марат щIэгупсысэнур нэхъ шэрыуэу псэлъэн щхъэкIэт, армыхъумэ и жэуапыр хъэзырт: цIыхубзхэр. Нэпсейм ахъшэкIэ зэрызимыгъэнщIым хуэдэ дыдэу, мыбы бзылхугъэ гулътэкIэ зэи зигъэнщIыркъым, абы и щхъэусыгъуэри наIуэщ – анэм игъэфIакъым. ЩигъэкIащ, игъэудэфащ, кызыфIигъэщIыжащ, ауэ гъэфIэкIэ имыщIэу кыщIэкIащ Дахэзилэ. Нобэ и цIыхуфIын кьокIуэри – мэ, узыхуейр кьэцэху, дэнэ ухуейми кIуэ, сыанэфIу жыIэ закъуэ. Пщэдей езыр зыгуэрым зэтрехури, кыщыбгъэнам щыбгъуэтыжыркъым.

«ГъэфIэн» жиIэмэ, кьикI дыдэр хэт ищIэн?! Сабийр цагъафIэм деж кьедэхэщIэн егъуэт. ИпкькIэ и закъуэ хъуркъым. ЯгъафIэм йоIусэ, пэлэщIэ защIыркъым, абы игурэ и щхъэрэ зэтель зэпытщ. Арыншауэ,



псы куэду зыщІакІэ, ауэ дыгъэ зытрамыгъапсэ къэкІыгъэм ещхь мэхьу ямыгъэфІа сабийр. ЛІыгъэм кыызэгуичу кыпфІэщІ Марат езы дыдэр щымыгъуазэу гунэфыгъэ къофыкІ. Анэм къримытыфар цІыхубзу дунейм тетым щІыхуэу ятригуэшам ещхьу, абы нобэ зы хьыджэбз, пщэдей нэгъуэщІ и гъусэу плгагъунуш, ауэ зыхуэпэжи кыфІэІуэхуи яхэткъым, езым бзылхугъэхэр зытхьэкъуф щІалэу зрагъэлытэжу аркъудейщ.

Анэ псори джэдкъазым ещхьщ зыгуэркІэ. Зым, гуэгуш анэм ещхьу, лІэжыху уи Іуэху фІэкІа зэрихуэркъым. Андрейр джэдкъуртци, тхьэмахуитІкІэ мэлэуэлъауэри зеутхыпщІыж. Я дамэхэр зэрызэгуэмыкІым кыыхэкІыу, къазхэмрэ бабыщхэмрэ я шырхэр яхуэгъэхуабэркъым, занщІэу псым хаутІыпщхьэ. Дахэзилэ и сабий пІыкІэр мис а къаз-бабыщхэм ейм ещхьт.

Анэм и гулытэмкІэ ирикъуа цІыхур пщІэншэу кыІэрыхьа гумащІагъэм щысхьыркъым. Гуапагъэр абы и дежкІэ гъащІэ хабзэу аркъудейщ, хамэми Іыхьлыми зэдагуэшу. Я гур утІыпщцауэ дунейм зэрытетым и фІыгъэкІэ, абыхэм щыщІэныгъэ жыхуалэр зыхамыщІэ пэлытэщ, псэуныгъэр езыр зыхурикуэжу зэрызэтеухуар гупсэхугъуэу япкърытщ. ИгъащІэм ямылгъауа епткІи, яІэ псоми хэбгъэкІыжкІи, зэгуэр гунэсу фІыуэ ялгъауэхэм къащыбгъэщІыфынуІакъым, сыту жыпІэмэ, гъащІэми гъащІэншагъэми зэхуэдэу ягу егъэзагъэри. Марат ахэр зэи кыгурымыІуэнум и закъуэтэкъым, псэху а цІыху лІэужыгъуэм пэщІэтыну и натІэт.

Балигъыр щоцтэ закъуэныгъэм. Зи закъуэу къэхьуа сабийр-щэ? Анэр хущІэмыхьэмэ, анэшхуэр къедэхэщІэнтэкъэ щІалэ цІыкІум, ауэ дэнэ? Іуащэ-тхьэмадэми яфІэлІыкІакъым Дахэзилэ, лЫри бын закъуэри кыызэрыфІэмыІуэхуам хуэдэу. Иджы джэдыгу лъапІэм ещхьу зи къулыкъур зригъэкІу и къуэ балигъыр и напщІэтелъщ, ауэ Марат фІыуэ ещІэ и анэм щхьэкІэ зыри кыызэримыгъэнэнур. Узыхуэмыныкыуэм ухурикуэащ, ар уи анэ дыдэрауи щІы.

Рэхьмэ бзаджагъ тІэкІу хэлъамэ, и адэм и гурыгъуэзхэм гу лъитэнт, зыкІи дэзымыхьэх щІалэм зэрыхуигъэкІуатэм щхьэкІэ зыхуимыгъэгуэсэу. Жыраслгъэни игу ирихьыртэкъым Марат. Зыми зыкъримыгъащІэ щхьэкІэ, пщащэм зэрызрилгъэфыхьыр и гуапэт.

«Сыт Марат дэбгъуэр?» – жиІэу зыгуэр къеупщІамэ, Рэхьмэ асыхьэтым жэуап имыгъуэтынкІи хьунт. Пщащэ Іушым гурыгъуазэкІэ зыхищІэр щІалэм кыызэрыхуимыгъэщІарт. Пхъашэжыщ, псыхэуэм ещхьу делагъэ зреупщІэкІ. «ПщІы умыупсу упсэуфынукъым!» Хэт хуумыупсу? Пэж зыжепІэнухэм сэ сахиубыдэну сыщыхьэт? «Іух, мамэ, и пщІи, и къулыкъуи сыхуейкъым, и мерседесми сыхрекІыж. Зы трактористыж, и джанэр къабзэу зэрыхуэзжыщІам насыпфІэ ирихьуу, сыдэпсэумэ нэхь къэсщтэнуш, мы кърэжыым нэхьрэ. Папэ и жагъуэ хьунуш, жысІэурэ, езым сыдэкІуэн дэнэ къэна, дэкІуэныгур сфІигъэкІуэдыным сынэсащ. ХьэкІэзэпх скІэрылгъым хуэдэу сыкъокІыж пивэмэр зэрымыкІ и машинэ фІыцІэжыым». И анэмрэ езымрэ зэжраІахэр зигу къэкІыж Рэхьмэ, сыщыуэу пІэрэ щыжиІи кыыхуохуэ. Иджыпсту апхуэдэ дакъыкыэхэм язщ.

– Пшапэр зэхэуауэ машинэм хьыджэбз къызгъэтІысхьэмэ, жэщгъуэлъ кыызэрыслгъыхьуэр тІуми зэдэтщІэ хуэдэу щытщ. Хуэмеямэ, къытІысхьэнтэкъым, жызоІэ. Сыщыуэрэ?

«Жэщгьуэль» псалэм и нэклум лыы кызырыщигьэлгадэр зыхещлэ Рэхьмэ, ауэ зэманым кызырыкларыхуар кыжримылэ щыкылэ, япэу кылыларыхья жэуапыр ирет:

– Афлэкла гуэхутхьэбзэ ящлэжу щымытамэ, папэ сыпшэжыну кьольэлунтэкьым.

– Папэ сэ сызэрыфыз кьэмышэми уэ узэридеклуэгьуэми щыгьуазэкьэ? Зэрыхьу деплынщ жиэу сытригьэгушхуэмэ-щэ?

– Деплящ, хьуакьым.

– Сыт щлэмышьуар? Щлалэ уилэ?

– Уэ сыт ар бжеслэн щлыхуейр?

– Уи ужь сиклын щхьэклэ.

– «Икл» бжеслэклэ, гурылуэгьуэкьэ?

– Нтлэ, сыт си машинэм укьыщитлысхьар?

– Си адэм «спэжынущ» жеплати.

– Рулыр сутлыпщмэ, тлури диуклынущ.

– Пщлэну щыткьым.

– Укьысхуэмейуэ укьитлысхьяуэ зыми и флэщ хьужынукуьым итланэ. Дызэбгьурылыу дыщлалхьэнурэ, ди сынхэм льягьуныгьэ усэ тратхэжынущ. Дызэгьусэу сурэт диэ?

Рэхьмэ кыщеудри мэдыхьэшх. Абы кыгьэгушхуа Марат кьыпешэ:

– Уэ ухэклуадэрэ сэ сыкьелмэ, «укьэспэфынукуьым, нэгьуэщл флыуэ солгагьу» зэрыжеслар хуэмышэчу, рулым кьепхьуэри дыщхьэпридзащ, – яжеслэнущ.

– «Уэ сыбдэпсэури нобэ сылэри тлури зыщ», щыжеслэм, лэпэлыапэсыс хьури, дыщхьэпридзащ», – яжеслэнущ.

– Себгьэуклэмэ, си анэм улэщлэклуэдэнущ.

– Сыбдэклуэрэ, тлури дылэщлэклуадэмэ-щэ?

– Сыт абыклэ жыплэну узыхуейр?

– «З»-клэ кьрегьяжьэ, «хь»-клэ еух.

– Зегьэхь.

– «Тху»!

– Икл-тлэ си машинэм!

Марат шэрхьхэм захрегьатлэри, хьыджэбз кьэцлыплгар лэрпхьуэру машинэбжэм йобгьэрыклуэ. Щлалэр мапхьуэри, зи щлыб кьэгьэза хьыджэбзыр зылэщлеубыдэ...

– Сигьэкл...

– Клуэ...

Машинэбжэр гьэбыдащ. Клуаплэ щылэкуьым.

– Сигьэкл...

– Клуэ...

Рэхьмэ и щхьэцыр зэрызэхэтхьуауэ машинэм йоклыж. Я унэр абдеж дыдэщи, кызымыплэклыу, льябакьуэ псынщлэхэр зэклэлыгыгьэпашлэурэ, пщлантлэм дохьэж. Гуфлуэу кьыпешья анэм лумыплээфу, зытхьэщлыплэмклэ щлохьэри псыр кьеутлыпщ. Гьуджэм йоплэри... гьуэгын щледзэ.

Сыт пщашэм игьейр? Япэу зи лупэ кьылылэса щлалэр игу зэрыримыхьыр ара? Хьэмэ псэуху зызыхуигьэхьэзыра дакьыкьэ лэфлыр апхуэдэу мыхьэнэншэу кызырыщлэклара? Игьэпэжын псэлыыхьу илэкуьым Рэхьмэ. Итлани, зи дэклуэгьуэ хьыджэбз псоми ещхьу, абыи и гум щигьяфлэрт псэгьу мыщлыху гуэр. Ауэ ар Мараттэкуьым. Хуемыгьэхын дагьуэшхуэ хуищлыртэкуьым абы щлалэм, мыр ифлщ, мыр и

ягъэщ хужиэн хуэдизкІи гъащІэр игъэунэхуатэкъым. И псэм и ІэфІыр къызэрыдэмыушырт, и жагъуэ къищІурэ зэрыригъэшырт гугъу езыгъэхьыр, псалъэкІэ жимыІэф щхъэкІэ. Сыт-тІэ иджы къэхьуар, нэпскІэ фІэкІа пхузэмыгъэээхуэну? Дакъикъэ ныкъуэкІэ и ІитІым гъэр зэрахуэхьуам зыхигъэкІыжаІа?

Хъэнифэ зыпэллэ щІалэр Ермэлыжьу къыщІэкІакъэ?! – уэ-рэдыжъ гуэрым и сатырхэр, зэрымыщІэкІэ, къиІуащ Рэхьмэ и тхъэкІумэм...

Хъыджэбзым и гум щыщІэр къыбгурыІуэн папщІэ, гъащІэм гу къабзэкІэ пежъа пщачэ цІыкІуу ущытын хуейт. Ар и пщэдей телъыджэм гу къудейкІэтэкъым зэрыхуэпІащІэр, и псэ жыгым и тхъэм-пэ къэс жьы къабзэм щІихурыхукІырт, и хъэуа ІэфІым хримыгъэу-быдэн цІыхупсэ дунейм къытринэну зимыгъэхъэзыру. Марат апхуэдэ гъащІэм утезыгъэгущуэн дэнэ къэна, ар къыпхуэзыдэн цІыхууи зэ-рыщымытыр нэрылъагъут. Ауэ щыхъукІэ, и пащхъэм зэрис къудейм щхъэкІэ, къапхъуэри хэдапІэр ІэщІихат. «Армырар» имыгъэпэжыну зэрыхуээфІэмыкІынури пщачэм и хъэлым къыжриІэрт.

ГъащІэ псокІэ узэныкъуэкъужыфыну? Узэрыбэлэрыгъар къы-зыхуэбгъэгъужын папщІэ, узэремыхъуллар уи щхъэ нэгъунэ щубзы-щІыжу? Зыри фІэкІуэдакъым иджыри Рэхьмэ. КъызыфІигъэщІа къудейуэ аращ имыщІыху щІалэ гуэр. ЩыІи ар, щымыІи. Марат къызэрелусам зэригъэдзэкІа дунейр зэригъэпцІыжын щІэзыдза хъы-джэбзыр иджыри зытхъэщІыпІэм къыщІэкІыжатэкъым, къезыгъэлын гупсысэ кІапэр къыщыІэрыхьам. НтІэ, ар, а зызыхуихъумэ мыщІыху щІалэр Маратмэ-щэ, езым гъащІэр пхэнжу къызэрыгурыІуэм къыхэкІыу, къыхуэмыщІыхуауэ?

ДэкІуэн ипэкІэ цІыху къызэремыІусэnum апхуэдизкІэ шэч къы-трихъэртэкъым Рэхьми, и натІэм Марат итыпэми, ар и акъылкІэ зэ-ригъэзахуэу псэкІэ арэзы техъуэху къызэрыпэмыпІэам нэмыщІыж, щІым лъымыгъэІэс и гуращэхэр Іуэм къызэрикІыжа вакъэ фІейкІэ къыхузэхуиутам хуэдэт. Къэхъуар езым и щыуагъэу къилъытэу, гъунэгъуІуэу зэрызыбгъэдигъэхьамкІэ, пшапэ зэхуэугъуэм и ма-шинэм итІысхъэу зэрытригъэгущуамкІэ зыкъиумысу и ІэфракІэ емыдзэкъэжын папщІэ, пщачэм къыхуэнэр зы закъуэт: апхуэдэу зэ-рыхъуар нэхъыфІу къызыфІигъэщІыныр. И гъащІэм иджыри къыхэ-мыхъа щауэ махуэр зэрымы-Маратыр и гум къэныкъуэкъу щхъэкІэ, Марат фІэкІа ар къызыхищІыкІын бзыпхъэ иІэжтэкъым иджы пща-щэм, сыту жыпІэмэ, щІалэр къеІусакІэт, зы къеІусауи, нэгъуэщІым дэкІуэфынутэкъым. «Симышэ щІыкІэ фІыуэ слъагъуну сыхунэ-самэ арат», – игу къэкІащ асыхъэтым. Арати, хъыджэбз жыІэдаІуэ псоми зэрахъэлу, къыхимыха псэлъыхъур фІыуэ илъагъуну къалэн къыщызыщІа дакъикъэ ІэфІыншэр игу къигъэкІыжын щІидзащ...

А псом щымыгъуазэ езы Марат дежкІэ Рэхьмэ къапшэ хъуну-хэм языхэзу аркъудейт, мурад быдэ гуэр ирипхауэ щымыту. И щхъэ хуэарэзыжу, машинэм зыкъригъэгъэшыжщ, куэд щІауэ ицІыху гъуэгум теувэри, илъэс зыбжанэ хъуауэ зыкІэлъыкІуэ цІыхубзым деж иунэтІащ щІалэм. Урыс кърамыгъашэ хуэдэу жриІэурэ, гъащІэ псо къызэдагъэщІауэ жыпІэ хъунут а тІум. Къишэнукъым, ауэ щІыхыфІидзэн щхъэусыгъуи зэкІэ илъагъуркъым. Гъэмахуэ къэс зэ-гъусэу хы Іуфэм макІуэ. Гугъу зэремыгъэхьу, зэманыр зэдагъэкІуэ, ари мащІэкъым.

Асыхъэтым щІалэм и телефоныр къоуэри, къытрех:

- Алло!
- ГуфIапщIэ!
- Къэпсалгэр Щыхьым и Iуэхум елэжь уэчыл щIалэрт.
- Сыт ар?
- Уи адэм нэмэз ещI!
- Уи фIэщү жыпIэрэ?
- Си нэкIэ слэгъуащ.
- Пльэгъуа а Хьэбас и демагогиер здынэсар!
- Уей, дыкыигъэпэжам, щIалэ.
- Уи щIыхуэ стелгъу бжы.
- Игу псэхужынщ, жызоIэри, аращ ущIэзгъэпIейтейр. И фэри нэхъ кыихьэжащ. Иджы судым пшэкIи ущIэгугъэвэн щыIэкъым.
- Сыту?
- Игу нэхъ кыихьэжа хуэдэщ, хэплэгъжыркъым. Теплхьэр и хьэлгъэщ. Следователым жиIэнухэри хьэзырщ, фIэгъэнапIэ зыри щыIэкъым. ЗанщIэу яутIыпщыжыну сыцогугъ.
- Зэ думыгъэпIащIэ.
- Сыту?
- ДумыгъэпIащIэ... ЖыхапхьэщIэм зэрызищIыр пльагъурккъэ?
- ЗэрыжыпIэщ, къуэш. Адэр зейр уэращ.
- ДызэрыщIэнщ.
- Еуэ!



Судыр къэсынум иIэжыр тхьэмахуитI къудейщ. Езы Щыхьым зыкыумысаци, зэрыхуеипсу зэфIаудынурэ ежьэжынущ. Хьэпшып фIэкIа, псэ зыIут щыхьэт яIэкъым. Щыхьымрэ Хьэрунрэ я закъуэт гузэвэгъуэр кыщыхьуам. Дахэзилэ ильэгъуар жиIэжащ, Марат кызырихьэлIар хильхьэжащ. ЩIэпIулIэн щымыIэжу Iуэхур бзащ, дащ: ягъэкъуаншэм зихьумэж пэтрэ кыпIэщIэщIа гузэвэгъуэщ.

Хьэрун и дыуэщIри и хьэдэIусри зэфIэкIащ. Зыми зыри игъэкъуаншэрккъым. Мэржани, уи къуэм тIиха щIыхуэр кыдэтэж, жиIэу зыми зэрихуэжырккъым. Дахэзилэ и сэхусэплгъэм зэрыхэтщ. Линэ сымаджэщым щIэлгъу жаIэ.

Сыт-тIэ Щыхьым кыщIрамыгъэкIыжыр? Аращ уэчыл щIалэми кыгурымыIуэр. ЗыжриIэн иIамэ, имыбзыщIынкIи хьунт зи Iуэху зэрихуэр къуаншэу хабзэми езыми кызэримылгъытэр. «МахуитI-щы уисыжынуми аращ», – жриIа къудейщ Щыхьым, игъэгуфIащ тхьэмыщкIэр. Иджы ар жримыIэхха хуэдэу, и щхьэм ильыр хузэхитхьуэжын хуейщ.

Хуитыныгъэ

«ЛъэныкъуитIыр зэгурыIуащ» жыхуаIэ жыпхьэм иту екIуэкIащ судыр, нэгъуэщIу жыпIэмэ, хильгъэфаи, ягъэкъуанши, щыхьэти утыку кырамышэу. Тхьэусыхэну хуитыр Мэржанти, и къуэр зэраукIам нэмыщIыжкIэ, абы фадэр и нэрыгъыу зэрыщытари, ефа нэужь, зэуэн хьэл зэриIари, и унагъуэм зэремызэгъари, псом нэхьыщхьэжращи, Щыхьым кырилгъэфажьэу Iэджэрэ зэралгъэгуари хэIууцIыIу ямышIу хьунутэкъым. ЛIами и напэр тепхыу, зи къуэ яукIа фызабэми и нэпс мыгъушыжахэр нэхъ гуащIэж пщIыуэ, хабзэр абдеж щыбукъуэдииныр гуцIэгъуншагъэт. Щэрэ еянэ статъярат Щыхьым зэрыкIуэр – «зыхьу-

мэжныныгэм и гьунапкьэм икIа» жыхуаIэ япэ IыхьэмкIэ. KIуэ, Хьэрун сэ иIыгьатэкьым, Щыхьым Iэ пцIанэкIэ итхьэлэу арат. Ауэ, япэрауэ, Щыхьым сэр Iэбэу кьицтакьым, хьэзыру IэщIэльащ. ЕтIуанэрауэ, Хьэрун абы нэхьрэ куэдкIэ нэхь Iэчлэьэчт. Ещанэу, нэхь мыхьэнэ зиIа щхьэусыгьуэр, абы гьунэгьур иукIын мурад игьащIэм зэримыIарт, езыри, бадзэм и жагьуэ хуэмыщIыну, зэрыцIыху щабэрт. Щэрэ еянэмкIэ кIуэхэм нэхьыбэу тральхьэр ильэситIщ. Зэрымыкьуаншэр наIуэ хьуа нэужь, зыри щытрамыльхьэххи, «условнэ» жыхуаIэм хуэдэу, тезырыр тельу, ауэ унэм кIуэжыну хуиту унафэ кьыщашти кьохьу. Щыхьым а псом щыгьуазэтэкьым. Уэчыл хуэдэу кьыбгьэдагьэува щIалэм «занщIэу уаутIыпщыжынущ» кьыжриIати, абы зыхуигьэхьэзырырт. Судым щыщтэми, прокурорым и пащхьэ ихьэн зэрыхуейм игьэгузэвами, Iуэхур зэрыщымыгугьауэ псынщIэ дыдэу зэфIэкIри, тезыр хуэдэу кьытральхьам и дэфтэрыбзэ кIыхьыр зыгуригьэIуэну гульытэ хурикьуакьым Щыхьым. МэкIуэжри-мэкIуэж, сыт хуейми фIрыращ иджы.

А махуэ дыдэм кьызэрамыутIыпщыжар игьэщIэгьуэну хунэмысу, щIыпIэ пхыдза гуэр ильэскIэ яшэу кьыщIэкIащ. Ильэси? Сыт ильэс? Сыт щIэилгьэсыр? «МахуитI-щы дэкIмэ, уикIыжынущ», кьыжраIауэ, иджы дэнэ ильэс кьыздикIар? Iуэхуншагьэм гупсысэр ирехужьэ сыт щыгьуи. Щыхьыми ар кьыщощI. Суд пащхьэм зэрихьамрэ кьызэрикIыжамрэ кьигубзыгьыжыху, и Iуэхур зэфIэзыха уэчыл щIалэм и нэр кьызэрыхуимыгьазэм гу льитат. ГурыIуэгьуэщ. И кьуэм кьиутIыпщыжын имыдэу аращ. Дэнэу пIэрэ здригьашэр? Нобэ емыушщIмэ, IэщIокI.

Щхьэусыгьуэ гуэр ищIри, уэчылыр кьриджащ.

– СаутIыпщыжыну жыпIатэкьэ?

– Ар сэ си закьуэ сэлгытакьым.

– Хэт-тIэ?

– ...

– Марат?

ЩIалэр, зэрымыщIэкIэ кьаумыса сабийм ещхьу, щтэIэщтаблэу кьыдэплэьэщ.

– Уэ абы Iей ухуигьэзэнукьым, умыгузавэ.

– Сытым щыгьуэ сыщежьэр?

– Мы тхьэмахуэр имыкIыу.

Щыхьым щIалэр зэрыукIытэр кьигьэщхьэпэу, бзаджагьэ хуекIуэну игу кьэкIащ.

– СыщIэбгьэпхьуэжыфыну?

– Ар дауэ?

– Бжэр Iухауэ кьыбогьанэри, жэщым щэхуу сыщIокIуэсыкIыж.

– Нэху щымэ-щэ?

– KыфI зэхэту сыкьэкIуэжынщ.

– УкьэкIуэжынуэм, сыт ущIыщIэпхьуэжынуэр?

– Iуэху сиIэщ.

ЩIалэм кьыгурымыIуаифэ зытригьауэу зыкьийэтыну хуежьа щхьэкIэ, Щыхьым кьызэрыкIат:

– Зи бын зыукIыжахэм сыт хуэдиз тральхьэр?

– ЖыпIэм уегупсысэрэ, Щыхьым?

– Хьунщ-тIэ, и фызыр?

– Ильэс дэкIмэ, укьаутIыпщыжынущ.

– Дыгьуасэ кьызжепIар пщIэжрэ?



– Сыт?
 – Нобэ-пщэдей уикЫжынущ кыызжепІащ. Сыт кыэхуар?
 – Сэ унафэр сІэщІэлькыым.
 – ПщэІэмыльмэ, щхьэ сыкыэбгыэгуга?
 – Си гугащ уаутІыпщыжыну...
 – Сыт ущІигугьар?
 – ...
 – Сызэрымыкыуаншэр пщІэрти. Ауэ адэкыэжыыр тепкІэри икыу-
 тэжащ.

– Мы кыызжепІахэр Марат жесІэжмэ, и гуапэ хыуну кыыпфІэщІрэ?
 – Марат уэращ зи унафэщІыр – сэракыым.

И кыуэм и цІэр кыызэрыжыэдэхуам кыигыэуІэбжыыжа Щыхыым
 кыэтэджащ, зыхуейр кыызэрыпихар ищІэжу. Модрейри ІукЫжащ.

Хьэбас мэжей. ЗыкыримыгыэщІами хыунут уэчылыжы цІыкІум,
 Марат Іуридзэжынущ псори. Марат, Марат... Марат и цІэр щызэхи-
 мыхын щІыпІэ яшамэ, лъэхуэщыым исми идэнт. Ауэ щыІэкыым апхуэ-
 дэ щІыпІэ.

Хьэбас кыызэщоу.

– ЛІо кыыбжаІар?

– ИлъэскІэ сисынущ.

– Іэу. НтІэ, уаутІыпщыжауэ бжы. Блэлыэтынущ ар, гу лыумытэх-
 хэу.

Лъэхуэщ блыныр джафэщ, мылым ещхьу. Я гыуэлгыпІитІым нэр
 зыфІэнэн убыдыпІэ иІэкыым, тегыуэлгыхьапІэу аркыудейщ.

– Хьэбас!

– Сыт ар?

– СыбукЫфыну?

– ЖыІэ закыуэ!

– Дапхуэдэу?

– Дапхуэдэу ухуейми. Ухуеймэ, Іэ пщІанэкІэ, ухуеймэ, уи джанэ
 ІэщхьэмкІэ, пщампІэмкІэ, сэ сщІэрэ...

– Сэ сыгушыІэркыым.

– КхыыІэ, кыэгыанэ мы романтик хьэлыр. УІа хуэдэкыэ армы-
 рами, хэт уэ укыызыфІэІуэхур? Пщэдей нэщІым щІедзэ, армырами
 шхын щхьэкІэ дыщІагыэлІыхыыну кыыщІэкІынщ мыбыхэм.

– НэщІым, жыпІа?

– НтІэ. Зэи унэщІакыэ?

– Зы махуэ-махуитІ.

– Умышхэххи, укыытлыэщІыхыэжынущ а жыхуэпІэм.

«Умышхэххи!» Ар сыту фІыуэ игу кыигыэкІа! Шхэн щегыэтри, и
 псэр езыр-езыру хокІ. ЗиукЫжыркыым, кыинэмыщІкыым. Мышхэну
 хуитщ, нэщІ мазэщ, муслыымэнщ. Хьэбаси и судыр нобэ-пщэдейщ,
 щащІынуур кыалэ жыжыэ гуэрщи, нэху щымэ, сэлам зэрахыжынущ.

Пщэдджыжыым Хьэбас щэращ дищІри, шэджагыуэм деж иригыэ-
 жьэжащ. Хэщхьэжым деж и закыуэти, зыри кыелІэлІакыым. Псо-
 ми ялыагыуу кыылысыр кыихыщ, тхылыымпІэм кІуэцІишыхыри,
 пхьэнкІийм хигыэзэрыхыащ. Апхуэдэрыххэу махуих блокІ. Ебла-
 нэ махуэм кыытохуэ. Лъэхуэщ дохутырыр кыыщхьэщытІысхьэу
 кыыщыпкырыупщІыхыым, пщІы зымыупсыф Щыхыым Іуэщхьу хуэ-
 дэурэ кыыжыэдэхуащ:

– Аращ, си кыуэщ, сэ кыэскІунур, укыызэмылІалІэ.

– Ахэр жумыІэ, шынэхыыжы, улІкыэ уэ?

– Сэри сыхуейт ар къэсщІэну.
– Ухуеймэ, къызэфІэтІысхьы шхэ. Хуцхьуэр зэрыбгъэткІун къару пхэлъыжкъым. Мыдэ сэ Марат хуэсІуэхунщи, нэхъ щІэщыгъуэ гуэр къыпхуезгъэхьынщ.

– Езым къысхуеджэ.

Дохутырыр къыщІыхьэжаш.

– Къэбгъуэта уи тетыр?

– Ежъаш.

– Дэнэ?

– Хы Іуфэм кІуауэ жаІэ.

– Дэгъуэщ. Ар къэсыжыху сыхунэсынкъэ, дауэ уеплърэ?

– Сытым?

– Сыхъужыну...

– Ауэ сытми ухъужын! Сыт нэхъ уигу зыхуэкІуэр?

– Зьми.

– Усымаджэу унэщІ хьунукъым, иужькІэ упшыныжынщ.

– Апхуэдиз зэуэ схуэпшы...

Щыхьым и псалгэр нимыгъэсу и макъыр иубыдри, и щхьэр къыфІэхуаш. Сымаджэщым зэрашэнум хуагъэхьэзырын ямыух щІыкІэ хэкІаш и псэр.

Арати, и хьэдэр унэм яшэж. А махуэ дьдэм щІалгъахьами хьунут, ауэ Марат здамыгъуэтым, пагъэплъэну мурад ящІ.

– Сыту куэдыІуэ уи фэ дэкІа, Щыхьым, Алыхьым пІуэтэжауэ къыщІигъэкІ, – гьунэгъу нанэхэм фІэкІа псалгэкІэ зыщІэ абдежым ущрихьэлІэнутэкъым. – Е и къуэм къишауэ ильэгъуакъым, тхьэмыщкІэ.

Дахэзилэ щымщ. И къуэм закъригъэгъуэтыркъым, цІыхухэр махуитІ хьуауэ ягъашхэ. Псори ешаш. Зэрыхабзэу, лІар ящогъупщэжри, къэтым тегузэвыхьын щІадзэ, къагъэзэжри, дунейм ехыжам топсэлъыхь. Дахэзилэ къотэджри, къыбгъэдэт цІыхубзитІ-щыр и гьусэу, хьэдэр зыщІэль пэшым макІуэ. Щыхьым, зэрихьэлу, щымщ, сыт ухуейми, жеІэ, къыппидзыжынуІакъым.

– ИщІар къыщыщІыжаш, джаур цІыхуукІыжь! – къыжьэдоху асыхэтым фызабэм. – Дигъэунэхьуаш, Алыхьым къыхуимыгъэгъукІэ.

Бэлътоку кІапэкІэ и нэр зэрызэпилгъэщІыхьыр щыплъагъукІэ, Дахэзилэ жиІэм мыхьумыщІагъэ гуэри къыкІыу къыпфІэщІыркъым, и гуауэм и куагъыр уи фІэщ ищІу аркъудейщ.

ЕТИУАНЭ ІЫХЬЭ

1

Унагъуэ зэкІэлъыкІуэ

– И адэр лъэхъуэщым иригъэлІыхьаш, бжесІэр зэхэпхрэ? Ильэс псо трыдигъэлъхьаш, псалъапІэ къыдимыту. Судым къашэху, сыІуплъэну Іэмал згъуэтакъым. ХьэщхьэрыІуэ гуэр си гугъаш. Лы хьарзынэ дьдэт, игъашІэкІи екІуэтэкІ къыбжимыІэфыну. И гьунэгъу ефэрейр ІэщІаукІауэ арат. Нобэ яшэжаш. ЩІэльхьапІи къаритрэ? ЗигъэкІуэдауэ, закъригъэгъуэтыркъым. БзэмыІу цІыхубзыжь цІыкІу гуэр иришэжъауэ, Геленджик дэсу жаІэ.



ПщэфIапIэмкIэ блэкI Рэхьмэ и адэ-анэр зытепсэлгыыхьыр зэры-Маратыр занщIэу кыгурыIуакьым.

– Цыху щикIакIэ, ямыгьэтIысу хьурэт-тIэ? – Сэтэней и лым жиIэ псоми шэч кьытрехьэ.

– Сэ нэхьрэ нэхьыфIу пщIэрэ хьунрэ мыхьунрэ? Фадэр зэмызэгь щIалэжь гуэрурат, ефэху ирапхыу.

– Зэзэгь плъэгьуа а жыхуэпIэр? – Сэтэней пIастэр зэрызэIищIэм хуэдэурэ, мафIэм тет тебэми кIэльопль. И жьэр хуит щхьэкIэ, и нэхэр хущIыхьэркьыми, плъэкIэр зытемыIэзэщIыхьыжа псалъэ шэрыуэр зэрыпхьашэу здынэсынум нос.

– Сэ сымылъэгьуами, уэ плъэгьуащ! – и Iум иригьэжэхын гуэр щхьэкIэ зызыплгыхь Жыраслъэн щIыIалъэбжэр иредзылIэж, и жэ-уапыр Сэтэней кьриутIыпща шабзэшэм пелури, асыхьэтым шыуаным кьрагьэджелэ пIастэ пщтырым хетIэ. – ИгьащIэм сыноуа, зыгуэр селуба щхьэкIэ, удэсхуа, сынохьуэна, уизгьэкIыжа?

– Ара мардэр? – Сэтэней лы мэжэлIам и псалъэ папцIэр пIастэ пщтырым кьыхечыж, абы щыщ бэлагьыщхьэфI тепщэчым ирелъхьэ, и кур зэлыIуегьэкIуэт, а кумбым лыбжьэр ирегьэзагьэри, Iэнэм ху-трегьэуэвэ. – Щыбгьэтыжыпэу, укьызэрыщIэщыж уэзгьэлъэгьуарэт! – езыри дотIыс.

– Си Iупэр злэну ухуейтэкьэ, а жэщи махуи уи нэр зытедияуэ узэплъхэм ещхь? – гуахьуэр кьищтауэ, Жыраслъэн лыбжьэ тхьуэп-льым и пIастэ Iуфэр кьелэбэрэбыхь. Пщтырщ.

– Сэ сызэплъхэр хуэпаш, нэгьуэщI мыхьуми! Джэдгын ухуей?

– Хуэпауи згьуэтынууц, узэшмэ! Хьэуэ! Цыхубз кьатшэ ди гугьащ! БостейкIэ щыщыптIэгьар пщIэжрэ уэ, дурыдыл? Щыфашхэ фыхьуа нэхьей, фи дамашхьэ пцIанэхэр фогьэпIийри фыдэтц цIыкIуи ини. Шыгьу кьыхэдзэ мыбы, куэд жумыIэу!

– Зытхуэпэнуми зыттIэщIынуми дымыщIэу дыкьэвгьэнащ, аращ дыщIыдэтыр. – Сэтэней кьотэджыж, шыгьульэм шыгьу ирекIутэри, Iэнэм кьехь. – Фызэплъхэр дымылъягьутэмэ, дгьэпIиинтэкьым! – езым и лыбжьэм джэдгын трекIутэ.

– Сэ сызэплъым уи Iуэху хэлъкьым уэ. ЕкIумрэ емыкIумрэ пщIэн хуейщ, балигь уцыхьуакIэ. Кьэшийт сэри тIэкIу, кьэзгьэтэджыжын-кьым жысIэри...

– ФIы дыдэу сощIэ, тхьэ! ЕкIур уэ кьыбдалъягьурэ зрибгьэщIа-гьуэу, емыкIур сэ сшэчрэ псори кьысщыбгьэдыхьэшхыу! Сэ пхутезу-дэнщ... Хьун ар?

– Хэт кьыпщыдыхьэшхыр? Хьунщ-хьунщ!

– Сэ нэхьрэ нэхьыфIу укьэзыщIыхухэр. Мыбдеж щытлэгьуат, мобдежым сытыт щыщIэр, кьыбжаIэу щытамэ, уи гуапэ хьунут уэ, сэ стеухуауэ?

– И фызым и кIэкьуащIэм кIэщIэсщ, жаIэмэ, нэхьыфI-тIэ? УщыщIыхухьукIэ, узыхэхуэну псор дэнэ щыпщIэн? Ар тыншу щыта-мэ, – гуахьуэм фIэльбу шыпсым кьыхэсыкIыжа пIастэ жэрүмэр Жы-раслъэн иуцIа бгьуэнщIагьым мэлэпхьуэ, – лыбжьэм декIур лыфIщ жаIэнтэкьым.

Я жьэхэр зэрыхущIэмыхьэм хуэдэу, тIури «мэкьакьэ». Зыхуей хуэзауэ пщэфIа фызым зэрыщытхьури, ар и пIэ зэрыригьэтIысхьэж-ри, езыр зэрыадыгэ щIалэжьри зы псалъэуха шэрыуэм зэрыригьэзэ-гьэфар Жыраслъэн и Iум IэфIу йоткIухь.



Сэтэней фIэфIиц и лIым дэшхэну. Ауэ цIыху зыкIэлъагъэкIуэнкIэ мыерыщ унэгуащэхэм ещхьу, зэдэтыншыгъуэм кыыздихь гупсэхугъуэр лантIагъ зыхуэчэм и хьэлым гунэсу зыхригъащIэркъым:

– ЛIыр зышэчыр фызыфIиц, сыту жамыIэрэ! Хабзэри нэфI-нейщ.

– Сыту пIэрэ уэ апхуэдизу пшэчыр? – адыгэ шхыным Жыраслъэн и лIыгъэр кьрегъэблыж. – Псы пэгун кыыщIэпхьа игъащIэм мы унэм? Хьэмэ щIэпха? Жэм кьэпшрэ? Джэд бгъэхьурэ? Гуащэ зепхьэрэ? Пшыпхьу уеубзэрэ?

– Гуащи пшыпхьуи сельэпэуакъым, дэмыкIуа псори я анэ бгъэдэ-сыжщ.

– БгъэдэсыжкIэ бгъэдэсыжщ, ауэ зэзэмызэ хьэщIапIэ макIуэ я благъэхэм деж.

– Сэ кьэзмыгъакIуэу жыпIэну ара иджы?

– «Пщэдей, си псэм хуэдэ, си Iыхьлыхэр хьэщIапIэ кьэкIуэнущи, Iэнэ кыбумыгъэуу хьунукъым!» – жреIэ жи и фызым журт щIалэжь гуэрым, – Жыраслъэн уэршэрыныгущи, гъуэгу тет и пIастэ кхьухьым шыпсым зыщрелъэфыхь.

– Сыту пфIэфIыIуэ журт анекдотхэр. Умыжурту пIэрэ уэ?

– Сыжуртарэт, зы мыхъуми, цIыхум ещхьу дыпсэунт.

– Iух, кхьыIэ, я хьумрэ я бзымрэ яхузэхэмыхужу. ТIэкIу дытхьэмыщкIэми, ди адыгапIэ дигъэсыж.

– ЛIо, дытхьэмыщкIэу ди лажьэр?

– Тхьэ, зыри димылажьэ, цIыхум дахогъуащэ! Зым дехъуапсэмэ, пщIы кыдофыгъуэ! Сыт-тIэ уи журтым кыжраIар?

– КъащIэ, сом уэстынщ.

– Сыхуейкъым сэ сом!

– НтIэ, сомитI!

– Долларищэ!

– ЩитI! Дакъикъэ узот!

– Зэ-зэ-зэ, зэхэсхауэ кыысфIощIыж...

– Зы, тIу, шы, плIы... Дакъикъэр кIуащ!

– Тхьэ, сыпыкIам, – зекъутэ Сэтэней. – ЖыIэ, Iей, сыхуейкъым кыызэптынуми.

– НтIэ, уэ кыызэт.

– Сыт уэстынур?

– Долларищэ.

– Дэнэ кыисхьу?

– Дэнэ ухуейми! Сэ дэнэ кыыздисхыр?

– Къуажэ узот. Адыгэхэм къуажэщ ятыр.

– Уи адэшхуэм Iейуэ зегъэлIакъуэлIэш, ягъэ кIынкъым и малъ-хьэм зы къуажэ кыылъысми.

– Сыт хуэдэ къуажэ узыхуейр?

– Истамбыл.

– Дыпшэну жыпIэурэ фIыншэ зэрыщIэдбгъэлъхьара Истамбыл щIостынур?

– Яшар кыитхуэшэжыркъым, уздэкIуэнур сщIарэт!

– Адыгэ дэсу зэрыжаIэращ, тхьэ, ахъумэ, си ни кыыхуимыкI!

– Абыхэм къаадыгэм нэхьрэ, мыбдеж дэс тыркуфIри нэхь кьэс-щтэнущ.

– Псыкуэд сIых-тIэ, адыгэ хьуну лIэуэ жаIэ абы шыпсэухэр.

– Алыхьым ищI! Адыгэбзэр кIуэдыжмэ, дызэпсэлъэн кыитхуэ-нэнщ, нэгъуэщI мыхъуми.

– Си лыбжьэр сыбгъэухаш журт фызым и жэуапым сежьэурэ!
 – «Дяпэки къэкIуэн хуэдэу къээзгъэувын Iэнэр, хъэмэ афIэкIа зэи къэмыкIуэн хуэдэу къээзгъэувын?» – жиIэри, къеупщIыжаш, жи.

– Мадинэ ещхь а зи гугъу щIыр, – зэкуэфэуэжынкIэ ирикъуа нэужь, зэрыдыхъэшхам кыщIыхуа нэпсхэр пIырыпI гъэпшам ещхь и нэклум трельэщIыкI Сэтэней, тепщэч нэщIхэр Iэнэм трихыжын щIедзэ.

Жырасльэн зэкъуэшищым я нэхъыжьщ. НэхъыщIэ дыдэр Бытырбыху щопсэу, курытыр гъуэгум кIэлтыплъ полицэм хэтщ, езым хигъэхъауэ. И анэмрэ и шыпхъу щхъэгъусэншэмрэ лъапсэжыым кыдэнауэ дэсщи, езыр кIуэж фIэкIа, къазэрыкIэлъыкIуэшхуэ щыIэкъым. Курытым деж нэхъ еблэгъэрейщ. Журт анекдотыр зэрымышIэкIэ игу къэкIыжа хуэдэу, кыщIыхиIуар арагъэнт. Ауэ Сэтэней зыгуэр ириIуэкI хуэдэу гурыщхъуэ хуэщIыныр захуагъэкъым, сыту жыпIэмэ, Жырасльэн, кIий-гуоми, унагъуэм щыныкъуэкъуэн и хъэлкъым, щхъэгъусэр хигъэзыхынуи и жагъуэщ.

– Хэт Мадинэр? – зыкыигъэубэлэцыну Iэмал иримыту, зыхуейр фызым зэрыфIыжиIам и щхъэ пщIэ хурегъэщIыж итIани прокурорым. НэгъуэщI цIыхубз щиубкIэ, дэгукъым. Зэхихар и щхъэм зэрыфIыхын Iуэху зэрихуэу аращ иджы.

– Къантемыр и дуней нэхур. Ныкъуэежьэжу, къопль-къомыплъу, и Iэр и Iэщхъэм здриIум, «фынэкIуэнукъэ?» – жеIэри кыпепIытIыкI. Къомыджа и дагъуэкъым. Топгъауэ ухуейщ абы и унэбжэр Iуебгъэхын щхъэкIэ. КIэнцIыгъуу, и щхъэцыр яупсу къэкIыжам ещхъу, сытым дежи кIэщIыбзэу иригъэщ. КъэпщIэжа?

– А-а-а! Ныкъуэф гуэр! Яшам ирегуфIэ.

– И фэр кыиплъу, гъуэншэдж ныкъуэээфIэтхъкIэ дэтщ, Iей, фызышхуэр, зыкърих и гугъэжу. «Мин тIощIрэ тху къудейщ естар», – зытепсэлъыхыым зыпызыщIыж Сэтэней макъ псыгъуэ зищIауэ зызэфIеш.

– Зызыхуигъэкъулейри хэт? ЗилIхэр мылажьэ, щIыхуэм щIигъэна къуажэдэс цIыхубз гугъуехъакIуэхэм. Мо лIы къекIужыым ар бгъурыту щыплъагъукIэ, Алыхыым гуэныхъ сщимыщIкIэ...

– КъызыфIэбдыгъуам уфIэкIыу, хэт-тIэ зызыхуэбгъэкъынуур? Ио, Къантемыр и къуэ щхъэкъэбыр мэзым пхъэ къришурэ щригъэджа уи гугъэ Израилым? Хуэфэщэпсщ, кыщишакIэ!

Зэакъылэгъуу зыгуэрым щыхуэпсалъэм дежщ Жырасльэнрэ Сэтэнейрэ унагъуэ щыхъужыпэр. Уэршэрыр а лъэныкъуэмкIэ зэрешIэр лъэныкъуитIми нып хужь кызэраIэтам и щыхъэтщ. БампIэ зэтрихъахэр тIысаш. Щхъэж дальэурэ ипэкIэ зэрыкIуэта лъэбакъуищымкIэ иджы убзэурэ къокIуэтыж.

– Фошыгъуу зы фIэкIа хыгумыздэ, бжесIатэкъэ!

– Къэхъ, ар сэ кыызэт, щIэуэ кыпхуискIэнщ. Марат и адэм и Iуэхур дауэ хъужа-тIэ?

– ЖыдбгъэIэрэ? Iыхы, мыр тэмэмщ. Шей ефэу щыст а тхъэмышкIэри сэ сэщхъу.

– Узижагъуэ еущхъ мыгъуэ абы иджыпсту. И фызыр дэнэт здэщыIэр?

– ЛэжыакIуэ щыIэт. Жэщ ныкъуэм ар щылажьэри къащIэ. Аращ сэ щIыжысIэр: цIыхубзыр унэм щIэсын хуейщ! Сытми, шхэуэ здэщысым, зыгуэр кышигъэжрэт-сытрэт, сэр IэщIэлъу, мо и гъунэгъур чэфу къэджэдащ. БэнакIуэу щытауэ хывыжь гуэрт жаIэ. КъыкIэрыхъыжьэу



кьефыщІэуэн щыщІидзэм, Марат и адэр езыр лЫ Іэгьурльэгьурти, зыІэщІиудыну хуожьэ. Апхуэдэу зэрызелъафэурэ, мо щІалэ Іэчльэчымы шигьэмэхыпэм, ищІэр имыщІэжу, хьэзыру иЫгь сэмкІэ епыдж мыгьуэри, модрейми и лІапІэм техуащ.

– ЛІари псэури сыту тхьэмыщкІэт!

– Зэуэн тІэкІур и хьэрэмтэкьым жаІэ иукІам. И ани, и физи емызэгьыжу, и закьуэ псэурт.

– Илъэс дапщэт тефлхьар?

– Зы. Ари лейт. Зы махуэ ирагьэсыну кьытехуэртэкьым. ЗигьэлЫ бэлыху, «и адэм нэгьунэ худичыхакьым» жригьэІэн щхьэкІэ, утыку ирилъэфауэ арат, нэхьыщхьэм деж нагьэсыжыну щыгугьыу. Нагьэсыжащ-тІэ зэрыделэр! Утыку ипщхьэнкІэ нэхь зызымыгьэнщІ сльэгьуамэ, Алыхьыр согьэпщІ. И цІэр щІакхьуэм трицІэлъурэ ишхынт, апхуэдизкІэ пщІэм хуэнэпсейщи.

– И щІалэгьуэщ, сыт-тІэ иджыри зэбгьэхьуэпсэнур? Уэ уи жагьуэ хьуну, уи цІэр фЫкІэ кьраІуэмэ? Адыгэм щытхьу тІэкІур зыхэтлхьэ щыІэкьым.

– Уэ лЫгьэ уиІэщ абы жыпІэр жегьэИи! Щытхьу тІэкІукьым сэ зи гугьу сщІыр, «мэлэдец» жригьэІэн щхьэкІэ, и адэм и хьэдэм ебэкьуа щытхьущІэнэщІ.

– Дэнэ, Іей, абы щищІар и адэр лъэхьуэщым илЫхьыну? ИгьэтІыс зищІу кьиутІыпщыжын и гугьа кьыщІэкІынщ.

– Сыт зыщІищІыну? ЗыщІэпщІын хэлътэкьым, бжызоІэ адыгэбзэкІэ! Хэлъыпэу сощІри, и адэр щІихьумати, кьыІуахуащ, жригьэІамэ нэхьыфІт абы, а иджыпсту кьыхужаІэм нэхьрэ. Ди адэм и вакьэр хуэзышиинум щхьэкІэ дызэрыукІыу щытащ зэкьуэшищыр, ижьыр кьытІэрымыхьэмэ, сэмэгум депхьуэу.

– Адэ-анэ щхьэкІэ мащІэм, тхьэ, иджы щыІэхэм кьыпхуащІэнур. Дэ нэхьыфІ кьытхужаІэ уи гугьэ? Тхьум дыхэсущ дакьызэрыщыхьур.

– Ухэскьэ-тІэ? Іейуэ уи жагьуэ хуэдэ! Нэхь мащІэрэ зыгьэщІагьуи, кьащыхьункьым. Апхуэдэу кьащыбгьэхьун щхьэкІэкьэ уэ езыр ущІэпсэур?

– КхьыІэ, ІэфІу дыгьашхэ, Іэнэм дытІысыху экзамен думыгьэту!

Сэтэней и лЫм щыдэуэршэрым деж апхуэдизкІэ мурад куэд здрехьэжьэри, кьыпсэлъыр зэгупсысым щытемыхуар нэхьыбэщ. Зыхуей псори кьызэрыпихыфыну ищІэ пэтми, нэпсеифэ зримыплъыжын щхьэкІэ, Жыраслъэн зэрихьэ кьулыкьур кьызэрыфІэмыІуэхур и нэм щІимыІуу игу загьэркьым. «Си лъэныкьуэ пЫгькьым!» – жиІэу кьыщыхьэфын лЫ иІамэ, Сэтэней цІыху бзаджэкьым, гуфІэжу кьыпыкІынут а хьэлым. Ауэ Жыраслъэн кьыпщыхьапэми, зэгуэзыгьэпым цІэ фІищыфын хуэдизу зыгуэрым теубыдауэ щыткьым, жьым здихьымкІэ ещІэу аращ. Псалъэ кьэс кьыІуригуэж щхьэкІэ, зэрызыфІигьэлЫкІышхуэ щыІэкьым. Сэтэнейщи, зэрымылажьэм щхьэгьусэм щымыгугьыпІэ кьритыркьым, ельэІун зэрыхуей зэпытми фЫщІэр фІегьэкІуэд, апщІондэху и лЫм быдафэ иреплъ. ИкІуэтынымрэ пэпсэлъэжынымрэ зэхиухуэнэфу иригьэсауэ, хьарзынэу зэгуроІуэ.

«Кьыумыгьажьэ щІыкІэ сощІэ сэ уэ узытепсэлъыхьыну, ауэ, си щхьэ сыхуиткьыми, сынодаІуэ», – хужемыІэну аракьым Сэтэней и лЫм. Езым кьыригьэжьам зы псалъэ хэбгьэувэмэ, хуэдищІ кьыдыщІигьунуш, хэт абы кьыбж кьомыр зыфІэхьэлэмэтыр? Зэпумыду бгьэпсалъэми, кьэувыІэжыкІэ ищІэркьым Жыраслъэн

жыхуаІэм. Ухуэарэзыуэ кьэбгъэщІакъэ – пкІэрыкІыжынукуьым. Уи ужьым имыкІыу унэм кьышеуцыхьри щІэтщ, и ныбэ зэризым хуэдэу, кьыпкыу жиІэу укърихуэжІыу. Зы кино хьэлэлу уригъэплъынкыым. Артист цІыхухъхэр фІэделэрэ цІыхубэхэр фІэтхьэІухуду, жаІэри зэ-хыуимыгъэхыу кьыббгъэдэсынущ. ГушыІэху удыхьэшхын зэрыхуейр абы хэтыжу.

Сэтэней школым щыщІэсым фІыуэ еджащ, ІэщІагъи иІэщ, мылажъэ щхьэкІэ. Ахьшэ кьызэрыритыр кърехъуэн зэпыт, сабий сьмаджэм текІуадэр имыщІэ нэхьей. «Сэ дэнэ кьыздисхыр!» Дэнэ ухуейми къих, сэра уэ бгъашхэр, хьэмэ уи бынра? Мыпрокурорхэри мэпсэу, лІэркыым. Зигъэинтеллигенту урысыбзэр кьыхимыІууи хьурэ? «Одна яблока, одну яблоку». «МыІэрысэ» псалъэр псалъэхам пэжу хэзымыгъэувэфыр прокурор зэрыхъа щІыкІэращ Сэтэней кьыгурымыІуэр. И щхьэгъусэщ, хуэарэзыщ, Алыхьым куэдрэ кьыщхьэщигъэт, ауан ищІу аракыым. КьыгурыІуэну хуейуэ аркъудейщ! Уэ къащІэ ар а еджапІэ зэпэубыдам зэрыщІэтІысхьари, зэрыщеджари, кьызэриухари.

Абы кьикІыркыым ахэр зэмызэгъыу. «Тыншу допсэу», – жэуап хьэзыр къахуздрехьэкІ Сэтэней «дауэ удэсыф?» жаІэурэ зыкыыхуэзыгъэиджырейхэм. Я сабэр щалъэщІар ямыщІэжу, революцэм ипэкІэ зэрахьа я унэжъ цІыкІухэм зэхэфІеежахэу щІэсхэр. Хьэм ящичын ящымыгърэ ІэплІэ щахуэпщІкІэ я кьупщхьэхэр кьыпхэуэу. Ахэрат Сэтэней зымыгъэсэжар! Зы тепщэч фІей зыщІыпІэ деж щыту зы дакыкыэ щІэсыфынукуьым ар и унэм. Е унэр кьетхъужьауэ. КьыщыщІар ямыщІэу, занщІэу зэгуэудынущ. «Хьэкъущыкыу фІейм шейтІаныр йошхыкІ», – жиІэурэ, и анэшхуэм щыщІыкІум игъэшынащи, иджы зыри кьызэрымыхъунур ищІэ пэтми, занщІэу имытхьэщІыжу игу техуэркыым. Жыраслъэн нэгъунэ иригъэсащ зэрышха тепщэчыр асыхьэтым итхьэщІыжрэ здэщытыпхьэм деж игъэувыжу. Унэр зэрызэлъыІуихыр-щэ? Зыбгъэхьейху уи нэм хьэпшып лъапІэ гуэр кьыфІэнэущ Сэтэней зэрыфІэфІыр. «Тхьэ, Жыраслъэн, апхуэдэлІыр хьэгъуэлІыгъуэ иремыкІуэ зыхужаІар уэра си гугъэм, – я гъунэгъу Ланэ игу егъэзагъэ зэпыт. – Щауэ къэзышагъащІэ щІэбгъэхьэжыну уасэ иІэкыым Сэтэней зэлыІуиха лэгъунэм! Махуэ къэси уи хьэгъуэлІыгъуэщ!»

Рэхьми апхуэдэ тыншыпІэ гуэр игъуэтамэ, арат. ЦІыхум ещхь закъуэмэ, узэмысэн лІы дунейм теткыым, ар и фІэщ хуэщІыркыым. И адэ ипхъуц! Лъагъуныгъэти, бжъэгъуныгъэти, фІыуэ схуэлъагъунутэкыыми... ГъащІэр кинокыым, ущыджэгуну! ГъащІэм узыхуейр щыбгъуэту, тыншу ущыпсэун хуейуэ аращ! ЩІалэр сигу ирохь е ирихьыркыым жыпІэу удэтыху, ныбжыр макІуэри йожьэж! И чэзум пщІа хуэдэ щыІэкыым. Зыхуейр зымыгъуэту фІыуэ зэрылъагъу хэт ирихьэлІа игъащІэм?! Кредит нысащІэ къомым еплъ: ахьшэр зэраухыу, зэфІонэри зэбгъэдожыж. Къалъхуар зэдэзыпІыжхэр бжаблэм иратхэну кьыщІэкІынщ дяпэкІэ.

– Мо сабийуэ ди гугъэм «хъунщ» жиІэну къару хуэзгъуэтакыым нобэр кьыздэсым. Алыхьым и фІыщІэщ, игу зэщымыгъауэу, и натІэ зэрикІар, – ифІ зыкърешэж итІани унэгъуащэм.

– ИкІауэ Алыхьым кьыщІигъэкІ, и лъабжьэр кууц а гъуамэм, – мамырыгъэр токІуэри, пщыхьэщхьэшхэм ІэфІ кьыщІохьэж.



Зыми имыщлэхэр

Гурыгуэгъуэщ. Сабийр езыращ, зытепсэлтыхьыр Маратщ. ЗэхихамкIэ ирикъуауэ, Рэхьмэ иджыри къэс дамэдазэу иыгъа бжэр Iэуэлъауэншэу ирешэлIэж.

– Уэлэхьы, Рэхьмэ хуэдэ куэд илъэгъуамэ абы.

«Папэ!» – гукIэ кыыхэкIиикIащ Рэхьмэ.

ПцIы ирагъэупсу къаумысыжа тIасхъэщIэхым ещхьу, хьыджэбзым и гур щIэзыуфэ пшагъуэм и щхьэр игъэлажьэркъым. Макъ иримыгъэщIу бжэр хуещIыжри, и пэшыбжэ щIыбагъым зреупсей. Угъынымэ, къеблагъэ. ЩIэх зэрыщимыгъэтыжыну ищIэу, къепсэпсауэ уэшхым ещхьу, нэбжыщ зэхуакум лъагъуэ щыпхызыш нэпсхэм пщащэм и напщIэр зэрила сырымэр и нитIым кыщIалъэсыкIри, псыхьэлыгъуэ утхъуауэ и напэм кърагъэжэх.

Дауэ? Дауэ? Ишатэмэ-щэ? Псэху, ягу ирихь защIу къагъэпцIэну арат? А машинэм ириубыдэу щигъэукIыта пщыхьэщхьэ дьдэм лъыхьхэм зэрышэпльар зыми ищIэркъым. Хьэпшып лейхэр зэщIикъуэщ, унэ лъэгур жэрыжэкIэ кьилъэсри, Iэуэлъауэ къэлуху, «къэсащ» жиIэм, куэбжэмкIэ пльэурэ жэщ кытехъуащ. Ауэ кыкIэлъыкIуэ махуэми, адреижми, нобэр кыздэсми зы макъ кыигъэIуакъым. Махуэкъэс Iуэху хуэдэу арат цIыху зэмыIуса хьыджэбзым кIуэрыкIуэм утету ба хуэпщIыныр. Дауэ иджы нэгъуэщIым зэрыдэкIуэнур? Уи насыпым узэрыщыгугъ IэфIыр зэи кыщIыхьэнукъым, апхуэдэ хьэлъэ здепхьэжъауэ.



Бжэм кыкIэрыкIри, щхьэгъубжэм бгъэдыхьащ. КIыфIщ. Уэшхри увыIэркъым. Рэхьмэ и нэбжыщ псыфхэм ещхьщ жэщ уэздыгъэм идз нэхум дэпщIыпщI тхьэмпэхэр. Я къудамэхэр яудэурэ, ткIуэпсхэр зытрагъэщэщ, абы жьы къепщэу кыпфIегъэщI. Е къепщэрэ? Псоми ятешхэр зы уэшхщ, жыпIэнщ. Зыр егъэкI, дрейр егъэф. Жэщ кызытехъуа къалэм уэздыгъэ щыщIагъэна пэш щхьэгъубжэхэр зырызурэ кыыхонэхукI. Рэхьмэ и гугъэ нэхухэр кIыфIу къэна абджынэхэм ещхьщ. Уецырхьмэ, зэхэщэщэн хьэзырщ. Согъагъэ щыжиIэ дьдэм зымычэзу уэлбанэм хиубыдауэ, и гуращэхэм я лъабжьэр щIофыкI. Ари хуеят дыгъэ бзийхэр зытеджэгукI жыг баринэшхуэу гъашIэм хэтыну. ЗэкIэ зэщхьыр псы куэдыIуэ зыщIакIа жыг лъэдий цIынэрщ. И лъабжьэр щIым химыубыдэ щIыкIэ, шэдым хитхьэлыхьам.

И насып бзыпхьэм Iыхьэ нэхьыфIыр пачарэ, кыыхуэнам гунэс щыхьун гуэри кызырыхухэмыкIыну игъэунэхуам ещхьу, хьыджэбзым и нитIыр и насып къэкIуэнум хузэтрепIэ. Пэжщ, абыхэм иджыри ящIэлъщ гъащIипщIми яхурикъун гуащIагъ, ауэ а мафIэр зэщIэзыгъэстыфыну жьыбгъэр апхуэдэ къару щIэлъу афIэкIа къепщэжынукукъым.

Марат дэмыкIуапIэ имыIэу кыфIэщIыху, нэгум щIэту иIулIа и насып фащэр зэгуидэми, кьитIэпIыжми, иримыкъухэр пидзэми, зыгуэру зэхуигъэхьуну хэтащ иджыри къэс. Уеблэмэ, щIалэр кызыэрелусар фIыуэ кызыэрилъагъум, кызыэрыхуэнэпсейм и щыхьэту игъэуу, ари иджыри гугъэ зыхимыхьа и пщэдей щхьуэкIэплъыкIэм щIэгъэкъуэн хуищIыфыну кыфIэщIырт. «Псоми дыщызэхуагъэфащэкIэ, арауэ пIэрэ-тIэ си насып зыхэлъыр?

Сигу зэрынэмысыр си щхьэзыфIэфIагъым кыыхэкIмэ-щэ?! Ар зыми кьищIэнукъым! Сэ схуримыкьур зыхэзыщIэр сэраши, сфIэмыфIыр сигу тезгъахуэмэ, зэфIэкIащ», – апхуэдэт зэИипщIыкI гупсысэхэр.

Марат пхъашэIуэ? Сыт-тIэ? ЛIым уи псынщIагъыр кыпхуи-мыдэу щытын хуейщ, ар укьызэрыфIэIуэхум и щыхьэтщ. Мес, папэ мамэ ешхыдэ щхьэкIэ, и жагъуэ хьуркъым, абы и ужькIэ нэхьыфIыжу хущыт фIэкIа. Быдэ? Iульхьэ Iихрэ? Куэд кьэзылэжьыр и мылькум хуосакъ. Сабийм езгъэшхын дэнэ кьисхын, жыпIэу удэтмэ, нэхьыфI-тIэ, зыбгъэIупэцабэу?! Зегъэпагэ, щхьэхуэфIщ... И уасэр ещIэжри, и щхьэ пщIэ хуешIыжыф, а Рэхьмэ зэи кьемыхьулIэр! И щIэныгъэр игъэпIийрэ? Куэд йоджэри аращ, уэршэрэгъу губзыгъэ игъуэтыркъым, зэгупсысым тепсэлъыхьыну хуейщ! Рэхьми щеджэр юридическэрщ, мы гъэм кьеух, IэщIагъэрэ щIэныгъэкIэ зэтохуэ. ЗыпэщIэмытыжыфраши, анэм дэкIуэ желэри зэрехуэ, адэм, езыр бэлэрыгъа хуэдэу, ныбжьыщIитIыр зэрымыщIэкIэ зэIуегъауэ зэпыт, модрейми зыкьыхуегъэпсэлъыхьу. ЖьакIуэщ. ИкIи псэлъэкIэмыщIэщ. Хэти хуиту щодыхьэшх, аращ и бзэр зыгъэшэрыуэр. Дауэ-тIэ нысэ нэгъэса кьызэрыпхэкIыну, щIалэр уи ныкьусаныгъэхэм зэрытепсэлъыхьым укьилъагъу мыхьуу кыпфIигъэщIмэ? Кьыпхуейщи, узэрыщытыпхьэм унегъэс, кьыпхэкIыну кьыпхешIыкI, сыт иджыри фIыуэ пльагъум узэрыщыгугъыр?!

И щэныфIагъым елэжь цIыхум дагъуэ зыхуищIыжын и хьэлщ, апхуэдэщ Рэхьми. Ягъасэу зыфIэмыфI хьыджэбзыфI щыIэ? Ар щымыулъэпхьащэ гукъэкIыж укIуэдыжт, Марат иухеин папщIэ! ХьэгъуэлIыгъуэм щызэхуэзами, махуэшхуэ здагъэлъэпIами, хьэтиякIуэм зытригъахуэу кьызэдэфами – кино псо пхурикьунт нэгум кьыщIэувэж теплээгъуэ кьомыр, зэгъусэу кьыщикIа сурэти кьахэхуэу. Иджы хьыджэбзым кьешIэж зрипэс щIалэхэм Марат зэи зэрахимыбжар. ЕпэгэкI зэпытт. «Игу срихьу пIэрэ?» жиIэу хуехьуэпсэкIын дэнэ кьэна, зэрымыщIэкIэ ихьмэ (Iэджи кьохьу), и нэ вагъуэр иригъэлъагъужыныгут. Сытыт-тIэ щIимыутIыпщыпэр? «Джэдыгу кьысхуэфщэху! Париж сывгъакIуэ!» – жиIэурэ, адэ-анэм зыхуейр щIым кьазэрыщIригъэудым ещхьу, «Марат си натIэм ивгъэкI» жиIэу сытыт кьыщIытемыхьэр? Уи дэкIуэгъуэу щIалэ уимыIэныр емькIут, арат. Мо щIалэ зэщыхуэпыкIам и машинэ лъапIэм ису кьызэра-лъагъур зригъэкIурт. Ухьыджэбзу щIалэ уимыIэныр зыкьипхьу дыщэхэкI пкIэрымылъыным хуэдэщ. ИгъащIэкIи удэмыкIуэнуми, уи хьурегъым щымыгъэфэразэIамэ, уи бостеймрэ уи вакъэмрэ хуащI дагъуэм нэхьрэ нэхь инщ уэ езым кьыпхуащIыр. Сыт-тIэ Марат зэрыкьуаншэр, ар кьызэрыббгъэдэтымкIэ уи пщIэр дэбгъэуеиныр уи гум щидакIэ?! Уигу ирихьу кьыщыфIэбгъэщIакIэ?! «Ауэ сытми сригъусэу арат», «кьызэIусэну си гугъакъым» жыпIэж щхьэкIэ, япэ лъэбакъуэ пхэнжыр зычари, япэу щIы зыупсари уэращ.

«Пшэрщ, кьызыфIэщIыжаш, епхужьэныр псапэщ. Игу хэщIынукъым абы щхьэкIэ, ауэ, нэгъуэщI мыхьуми, и пэр кьыхуришэхынщ», – арат Марат теухуауэ япэ дыдэу зэгупсысар. Зэрыпшэрым игу хуигъакIуэртэкъым, кьызэрызыфIэщIыжам Iуигъэщтыпэрт. Ауэ кьелуса нэужь, темькIуэу мыхьуну шыгъажэм кьыхагъэу-ва шы щIакъуэм ещхьу, и ныбжьэгъу хьыджэбзхэмрэ и адэ-анэмрэ Марат я нэм кьызэрыфIэнэр здигъэлэпыкьуурэ, езым фIыуэ хуэмылъагъур нэгъуэщIхэм я нэкIэ зэпиплъыхьын щIидзаш. Зэрыпшэрыр щыгъын лъапIэкIэ зэрыерыщым хогъуащэ, тутынымрэ

пивэмрэ зэрылэщлэмыклым уцигэмэхъашэ щхэкIэ, ардыдэм ахъшэ щымыщлэу кыщпфегъэщI. Арат ягу щIрихьыр. Езым цIыхухэм дагъуэ зэрахуищIрейр зыдэзыгъуэж Рэхъмэ дежкIэ ахэр ныкъусаныгъэшхуэтэкъым. ЦIыхум имыщIапхъэу ищIэр занщIэу кызыэрипхъуатэм хуэдэ дыдэу, зэплъыр и щхъэ зэрырилъыту, и нэм кыщIэуа псори трильэщIэжырти, хэти зытригъакIуэрт хъыджэбзым. Марат и хьэлыншагъратэкъым ар зыгъэгужьейр, цIыхум Iэджэрэ зехъуэж. Къызэрелусам гъээжыпIэ кызыэрыхуимыгъэнарт.

Рэхъмэт зымыщIэр иджырейхэм я дежкIэ зы бам дунейр зэрымкытэжырт?! И ныбжьэгъу хъыджэбзхэм куэзыр щадзкIэ, «бахуамыщIа тесын хуейщ, модэ Рэхъмэ тевгъэтIысхъэ» жаIэурэ куэзырыр кыыхуаший иджырхэми. Дэни щашIэрэт, зыми епсэлъыла-тэкъым и щхъэ IуэхукIэ?! Езыхэм щIэупщIэ яIэу кызыэрекIуэкIамкIэ загъэщIагъуэрэт, е апхуэдэфэ зытрагъауэрэт – зэи кыщпхуэщIэну-къым цIыхум ибзыщIыр щIибзыщIри иIуатэр щIиIуатэри. Рэхъмэ абыхэми задищIырт, зэрыщытми текIыфыртэкъым. Иджы IупщIыбзэу елъагъу зэгуэр зыдэкIуэнкIи хъунум къабзэбзэу IумыщIэу зэрымыхъунум хуэдэ дыдэу, Марати зыцигъэгугъын зэрыхуэмеяр. ФIыуэ зэрымылъагъури зэрыхуэмейри нэхъ гурыIуэгъуэу жриIамэ... Зэкъым зэрыжриIар! Сыт жепIэкIэ, къэлэбэмэ, кыщплъэлэсу и машинэм уитIысхъэжмэ? «Сэ сызидэмыкIуэну щIалэм и машинэ зэи ситIысхъэнукъым», – хэтыт, дунейм, ар уэршэрым хэту жызыIар? Даринэ!

Уигу иримыхъ псэлъыхъум удэмыкIуэу мыхъун хуэдэу кыщпфелэщI увыпIэ езым уригъэувамэ, а увыпIэри, а щIалэри фIыуэ зэпылъыхъын хуейщ. Рэхъмэ а тIури къэнауэ, езым зызэ-пиплъыхъыжырт. Балигъ мыхъупам дежкIэ шынагъуэт ар. Езыр-езыру гъащIэм хузэригъэпэща пэж тIэкIумрэ псэкIэ зыхищIэ фIым и кIуапIэмрэ имыутIыппауэ, ар Марат гуэгъу хуэхъуфынутэкъым. А шхийр зэрылэщIэкIыуи, щIалэм и гупсысэкIэ утхъуам къезыгъэлы-фыну Iэмал закъуэм хэкIыжынут. Бэлыхъым я нэхъ инрати, Iуэхум дзыхъ зыхуимыщIыжыф и адэ-анэри здихьырт. Прокурор къу-лыкъум и хьэтыркIэ, гъунэгъуу кыбгъэдэбгъэхъэ мыхъуну цIыхум хуит зэрыхуищIар, и напэ къабзэм, и пщащэ щIыхъым адэр кызыэры-хуэмысакъар Рэхъмэ и гум абрэмывэу ехуэхырт. Сыт хуэдиз акъылт кызыкыуэпхын хуейр, «Рэхъмэ хуэдэ куэд зылъэгъуам» и машинэм уи пхъур пщыхъэщхъэхуегъээзэкIыу ибгъэтIысхъэн щхэкIэ?!

Сэтэнейрэ Жыраслээнрэ зэжралэхэр зэхимыхамэ, хъыджэб-зым иджыри илъэс куэдкIэ зызыхуиумысыжынутэкъым игу зыб-гъэдэмыхъэ щIалэм егуэкIуэныр и пщэ дилъхъэжауэ ныкыуэдыкыуэ зэрызищIыжымкIэ. Дунейр езыгъэлыагъу нэхэр ункIыфIу, и гум и нэхэр кызыэтрихын щIидзам хуэдэт иджы. БалигъыпIэ щивэну пIалъэр кызыэрысар къехъэлъэкIыпэми, и гуауэм и щIагъ къарууцIэ кызыэрыщIэплъыр наIуэт.

«АхъшэфI къелэжь. Жыр дэнэкIэ кыщепщэми пщIэнукъым», – щIыжыпIар арат, мамэ? Папи щIэтхъэусыхэр сыт, щынэхъыжькIэ? Езым нэхърэ нэхъыщIэ, IэнатIэкIи нэхъ лъахъшэ щIалэжь цIыкIум зыкъригъэгъапцIэу? Ахъшэ кыIимыхауэ узиIэ! КIэрыт иджы гъуджэм, лъыпсыр кызыпыж мылъкум кыщIэкIа щыгъын лъапIэ-хэмкIэ зыбгъэщIэращIэу. Хъыджэбзым зыфIэпсэкIуэд хъужурэ, ар-гуэру кыщциуда и нэпсхэр щIилъэщIыкIыжри, зызыхиIуба пIэм къытIысхъащ.

Сыт кьэхьуар? Зыри. Зыми ищIэркьым, зыми ильэгьуакьым. Сыт абы и ба мышыур IэкIэ сэлам зэрызэпхым, маршруткэм узэрыщызэблэкIым, уи Iэблэхэр зэрыIыгьыу джэгум узэрызэдыхэ-тым кьазэрыщхьэщыкIыр? Махуэ хуабэм кьыпхуашия псы щIыIэм узэрыблэмыIэбыкIыфыным хуэдэт Рэхьмэ абы и дежкIэ. Прокуро-рыр жыIэщIэ ищIыну хуейти, и пхьум и ужь кьиувэ зищIц, малъ-хьафэ зрыригьэплъри, зыхуейр кьыпихащ. Кьыпихари сыт? И адэр зэрылIыкIын тезыр.

Пэжым я нэхь гуащIэри нэхь гугьэзагьэщ узыщымыгугьып-хьэм уещхьэпэплъу узыгьэпсэу пцIы тыншым нэхьрэ. ДэкIуакьым, кьикIыжакьым. Уэхьэхьей, псэлыхьухэ, дэнэ фыщыIэ! Иджы-ри зы хьыджэбз щхьэхуит хьуащ! Ауэ ар щIэх кьыфхудэхьэхьыну кьыщIэкIынкьым, абы щIасэ щэху иIэщ. Ныжэбэ ар зыми емыпцIыж закьуэныгьэм егуэкIуащ.

Зэризакьуэр IупщI зэрыщыхьуу, Рэхьмэ зыхищIэ гухэщIым фэкIи цIэкIи зихьуэжын щIидзащ. Уи нэгу кьыщIэгьэхьэт ар фIыгуэ плъагьуныр уи гьащIэ пцэрылъу! «Фи Iуэху хэлъкьым, силIци сеукI», – жиIэу, уэрамышхьэм кьытеувэжа нысащIэм ещхьу, уигу ири-уцэбыхьыху зызэпыплъэщIыхьыжрэ уеубзэу. И щхьэхуецагьым мы-хьэнэ куу кьыхуэплъыхьуэу! Уэху! Иджы Марат дильэгьуа напэтэххэр цIыхур балигь зэрыхьум и нэщэнэу кьимылъытэми хьунуц. Дунейр гьунэншэу нэхь инц, гьащIэри нэхь хуитщ, абы кьыфIигьэщIыну зэрыхэтам нэхьрэ! Уи щхьэ, уи гурылъ кьабзэ упэцIэувэжыну тIуми урахулIэркьым. Уэху! Хуитыныгьэ!



Хьыджэбзым и щэху псори щызэхуихьэс дэфтэр Iувыр кьыдих-ри, иужь дыдэу иритхахэм ирижащ. ТхэкIэ зэрызригьасэрэ апхуэдэ дэфтэр Iэджэ зэрихьуэкIат абы. И кIэм зэрынэсу игьэсыжу. Ауэ мыр, зэридэкIуэгьуэр ищIэу иублауэ, и гум и куупIэм кьыщыщIэж псынэп-сыр щихьумэ тхылт, гьащIэм и кIыхьагькIэ кIуэцIрихьыну зигьэхьэ-зыру, псом нэхьрэ нэхьыфIу ильагьунум, псэху игьэпэжыну цIыхум хуэгьэзауэ. Хэту пIэрэ ар? Зыгуэрым Iэрыхьэмэ, кьыгурымыIуэн хуэ-дэу, и щIыIум зыри тритхакьым.

Гулытэ кьыхуэзыщI щIалэхэм ящыцу зыми теубыдауэ кьызэры-темыувыIэр игьэунэхуа нэужь, Рэхьмэ махуэ гуэрым гурыщIэ гьэщIэгьуэн кьыпкьрохьэ: сызэдэкIуэнкIи хьунум Iэджэрэ зи-хьуэжынуц, ауэ дунейм кьытемыхьа си кьуэр зэи хамэ кьысхуэхьу-нукьым. Кьуэ имыIэнкIи хьуну игу кьэкIыххэртэкьым абы. Сыт кьыщIэкIынуц, ущыщIыхубзкIэ? Анэ узэрыхьунум нэхьрэ нэхь шэч зыхэмылъ уи кьэгьэщIыкIэм щемыпхакIэ?! Пхьууи кьыщIрекI ар, ауэ арэзы кьэзыщIын щIалэ зымыгьуэт пщацэхэм я гур щхьэхуи-мыту кьуэм деж макIуэ. «СщIэркьым иджыри адэ пхуэхьунур хэт-ми», – ирожэ пщацэр япэ сатырхэм. Марат теухуауэ сытыт иритхар? «ЕзмытыфынумкIэ кьысхуэгьэгугьэжнукьым». ФIыуэ схуэлыагьун хуэдизу сигу ирихьыркьым – арат итхам кьыкIри пэжри. Екьу-ри, а напэр кьыдитхьащ. «Кьысщыдыхьэшхьынуц», – жиIэу, зэры-тетраду игьэсыжыным куэд хуеижтэкьым. ЗыхэкIыжаIакьым, дунейр кьутэхукIэ зыдэмышьуну Лыгьум Марат фIэкIа.

И тхылъ щэхур кьыдэгьэжым дильхьэжри, пщацэр, и напэр итхьэщIыну, пэшым кьыщIэкIащ. Жыраслээнрэ Сэтэнейрэ я макь иджы лэгьунэм кьыщIоIукI.

– Араш нэхыщхэм уриблагэмэ. ИгъащІэм сэлам кыуимыхами, кыбдалгагъу, – Жырасльэн игукІэ Марат хузэгуэпырти, и фызым дзыхь зэрыхуимыщІыщэр щыгъупщэжауэ, ирикъутэкІырт.

– Участковэ кыудейуэ пхуэлэжьэн-тІэ ар? – зи кыуаншагъэр наІуэ мыхъуа Марат кыыщхэмыщыжыныр и гум кыыхуидэркъым прокурорым и фызым.

Рэхъмэ нэмыщІ, зэщхэгъусэхэм иджыри зы кыуэ яІэщ, и шыпхум нэхрэ ильэсиблкІэ нэхыщІэу. ЩІалэ цІыкІур сымаджэри-лэци, кыщцеІээ зыгъэпсэхупІэм гъэмахуэ псом щамыгъэІэу хуркъым. Сабийр ныбэ щилгым анэм щІыІэ зэрыхыхам и зэронт узыр кызыхэкІар. Ар и лІым трильхэрт Сэтэней. Абы щыгъуэ Жырасльэн и щІэныгъэм хигъэхуэну Бжьэдыгъукъалэ ягъэкІуат. Езыр иджыри лэжьапІэм кыІукІыжатэкъыми, щІымахуэ кІыхыр щІагъуэу ямыгъэплъ бухгалтер кІэнтІорэм щрихэкІри, щІалэ цІыкІур кыелын-кымылынут дунейм кызыэрытехъар. ГъащІэ иІэу кыыщІэкІащ. Ауэ гугъэ псори зрапх я кыуэр зэрымыузыншэр зэщхэгъуситІми я гум хэлъэу телъщ, зым адрејр игъэкъуаншэу. Сабийм хуэгъэза я гумащІагъэм зэрешалІэ, зым адрејр зэригъэмысэм зэбгъэдеш. УзэкІуэлІэпэнуи, узэбгъэдэкІынуи Іэмал кыозымыт гурыщІэм тещІыхъа нэчыхыр быдэщ. Іэпкълэпкъым и Іыхэм ещхуэ осэ абы узрипх псэгъум. Уи Іэр зэрыпумыупщІыжынуи, уи нэр зэрумыщІыжынуи хуэдэу, пщыщ ещІ. Зым адрејр нэхрэ нэхыфІу зыкыильытэж щхэкІэ, лъэныкыуэкІэ къаплгэм ильагъур унагъуэр зэрырикъурщ. ФІым зэрыфІым щхэкІэ уесэмэ, узэса гухэщІми, щІакыуэ башым ещхуэ, и хъер куэд къокІ. Ар и быдагъщ Жырасльэнрэ Сэтэнейрэ здаухуа унэ-жьэгум. Зэщхэгъусэ зэмыщхыжхэр е зэбгъэдокІыж, е тІум яз дунейм йохыж. Мыхэр зэщхыщ. Узэщхыху, узэдопсэу.

– КыулыкыукІэ дэІэбеину мэхъуапсэ. Лэжьэфынущ икІи. Министр хъуауэ плъагъунщ. Игу кыихам телэбэнущ.

Жырасльэн зигъэгубзыгъэ щхэкІэ, пыІэ хуабэфІ щхэрыгъщ. Тетышхуэм и благъэ Лыгъумхэ я кыуэм и пхур иритыну хуей зэпыту къокІуэкІ ар. Иджы Марат зэрыкыуаншэр наІуэу, и адэр лъэхуэщым зэрилІыхам игу кызыэригъэгъуэтыжауэ, фыз хыбар ирекъутэкІ. Жырасльэн фІуэ ещІэ, щІалэр дунейм тетыххэмэ, кызыэрысыжынуи, езыри здыкыуэта кыуэгъэнапІэ дыдэм зэрыдэпкІэжынуи. Сэтэней иджыпсту хуэдэу щегуэршэрылэкІэ, абы пцІы куэд зыфІыдишхыкІ, итІанэми утыку зэрит унагъуэр зэригъэпцІыжу аращ. НэгъуэщІ мыхъуми, и напэр тесхынщ жыхуиІэу, Марат зыгуэрхэр зэрыщхэщиутІыпщыкІри лей хунукъым. Ари лІыгъэщ Жырасльэн хуэдэхэм дежкІэ. Мынобэмэ, пцэдей ар лІым и щэхухэр ибзыщІын зимыхъэл Сэтэней ирихъэ-жьэнущ, адэкІэ и кІапэр кыыпхуэгъуэтыжынуи.

Рэхъмэ а мащІэри хурикъуащ зэи кыимыгъэзэжыну адэ-анэм гукІэ япэІэщІэ хъун папщІэ.

Машэ машхэ

Марат и гъусэу Геленджик щыІэ Машэ, хы Іуфэм щызытригъэха и сурэтхэр инстаграмым кыыщрильхэж пщэдджыжыым адэ-модэкІэ шагъэхыбархэм ирижэурэ, Лыгъум унэцІэр кыпэщІэхуащ. «И

адэр лъэхъуэщым зэрыригъэлIыхъар ищIамэ, кымыгъээзжу хым зэпрысыкIынт а бдзэжьеящэр». Зытхыр «цIэимыIуэ» зыфIэзыщыжа телеграм тхакIуэхэм язт. ЖриIэн-жримыIэн?

«Еплъыт», – хъыджэбзым и телефоныр абдеж дьдэм пыIэр и нэкIум Iульу щыль Марат хуеший. Йопль. Къоджэ. КъызэфIотIысхъэ. Зыри кыгурыIуакъым. И телефоным мапхъуэри, махуищ лъандэрэ кытримыха уэджынэ къомым я зым поджэж. Щыхъым и уэчылу щыта Iэмыр ейм.

– Алло, Марат, къеблагъэ, – занщIэу кыттрех Iэмыр.

– КъэхъуаIа?

– Уей, Марат, Тхъэм пщимыгъэгъупщэкIэ... ЗэшэзэпIэу кытехуэри...

– ЗанщIэу сыт кыщIызжумыIар?

– УхущIыхъа кыщIэкIынкъым...

– Къытезмыхмэ, къэтх жысIэу дапщэрэ зэрыбжесIэнур уэ жьэм-щхъэмым! Телефон ущIиIэр сыт?

– Уатсапым ныпхуезгъэхъащ, Марат, зэрызэхэсхыу. Зэрынэсар сысейм кыттридзати, умыльэгъуауэ сигу къэкIакъым.

– Хъунщ, зэрыхъуар жыIэ.

– Тхъэмахуэ псокIэ мышхауэ кыщIэкIащ. СынэщIщ жиIэурэ, къахуэумысакъым зыкъомрэ. Зэрыхъун хъуа нэужыц дохутырым кыыщищIар.

– Сыт щхъэкIэ, ерыскъыр здихъыр ялъагъуртэкъэ?

– Щэращ ирисщIынуц жиIэурэ, камерэм здихъырти, имышхыу зыми игу къэкIакъым.

– Хъэбас-щэ?

– Хъэбас Ростов яшакъэ?!

– Сытым щыгъуэ ар кыщыхъуар?

– Дыгъуэпшыхъ яшэжащ. Дэ тщыцу зыри кIуакъым зэкIэ фи деж, уэ дыппоплъэ.

– «ЦIэимыIуэ» каналым итхыхъыр кысхуэщIэ.

– Телеграмми?

– НтIэ.

– Замирщ ар, трагъэкIам долажьэ.

– Иджыпсту дэнэ здэщыIэр?

– Министрым и тхылъымпIэзехъэщ.

– Дэтхэнэм?

– Дыдейм.

– Сэлам схуехыж.

– Дауэ?

– ИтIкIэ.

«ИтIкIэ сэлам ехыжын» жиIэмэ, псалъэкIэ гъэшына, ауэ зэкIэ уемыIусэ жиIэу аращ. Телеграмыр кызэрежьэрэ, къулыкъущIэхэм я шэнт лъабжьэм мафIэ кыщIэнауэ, хъэрф кызытхъэфу яIэ бзэгүзехъэ гупым псэхугъуэ иратыжыркъым. Псэхугъуи хуейкъым ахэр, ахъшэ ептмэ. Утыку ит жагъуэгъум екIурэ ещхъу и напэр тепхыфмэ, зыгъэ-пудын гуэр тебгъэIукIыфмэ, улахуэфI пхуагъуэув. Япэм къуажэ фыз-хэм я къалэну щытар иджы щIэныгъэ нэхъыщхъэ зиIэ къулыкъущIэ щIалэхэм зэфIагъэкI. Узыгъэубэ уигъэтIысыжыркъым. УтрагъэкIмэ, узыхэкIыжыным нэхърэ нэхъ мащIэщ бзэгүзехъэм текIуадэр. Зы-щыгугъымрэ зыхэкIыжамрэ я инагъым елытауэ, тетышхуэми



щыкIэшIэпIаскIуэ кѳахуохуэ. Щытхѳу защIурэ хуопсалѳэ, яухей хуэдэурэ, зыми ямыщIэхэр кѳыщIагѳэщ. Марат зыгѳэулѳийр езыр кѳызыкѳуэгушхукI хабзэхѳумэ министрѳым и бийхэрщ. Ар урысщ. Мыдрейхэр хэт балѳкѳэрщ, хэт адыгѳэщ, хэт осетинщ, хэти нэмыцѳэщ. Замирыр и нэгу кѳыщIэуващ. Щызэдеджэм щыгѳуэ, ещанэ курсѳым хэсу, зэ гушыIэри псори кѳыщигѳэдыхѳэшхауэ щытащ.

Марат адыгѳэбзэт Iэмыр зэрепсалѳэри, абы жиIэр зэхэзымыщIыкI Машэ кѳеплѳэ щхѳэкIэ, кѳыгурыIуэр мащIэт. Ауэ и адэм теухуа хѳыбарыр пѳэжрэ щIырэ щIалэм и нэгу кѳыбджыкIыну гугѳутэкѳым. Телефоныр трильхѳэжа нэужѳэ, кѳеупщIыжри кѳыхуэгузэващ.

– НакIуэ, – зэпуд ар кѳызѳэIэувауэ зызыхуэпѳэж Марат.

– Дэнэ? – хѳыджэбзым и мурадхэр ихѳуэжыну зигѳэхѳэзыр хуэдэкѳым.

– ДокIуэж.

– МахуитI фIэкIа дыщымыIауи? Сэ тхѳэмахуэкIэ зыкѳезгѳэутIыпщаш.

«Зэджам гуитIщхѳитI ищIащ», – кѳыгуроIуэ Марат абы и щхѳэм щызекIуэр.

Телефоныр кѳыщтауэ йоупщI:

– Дапщэ?

– СщIэркѳым, – и лѳакѳуэхэр пшахѳуэм зэрыщигѳэджэгум хуэдэурэ, щIалэм кѳыIуроплѳыхѳэ хѳыджэбзыр. Нэхѳыбэху нэхѳыфIщ, жыхуиIэш.

«Ахѳшэ, ахѳшэ»... – и гум йошхыдыхѳыж Марат. Махуэ дапщэкIэ кѳыдэгѳуэгурыкIуэну пIэрэт, ахѳшэ ириту щымытамэ? «Машэ машхэ», – аращ зэрызэрыщIыху илѳэсищымы адыгѳэбзэкIэ хуегѳэщIар. Зригѳэзыхри сом мин щэщI зэрыхуригѳэхѳыр иригѳэлѳэгѳуащ. И нэгур кѳызэIууащ – фIэмащIэш. Ауэ зыри жиIакѳым. Зэрынэсам и хѳыбарыр и телефонѳым кѳыщыджэху поплѳэри, кѳыIуегѳэзыкIыж.

«Урыси урыс, – и щхѳэ хузэгѳуопыж щIалэр, илѳэситI ипэкIэ кѳыщэхуа фэтэрым кѳыздэкIуэжым. – Си адэр лIа щхѳэкIэ, и зы лѳэхѳуамбэ пшахѳуэ хуабэм кѳыхухэхынукѳым, ауэ щыхѳукIэ, дызэрыгѳашэ жеIэри махуэ кѳэс кѳысхупегѳэткIуэ».

Езым и лѳэпхѳуамбэ дэнэ кѳэна, и Iэпкѳлѳэпкѳэ пшэр зэщIэбэтэр кѳрихѳэжѳэри, хы Iуфэм пэмыжыжѳэу щыт и унэм нэс кѳыхѳыжащ. Гѳэ кѳэси кхѳухѳлѳятэкIэш Геленджик кѳызэрыкIуэр. KIуэжыгѳуэм, заплѳыхѳыну Iэмал яIэн щхѳэкIэ, машинэ тынш кѳаштэ хабзэш. И закѳуэу зэи ежѳэжатэкѳым иджыри кѳэс. Дыгѳуэпшыхѳэ кѳашэжар кѳыпамыгѳаплѳэмэ, нобэ щIалѳхѳэнущ. Абдежщ япэу щIэкIуэж щхѳэу-сыгѳуэр и акѳылым щынэсар.

Лащ. Сыт щIэлIар? Езым лIэныгѳэр кѳыхихар пѳэж? Сыт зыгѳэгѳужѳеяр? Тезырым. Хэт зыщIэр ар Марат зэриунафэр? Псоми: прокурорми, уэчылми, следователми. Езы Щыхѳым ищIэртэкѳым, кѳызэрищIэн Iэмали щыIакѳым. НтIэ, илѳэс закѳуэм игѳэшынауэ ара? Игѳэшынамэ, щхѳэ занщIэу зыфIимылѳэжарэ, тхѳэмахуэкIэ зэпимышу? Марат ямыгѳэкѳуэншэн щхѳэкIэ. Абы кѳыкIыр – Марат зэрыкѳуаншэр ищIэжу аращ. Пѳэжынкѳым. Щыхѳым апхуэдэу куууэ гупсысэркѳым. Еплѳэ аргуэру зыIуигѳэува IэнатIэм. Щхѳэи апхуэдизу уделэн хуейт, Щыхѳым, мазэ бжыгѳэат узэригѳэсынур.

Фэтэрым нэсыжыху ахэр зэригѳэзахуэурэ, кхѳухѳлѳятэкIэ ежѳэжыным триухуащ. Кѳыпэщылѳым сыхѳэтибѳукIэ егупсысыфIыну-

кыым. Налшык зэ нэсыжмэ, адэкIэ таксикIэ ежэхыжынщ. ПщIантIэм дыхьэжу кызырэзыфIигьэщIу, и анэм иджыри кьэс зэремыпсэлбар кьищIэжащ. Хьэуэ, япэщIыкIэ кхьухьлгатэ тедзапIэм зыпищIэнщ. Сыхьэт дэкIмэ, текIыну кыщIэкIащ нэхьапэу зызылэтынур. ТысыпIэ кыыхуагьэнам и уасэр иригьэхьщ, такси кьриджэри, Дахэзилэ и уэзджынэ кыытримыхам пэджэжу, и телефоныр трипIытIащ:

– Сэращ ар. Лю, дауэ фыщыт?

– Дызэрыщытыр пщIэнт, зыкьэдбгьэгьуэту щытамэ? Адэ-анэ сыту пщIыну уэ?

– КьэхьуаIа?

– Зыри кьэхьуакьым, тIасэ, зыгьэпсэху. Хьэблэ, кьуажэ щыIэщ. СылIами, сащыгьупщэжат иджыри кьэс.

– СынокIуэж сэ.

– Дапщэщ?

– Иджыпсту сыножьэж, сыхьэтитI-щыкIэ сынэсыжынущ.

– Хэт кыбжезыIар?

– Сытыр?

– Уи адэм зегьэсымаджэ, аращ сыщIэшхыдэр...

– ...

Зэпиудащ. Пэжщ, кызырэщIэкIымкIэ. Псэур ямыгьэгьузэвэн папщIэ, лIам «зегьэсымаджэ» хужаIэ хабзэщ. И хьэпшыпхэр зэриллхьэжри, такси кыIульэдам кыыхущIэкIащ.

– Кхьухьлгатэ тедзапIэм, – жреIэ рулым дэс ермэлым.

Абы ирихьэлIэу Машэ кыыхуэтх: «Сегупсысыжащи, сэри сынэкIуэжын, жызоIэ». «Сыхьэт ныкьуэкIэ хьэзыр ухьунумэ, билет кыпхуэсщэхунщ», – хуэтхыж. «Уэ зыпхуэгьэгьувэнукуьэ?» «Хьэуэ». «Си закьуэу сыкIуэжынуумэ, сыт зи мыхьэнэр сыкызырэыкIуами сызэрыкIуэжми?»

Еплъ аргуэрым. И ахьшэм гьуэгупщIэр хигьэкIыну хуэмейуэ аращ. Тхьэмахуэ дэкIмэ, IункIыбзэр кыIихыжу кыщIигьэкIыжыну унафэ хуищIат фэтэрыр зезыхьэм, ари кьищIагьэнщ. «Уи хьэпшыпхэр зэщIэкьуи, афIэкIа зэи зызумыгьэлгагьу», – жриIэнт, таксим имысамэ. Зэпыту укIуэ, аргуэру зы бий сыту ищIыну. КьыпкIэлъыщIэпхьуэнурэ, уи напэр трихынущ. «Узэрыхуейуэ щIы, си кхьухьлгатэр сыхьэт дэкIмэ, токI», – хуитхыжащ.

Дыгьэ жьэражьэм кызызэщIигьэплга Марат и Iэпкьлэпкь щIалэр машинэ жьауэмрэ жьыбгьэмрэ зэраIэрыхьэу, жей IэфIыр кьэбгьэрыкIуащ. Ужей хьунукьым, кхьухьлгатэ тедзапIэр гьунэгьущ.

– Зыгуэр кьоузрэ? – кьоупщI ермэлыр.

– Хьэуэ, си жей кьэту аращ.

– ЗегьэщI, ухуеймэ, – увьIэжыркьым гузехуэр.

– Уи Iуэху иужь ит, – пиупщIащ Марат. «Ахьшэ зэростым нэмыщI, утезгьэуни хуейуэ», – дыщIигьуным тIэкIущ иIэжар.

Макьамэ шабэ трильхьащ. ЗанщIэу гум зыхэзысэ макьамэ. И адэр иIэжкьым. И нэпсыр кыщIэжмэ, кьэсыжакьэ.

– Куэд щIауэ удэс таксим? – макьамэрат зи лажьэр езы Марат япэу псэлээн зэрыщIидзар. Мыпсалээмэ, гьын тIэу еплъынукуьым.

– IэщIагьэ етIуанэ схуэхьуауэ жыпIэ хьунуш, – и гуапэу жэуап кьрет ермэлым. – Гьэмахуэ кьэс зэрыунагьуэу дыщолажьэ мыбы.

– Уи щхьэгьусэри такси дэсу ара?

– Хьэуэ, ар кафем щIэтщ.



– Дэнэ фызыщыщыр?
– Краснодар.
– Краснодар и цыхушхуэ зэрехь.
– Абыи кыщыболэжыф хьарзынэу, ауэ мы Геленджик е Сочэ хуэдэкъым.

«Зи насып, – йогупсыс Марат. – ХузэфІэкІыр ещІэ. Махуэм сом мин зыбгъупщІ кыхэхъуэмэ, ехъулІауэ, нэхъыбэ хуэмейуэ мэпсэу». «Нэхъыбэ хуэмейхэм» нэхърэ нэхъ зэхъуапсэ дунейм теткъым Марат. Езыр сыт щыгъуи нэхъыбэ хуейщ. Зыхуейр кыІэрыхъа нэужыи, зэрыщыгугъам хуэмыдэу кыщІокІ.

Мис, мыхэр щотхэ адыгэщІым. Бжъэдыгъукъалэ щопсэу, Геленджикрэ Сочэрэ щылажъэ хуэдэу кыщыцежыхь. Адыгэ къуажэдэсыр а къалищым я зым и гъащІэ псом къриубыдэу зэ закъуэ нэхъ мыхъуми кІуэмэ, гъащІэ насыпу хурокъу. Бысымыр и хэкум щыхъэщІэщ. Урысхэм я хьэлщ ар. Зэрамыхъэфыну щІыр кыщтрахри, езыхэр къэзыгъэщІэф мис мы ермэлыхэм хуэдэхэм иратыж. ЩІалэ Іей хуэдэкъым, хьэуэ.

– Си адэр лІауэ, сокІуэж, – Марат мыпсалъэу хъунутэкъым.

– Іэгъу, сыт жыпІэр? Сымэджауэ ара?

– Лъэхъуэщым исащ, – тІэкІу ирешынэ, ягъэ кІынкъым.

– Уэ дэнэ ущылажъэр?

– Полищэм сыхэтщ.

Ермэлыр гу лъыштэу мэгузавэ.

– Уи щхъэгъусэр здэпшэжыркъэ? – Іужажэ макъ кыщІэуващ и упщІэкІэм.

– Сыфызкъэмышэщ.

– ЕмыкІу сыкъэпщІынкъым, сэ зэрэ-тІэурэ фыкъесшэкІащ, дэтхэнэ гузехуэр уигу ибубыдэн. «Мы адыгэ щІалэм дауэ урыс кърагъэша»? – жысІэу, сегупсысырт.

– Сыадыгэу дэнэ щыпщІэр?

– Краснодар адыгэ лъапсэкъэ езыр? Ныбжъэгъу Іэджи сиІэщ уи лъэпкъэгъуу. ФэкІэ кыыбощІэ.

– Адыгэбзи пщІэуэ жумыІэ.

– Мис ар, хьэуэ. Езыхэри зэрыпсэлъэжышхуэ щыІэкъым ахэр адыгэбзэкІэ, уэри ущыгъуазэу кыщІэкІынкъым абы.

– Пэжщ, – жиІэри, и нэхэр зэтрипІащ, псэлъэнкІэ зэрырикъуар наІуэу.

Гукъыдэж иІамэ, уэршэр кІыхь иришэжъэнкІи хъунт адыгэ тхыдэм теухуауэ. Бгъэшынэмэ, мес, ямыщІафэ зытрамыгъэуэжу, езыхэм кыыбжаІэжынущ псори.

Кхъухълъатэ тедзапІэм зэрынэсу, и хьэпшыпхэр ипхъуатэщ, гузехуэм сэлам ирихыжри, хьэзыру щыт боингым хуиунэтІащ. И щхьэр кыІэтрэ плъэмэ – Машэ! ГүфІащ, пцІы хэмылгу. Зэгуэпыни къэнакъым. Хьыбар къримыгъащІэу къэкІуэн хуеякъым.

– Уигу сыкъэкІакъэ?

– Ауэ сытми. Билет пІыгъ?

– Ахъейми, сІыгъ.

– Дэнэ кыыздипхар?

– И уаситІ ептмэ, умыгъуэтын щыІэ?!

– УщІыхъэжакъэ?

– ЖэрыжэкІэ.

- Умэжалгэжэ?
- Кхъухъльгатэм зыгуэр кышчыдатыну сыщогугъ.
- Накгуэ-тгэ.

Я билетхэр ирагъэлгагыри, итгысхъащ, ауэ я тгысыпгэхэр зэпгэщгэщ. Ар Машэт, зыхуей зыхуимыгъээфгэмэ? Марат кыбгъэдэсын хуея дадэм еубзэрабзэри, и билетыр ирихъуэжащ. Зэрызэбгъэдэсым нэмыщгыжкгэ, зыри кьальэмыгэсу, адреихэм япыщхъэхукга хуэдэу, и кгэ дыдэм хуозэ я тгысыпгэр. Нэм хуэзанщгэу щгэгъэна телевизорым зэкгэ удэзыхъэхын кыггъэлгагыэркыым.

– Уи анэм уепсэлыа? – кьоупщгэ хъыджэбзыр, кхъухъльгатэм зигэту тгэгу заггэпсэхужа нэужь.

- Нтгэ.
- Сыт жиггэр?
- Сыт жебггэгэнур?

Щгалэм и нэхэр зэтрипгэри, жей кгэщгым зыхриггэлыэфаш. Машэ и тгысыпгэр кхъухъльгатэ щхъэггубжэм бггэдэтыпэши, уигэбыкгыу еугэсэным ещхъу, абдж щгыбым пшэ хужьыбзэхэр блосыкгэ.

– Сэ фи деж сынакгуэ хъунукыым, аракгэ, – зи нэхэр кыызэтезыха Марат и дамэм и щхъэр иреггэщгэри, щгоупщгэ Машэ.

- Сыт щыпщгэнур?
- Сэ сщгэрэ, уи адэр дунейм ехыжауэ...
- Дызэдэлажьэркыым, нэггэуэщгкыым.

Хъыджэбзым и щхъэр щгалэм и дамэм кыитрехыжри, щхъэггубжэмкгэ доплъ.

- Апхуэдэу дыпсэунщ-тгэ.

«Сыт узытепсэлыыхыр?» – жыпгэу ущгэупщгэн хуэмеижу, Машэ кьриггэжэм и зэхуэдитгыр нэчыхыым ирехулгэ.

– Кышщгумызэ, – тгысыпгэм зыкгэреггэщгэри, и нэр зэтрепгэж Марат.

– «Уурыс хъэмэ уцыджан?» – жиггэу, цгыху дапщэ кьоупщгыну пгэрэ, мы хым узэпрысыкгэмэ?

– Уцыджану щытамэ, куэд щгат укыызэрысшэрэ, – гушыгафэ зытреггэуэ Марат.

- Сыт абы кыибггэкгыр?

– Цыджанымрэ адыгэмрэ я гугэхур нэхъ тынщ, урысымрэ адыгэмрэ нэхърэ.

- Кхыггэ, зэдзэкгын хуэмейуэ псалгэ.

- Цыджанхэм адыгэ мелуан зэпрахуакыым а хым.

- Сыт адыгэхэми урысхэми нобэ кьагганэр абы щхъэкгэ?

– Уэ сыт узыхэкгыжыр абы щхъэкгэ? Кьуажэ пщганггэ кыупхъэнкгыну уигу кыихъауэ ара? Хъэмэ жэм кьэпшыну?

– Уэ сыпхокгыж. Зыгуэр тхъунщгам ещхъу, Налшык дызэрынэсыжу, зызэпыгуддзу.

– Сэракыым уэ узыхэкгыжыр. «Феплгыт сэ сызышам» жыпгэу, уи пэр дэпкгеину ухуейуэ аращ.

- «Феплгыт сэ кыызэдэскгухыым» жысгэмэ, нэхъыфгэ?

- Жумыггэ! Зыми ухиггэзыхыркыым.

- Сыптеукгытыхынщ-тгэ, уэ уэщхъу.

– Абы фгэка кыызэрыбгурымыгуэм кьеггэлыагыуэ уэрэ сэрэ ди унаггэуэ зэдэхуэггэуэр кыызэрымысар.

- Сытым щыггэуэ пгэрэ ар кышчысынур? Пенсэм сыкгуа нэужь?

– Сэ сызэхэзымыщЫкІ цЫхубз сьдэпсэуфынукъым.
 – УзэрызэхэсщЫкІыр нэчыхыншэу сыбдэпсэуну сызэрыа-
 рэзымкІэ фІэкІа къысхуэмыгъэлыагъуэмэ-щэ?

– «УзыхэкІыжыр сыт?» – жызоІэри, минрэ езанэрэ сыноупщІ.
 Мис, мыпхуэдэ цЫхубзым и щхьэгъусэм уэ къысхуэпщІам нэхьрэ
 нэхьыбэ къыхуищІащ жыИи, зыгуэрым и цІэ къысхуиІуэт! Хэт уи ныб-
 жьэгъухэм ящыщу илъэс къэс хы Іуфэм зыщызыгъэпсэхур? Хамэ къэ-
 рал щыІар? Лимузин итЫсхьэу къикІыжар, абы илгъу къижыхьыным
 и гугъу сщІыххэркъым? Уи дыщэхэкІ къэт, нэчыхь димыІэ щхьэкІэ?
 Уи джэдыгу, уи унэ, уи машинэ, уи нэгъузыужь, уи жып ахьшэ?

– Къызэпхуэныжыну убампІэти?

– Уэсхуэныжын хуей хъумэ, ар псалгэкІэкъым зэрысщІэнур,
 уи фІэщ щы. Илъэсищ хьуащ дызэрызэрыщІыхури, сфІэфІымрэ
 сфІэмыфІымрэ пхузэхэгъэкІыркъым уэ нобэр къыздэсым.

– Сыт ар щІызэхэзгъэкІынур? ТІуми уэ пфІэфІращ тцІэр. Сэ
 сыурысщи, сыпшэмэ, уи напэр текІынущ, уи лъэпкъым уопщІыж. Ар
 пфІэфІкъым. Ауэ сьджаурщи, къыздэпкІухькІэ, ягъэ кІынукъым.
 Ар пфІэфІщ. Щхьэ укъысщымымэхъашэрэ, апхуэдизу уи лъэпкъым
 ущыхуэпэжкІэ? Хы ФІыщІэм сыхыхьэххэнтэкъым уи пІэ ситамэ, абы
 хитхьэлыхьахэр апхуэдизу къыщоузкІэ!

– А псом щхьэкІэ къэзмыгъанэу сызэрыуигъусэм зыри
 къыбжиІэркъэ? Уэ къыпІэрыхьам и Іыхьэ щанэ игъащІэм уи анэм
 илъэгъуа? Уи еджакІуэхэр зыхуебгъаджэр сщІарэт, афІэкІа цЫху
 зэхушытыкІэм хьумыщІыкІыу! Нэчыхь! Нэчыхь! Нэчыхь! Нэчыхь
 езыгъэтха дапщэ мазэ бжыгъэ дамыхьу зэбгъэдэжыжрэ? Ара узэ-
 хьуапсэр? Нэчыхь едгъэтхкІи жыжкэ дынэсынукъым дэ, зым жиІэр
 адреим къыщыгурымыІуэкІэ.

– Дынэмысынумэ...

Къыгъэгубжымэ, зигъэгусэнурэ, уекІужыныр фэтэхщ. ЗигъэкІуэ-
 дынурэ, мазэ бжыгъэкІэ къызыкІэлъригъэжыхьынущ. Зэрыхьу
 ирехьу. Ишэмэ, ишащ, имышэмэ, псэунщ апхуэдэу. И анэращ зымы-
 гъэпсэур. «Уи ныбжьэгъухэм я бынхэм я Іэпэр яІыгъщ, фызыжь ухьу-
 жащ», – жеІэри, жэщ-махуэ имыІэу зэрехуэ. «Адыгэм сьдэкІуэу бдэ-
 ну?» – жиІэу япэу щепщІам, дыхьэшхат. «Тхьэ, адыгэми содэм, ауэ си
 пхьурылхьухэр я тэмакъым къипсэлъыкІыу къызэрызыфІэзгъэщІу,
 сщІэркъым сызэрыхьур».

Ауан къащІынкІэ мэгузавэ, гугъу Марат жимыІэр къыбгурыІуэну?
 Кърахуэнынур зэрыурысракъым, зэрыегъэджакІуэ тхьэмыщкІэрщ.
 Зыми и зырикъым Машэ. Урыс къыщІашэр къулыкъущ, ар ауэ сытми
 хьыджэбз дахэу аркъудейщ. Тыншу къыпІэрыхьэу, сытри пхуегъадэу.
 Нэчыхь едгъэгъэтхи, жылэм ещхьу хабзэкІэ дызэдэгъэпсэу жриІэмэ,
 – «сызэхэпщІыкІыркъым», «сыплъэхьэну ухуейщ» къыжреІэж. Езым
 нэхьрэ нэхь насыпыфІэ щымыІэ хуэдэу зищІмэ, – «псори зэрыбдэм
 фэ Іей къыптрегъауэ», «сэ уэ пхуэдэу сыщытынутэкъым, пхьу сиІами,
 хуэздэнутэкъым апхуэдэу утІыпщауэ дэтыну». Сэри сыщытынутэ-
 къым, уэ сыпхуэмызамэ! СыщІызумьпэс щхьэусыгъуэр къызыбгъэ-
 дэхьыр уэращ, си псэм хуэдэ! Си щхьэ сытеукІытыхьыжу сызыгъэп-
 сэури хэт, уэрмырамэ? ЖеІи еплъыт ар! Кхьухьлътатэм уридзынщи,
 къыпкІэлъыплъыжынкъым.

«Къэбэрдей щхьэгъавэ», – щхьэгъубжэмкІэ доплъ аргуэру Машэ.
 Езыми тхьэмахуэ бжыгъэщ худэхьыр Марат хуэмызэу. Арауэ пІэрэ-тІэ

л'аг'уныг'э жыхуа'лэр? «Сыхыф'лэбдзэжауэ ара?» – же'лэри, телефоныр трек'ютэ, зэрызиг'эк'луэду. Ег'эджак'луэ улахуэмрэ фызыж' пенсэмрэ жыж'э унах'эсыну? И анэми и жаг'уэк'ымы зыхуей яг'уэту зэрыпсэур. Машинэ к'ыхуицэхуащ, к'ыдэлаж'э псори к'юх'уапсэ. К'булык'бук'лэ и'лэтынуи щогуг'. Х'эщ'лэщхэм щызэхуээу аращ, унэ хэха я'лэк'ымы зэк'лэ. Зэм зы к'алэм, зэм – адреим. И анэр еж'эмэ – я унэм. Ари Маратщ к'бахуэзыщэхуар.

Дэ'лэбык'лэнти, и лэмк'лэ е'лусэнт мо пшэ хуж'ыбзэхэм. Сыту ф'лэты абыхэм ещ'ху ц'х'эхуиту, к'абзэбзэу, зыми зык'ли ущымыгуг'ыу упсэуну.

Стюардессэм к'хух'эльбатэ г'уэмылэр к'бахуех'. Гук'еуэ псори тыншу зыщ'х'эщызыхуф Машэ т'лэми к'ал'ысыр к'ы'лехри, и лэнэр зэк'луэц'лех.

– Дзэк'эг'уэ сшак'ымы нышэдибэ л'эндэрэ. Ушхэнук'э?

– Х'унут.

– И'лэ-т'лэ, уи лэнэр к'эузэд.

Марат, жы'лэда'луэу, лэпэл'эщ'лэ псыф'хэмк'лэ зельэщ'лэри, шхэну зег'эх'эзыр. Бж'эхуцым хуэдэу щабэу щ'лэк'хуэу, узэпхрып'лэу к'хуей, джэдыл и ц'лэу зыгуэр, шей.

– Машэ машхэ, – же'лэ Марат адыгэбзэк'лэ.

– Марат машхэ, – к'ышпедзых адреими, щ'лэк'хуэр к'хуейм триг'эзаг'эурэ.

– Щ'лэуэ зыгуэр зэг'ащ'лэ.

– Псал'эм папщ'лэ?

– Машэ мэжей.

– Марат мэжей.

– Дэг'уэщ.

– Абы сыт к'ык'лэыр?

– Ф'лэщ, х'арзынэщ.

– «Дахэ» псал'эр сощ'лэ иджыри.

– Машэ дахэщ.

– Ооо!

Апхуэдэу урысыбзэк'лэ зэдауэм, адыгэбзэк'лэ зэк'лэжурэ, Маратрэ Машэрэ Налшык нэс дэль сых'этыр яг'эк'луащ.



Упсэунумэ, к'эблаг'э!

Щых'ымы и х'эдэр унаг'уэм к'ызэрыратыжрэ махуэ ет'уанэр йок'луэк'лэ. Дыг'уасэ хуэдэм пшапэ зэхуээг'уэу полицэ машинэшхуэк'лэ унэм к'ы'луашэжаш, х'эблэ фызхэр зэщ'лэг'уагэу. Нобэ щ'лал'х'ыами х'унут, ауэ Марат яг'уэтырк'ымы, паг'апл'э. Телефоныр маджэ, модрейм к'ытрихырк'ымы ик'ли к'эпсэл'эжырк'ымы. Ллар л'ами, псэум и х'ыбар зэрамыщ'лэм гузэвэг'уэр нэх' гуащ'лэ ищ'лэнк'лэ шынаг'уэти, зыри к'эмых'уа хуэдэу л'уэхур здынаг'эсыфым наг'эсыну зэгуры'луэхэри, х'эдэг'элпск'лэхэр к'ашэну яг'эк'луащ.

Х'эдэм л'ит'лэ бг'эдэсщ: Х'эсэнрэ Ах'эмэдрэ. Ил'гэс пщ'лэйм щх'эдэха Ах'эмэд Щых'ымы и адэ к'уэщщ, Л'ыг'умхэ я нэх'ыжыщ. Ил'гэс зыхыбл'к'лэ абы нэх'рэ нэх'ыщ'лэ Х'эсэн г'унэг'уф'лэхэм хабжэу арк'удейщ, благ'эк'ымы. Ауэ х'этырк'ли ц'лэхуг'эк'ли зэрабг'эдэтым

кыыхэкIыу, Хьэсэн хэмыту ящIар мыхьуауэ кьафIощI, езыри фIыуэ яльбагьу.

ХьэдэгъэпскI щIалитIыр кызыэрысу, Щыхьым здыщIэль пэ-шымкIэ щIашащ. КIыхьлIыхь замыщIу, езыхэри занщIэу я кьалэным пэроувэ.

«Iыммм...» – и псэр хэмыкIатэмэ, ар зи макьыр Щыхьымт.

«Тобэ, тобэ!» – жеIэ абы зи гульытэ техуа хьэдэгъэпскIитIым я зым. БжэмкIэ ежъа Хьэсэн ар зэхехри, Щыхьым бгъэдолъадэ, и нэхэр кызыэтрихьу зэрызэтрипIэжар ельбагьури, и гур кьолъэт. Тутын ефэу дэкIуеипIэм тет Ахьмэд деж мажэри, фIыуэ зэрызэхимыхым щхьэкIэ, иудыныщIэурэ жреIэ:

– Ахьмэд! Ахьмэд! Щыхьым псэущ!

ТIури кыщIолъэдэжри, кьипкIыну хьэзыр я нэ тIурытIыр кьэблэмкIэ гъэзауэ щыль хьэдэу щытам траубыдэ. ХьэдэгъэпскIхэми, мы дыкьызыхэхуар сыт, жыхуаIэу, зэм Щыхьым йопль, зэми Ахьмэд-рэ Хьэсэнрэ яхудопльей.

– Сыт тщIэнур? – жеIэ хьэдэгъэпскI нэхьыжьым.

– Дохутыр кьеддженущ, – ирет абы жэуап Хьэсэни, телефоныр кьештэ.

– КьытфIэщIамэ-щэ? – щIоупщIэ Ахьмэд, кьэгузэвауэ.

– ПлIыми кьытфIэщIын, зиунагьуэрэ?! – идэркьым хьэдэгъэпскI нэхьыщIэм.

– Iымм! – аргуэру мэгурым Щыхьым.

– Тобэ Iэстофриллахь! – Ахьмэд, Щыхьым щхьэщытIысхьауэ, и лыжь нэпсхэмкIэ егъэпскI. – Тобэ Iэстофриллахь, Щыхьым! Ялыхь, тIэщIумыхыж!

Хьэсэни лъэгуажьэмыщхьэу зегъэщхьри, и Iэр Щыхьым и натIэм трельхьэ, итIанэ мызыгьуэгукIэ лэныгъэм кьыIэщIэкIам и жьэгьу щIэпхар кьетIэтэж. И Iупэр зэрыхьейм шэч хэлъыжкьым.

Пшәпәр зэхоуэ. ГузэвакIуэ кьыдыхьахэм ящыцу пщIантIэм дэсыжIакьым. НэщI мазэщи, псори хэщхьэжым хуэпIащIэу зэбгрыкIыжащ. Армырами, Марат кьэсыжмэ, кьытрагъэзэнущ. Хьэсэн пщэфIапIэмкIэ Iухьауэ, унэм щIэсхэм папщIэ гуIэшхыныр Iэнэм кьытезыгъэувэ гьунэгьу цIыхубзхэм езым и щхьэгьусэ Хьэсинэт IэпэтэрмэщкIэ кьахеш.

– Сыт ар? – гузавэу кьыщIож Хьэсинэт.

– Дахэзилэ кьыщIэши, мо дыздыщIэсымкIэ нашэ.

Хьэсэн зыгуэрым кьилъагьуу и щхьэгьусэм бгъэдыхьэн е епсэ-лээн щхьэкIэ, фIэкIыпIэ зимыIэ гуэр кьэхьун хуейт. Ар фIыуэ зыщIэ Хьэсинэт, зримылгъафыхьу, цIыхубзхэр зыщIэс хьэщIэщышхуэмкIэ иунэтIауэ кIуэщIрокI. Дахэзилэ бгъэдыхьэщ, шэху цIыкIуу еIушащэщ, езыр и ужьым кьииувэжри, Хьэсэн зыщIыхьэжа унэ щхьэхуэмкIэ ири-шэжьащ.

– Тхьэ дьдэ, сымыщIэ зыхуейр. Дахэзилэ кьытхуеджэ жиIати...

ЦIыхубзхэм кьапэжъа Хьэсэн занщIэу псэлгээн щIедзэ:

– Алыхьым и кьарур инщ, Дахэзилэ, умыгужьей, Щыхьым псэущ.

– Дауэ хьунт!

– Умыщтэ, псори хьарзынэщ! ЯгъэпскIыну щIадза кьудейуэ, и щэIу макь кьэIуащ, итIанэ и нэри кызыэтрихьащ.

– Тобэ, тобэ!

Хьэсинэт щимыгъэзэжым, хьэблэ нысащIэхэр кьаплгъэ-кьэ-даIуэурэ кьэхьуар кьагурыIуэри, унэм кызыэрыщIэгуащи, хэт

гуфлэщауэ магъ, хэт штэЛэщтаблэу зеплъыхъ, хэт и Іэгур зэтрегъауэ. Ахъмэд и къуэ Беслъэн дохутыру Шихумэз зэрыщылажьэр зыщІэ Хъэсэн, гъунэгъум гупсысапІэ иримыту, телефоныр ІэщІилъхъэри, и щІалэм деж игъэпсэлъащ. Мыращ Іуэхур зыІутыр, телІыкІауэ къыщІэкІащ, иджы и псэр къыхыхъэжащи, укъызэрысын. ИтІанэ езым и телефоныр и къуэм хуигъаджэри, къыдэкІыу «дэІэпыкъуэгъу псынщІэм» пежьэну унафэ хуищІащ. АпщІондэху хъэдэгъэпскІитІым Шыхым къаІэтауэ гъуэлъыпІэм иралъхъэ. И Іэ-и лъэр къагъэлэлауэ, нэхъ хуиту ягъэгъуэль.

Шыхым и фэм лъы къызэрыщІэлъэдэжар кІуэ пэтми нэхъ нэрылъагъут. ХъэдэгъэпскІхэм зызэщІакъуэжри, дэкІыжын дзыхъ ямышІу, къэувыІэжахэщ.

– Дохутырхэр къэсыху тІэкІу зыфІэжьэ, кхыІэ, щІыдох е зыгуэрщ, – яжриІащ абыхэм Хъэсэн.

Гулъытэншэ ищІыну хуэмейуэ арат, армыхъумэ, Шыхым щІэзыхыфынухэр мыкуэдыІуэмэ, мащІэтэкъым. Езы тІур лэжьыгъэншэ зэрыхъуам нэмышІыжкІэ, зыгуэр зрырагъэтын щхъэкІэ загъэгувэу фэ къазэрытеуэм ириукІытэ пэтми, Хъэсэн емыдэІуэныр къахуегъэкІуакъым.

Зыгуэр жэрыжэкІэ къожэри, дэІуеипІэм тІэу пкІэгъуэм къыдолъей. Ар «дэІэпыкъуэгъу псынщІэм» пэмыплъэфу къыщІэлъэда Бэщ. Зыри жаІэну хунэмыс щІыкІэ, бжэмрэ гъуэлъыпІэмрэ я зэхуаку дэль лъэбакъуэ зытхухыр зэ лъэгъуэм зэпиупщІри, щІалэм Шыхым зытриубгъуащ.

– Іымм! – мэгурым аргуэру Шыхым.

Бэч зиплъыхыщ, щхъэгъубжащхъэм тет кІыпІийр къипхъуатэри, щІэжащ. ЗанщІэу къыщІолъэдэж, Шыхым и щхъэр тІэкІу къеІэтри, псы къыхъам иригъэІубыну хуожъэ. Сымаджэр зэІубым нэхърэ, щІалэм ІурикІэр нэхъыбэщи, псы щІыІэр еуэ-еуэу и гуфІакІэм долъадэ. ИтІани, Бэч зыри пэрыуэркъым, псоми апхуэдэу нэхъыфІу къафІощІ.

– Бэч! – Іупэ къудейкІэ жеІэ иджы Шыхым. Къыдэплъеину хэтщ, ауэ и напІэхэр зэтехауэ езыгъэІыгъ къарур къомэщІэкІ.

– Рокировка зэрыпщІыр щхъэ занщІэу жумыІарэ? – Бэч и нэпсыр иубыдыжа щхъэкІэ, и макъым зэрыхуэбэлэрыгъам куэдым гу лъатащ.

Псы пэгун къыдришейрэ пэт, кІапсэр зи пэгуныкъум фІэлъэтам ещхъу, Шыхым жиІэну зыхуейр Іупэм къыхуохъэс, ауэ тэмакыр къыдэІэпыкъуркъыми, ІэщІохуж.

– Умыгъэпсалъэ, – ІэпэтэрмэшкІэ къыжреІэ Бэч Іэуэлъауэншэу къыщІыхъа Беслъэн. Ар «дэІэпыкъуэгъу псынщІэм» ису Шихумэз къикІащ.

– Тхъэмахуэм щІигъуащ ерыскъы зэрыІумыхуэрэ, аращ къеузыр, – Хъэсэн дохутырхэм Іуэхур зыІутыр къагурегъаІуэ.

Сымаджэщым къикІа щІалэмрэ Беслъэнрэ зэдэІэпыкъужурэ, Шыхым и гур къызэреуэм едалуэщ, и нэхэм нэху щІагъапсэри, здамышэу мыхъуну унафэ ящІащ.

– Бэуэныр къытохъэлъэ, тхъэмбылым дэІэпыкъун хуейщ. Хэт и гъусэу нэкіуэнур?

– Сэ, – Бэч упэрыуэныр Іэмал зимыІэт.

Псори Дахэзилэ еплъащ.

– Марат къэсыжамэ, уэри гугъу уедгъэхъынтэкъым, Бэч!

– Сыт жыпIэр, Дахэзилэ? Езым псэ кыыхыхьэжащ абы, махуитI хьуауэ ерыскыи зи цIэ зыIурильхьакыим, – Бэч и анэ Хьэсинэт и гуфIэнэпсыр зэрыхуэмыубыдым егъэукIытэ.

Дахэзилэти, жаIэуи яIуатэуи зэхамыха гуэрым зэрыхэхуам игу зэригъэзагъэмрэ зэрызищIыну зэримыщIэмрэ фIызэхыхьэжат. Дохутыр щIалэхэм Щыхьым щIаыху, Бэч дзэлъэщI кьищтэну я деж щIэпхьуэжащ. Сымаджэм кIэлъыщIэкIахэм ар кыIульгэдэжу дохутырхэм я машинэм и щIыбагыбжэмкIэ зэритIысхьэр яльагъу.

– И адэ дыдэр кыигъуэтыжащ, – и Iупэр фIызэтож Хьэсэн, игу зэрызэгъар имыгъэпщкIуу.

Псори мэдыхьэшх.

Дохутырхэм я машинэр ежьэжа нэужь, куэбжэпэм кыIунахэм кIуэжынумрэ пщIантIэм дыхьэжынумрэ зэхагъэкIыху, Дахэзилэ и телефон кьеуэм «Марат» кызыэрытридзар зыльэгъуа Баринэ кыдэжащ.

– Маратщ кьэпсалъэр!

Дахэзилэ щтэIэщтаблэу телефоныр кьищтэри, лъэныкьуэкIэ IукIащ. КыIухьэжа нэужь, Ахьмэд кьоупщI:

– Дэнэ щыхэтыр кьэкIухьльакуэр?

– Ныжэбэ кьэсыжынуш, кьэжьэжакIэщ. Тхьэмахуэ закьуэщ сыкызыэрытыну щыжиIэм, сыпэрыуэфакыим, лэжьыгъэм кыдэхуэркыим, жысIэри. Мыпхуэдиз бэлыхьым дыхэтыну хэт и пщIыхьэпIэ кыыхэхуэнт?

– Хьарзынэщ, узыншэмэ аращ, – йокIуэтыж Ахьмэди. – Ар зэрехьулар пльагъурэ? И адэм зыкьищIэжыху кьахуэгъуэтакыим. Тобэ Iэстофриллахь!

ЛIар кьэхужу, кьэтри кьагъуэтыжа нэужь, нэжэгужэ зэрыгъэхьуа хьэблэдэхэр щIэх зэбгрыкIыжыныгутэкыим, азэныр кьэмыджамэ.

– ФынакIуэ, кхьыIэ, зэгъусэу дыхэщхьэжынщ, – захуигъэзащ Дахэзилэ псоми.

Щыхьым кызыэрыхужар уи жагъуэ мыхьуамэ, «хьэуэ» жыпIэныр кьезэгъыртэкыими, цIыхухьуи цIыхубзи пщIантIэм кыдыхьэжхэри, нысащIэхэм пщэфIапIэм кыщцагъэува хэщхьэж Iэнэм пэрытIысхьахэщ. Апхуэдэ нэщI мазэ нэжэгужэ Кьэлэрдэгу зэрыщамыльагъурэ куэд щIат. Ауэ зэбгъэдэсыну зэхуэмыфащэхэр зы Iэнэ зэрыпэрысым, псом хуэмыдэу, хэти зыфIэлIыкI Ахьмэдрэ Хьэсэнрэ цIыхубзхэмрэ нэхьыщIэхэмрэ зэрагъусэм, укIытэр тригъакуэрти, нэхьыжытIым махуэ псом нэщIахэр догъэмэжалIэ, жаIэри, зыкьаIэтыжащ.

ХьэдэгъэпскIхэр баштекъузэкIэ иджыри кьэс зыIыгъа Хьэсэн и жыпым йоIэбэ. Iуэхур зыIутыр кызыгурыIуа Дахэзилэ ар идэнт?!

– Уи ахьшэ уи жып игъэлыж, Хьэсэн. Мыдэ сэ зыгуэр яхуэзгъэхьэзыращ абыхэм.

– Уэ пщIэнуIамэ ухуитщ, ауэ сэри си гъунэгъужьыр Алыхьым псэуэ кызыэрызитыжар сыхэгъэкIуэдэнукукыим! Мы мелыIычитIым гуфIапщIэ кьалэжьакуэ?! – жиIэри, и жыпым кыкIа псори хьэдэгъэпскI щIалэхэм яIэщIильхьащ.

Хьэсэнрэ Ахьмэдрэ а тIур кьыдашыжыху, унэм щIэлъэдэжа Дахэзили и тыгъэхэр IэщIэлъу кыщIэкIыжын я гугъа щхьэкIэ, зигъэгувэрти, нэпсеифэ кьатеуэнкIэ зэрыгузавэр пльагъуу, хьэдэгъэпскIхэр я пIэ изагъэртэкыим. Псоми яфIэгъэщIэгъуэну, Дахэзилэ IэнэщIу кыщIокIыж. «ЦIыхухьухэр кьекIуэлIэжмэ, физгъэфIэжынщ, хьур-

жын хьэщIэу физутIыпщыжыну сыхуейкьым», – яжреIэ щIалитIми, пщэфIапIэмкIэ еунэтI.

– Угъурлыуэ фыкьытхуэкIуат фэ тIур, – сэлам ярехыж Ахьмэд хьэдэгъэпскIхэм, Iэнкун зэрыхуар нэрылгагъуу.

– Уэлэхьы, ди гъащIэм къриубыдэу япэу тлъагъуу арамэ мыпхуэдэ, – гуапэу дадэм сэлам кърахыж езыхэми.

– Мис апхуэдэу – физэIусэм псэ хэфлъхьэжу, Алыхьым дунейм фытригъэт!

Я гузэвэгъуэм гуфIэгъуэкIэ зэрызыхуэжар махуэ псом зэрынэщIам къахуздыха урагъэгугъэу, Дахэзилэ деж къекIуэлIа гъунэгъухэр зэхэтт, хьэблэр зы зыщIа нэщыпхуэ IэфIыр зытрахыну хуэмейуэ. Хьэсэнрэ Хьэсинэтрэ екIуэкIыжыныфэти, Ахьмэди а тIум гъусэ захуищIащ.

ПщIантIэм кьыдэнар Дахэзилэрэ гъунэгъу-жэрэгъу хуэдэ бзылъхугъэ зыщыплIрэт. ЗыщыукIытэн щIэсыжтэкьым, хэгъэрей защIэти, псори Iэнэм пэрытIысхьэжыныр къезэгъырт, зыри ягу нэсу ерыскьым хэлэбатэкьым.

– Нобэ дэ тхуэдэу гуфIэу хэщхьэжа щыIэу си фIэщ хьункьым, – жеIэ жьантIэр зылъагъэса, Дахэзилэ и гуащэшыпхуэ Муслъымэт.

– ДакъыкьипщI ипэ сызэрыщытамрэ иджыпстурэ физэ-хуеплъ иджы, – жеIэ Дахэзилэ, гулъытэ псори езым деж зэрекIуалIэр зэрыфIэфIыр и нэгум кьыщы. – Зи кьуэ зыфIэкIуэда фызабэу сыщытати, ди Тхьэу ин, сэра си гугъэщ лIэуэ кьэхъужар.

– Тхьэ, Дахэзилэ, уи пIэ ситамэ, тхьэлъэIу сщIыжынтэм, – кьыдожбу унэгуащэм Ахьмэд-дадэ и щхьэгъусэ Лацэ. – УимыIэкьым, нэгъуэщIкьым. Апхуэдэ гъэунэхукIэкIэ Алыхьым игъэунэхуу зригъэIуэтэжа дунейм сызэрытетрэ зэхэзмыха. Тхьэуэ мыр зи нэщI мазэ, кьуажэ тхьэлъэIу щIэтщIыжыпхьэ Iуэхуу жызоIэм!

– Дырр, Лацэ, зэ укьытримыч, – шыпсым хэлэбэурэ, и махуэкъэс сурэтым иувэжа Дахэзилэ нанэм и псалъэр Iурегуэж. – Зэ дыгъэбауэ, унафэ кьытхуэзыщIын нэхърэ нэхъыбэ диIэкьым. Дэри щхьэ гуэр тфIэтщ.

– Тхьэ, сэ щхьэ пфIэткьым жысIэу армыра, ауэ унагъуэ Iуэхум и гъунэм икIри, кьуажэ Iуэху хьуащ мыр, аращ сыщIыхэпсэлъыхьыр, – Лацэ зэрыбэлэрыгъам гу лъытэжа щхьэкIэ, зи джатэр сампIэм изымылъхьэ Дахэзилэ зыпишэу и нэщIыр хуэгъэкIуэдыжынутэкьым.

– Зэ Марат кьэвгъэсыж! – зегъэдэлэл Дахэзилэ и бзэгузехьэ Баринэ.

ЦIыхухъухэр щIэсыху гъынми гуфIэнми имыщIэу, утыку ита унэгуащэм и псэр тыншыжа хуэдэт. Ауэ зилI кьэхъужа фызым нэхърэ, жэм фIэкIуэдар кьэзыгъуэтыжа Iэхуэм нэхъ ещхьт Дахэзилэ.

– Зэхигъэзэрыхьар зэхрехыж иджы, – и щхьэ хуэпсэлъэж хуэдэурэ зыкьеIэт бысым гуащэм. «ФыкIуэжынымэ, фыхуитщ» жыхуиIэу, нэщI хьуа тепщэч зытIуц Iэнэм кьытрихауэ итхьэщIыжын щIедзэ. Щысхэр зоплбыж. Шхэн ямыухауэ тхьэщIэн щIэзыдзэр хьэщIэихужхэрщ. Щыхьым анэкьильху иIэкьым, ауэ зызыгъэпщыпхуэ Дахэзилэ зэзэмызэ кьыкIэщIэпIаскIуэ Жан, «тхьэлъэIу пщIыпхьэщ» жызыIа Лацэ зыхуегъазэри подыхьэшхыкI:

– Фызабэ ролым уихьэпа си гугъы, Дахэзилэ? ЛIо, уи жагъуэ хьуауэ ара Щыхьым зэрыпсэур?



– Хьэуэ, тхьэ. Цыху лей щыIэ? – и щыб кьэгъэзауэ хьэкьу-щыкьукIэ мэлэуэлъауэ Дахэзилэ. – Щалэр зэхэзехуэн яригъэщIащ. ЛэжьапIэр фIэкIуэдынкIэ гузавэу кьэнащ и адэр цIэрыIуэ зэрыхьурэ.

– Ана-а-а, Щыхьым зымыщIыхур хэт? Езыр хэдэу кьыхиха хэмыт мыгъуэ абы и Iуэхум зыри, – увылэжыркьым Жан.

– Тхьэ, и лэжьапIи фIэмыкIуэдын, уи щхьэцми зы налгъэ кьыхэмы-хун, Дахэзилэ, уигу умыгъэуэ! – и макьым зрегъэIэт Дахэзилэ нысэгъу нэхьыжь кьыхуэхьу Хьэрифэт. – Лауэ кьафIигъэщIри, езы Алы-хьышхуэм лгъэхуэщым кьришыжащ Щыхьым. И кьуэр полицэм хэт пэтрэ, хузэфIэкIакьым ар. Цыхум и кьарур сытым щыщ жыхуиIэу, ди нэгу щIигъэкIам фепль. ЛIэныгъэми лгъэхуэщми кьалэщIихащ. Езы Алыхьталэр кьыпщхьэщыжыну дауэ кьыпщыхьурэ?! Жылэр мэгуфIэ, уэ уи жагъуэ хьуа нэхьей, сщIэркьым зэрызыпщIхэр.

– ЗысщIмэ, зыщIэсщIыр си бынщ, мылIэжын кьытхэткьым, – Iэнэр трихьын иухакьым иджыри унэгущэм.

НысащIэ нэхьыщIэхэр мэгузавэри кьыщыльгъэтауэ мэлэбэ, апщIондэху щысу кьэнахэм зрагъэнауэ фэ кьатоуэ.

– Уепсэлгъэфа Марат? Дэнэ щыIэу жиIэрэ? – Муслымэт екIуэкIыр кьыгурыIуэркьыми, псори зэригъэкIуж кьыфIэщIу, унэгущэм зыхуегъазэ.

– ЖиIари зэхэзмыха, тхьэ! И макьыр кьызэрыIуу сыкьызэфIэзэрыхьри телсхьэжащ, псэлъапIэ езмыту. ТIэкIу щхьэ-щыгунщ жыIэри, сэрат ар щхьэхуимыту езыхужьар. Адэ губзыгъэ зиIэм и насыпкьэ.

– АПей, Дахэзилэ, Щыхьым хуэдэ ар зыхужалэр, Алыхьым игу кьобгъэнщ, – Жан гушыIэ хэмылгъу кьэуIэбжьащ.

– Емынэм зэрихуэртэкьым! Ди дадэ пионерщ! Шахмат фIэкIа Iуэху ущимыIэкIэ, Iуц узыщIын гур кьыпщымыщIу хьурэт?! – пщыпхьум и бзэгур хупеупщI Дахэзилэ.

Бысым гуащэм уфIэмынэнуэм, тэджыжыпхьэт. Жанрэ Лацэрэ Дахэзилэ адыгэбзэ жралэху, нысащIэхэм псынщIэу Iэнэр трахьжри, Муслымэт фIэкIа кьэмынэу, псори кьыдэкIыжащ.

– Щыхьым кьызэрыхьужар, тхьэ, мыгъэщIэгъуэн, Дахэзилэ зэрыларц армыхьумэ! – Жан Лацэ зыхуегъазэри, и бампIэр егъэтIыс.

Ахэр зэгъунэгъуци, уэрамым и ижьырабгъумкIэ ирагъэзыхыжауэ хуэмурэ мэкIуэж.

– Кьабылу Алыхьым тIих нобэ кьэднэщIар, – Лацэ Жан и акьы-лэгъущ, ауэ уигу игъэзагъэу, жыпIэ псом кьыдежьюуфынукьым, гуэ-ныхьым щошынэ.

– Тхьэм жиIэ, – кьыпегъэуэвэ Жани.

АпщIондэху Муслымэт ишэжын щхьэкIэ машинэкIэ кьыIулгъэда и кьуэрылгъур куэбжэмкIэ дохьэри, занщIэу пщэфIапIэмкIэ еунэтI.

КьыкIэлгъыкIуэнууц



ЛЕРМОНТОВ Михаил

ЩЭПХЪУЭЖАР

Бгырыс хъыбар

БЕГЛЕЦ

Поэма. Горская легенда

Хьэрун Iужт псынщIэу, ещхьу бланэм,
ТхьэкIумэкIыхьу, ихуу бгъэм,
Щэрджэсхэм я лъыр къыздагъанэм,
Шынагъуэм ищIыфауэ гъэр.
И адэр, анэкъилъху къуэшитIыр,
Щынальэ, щIыхь щхьа щыгъуэльам,
КъимыкIуэтахэт тIэкIунитIи;
Хэлъщ сабэм я щхьэхэр, уплъам.
ХуэльаIуэхэр лъы щIэжыныгъэм
Щибгынэм, ар фIэмыемыкIут,
ФIэкIуэдри фочыр, сэшхуэр, лыгъэр,
ЩIэпхъуащ, къригъэлу зы псэ цIыкIу!



ЩIэх махуэр кIуащ; къытохьэр пшагъуэ,
Мэз хуейхэр фIыщIэти, мэхьу фагъуэ,
Нэщыпхъуэ Iувым ещIыр хужь;
Жьы щIыIэ кърегъэхь къуэкIыпIэм,
Тетщ мазэр Бегъымбар къум щIыпIэм,
Дыщэпс хъуащ къыкъуэкIа нэужь!..

Ешат, лъыпс защIэт, ихьт псыхуэлэм,
КъырыбгъукIэ ар къыщыкъуэхуам,
ЕрагъкIэ, мыхьу щIыкIэ, псэхэлэ,
Къэсащ, мис, къуажэ къыздалъхуам;
Мэджадэр ар, къамыщIэу, щэхуу,
Жэщыбгщи, зыри къэмышьей,
Лыгъажэм закъыIэщIигъэхуу,
И закъуэщ къэкIуэжар я дей.

Бгъэдохьэр унэ цIыкIу нэлуасэм,
Уэздыгъэ здэблэм жэщыр кIасэу,

КъыщIитхъыу гур, иубыду бзэр,
 Хьэрун щIыхъащ, зэIуихри бжэр;
 Сэлим, щытамы и ныбжьэгъуу,
 ЩIыхъар къыхуэмыщIыхужынт,
 ПIэхэнэт, уеплъым, уи гур щIэгъуу,
 И узыр — щIыху зэрылIыкIынт.
 «Алыхъыр инщ! ПхэкIынкъэ щхъухъыр,
 ЗыкъебгъэщIэжыфынкъэ бийм,
 ПхуэфIщ мелыIычхэр, инщ уи щIыхъыр!»
 «Хьыбархэр сыт?» — упщIащ Сэлим,
 КъиIэтри, хьэлъэ хъуа и напIэр,
 ЩIэпльагъуэу и нэм и гугъапIэр!..
 Къэтэджыфащ — зауэлI лыхъужьт,
 Къэпльат лъыр — лэныр Iуэху иужьт.
 «МахуитI дыщызэуащ къуэ зэвым,
 Си адэр, къуэшхэр хэкIуэдащ;
 ЗызгъэщIкIут, си закъуэт, гуауэр згъэвырт,
 Псэущхъэ Iэлу сызрахуащ,
 Еша си лъакъуэхэр, лъыпс защIэу,
 ИуIэрт мывэ папщIэм, гъуейм,
 Гъуэгу къыхэзмышт сэ щIыхухэм ящIэу,
 Сытетт кхъуэ лъагъуэм, дыгъужь вейм;
 МэкIуэд шэрджэсхэр — бийхэщI дэнкIи,
 СыщыбгъэIам си ныбжьэгъужь,
 Тхъэ соIуэр сэ! Ар уи Iэужьщ,
 А къысхуэпщIар сщымыгъупщэнкIэ!..»
 Зи лэгъуэм жегIэр: «ЩIэкI мы бжэм!
 Псэуалъэ естыркъым къэрабгъэм,
 Зыкъригъэлын къудейм хуэпабгъэм;
 Узох нэлэт, узощI Iумпэм!.. »
 Хьэзаб гъэпщIкIуамаи уещI лъакъуэншэ;
 Мыгубжьу и гукъанэм щхъа,
 ЩIокIыж Хьэрун Iэуэлъауэншэу,
 УкIытэу, къимыIэту щхъэр.

Аргуэру унэхэм здыблэкIым,
 Тель хуэдэу и плIэм шыплIэрыхь,
 КъэувыIащ зым деж: ар щIыхь
 Къэзыгъэзэжт — дихъэхт и плъэкIэм
 Мыбдеж щыпсэум; адрей гъащIэу

КъыфлэщIт а пщащэм щылушIар,
 Игу илбу хъуар дзыхь щыхуишIар,
 Къыщыхъуу, къеплъмэ, къедэхащIэу.
 Жан къэхъужащ ар: «нэрылъагъуш,
 Иджыри фIыуэ ськъельагъу,
 Сэраш и нэ дахитIым щIэтыр»;
 Бжэщхьэлум дэкIуеину хэту,
 Хьэрун хъуащ мазэм нэхь нэхь хужь,
 Зэхихри жаIэу уэрэдыжь:

Мазэр къыкъуокI,
 Вагъуэхэр IэщIэщ,
 ЗауэлI щIалэщIэр
 И пщIантIэм докI.
 Еузэдыр и фочыр шууейм,
 И пщащэм къепсэль, дахэкIейм:
 Псэм хуэдэ, уи гъуэгур
 ЩIыхь къэгъуэтыпIэщ,
 Елъэлу Тхьэм, КъуэкIыпIэм,
 Ди Бегъымбар щIыпIэм,
 Хуэбгъазэу уи нэгур.
 Лыгъажэм хэкIуадэр
 Аракъым кIуэдыжыр,
 Мэхъу щIапIэщIэкIуадэ,
 И лъэпкъым ещIыжыр;
 УIэгъэр уэшххэм ятхьэщIынкъым,
 И къупщхьэр зыми щIильхьэжынкъым.
 Мазэр къыкъуокI,
 Вагъуэхэр IэщIэщ,
 ЗауэлI щIалэщIэр
 И пщIантIэм докI.

Щхьэр къыфIэхуащ, тохьэж нэхь псынщIэу
 Хьэрун и гъуэгум, хэт губгъэн
 ЗыхуищIыфынур? ЗдэкIуэм хьщIэу,
 Нэпс къыфIыщIокIри, тохуэр бгъэм...
 Я унэм къос, жьым игъэщхьауэ,
 Хъуам лъахьшэ, щIэгъуэр здигъэщIам,
 И гугъэхэм ягъэгущуауэ,
 ЙотIыркъ щхьэгъубжэ зэхуэщIам.

И анэр, щысыр Тхэм ельэлуу,
 Зытыну и псэр арэзыр,
 Къахуцлэклатэм кыбжхэр мэлуу,
 Зауэллу зэжэе мыгъуэр зы?!
 «Ди анэ, гъуэгу тета тхэмыщкIэм
 Хулух. Хьэрунц ар! Сезэшащ,
 Бийм и шэхэр зблэклащ. Адрыщлым
 СыкъокI». «Уи закъуэ?» «Сэ зыращ!»
 «Здэщылэр дэнэ, адэр, къуэшхэр?»
 «ЩыIэжкыым. Здагъуэтам ажал,
 Ящтащ жэнэтым я псэ куэшхэр!»
 «ПщIэжакъэ яль?» «СхуэмыщIэжа...
 Уи гуауэр тIэкIу пхухээгъэщIыну,
 Сыкъажэрт шабзэу а махуейм,
 Уи нэпс къежэххэр пхуэслэщIыну;
 Си сэшхуэр слэпыхуат абдейм...»
 «Щыгъэт, напэншэ! ПщIыщ жыпIэжыр,
 Улам нэхьыфIти, щIыхь уиIэжу,
 Уи закъуэу псэу, уимыIэу шыI;
 Си жьыщхьэр напэтэх дамыгъэ,
 Зытам ещI, шынэу, хуитыныгъэр,
 Сыхуейкыым къуэуэ джаур пщыI!...»
 КъыжреIэ псалъэ гущIыхьэгъуэр,
 Жылагъуэр дэнэкли здэжейм,
 ЩхьэгъубжэмкIэ кыщылу гыбзэгъуэр,
 ЩIэлу макъхэр зэхихынт зыхуейм;
 Хуэмыхьу ар, зы къамэ уэгъуэу,
 ТхэмыщкIэм и псэр хихыжащ;
 Имыгъэлыагъуэу и гуIэгъуэр,
 ТIэкIу щытри, анэр IукIыжащ.
 АжалкIэ лам ирамыпэсу,
 И хьэдэр ямыхьауэ кхьэм,
 УIэгъэ куум ит лыр, бгъэдэсу,
 Здынэсыр кыбзеихьырт хьэм;
 ЦыкIу-цIыкIухэм кыщажыхьым кIийуэ,
 Ялыагъурт хьэдэ упщIылуар,
 Сабийхэр ноби яущийуэ,
 Жалэж лыгъэншэм и Iуэхуар.
 Ялуатэр: и псэм къельэтыхьыр,
 Мэшыне, зыщегъэпщкIур бгым,

Абы щегъаклуэр и жэщ кыхьыр,
И ныбжьыр кърехъэкӀыр жьым;
Нэхуцым къосыр, жаӀэр пэжым,
КъоуӀур бжэхэм, льялуэу ар,
КъурӀэным уеджэрэ, бгъэцтэжым,
Хохъэжыр пшагъуэм псэр: ещӀэжыр,
Шынауэ, зэрыщӀэпхъуэжар.

ЗэзыдзэкӀар **ХЪЭМЫЗ** Русланц.
Москва кӀалэ

ЕӀуэӀапхъэ

Лермонтов Михаил усакӀуэ нэхъ ин дыдэхэм зэращыцым, литературэр нэхъыбэу зыгъэкӀуэтахэм зэрахэдбжэн хуейм шэч кытэзыхъэ щыӀэу кыщӀэкӀынкъым. Ауэ, мы поэмэм дэ, адыгэхэр, дыщеджэкӀэ, арэзы дымышъункӀи хъунуц, хабзэм е диным теухуа сатырхэр пкырыпкыу зэпэтплъыхъмэ. Псалгъэм папцӀэ, дауэ мыхъуами, сым хуэдэ напэтехыгъэ кыӀэщӀэмыщӀами, хъэкъуейуэ кӀуэдыжар кхъэм щӀалгъхъэн ямыдами, зы щыӀпӀэ щэху гуэр деж ар щӀалгъхъэнут, зы адыгэ анэ щыӀа хъункъым, хъэдэр щӀыбым кыдригъэнэнү, хъэхэр абы лъигъэӀэсынү. Абы нэмыщӀкӀэ, адыгэхэр апхуэдэу муслъымэн диным итхъэкъуауэ щытауэ кыщӀэкӀынкъым, зы Ӏуэху кызыэрыгуэкӀ ямыщӀэу, е псалгъэ кызыэрыгуэкӀ жамыӀэу, тхъэлгъэӀу хэмыту. А псори кыздикӀар белджылыщ: Лермонтовыр и ныбжькӀэ щӀалэт, ӀуэрыӀуатэ е хъыбар зэхихахэр, и гум кынахэр фӀэфӀт игъэдэхэнү, урыс тхылгъеджэм и зыхэщӀэныгъэр игъэбэгъуэнү. Дэри ар кыдгуроӀуэри, пцӀэшхуэ худощӀ усакӀуэ иным, адыгэхэм дежкӀэ пэжыгъэм, хахуагъэм, хуитыныгъэм мыхъэнэуэ яӀар кызыэригъэлгъэгуам щхъэкӀэ (Хъ. Р.).



ДЭТХЭНЭРИ – ДУНЕЙ ЦХЬЭХУЭЦ

Гъэщлэгъуэнищ нэгъуэщл лъэпкъхэм я усакъуэхэм я гупсысэ тхылъымплэм зэрынахъэсым укълэлъыплъыну. Сым зыгъэгъуэзавэр, зыщыгуфлъыкыр, зыхуэпсэур, ягъафлэр – зыгъэусэр?! Осетин усыгъэм щыщ цлэзджыклати, хэслэгъуащ гугъи, гухэлъ къабзи, цлыху хъэл-щэни, хъуэпсапи... Сым-млэ абыхэм я сатырхэр къызыхахыр? Хэт блэклэм хуоплъэкълэж, хэт цлыхуэпсым пходэлукл, хэт къэзыухъуреихъ цлыхухэм якълэлъоплъ, хэт уафэмклэ и гур етащ, хэт и цлыналъэр егъафлэ. Я хъэтлклэ зэхуэдэкъым – дэтхэнэри дуней цхьэхуэц. «Дауэ плэрэ абы я дунейр адыгэбзэм зэрыщызыхэтцлэнур?» – сегупсысащ. Сегупсысати, усэ зыбжани адыгэбзэм къызгъэтлэсащ.

ГУГЪУЭТ Заремэ

ДУДАЕВ Чермен

* * *



Си хъэзырым и щлагъклэ, мы си гум
Щыплъагъунуш и теплъэр си Хэкум.
Лэгум ильым хуэдабзэщ си унэр,
Солъагъу ди бгыжь нэгъунэ,
Уафэм зыщлакъузэу, шыныбэпхыу.
Бекъан гуэлым и плъыфэм езгъэщху,
Фыуэ слъагъум и нитлым сыщлоплэ,
Димыгъусэ ныбжьэгъуи жагъуэгъуи,
Е ныбжьэгъу, е жагъуэгъу димыгъусэ...
Си хъэзырым и щлагъклэ, мы си гум...

Си хъэзырым и щлагъклэ, мы си бгъэм
Цхьэщылыыххэщ Дарьял лугъуэр, гъуэзу,
Лэгум ильым хуэдабзэщ си унэр...
Ныдоплъей мо уафэгум си хъэщлэр,
Ар кълэлъоплъ пшэ гуэрэн зэклэлъесхэм.
Сыхуэзэшкъым сэ сыкъэзымыдам,
Эи теплъэр сурэтылъэм къыдэнам,
И ныбжьыр си блэклэм хуэзыщлу тепхуэ,
Зэгуэрым сыкъыгъанэу ежьэжам.
Си хъэзырым и щлагъклэ, мы си бгъэм...

Си хъэзыр щлагъым, си гум щызгъэпщкIуауэ,
КъыщызохъэкI си унэр — си Осетиер.
Жэнэтщ и бгыльэр
Си лъахэу гум щызгъафIэм.
Абы пэсщIыни щIэткъым уафэ щлагъым.
Седжащ я тхыгъэ сэ усакIуэ куэдым,
Шы лъэ макъ жэр зи усэ къыхэкIуэтхэм,
СонеткIэ зыщI бзылъхугъэм я сурэтхэр,
ИтIани си гум илъыр зыщ — уэращ Алание,
Си хъэзыр щлагъым, си гум щызгъэпщкIуауэ.

* * *

Мыгувэу, мыгувэу, сощIэ,
Мы гъащIэм и гъуэгу дидзыхынщ.
Зыгуэри плъщI хъунущ, сощIэ,
Сэращи — пщыкIубгъу. Ари хъунщ.



ПщIэншэ мыхъуамэ арт гъащIэр,
Пэ зиIэм кIэухи щIыгъущ.
Зыгуэрхэм яIэнщ гъащIэшхуэ,
Сысейр зэкIэ — щIымахуэ пщыкIубгъущ.

Си гъащIэр щысхуэубзыхуамэ,
Мы дуней нэщIым — фIыт.
ТIощIи сыхъунущ ауэрэ,
Ди Тхъэ, къыспэплъэр сыт?!

ДЗАСОХОВ Музафер

МЫЛЪКУ

Сызэрыпсэури? Тыншу!
Сыугъурлыуэ нахуэу.
Мылькур мыIэмалыншэ,
Семьгупсыс зы махуи.

Гуапэу сопсэу. Армыхъумэ,
Ухэзэшэнт си махуэм.
Сыщытепщэн сымыльыхъуэ,
Мылькум сыщыкIэрахъуэу.

Ахьшэм и Іуэху — иужькІэщ.
СыткІэ си лъахэр мыфІрэ!
Хэт и къулей тхьэмыщкІи
Гуапэу сэ сахуогуфІэ.

УЭСЭПС, УЭСЭПС...

Уэ унэщхьейщ, уэ унэщхьейщ, уэсэпс,
Укъабзэщ, узэзгъэщхьыр гухэлъ нэпсщ...
АтІэ щхьэ утеткІуа уээдыгъей пхьафэм,
Щхьэ бгъэтхьитха нэхуцым тхьэмпэ щІыфэр
Е удз гъэгъар? Ухозэрыхь си щІыхьы,
Гъатхэпэр щыгъэпщкІуа хьэуа Іубыгъуи.

СКОДТАЕВ Эльбрус

* * *

Губгъуэм, ди мэзышхуэм, къуажэ псом
Уэсыр шабэу тосэ, кІэ имыІэу.
Уафэ гущІэм пфІощІ борэн щыпсэу,
Уэсым зыкъеубгъур, къихьу щІыІэ.

Псэншэ хьуащ иджы къуажэ уэрамхэр,
Уэрэ сэрэ дызэрымылъагъу.
Уэсым хегъэгъуащэ щІым ди лъагъуэр,
Губжъа хуэдэщ дунейр зи щІыІагъ.

Уэс борэныр, плъагъурэ, хьийм икІащи,
НэкІум дыжъын налъэхэр кърепхьэ.
Къуажэм адкІэ дыгъужь щыкъугъащи,
Уэрам бэлэрыгъхэм щІыІэр йопхьуэ.

Дыгъужь хуэдэу, уаери мэкъугъ,
Сэ гупсысэ хьэлъэр къысщхьэщихьэу.
Сэ хэт хъуну псэкІэ сыщыгугъ,
А гупсысэ хьэлъэмкІэ сылхьхьэу?

МЫВЭХЭР

Фэ фыфІыщІэщ, фыплъыжыщ е фыхужыщ,
Мы дунейм зэмыфэгъуу фытезщ.



Мывэм соплъыр, дызолъэ Iэ ижъ,
Зэщхьыркъэпс къыфхэмыт — фызырызщ.

ДыщыфIуощIэ мэз Iувхэм, къуэладжэм,
Гуэлхэм фэ щыфкIэрещIэ жыглыщ.
Фыщолъагъуэ къурш тхыщIэм е къырым,
Тенджыз лъащIэми зыпыIувмыдз.

Мис, лъэс лъагъуэм срокIуэри, гъуэгум
Дэнэ дежи фытельщ — фызонтIэIу.
Хэти пащIэу къыхоуэ си лъэгум,
ТхьэлъэIупIэм хэт хуохъур бжэщхьэIу.

Абрэмывэм тотIысхьэ къуршыбгъэр,
Мывэ щIагъым блэм зыщегъэпщкIу.
Мывэу хъуам зыщIакъузэ щIым и бгъэм,
Щигъэлъыну и бгъафэм йолъэIу.



Мывэр дэгущ, мывэр нэфщ, мывэр бзагуэщ,
Мывэр щIыIэщ, улъэлэсам.
Ауэ мывэр зэгуэр мафIэ ткIуаткIуэу
ЩIы губжъам къыщIикIыкIыу щытащ.

КАСАЕВ Батрадз

ПСЫНЭ

Мэжейри псынэр, щымщ дунейр иджыри,
ар поплъэ уаем гъатхэ къыхэкIыну.
Псынэпсыр щтащ, зеиншэу зэщIэтхъуащ,
Дыгъуасэ хуэдэм изу псыр щытат...
Мес, щхьэлри къыщытщ иджы зеиншэу,
ар щыму гъатхэм йожъэ, щIилъхьэу фIыншэ.
Лыхъужьу уаем пэщIэтщ унэбзур,
ар хуабэм йоджэ: «КъакIуэ, уи чэзущ».
Зэхех а бзум псынэпсым и макъ жыжьэ,
ар куэдкIэ гугъэу хуабэ кIапэ йожъэ.
Уэ гугъэ, гугъэ, гугъэ, умыкIуэд,
Иджыри дунеишхуэм гъатхэ хэтщ.
Къыгъачэу мылыр, ежьэжынкъэ псынэр,
къаIуэIэжынкъэ псэщIэ щхьэл нэгъунэ.

ВАГЪУИТИ

Мазэ ныкъуэр йоплъ нэщхъейуэ,
Зэрытехуэм щылым вагъуитI,
Уэс гущылым щыужьых мафIэм
ПфIэщыныщ хъуаскIэхэр щылыд.
Уэ а пщыхъэщхъэм сэ укъызэплъами,
Щхъэж и дуней зырызу дыхэтыжт.
Псы Iуфэм къуалэбзу щыбзэрэбзакъым,
МахуэщIэу хъуар зеиншэу ужьыхыжт.
Къысщыхъурт зыми къымыгъэзэжыну,
АрщхъэкIэ, гъатхэр си гум къыхъэжащ.
Щалэгъуэм и уэрэдыр мэлур ину,
БлэкIар гухэлъкIэ схуэзыпшыныжар.

КУЛИЧЕНКЭ Наталье

* * *

Нэхъыби сыхуейкъым: ежэхмэ аракъэ псыр кIэншэу,
Гъэмахуэмэ, щыIуфэм къеIусэм аращ дыгъэ бзий.
Мы си псэм щыхуарзэтэм гугъэр, нып хужьу,
БлэкIар сщыгъупщэнут — насыпу нэгъуэщI сыхуэмейт.



Дунейм сыхэкIуатэу, сопкIэж сабиигъуэ лъакъуапIэм,
Нэхъапэхэм хуэдэу натIэцыр Iэ ижъкIэ Iузох.
Си ныбжьыр тришэм, тришэурэ гъэхэм я кIапэм,
Бзылхугъэ балигъым сеплъ пэт, хъыджэбз щыкIуу къысщохъу.

Нэхъыби сыхуейкъым: удз гъэгъахэр си щхъэщым хэсщIэнт,
Жэщ щыIухэхэм, ба пщтырхэм, нэху мыщхэм хэслъагъуэу я плъыфэ.
Iэгубжьэхэм изу шагъыр пIащIэ хужьыр искIэнт,
ПщыкIуий дыщрикъум зэгуэр дгъэува шагъыр хужьыр.

УЩЕЖЪЭЖКIЭ...

Къыхуэпщыныщ ба зеиншэ си натIэм,
Гъуэгу къыпщIэлъыщ уэ иджы — уежьэжакIэщ.
Къысхуэгъанэ мафIэгум и макъыр,
ЖыпIэ хуэдэу: «Сыт адкIэ, сыт адкIэ...»
Къысхуэгъэгъу...

НапIэр сэ есхьэхынщ сыарэзыуэ,
Пщэдджыжьыпэм си щIыфэр дэтхытхми.
(Пщэдджыжь куэд кыиспэщылыщ сэ иджыри...)
Хуит ухъуауэ дунейм утохьэжыр,
Зэ щыхьэт утохьуэжри кьэхъуахэм:
Уи закьуэщ!

КьэдгъэщIар хыхьэжынущ блэкIахэм,
ДыщыIэжкъым, дрикъужыркъым «дэ».
ЩыIэжIам: е уэращ е сэращ,
«Тхьэм и нэфIыр кыпщыхуэ», — бжызоIэ.
СыпкIэльыплъмэ — си гущIэр мэуз...



ГЪУЭГУ ТЭМЭМ ПХЫТШЫФЫНУ КЪЫСЦОХЪУ



Америкэм и Штат Зэгуэт-хэм шыIэ Адыгэ ФЫщIэ Хасэм и тхьэмадэ Чыгъэду Казбек США-м зэрыIэпхъуэрэ Адыгэ Хасэм хэтщ, лъэпкъ Iуэхум сыт шыгъуи жыджэру и гуащIэ хельхъэ. 2019 гъэм абы и тхьэмадэ къулыкъум пэрагъэуващ. Лэжыгъэ IуэхукIэ Налшык къызэрыкIуар къэдгъэсэбэпри, Чыгъэдум упщIэ зыбжанэкIэ зыхуэдгъэзащ.

— **Казбек, дыщызэрыцIыхум Сирием укъызэрыцIальхуар жыпIащ. Дауэ Америкэр псэупIэ зэрыпхуэхъуар?**



— Сирием и Джолан лъагапIэхэм шыIэ адыгэ къуажэхэм я нэхъ ин дьдэ КъунейтIрэ ськъыщIальхуащ 1956 гъэм. Илъэс 11 сыхъуа къудейуэ Израилымрэ Сириемрэ зэзэуэн щIадзэри, Дамаск дьIэпхъуащ. Аращ класс 12-р къыщызухар. А илъэсхэм куэд Iэпхъуэрт Америкэм. Си къуэшищри абы кIуат.

1976 гъэм сэри си къуэшхэм я лъагъуэм сытеуващ, абы сыщеджэнщ, жысIэри. ЩIэныгъи IэщIагъи зэзгъэгъуэтри, сьлэжьащ, иджы пенсэм ськIуащ. Сыт шыгъуи Хасэ Iуэхум сыхэтащ, ауэ лэжыгъэм ськъызэрыпэрыкIрэ зэман нэхъыбэ хухызох.

— **Иджы япэу Налшык укъакIуэу ара?**

— НтIэ. Си благъэхэр, си Iыхьыхэр сьлагъуну ськъэкIуауэ аращ. Си къуэшым и къуитI Москва щопсэу — Чыгъэдухэ Бэрзэджрэ Жэбагъырэ. Абыхэм я деж ськъэса нэужь, Къэбэрдейм ськъэмылээтэн схузэфIэкIакъым.

Уэрамым ськъыдыхъэу зысплыхъа, хэкужыым и хъэуар жьэдэсша нэужь, си гум гъэщIэгъуэн куэд зыхищIащ, псалъэкIэ къыпхуэмыIуэтэну. Iуащхъэмахуи, нэгъуэщI щIыпIэ дахэхэми

сыкӀуэнущ, Анзорейрэ Къуэгъулькъуейрэ си Ӏыхьлыхэр дэсци, сыщыхьэщӀэнущ.

– Нью-Джерси штатым щыӀэ Адыгэ ФӀыщӀэ Хасэм и тхьэ-мадэу узэрыхахрэ куэд мыщӀауэ жыболэ, а Ӏуэхум сыт щыгъуи ухэтащ. **Фи лэжыгъэм утезгъэпсэлъыхьынут.**

– Пэжым ухуеймэ, Америкэм щыпсэу си лъэпкъэгъухэр зы-хэсхэм яхэмыгъуэщэжыну, адыгэу къэнэну гурэ псэкӀэ хуейщ, ауэ гъащӀэм и жыпхьэхэр хуабжыу лъэпощхьэпо къытхуохъу. Тынш-къым хамэ къэралым адыгэу зыщыпхьумэжыну, уеblэмэ США-р абы и лъэныкъуэкӀэ псом нэхърэ нэхъ гугъуу къызолъытэ. Инщ абы и щӀыналъэр, хуабжыу щызэбгъыдзащ адыгэр. Абы ипкъ иткӀэ, ди къуэщхэм къатохьэлъэ я бзэр, я хабзэр ящӀэжыныр, абы тетыныр.

Хасэм лэжыгъэ хъарзынэхэр щокӀуэкӀ. Сэ абы адыгэбзэ щы-зогъаджэ. СыегъэджакӀуэкъым, ауэ яжызоӀэ: «Сэ сщӀэ адыгэбзэм хуэдиз фэри фщӀэмэ, фыкӀуэдынукъым». НыбжыщӀлэхэр хуейщ я бзэр ящӀэну. Илъэс 15–20 зи ныбжь щӀалэр зэи адыгэбзэкӀэ мып-сэлъауэ къэкӀуа нэужь, дебгъэхьэхын хуейщ, арыншамэ, тхьэмахуитӀ нэхъыбэкӀэ пхуелӀлэнукъым, къэкӀуэн щыгъэтыжынущ.



НыбжыщӀлэхэм я мызакъуэу, балигъхэри къокӀуалэ, бзэр зрагъэщӀэну хуейуэ. Абыхэм нэхъ «сапольэщ», инджылызыб-зэр, хъэрыпыбзэр мащӀэу къэдгъэсэбэпми, адыгэбзэр нэхъыфӀу зрагъащӀэ.

Абы нэмыщӀ къэфакӀуэ ансамбль хъарзынэ диӀэщ, «Кабардин-ка» къэрал академическэ ансамблым хэта щӀалэм тхуигъасэу.

– **Зи хэку исыж щӀалэгъуалэм дежкӀи Ӏуэхушхуэщ нобэ адыгэбзэр. Ауэ Америкэм щыпсэу адыгэхэм, мащӀэми, ящӀэжу пӀэрэ?**

– Курыт ныбжыым итхэм мылейуэ ящӀлэу жыпӀэ хъунуц, ауэ щӀалэгъуалэм, ди жагъуэ зэрыхъуци, яӀэщӀлэхуащ. Сыт хуэдизу дукъуэдийми, Замирэ, сигу къыщӀитхьыурэ бжызоӀэ, сэ си ныбжь итхэр щымыӀэжмэ, Америкэм адыгэбзэ зыщӀлэ исыжынукъым.

Бзэр зэбгъэщӀэн щхьэкӀэ фӀэкӀыпӀэ имыӀэу щхьэусыгъуитӀ ухуэ-ныкъуэн хуейщ: е ар уи псэм хэлъу фӀыуэ болъагъу, е ущыпсэу щӀыпӀэм щызекӀуэ бзэраци, Ӏэмалыншэщ. Зы шапхьэ къыпхуэсхьынщ, Америкэм щыпсэуну хуейуэ щӀалэ ноӀэпхьуэ, адыгэ унагъуэ къы-щыхьуауэ, псалъэм папщӀлэ, абы илъэсрэ ныкъуэм, илъэситӀым къри-убыдэу инджылызыбзэр зрегъащӀлэ. Сыт щхьэкӀэ? Ирипсэуну хуэ-ныкъуэщи. НэгъуэщӀ лъэныкъуэкӀэ. Бзэр фӀыуэ зылагъу щыӀэщ. И Ӏуэху дэкӀыу Америкэм зы щӀалэ щопсэу. АпхуэдизкӀэ и гум, и псэм

зэрихуэрти, и анэдэлъхубзэр фЫгуэ ильагъурти, хэкум къэкӀуэжри, университетым бзэр щиджащ, адыгэ къуажэм щызригъэщӀащ. Иджы программэхэр зэхилъхьэу, адыгэбзэр зымыщӀэхэм еплъурэ зэрызрагъэщӀэн дерсхэр игъэпсауэ Интернетым кърелъхьэ. Емышэ Джантийщ зи гугъу сцӀыр, и хъыбар зэхэфхагъэнщ.

Мыдрей щӀалэгъуалэр къапщтэмэ, «сыадыгъэщ» жаӀэ, я машинэхэм адыгэ бэракъыр тегъэпщӀащ, кирилл хэрфхэмкӀэ «адыгэ» тетхаш, а псалъэр зытет джанэхэр ящыгъщ, ауэ зэрызэпсалъэр инджылызыбзэщ.

— Адыгэ дапщэ ис Америкэм? Фыщыгъуазэ? Нью-Джерси Хасэм куэд къекӀуалӀэрэ?

— Бжыгъэ зэхуэтхьэсам тепщӀыхьмэ, цӀыху минищ хуэдиз дохъу. Мыр, дауи, псори зырызыххэу къэдбжакъым, атӀэ бжыгъэ хуэгъэфэщаш. Паттерсон кьалэмрэ абы и Ӏэгъуэблагъэмрэ, Калифорнием щыпсэхэр зэрыхур тцӀэну дыхуейуэ, кыыхезгъэтхыкӀат, си къулыкъум сыщыпӀэрыхьам, 3000 хъууэ къалытащ.

Хасэм къекӀуалӀэр, дауи, нэхъ мащӀэщ. ГуфӀэгъуэмрэ гузэвэгъуэмрэ нэхъыбэ кыызэхуос, ауэ махуэ къэс къакӀуэр мащӀэщ. Мэррем пцӀыхьэщхьэм, щэбӀэтым, тхьэмахуэм цӀыхухэр нэхъ кыызэхуос, щахущӀыхьэр аращи.

Пэжщ, махуэшхуэхэр щедгъэкӀуэкӀым деж нэхъыбэ дохъу. Псалъэм папщӀэ, фокӀадэм лъэпкъ зэхуэсышхуэ дощӀ, артистхэр кыдогъэблагъэри, студенти балигъи зыкърагъэхьэлӀэ. Хэкум, лъэпкъым, бзэм, тхыдэм, хабзэм теухуа псалъэмакъхэр идогъэкӀуэкӀ апхуэдэхэм деж, къафэмрэ джэгумрэ нэмышӀ.

— Езы Хасэм дапщэ щылажьэрэ, кыбдэлэжьэн гуп зэбгъэпэщэ?

— ЦӀыхуибгъу хуэдиз дызэдэлажьэу аращ. Ауэ сыхуейт дяпӀкӀэ щӀалэгъуалэри Ӏуэхум кыыхэсшэну. Лэжьыгъэр куэд мэхъу, куэд кыызэщӀӀэдубыдэну сыхуейщ. Иджыпсту зы цӀыхум къалэнигӀы зэдехь, ахэри нэхъ хуит хъун щхьэкӀэ, илъэсыщӀэ дызэрыхьэм лэжьакӀуэ къезгъэблэгъэнущ.

— Хасэм и бюджетыр кызыыхэкӀым сыщӀэупщӀэнут, Казбек. Фи Ӏуэху зэрыдэвгъэкӀым мылъкур дэнэ кыфхрэ, е фонд кызэвгъэпэщэ?

— Хасэм хэт дэтхэнэ зыми хэтыщӀӀэ кыыхелъхьэ. Ар лӀэужыгъуищу дгуэшащ: студентым, лэжьакӀуэм, пенсэ ныбжьым нэсам зэрахузэфӀэкӀым хуэдэу ахьшэ бжыгъэр дгъэувауэ, илъэс

Іэджэ лъандэрэ апхуэдэуц зэрыхэтлхьэр. КъищынэмыщІауэ, Хасэм къищэхуауэ унитІ дилэщи, бэджэнду дот, кафетерий дилэщи, ари зыгъэлажъэхэм щІлэкІэ ядот. Мис абыхэм къапэкІуэ ахьшэри ди мылькум хыдолхьэ.

Хэлхьэныгъэшхуэу жыплэ хьунуц зэпымычу зыкытщІлэзыгъакъуэхэм къытхуаутІыпщ ахьшэри. Псалъэм къыдэкІуэу жыплэмэ, цІыху щылэщ, сэ сылэжыхукІэ мазэ къэс Хасэм доллар 100, доллар 200 хэслхьэнуц, е дыщылажъэ пэшым унэлащІлэ щІлэзгъэуэвэнущ жалэу. КъищынэмыщІауэ, пхьуантэ дилэщ, хэт сыт хуэдиз хузэфІэкІми дилхьэу. Мы псори хьарзынэщ, ахэр къэдгъэсэбэпурэ Іуэху куэд къызыдогъэпэщ, нэхь дызыпэмылэщын Іуэхушхуэ гуэрхэр къыщетхьэжъэми, къыддэлэпыкьун цІыху жумартхэр дызэриІэм гур игъэкІуэдыркъым.

— Хэкум хувиІэ пыщІэныгъэр сыт хуэдэ? МыбыкІэ къэкІуэну зи нэ къикІ щыІэ?

— Я щхьэ закъуэу, я благъэхэм, Іыхьлыхэм къакІэлъыкІуэхэр щылэщ, ауэ куэд къэкІуэжу схужылэнукъым. Нобэ, Хасэм Іуэхур зэтеубла щыхьумэ, си мурадщ илхьэс 15 ныбжьым ит сабийхэр къасшэурэ тхьэмахуитІ-щы хуэдэ хэкужьым изгъэсыну, адыгэ къуажэхэр езгъэцІыхуну. Апхуэдэ зэпыщІэныгъэ диламэ, хуабжыу сэбэп хьунут. Кавказым щылауэ нэзыгъэзэжар зэи америкэ цІыху хьунутэкъым.

— ДАХ-м фыхэт хуэдэми, жыджэру фыкыдэлажъэу сэ гу лъыстакъым. Сыт ар къызыхэкІыр? Зы бэлыхь гуэр зэдэвмыщІэми, нэхь физэкІэлъыкІуэнт, фи гугъуехь гуэрхэр къывдигъэпсынщІэнт.

— ДАХ-м дыпыщІаи хуэдэщ, ауэ ди тхьэмадэхэм я жыджэрагъырауэ къыщІэкІынщ ар зэлъытар. Иужьрей илхьэси 8–10-м ди зэпыщІэныгъэхэр мащІэ дьдэ хьуащ. Гурэ псэкІэ Іуэхум пэрыт цІыхур, дауи, хэкумкІэ нэхь къапльэу щытын хуейщ.

Сэ сызыпэрыхьа Іуэхум и программы згъэпсащи, абы япэ дьдэу хэтыр ДАХ-м дэлэжъэнращ. Дыщыпсэу къэралхэр тІэкІу гугъу зэрегъэхьми, къииныншэу дызэкІэлъыкІуэфын хуейщ. Сэ, псалъэм папщІэ, тхьэмахуитІ нэхь пымылбу визэ къызатащ. ИджыпстукІэ ди гьуэгур зэлухащ.

Мис мы махуэхэм сэ ДАХ-м и президент Сэхьурокъуэ Хьэутии, Къэбэрдей Адыгэ Хасэм и тхьэмадэ ХьэфІыцІэ Мухьэмэди сахуэзащ, Іуэхум теухуауэ сепсэлъылащи, дяпэкІэ зы гьуэгу тэмэм пхытшыфыну къысщохьу.

— Казбек, езы американхэр сыт хуэдэ цыху? Гугъу абыхэм уахэсыну?

— Я цыху щыкIэкIэ зыгуэркIэ кытщхьэщыкIыу схужыIэну-къым. Дэтхэнэ лъэпкъми иIэщ цыхуфIи цыху Iеи. Псым хэль мывитI нэгъунэ зоунтIэлъу, апхуэдэщ дунейри. Пэжым фыхуеймэ, тыншу дахозагъэ, тыншу дадопсэу. Мис иджы зэрыунагъуэу дыкъежьэрти, ди гъунэгъум хъыбар едгъэщIащ, дызэрыдэмысынумкIэ. «Зы щхьэкIи фымыгузавэ, унэм сэ сыкIэлъыплъынщ», — жиIэри, дыкъригъэжьащ. Лъэпкъ зэхэгъэж щыIэкъым Америкэм, фэкIэ зэмыщхьщ щыIэр. Дэ нэхъыбэм дахогъуащэ.

— Тхьэм уигъэпсэу, Казбек, ди упщIэхэм жэуап кыызэрептам папщIэ, узыпэрыхъа къулыкъуми ижъ ухуэхъуну Тхьэм жиIэ.

Епсэлъар **НЭЩIЭПЫДЖЭ** Замирэщ



ЛЪЭПКЪЫР ЗЫГЪЭБЖЫФІА

Дэтхэнэ цыхури кьалэн пыу-хыкІахэр и пщэрылгу дунейм кьы-тохьэ. Я нэхъ гугьур зылысыр кьызыхэкІа лъэпкьым псэкІэ хуэлэжьэныр зи натІэу кьыгъэщІхэрщ. Щэнхабзэм зегъэужьыныр, бзэр хьумэныр, лъэпкьым и цэр фІыкІэ гъэІуныр мытыншми, мылтькурэ щІыхьрэ кьыпэкІуэнкІэ узыщыгугьыну щымытми, Іуэху щхьэпэщ, нэхъ кьалэн лъапІэ дыдэхэм ящыщщ. А «ІэнатІэм» псэемыблэжу пэрытахэм, зи кьэухькІэ, зэчійкІэ лъэпкьыр зыгъэбжыфІахэм я зы пашэщ усакІуэ-уэрэдус, макъамэтх, уэрэджыІакІуэ, пшынауэ Іэээ, адыгэ макъамэ гьуазджэм и лъабжыэгъэтІыль, РСФСР-м щэнхабзэмкІэ щІыхь зиІэ и лэжьакІуэ (1966), РСФСР-м и



цыхубэ артист (1990), Адыгей Республикэм и цыхубэ артист (1992), 1976 гьэм кьыщыщІэдзауэ СССР-м и Композиторхэм я зэгухэныгъэм хэта Тхьэбысым Умар Хьэциц и кьуэр. Ар 1919 гьэм августым и 16-м Адыгей Республикэм и Куэшхьэблэ куйем хыхьэ Хуэдз жылэм кьыщальхуащ. Курыт еджапІэр кьииуха нэужь, Тамбов дэт, Бэрэкь Плгыжьезыхьэ дзэ училищэм 1939-1941 гьэхэм щеджащ. 1941 гьэм зауэ ІэнатІэм Іухьащ икІи ар иухыхукІэ лыгъэ зэрихьэу хэтащ. Зэрихьа лыхьужыгъэхэр кьалытэри, орденрэ медалу пщыкІуз кьыхуагъэфэщщ, абыхэм ящыщщ Вагьуэ Плгыжьэ орденри.

1946 гьэм Тхьэбысым У. Хуэдз дэт ЩэнхабзэмкІэ унэм и унафэщІ ящІащ, абы кьыдэкІуэу, Куэшхьэблэ куйем ЩэнхабзэмкІэ и унэм и унафэщІуи щытащ. А ильэсхэм абы ІуэрыІуатэр зэхуихьэсыжу, макъамэхэр, уэрэдхэр итхыжу Адыгей, Кьэрэшей-Шэрджэс, Кьэбэрдей-Балькьэр хэгъэгухэр кьызэхикІухьащ: лъэпкь уэрэдыжбу мин ныкьуэм щІигьу итхыжащ, нэгъуэщІ ІуэрыІуатэ тхыгъэхэри кьииутгьуеижащ.

1952–1954 гьэхэм Тхьэбысымыр Римский-Корсаков Н.А. и цэр зэрихьэу Ленинград дэт консерваторием щеджащ. А пІальэм кьриубыдэу абы макъамэмкІэ щІэныгъэ зригъэгъуэтащ, фІыгуэ ильагьу ІэщІагъэм нэхъ хуэлэрыхуэ хьуащ. АрщхьэкІэ бынунагъуэшхуэ зэриІэм (а лъэхьэнэм быниплІ игъуэтакІэт) кьыхэкІкІэ, и хэку кьимыгъэээжу хьуакьым. ЕджапІэр кьыгъанэу кьэкІуэжа нэужь, и лэжьыгъэм щыпищщ Куэшхьэблэ куйем ЩэнхабзэмкІэ и унэм. ИужькІэ ильэс зэхуэмыдэхэм ар гуп щхьэхуэхэм я солисту, концертмейстеру щытащ, уэрэдымрэ кьафэмкІэ Адыгейм и ансамблым, апхуэдэуи Адыгеймрэ Кьэбэрдей-Балькьэрымрэ я филармониехэм щылэжьащ.

1947 гьэм Тхьэбысым У. и япэ лэжьыгъэр – «Пщэдджыжьыр кьуажэм» жыхуиІэ кьызырыфэ сюитэр – итхаш. Абы кьыкІэлъыкІуэу дунейм кьытехьащ «Сэлэтым и письмо» (пс. Жэнэ Кь.), «Си Адыгей» (пс. Яхулэ С.), «Сыт кьэхьуар иджы?» («Сыда кьэхьугъэр джы?»; пс. Жэнэ

Кь.), «Мэлыхьуэм и уэрэд» (пс. Пэрэныкьуэ М.), нэгьуэщI куэди. «Сэ-лэтым и письмо» уэрэдыр 1957 гьэм адыгей литературэмрэ гьуазджэм-рэ я махуэхэр Мээкуу щыцагьэлъапIэм прихьэлIэу япэу цIыхубэм я пащхэм щыIуауэ щытащ, зэхэзыхахэми гунэс ящыхьуащ.

Тхьэбысым Умар и уэрэд 46-рэ щызэхуэхьэса «Адыгэ уэрэдхэр» («Адыгэ оредхэр») япэ тхылъыр 1960 гьэм Мейкьуапэ кьыщыдэкIащ.

1967 гьэм Тхьэбысымыр Налшык кьэIапхьуэри, Кьэбэрдей-Балькьэр кьэрал филармонием и солисту икIи концертмейстеру лэжьащ. А лэжьэнэхэм абы «Уузыншэм, Кавказ» (1968) фIэщыгьэм щIэту уэрэдхэр щызэхуэхьэса тхылъыр Краснодар кьыщыдигьэкIащ. 1969 гьэм адыгей тхакIуэ Мамий Ержыб и IэдакьэщIэкIыу дунейм кьытехьа «Щытхьум и гьуэгу» («Щытхьум игьогу») пьесэм Тхьэбысымым макьамэ хуитхащ.

Адыгейм игьэзэжа нэужь Умар и гьащIэр зэрыщыту уэрэд тхыным тригьэпсыхьащ. 80–90 гьэхэм кьриубыдэу абы и IэдакьэщIэкI уэрэдхэр щызэхуэхьэсауэ «Гум и уэрэдхэр» («Гум иорэдхэр», 1983), «Си хэку – си уэрэд» («Сихэку – сиорэд», 1989) «Дыгьэм уэрэд хужызоIэ» («Тыгьэм оред фэсIо», 1993) тхылъхэр дунейм кьытехьащ.

Тхьэбысымыр усакIуэ цIэрыIуэ куэдым ядэлэжьащ, абыхэм я усэхэм макьамэ щIилъхьащ. Апхуэдэхэщ, псалъэм папщIэ, Гамзатов Расул, Жэнэ Кьырымызэ, МэшбащIэ Исхьэкь, КIыщокьуэ Алим, Пэрэныкьуэ Мурат, ХьэдэгьэлI Аскэр, Кьуиикьуэ Налбий, Куэшбей Пщымахуэ, н. А уэрэдхэм ящыщ куэдыр, адыгэхэр щыпсэу хэгьэгухэм я мызакьуэу, Урысейми хамэ кьэралхэми щыIуащ. Нэхь цIэрыIуэ дыдэ хьуахэм ящыщ Жэнэ Кь. и псалъэхэр зыщIэльт «Си нанэ» («Синан») уэрэдыр. Абы и псалъэхэр зымыщIэ, ар дзапэ уэрэду зыIурымыль зы адыгэ щыIэу кьыщIэкIынкьым:

*Типсыхьо ськIэдэIукIмэ,
Умакьэ ащ кьыхэIукIы,
Чьыгы бырабмэ япкIащгэ
О тцIэкIэ кьысэIуишашгэ.
Синанэу синэнэ дах,
Дунаер сфэозгэдах.
Насытыр о кьысэптыгь,
Дунаер о сфыхэпхыгь.
Ойра-ойра-ойри-ра,
Ойра-ойра-ойри-ра,
Синэнэ дахи,
Синанэ, синанэ,
Синанэ, синанэ,
Синэнэ дахи.*

*Ди псыхьуэм сьщIэдэIукIмэ,
Уи макьыр абы кьыхоIукIыр,
Жыг баринэхэм я пцIащэр
Уи бзэкIэ кьызоIуцащэ.
Си нанэу си нанэ дахэ,
Дунейр схубоггэдахэ.
Насытыр уэ кьызэптащ,
Дунейр уэ схухэптащ.
Ойра-ойра-ойри-ра,
Ойра-ойра-ойри-ра,
Си нанэ дахэ,
Си нанэ, си нанэ,
Си нанэ, си нанэ,
Си нанэ дахэ.*

(Кьэбэрдей-шэрджэсыбзэм кьызыгьээгьар дэращ. – **Хь.Л.**)

КьызэщIэкьуауэ кьэбгьэлъагьуэмэ, Тхьэбысым Умар и творчествэм уэрэд 600 кьызэщIеубыдэ. Абыхэм я кьыщхьэщыкIыныгьэ нэхьыщхьэр, я фIагьыр зыщылъагьупхьэр лирикэ шабэмрэ лэпкь зэхэщIыкIымрэ щызэхэхуэнауэ зэрыгьэпсарщ. Апхуэдэ ухуэкIэ гьэщIэгьуэн яIэщ «Долалай» (пс. Гамзатов Р.), «Уэ уи нитIыр» («О унитIу»; пс. Жэнэ Кь.), «Пщашэм и гупсысэ» («Пшгашгэм игупшыс»; пс. цIыхубэм ейщ), «Зуридэ» (пс. Джэтэжьокьуэ Б.), н. «Уэ уи нитIыр» уэрэдыр Адыгеймрэ Кьэбэрдей-Балькьэрымрэ я уэрэджыIакIуэ пажэ-

хэу Дзыбэ Мыхьэмэтрэ Тхьэгьэлэдж Светэрэ кыызэдаштауэ ягьэзащлэ. Уэрэдым кышчылуэта льягьуныгьэ кьабзэм пэджэж макьамэ гуаклуи щлэтщ. Абы и пэщлэдзэ сатырхэр зэрызэхэпхыу, макьамэри уи тхьэкьумэм кьолуэ:

*О унитлуэ сыгум итлысхьагьэшэ,
Тэ ськьолми ахэр сэ сигьусэх!
Сэ сшлэигоу ахэр кьахэсхыгьэшэ,
Сиорэд пэублэу сафэусэ.
О унитлу, о унитлу,
Анахь дахэ шымыл.
О унитлу, о унитлу,
Шьэфы ладжи кьысалу.*

*Уэ уи нитлым си гум итлысхьахэщ,
Дэнэ ськьолэми ахэр сэ си гьусэщ!
Сэ сфлэигьуэу ахэр кьыхэсхьахэщ,
Си уэрэд пэублэу сахуоусэ.
Уэ уи нитлым, уи уи нитлым
Я нэхь дахэ шымылэ.
Уэ уи нитлым, уэ уи нитлым
Щэху лэджэ кьызжалэ.*

(Кьэбэрдей-шэрджэсыбзэм кьызыгьээгьар дэращ. – **Хь.Л.**)



Тхьэбысымым и уэрэдхэр зытеухуа и льяныкьуэклэ, я купщлэклэ гуп щхьэхуэрэ зэтопщлыкьл. «Сыту удахэ» («Сьдэу удаха»; пс. Яхуллэ С.), «Си кьуажэ» («Сикьуадж»; пс. Жэнэ Кь.), «Ильэсыщлэм дыдощлэрэщлэж» («Ильэсыклэм тыдэклэжы»; пс. Нехай Р.), «Хуэдз и уэрэд» («Фэдз иорэд»; пс. Лэпщокьуэ А.), «Мейкьуапэ валсь» («Майкопский валсь»; пс. Ашихмин А.) уэрэдхэр хэкум, льяхэм, композиторы кьышчыкьуа жылэм хуэгьэпсащ. Абыхэм цьыхум и льяхэм хуилэ льягьуныгьэ мыкьлуэщлэжыр япкьрыгьэшыпсыхьащ. Ар, псалгэм папщлэ, «Си кьуажэ» («Сикьуадж») уэрэдым узыщрихьэллэ мыпхуэдэ сатырхэм налуэу кьапкьрощ:

*Ипсыхьо лушьяшэ
Гьатхэм кьээрэгу,
Ибжыкьапэ дышэ
Сэ сипкьыхьы льягу.
О енкьоджэ кьуаджэу
О сикьоджэ клас,
Сьтсэр зыхэтлэгьэу
Сыгум шымыкьлуас.*

*И псыхьуэ лушьяшэр
Гьатхэм кьыээрокьл,
И бжыкьэпэ дышэр
Сэ си пщлэхь льягуш.
Уэ си кьуажэ кьуажэу,
Уэ си кьуажэ щлэсэ
Си псэр зыхэтлэуэ
Си гум шымыкьлуэщлэ.*

(Кьэбэрдей-шэрджэсыбзэм кьызыгьээгьар дэращ. – **Хь.Л.**)

Тхьэбысым У. и творчествэм зауэм ехьэллэ уэрэдхэм щлэпшлэ ин щаубыд. Апхуэдэхэщ: «Си щауэгьу» («Сишгьэогьу»; пс. Мэшбащлэ И.), «Текьлуэныгьэ» («Текьлоньгь»; пс. Куэшбей П.), «Зауэм дыхуейкьым» («Заом тыфаеп!»; пс. Куэшбей П.), «Гьатхэм и цлэкьлэ текьлуэныгьэ» («Победа во имя весны»; пс. Щелоков Ю.), «Гукьэкьыж хьэлгэ» («Суровая память»; пс. Мэшбащлэ И.), «Сэлэт мыщлэхум теухуа балладэ» («Баллада о неизвестном солдате»; пс. Щелоков Ю.), н.

Умар и уэрэд щхьэхуэхэм гуащІэдэкІ хьэлэлыр щегьэлъапІэ. «Шоферым и уэрэд» («Шоферым иорэд»; пс. Гьубж М.), «Афуджан» (пс. Балъкьэр Ф.), «Кьэралхъан» (пс. Балъкьэр Ф.), «Мэлыхьуэм теухуа уэрэд» (урысыбзэкІэ: «Песнь о чабане»; пс. Пэрэныкьуэ М.), «Мэлыхьуэ бланэ» («Мэлэхьо блан»; пс. Пэрэныкьуэ М.), «Комбайнер пэрыт» (пс. ЯхулІэ С.) уэрэдхэм псэемыблэжу зи лэжьыгьэр езыхьэкІхэм я образ уардэхэр кьыщыгьэщІащ, абыхэм я фІыгьэкІэ гуащІэдэкІ хьэлэлым и лъапІагьыр цІыхубэм яхэпща хьуащ. Апхуэдэ уэрэдхэм ящІэль макъамэ гуакІуэм пэджэжу пейзажри ІэкІуэльбакІуэу хэхуэнащ. «Мэлыхьуэм теухуа уэрэдым» мыпхуэдэ сатырхэм ущрохьэлІэ:

*Кьэтэбэ щхьуантІэу губгьом зеушъомбгьу,
Кьэгъагь зэмышьогьухэр осэпсым егъэкІы.
КІэим илэгуанэ псыхьор щэчэрэгьу,
Мэлы Іэхьогьушхор хьузэ ащ рекІокІы.*

*Кьэдабэ щхьуантІэу губгьуэм зеуфэбгьу,
Гьэгъа зэмыфэгьухэр уэсэпсым егъэкІ.
ЩыхунІэ лээгум псыхьуэр кьыщокьуалэ,
Мэл Іэхьушэшхуэр абы щикьухьащ.*

(Кьэбэрдей-шэрджэсыбзэм кьызыгьээгьар дэращ. – **Хь.Л.**)

Тхьэбысымым и ІэдакьэщІэкІхэм гушыІэрэ ауанкІэ гьэнщІа уэрэд гьэщІэгьуэнхэри яхэтщ. Псом хуэмыдэу цІыхубэм гунэс ящыхьуащ «Сыхуейкьым уи «Волгэ» хужьы» («Сыфаеп уи «Волгэ» фыжьы»; пс. Жэнэ Кь.), «ГушыІэ уэрэд» («Сэмэркьуэ орад»; пс. Пэрэныкьуэ М.), «Мы хьульхугьэхэри» («Мы хьульфыгьэхэри!»; пс. Джэдгьэф Б.) жыхуиІэхэр.

Уэрэдус Іээм сабийхэри гулытэншэу кьыгьэнакьым: цІыкІухэм папщІэ абы итхащ «Дахэ ди гухэлъщ» («Дахэ тигухэлъ»; пс. Кьуиикьуэ Н.), «Хэт апхуэдэ илэгьуа?» («Хэт ащ фэдэ ылэгьугь»; пс. Шумахуэ А.), «Гушэкьу уэрэд» («Кушгэ орад»; пс. ЩоджэнцІыкІу Н.), н.

Тхьэбысым У. и уэрэдхэм ящыщ зыбжанэм макъамэри усэхэри езым яхуитхыжащ. Апхуэдэхэщ «Си Жэмбэчей» («Си Джамбэчий»), «Сыт абы хэлъыр?» («Сыд ащ фэІуагь?»), «Адыгэ лэпкьхэр», «Уэ езыр» («Ор-рэу») жыхуиІэхэр, н.

Тхьэбысым Умар и творчествэ гьунапкьэншэр щІыпІэ куэдым щызэлъащІысащ. Абы и уэрэдхэр Адыгей, Кьэбэрдей-Балъкьэр, Кьэрэшей-Шэрджэс республикэхэм я мызакьуэу, кьэрал псоми, адыгэхэр щыпсэу хамэ кьэралхэми (Тыркум, Сирием, Иорданием, н.) шагьэзащІэ. УсакІуэ-уэрэдус цІэрыІуэм лэпкьэ щэнхабзэми, гьуазджэми, литературэми хэлъхьэныгьэ ин хуищІащ, абы и цІэр адыгэм и тхьэдэм дыщэпскІэ хэтха хьуащ.

**ХЬЭВЖОКЬУЭ Людмилэ,
филологие щІэныгьэхэм я кандидат**

Таурыхъхэр

МЫДАЛУЭМ НАСЫП ИИЭКЪЫМ

Щыпсэуащ ди жылэ зы лыфл гуэр. А лыфлым егъэлеяуэ былым, мыльку и куэдт. Гуфлэгъуэ кьуажэм кьыдэхъуамэ, яыхьэфырт икли еклуу кьахэклыжыфырт. Цыхум нэщхъеягъуэ илэми хэныртэкъым, хуэкъулейсызмэ, дэлэпыкьунут, хуэкъулейуэ щытми, ядэгузэвэнут. Жылэ зыдэсым цыхуш, и мылькури хуэфащэщ хужалэу псэурт. Клэщлу жыплэмэ, зы адыгэлккэ кьыхуэт щымылэу лыфлт.

А лыфлым зы кьуэ бзаджэ илэт. И адэм кьуэр флым хуиушиинкли хуигъэлушынкли лъэкл кьигъанэртэкъым. Ауэ ижъ зыхуишлми, сэмэгу зыхуишлми хьуртэкъым, адэм жиэр и зы тхьэклумэмклэ ихьэрти, адреимклэ иклыжырт, и адэм жриэр бадзэ дым макъыуи кьыщыхьуртэкъым.

Адэм и щхъэ хуигъэфащэртэкъым си кьуэр мэкъуейщлей, е кьызэдалуэркъым жиэнэ, и кьуэ закьуэр хуэмыгъэсауэ цыхухэм хигъэлуэнэ и дзэр шырт. Быныр лэфкьэ, и ныбжь нэхъ хэклуатэм и щхъэм акъыл кьыхьэнщ, жиэрти, флым щыгугьырт.

Шы-уанэ зэтэль иритрэ хьэгъуэллыгъуэ игъэклуамэ, шыр ищэрт уанэри зэрытелъуи, и ныбжьэгъу езым хуэдэ жылэмыдалуэхэр иригъафэрт. «Уэтэрым клуэи лэщхэр зэрыщытым еплъ, си щлалэ», – жиэрэ игъэклуамэ, былым щэ ныкьуэ хьун кьыпихурти ищэрт. Икли абыхэм кьыщлэклар ифын имыухауэ кьыдыхьэжыртэкъым. Адэм щлалэ закьуэрэрт илэри, щыцлыкьлум тлэклуи имыгъэфлауэ кьэнакъым. Кьыщлелъэлуа пиубыдакъым, зэхъуэпса кьыхуимыщэхуу кьигъэнакъым, игу кьыпылъадэ ирамыгъэшхыу ягъэтэджыжакъым. Арати, щлалэр клуэдащ: зыкьыфлэщлыжащ, адреихэм нэхьрэ езыр нэхьыфлу, нэхъ лушу, нэхъ бланэу, хуэмыщлэнрэ хузэфлэмыкьлэнрэ щымылэу кьыщыхъужащ. Илъэс тлощлым щынэсым, и адэм пэпсэ-лъэж хьуащ.

Адэм флыуэ кьыгурылуащ мылькур илэу и кьуэр луш зэрымыхьунур. Щлалэм и ныбжьэгъухэм флэкла луэху илэжтэкъым, абыхэм япищлыни щылэтэкъым, ахьшэ ямыгъэклуэду иригъафэрт, фызышэ ефэ клуамэ, ахьшэ яхуитырт. Ныбжьэгъухэми шхаллэ щлагъуэ кьагъуэтати, Хьэжмурат и псэ жалэрт, кьыхуэзамэ, лэпллэешэкл зыкьыхуащлырти, делэри хьэлэлри зыщ жыхуалэу, си Хьэжмуратыр ягъэделэрт, хывым дахьэха танэм ещхьу.

Зы махуэ гуэрым гузэвэгъуэм ирихуллэри, адэм кьигупсысащ и кьуэр а и ныбжьэгъу мыфэмыщхэм кьазэрыклэришын: хьушэм нэхъ пшэр дыдэу зы мэл кьыхишри яуклащ, дахэу зэпкьрихри, и фэм клуэцлильхьэжащ. Пщэфлаплэм щлильхьэри, щлаклуэр кьыхьу триплэжащ. Пшапэр зэхэуэри, щлалэр кьыдыхьэжащ. «Иджы, си щлалэ, си жьыщхъэ щлэщхьу слэщлэщлащ, цыху слэщлэуклащ. Уи ныбжьэгъухэр щлалэфл защлэу жола, флыуэ укьэзылъагъу, дзыхь зыхуэпщлхэм кьеджи, хьэдэр лъэныкьуэ едвгъэгъэз ныжэбэ. Сэ зыми сыкьильэгъуакъым ар щызуклам, езыр кьысщыхьэри, залымыгъэклэ зызигъэуклащ. Араши, айдэ маржэ, уи ныбжьэгъухэм кьеджэ псынщлэу».

Хьэжмурат сыт хуэдизклэ мыпсынщлэми, и адэм кьыщыщла щлэщхьур и жагъуэ хьуащ. Икли псынщлэу и ныбжьэгъухэм я деж жащ.



– Си адэм щІэщхьу ІэщІэщІащи, маржэ хьун, нобэ хуэдэ зы ма-хуэщ ныбжьэгьу щІыжаІэр, лъэныкьуэ едвгьэгьэз, – елъэІуащ Хьэж-мурат махуэ кьэс иригьафэ, иригьашхэ и ныбжьэгьухэм.

Ауэ, зыри кьыхуэгүзэвакьым, кьыщыдыхьэшха фІэкІа, «уи адэр делэрэ лы иукІамэ, дэ лІо ди Іуэхуу хэльыр, шыгьу зышхар псы ире-фэж», – кьыжраІащ.

Хьэжмурат сыт ищІэнт, и щхьэр фІэлэлү кьэкІуэжащ.

– ЛІо, щІалэ, кьакІуэрэ уи ныбжьэгьу пэжхэр, мылькуу диІэр изыфахэр?

– КьэкІуэн дэнэ кьэна, ауан сыкьащІам, уэлэхыи. Уи адэм шыгьу ишхамэ, псы ирефэж ирикьуху, жаІэри кьысщыдыхьэшхащ.

– АтІэ, сыт мыгьуэр сщІэн, сэ си ныбжьэгьухэм я деж сыкІуэнщ.

Адэр зыдыхьэ ныбжьэгьур, «еууей, дауэ ухьут?» – жаІэм, баш кьащтэху фІэкІа замыІэжьэу кьыдэкІыурэ и ныбжьэгьу лыжьхэр псори кьызэхуэсащ.

– ФыкьакІуэ мыдэ, хьэдэр зыщІэлъыр пщэфІапІэращ, – жиІэри и ныбжьэгьухэр, и кьуэри яхэту, пщэфІапІэм щІишащ. ЩІакІуэм и кІапэр иубыдри, ар кьыщытрихым, уэсым хуэдэу хужьу мэл укІар кьыщІэщащ. Лыжьхэр зэуэ Іэнкун кьэхьуащ, ауэ гузэвэгьуэ зэрыщымыІэр хуабжьу я гуапэ хьуащ. СыткІэ мыхьунрэт, хьэдэм и пІэкІэ мэл пшэрыр утыкум илт.

– Хуабжьу дыбгьэгүзэващ, мыр кьызыхэпхар сыт? – кьеупщІащ лыжьхэр.

– Си кьуэр иризгьэІущыну арат, – кьытащ жэуап адэм. – Си щІалэм и ныбжьэгьухэм я деж згьэкІуати, зы цІыху кьыхуэкІуакьым, ауан кьащІри, кьаутІыпщыжащ и щхьэр фІэлэлү. Аращи, мэлыр тшхынщ, алыхьым жиІэм. Зы чей из махьсымэ гьэлэфІауэ диІэщи – дефэнщ, нэху щыху дыщысынщ, зыдгьэтхьэжынщ.

Адэм сыт хуэдэ Іэмал кьимыгупсысами, и кьуэр абы щхьэкІэ нэхьыфІ хьуакьым. Адэм и мылькур и кьуэм ІэщІэкІуэдэну хьисэп щищІым, и мылькур тІу ирищІыкІащ, езым кьылгысыр ищэри, зы матэ из дыщэ ахьшэ кьыщІэкІащ. Унэ бгыкьур кьрибзыкІщ, ахьшэр ирикІутэри, езым щыщ пхьэбгьу триукІэжащ, и лъащІэ пІащІэм тхьэгьу хиукІащ, тхьэгьур кьыІупчмэ, ахьшэр кьильэлъын хуэдэу.

Ауэрэ куэд дэкІа, мащІэ дэкІа, и адэр зыгьэлІэну узыр кьеуэлІащ. И кьуэр зыбгьэдигьэтІысхьэри жриІащ: «Иджы, си щІалэ, сэ мы узым сыкьелынукукьым, ауэ псалытІ-щы бжесІэжыну арат укьыщІезджар. Балигь узэрыхьурэ икІи сыбгьэтыншакьым, икІи укьызэдэІуакьым. ИтІани си гур мэуз уэр щхьэкІэ. Сэ сызэрылІэр згьейркьым, уэ-ращ згьейр, иджыри уи щхьэм акьыл кьихьакьым, делэм и гьуэ-мылэр пэшхщ, жиІащ пасэрейм. Абы урешхьщ уэ. Сэ бжесІэну сы-зыхуейр мырат: мылькуи былыми уимыІэжу, уи ныбжьэгьухэми укьызэрамыпэсыжу, гузэвэгьуэр кьыщыплъысам деж, мес мо тхьэгьур плъагьурэ? Мис абы кІапсэ быдэ ищІэ, уи пщэм щыгьэлъади зытхьэ-лэж. И адэр иІэжтэкьыми псэуфакьым хуэмыхур, кьыпхужаІэу ду-нейм ущІытетын щыІэкьым».

ЩІалэр и адэм жиІэм едэІуащ икІи дыхьэшхащ: «Еууей, си адэм и акьылыр фІэкІуэдащ». Абы нэхь хэмылгу щІалэр унэм кьыщІэ-кІыжри, и шакІуу-макІуухэм яхьхьэжащ.

И адэр зы тхьэмахуэ нэхь мысымаджэу лІащ. И адэм кьыщІэна мылькур куэдэр ирикьунт, хэщІ фІэкІа зыри кьыхэхьуэртэкьым. Зы

илъэс, илъэситІым зы шкІэ, е зы щынэ къэмынэу ириффри, щыгбын джафэ щымыгъуу уэрамым щІалэр къыдэнэжаш.

ХъэгъуэлІыгъуэ гуэр щыІэу и ныбжьэгъухэр кІуэмэ, къефийрт, «Уи жыным зыгуэр ильым, къакІуэ, Хъэжмурат», – жаІэрти ауан къащІырт.

Апхуэдэу ауан къэзыщІхэр Хъэжмурат и адэм мылькуу иІар зыш-ха къомырат.

Зы махуэ гуэрым жылэм хъэлусыпэ зрату хъуар зэхуэсауэ тхьэлъІушхуэ гуэр щыІэт. Хъэжмурат и ныбжьэгъухэри мыкІуэу къэнакъым абы. Хэти щынэ ихъаш, хэти мэл ишаш. Хъэжмурат зигъашу бжэІупэм Іуст. Я хъэблэ щІалэ гуэр блэкІрэ пэт, Хъэжмурат и Іуэхур зэрымыщІагъуэм гу лъитащ.

– ЛІо, Хъэжмурат, сыту хуабжъу ибгъапщхьэрэ и пщэ кукъур, дэнэ щыІэ уи ныбжьэгъуфІхэр? – ЩІалэр Хъэжмурат тІэкІу къехъурджауэм фІэфІу псалытІ-щы къыкъуидзаш.

– НакІуэ тхьэлъІум, жылэм цІыху къыдэнэркъым. Жъэгу пашхьэ джэдууэ уІусыну бжэІупэм? ТхьэлъІум куэд, мащІэ иІэкъым, накІуэ зыгуэр уиІэмэ.

– Гъуэгу махуэ, уэлэхыи, сэ сыздэкІуэнум сыкІуам. А си ныбжьэгъуу жыхуэпІэу мылькуу диІэр изыфахэр къэфийри блэкІахэщ. Сэ сыт иджы: сыахъшэкъым, сыбохъшэкъым, сыти сащІыжын абы-хэм?

– ЩІагъуэкъым уи Іуэхур, – гущІэгъу хэлъу жиІащ гъунэгъу щІалэм. – Мэ, мы сомыращ сэ схузэфІэкІынур, – къыхуишиящ абы дыжбын сом, – мыбы къыщІэкІ къэщэхуи, накІуэ, ехъуэхъу нэгъуэщІ мыхъуми.

Ар жиІэри гъунэгъу щІалэр ІукІыжаш. Хъэжмурат гупсысэщ-гупсысэри, гуфІэгъуэм пхьы хъуну а сомым къыщІэкІын къыхуэгупсысакъым. Ауэ дыжбын сомым зы тхьэмбыл зэкІэрыщІа къыщІэкІырт. Ар махуитІ-щыкІэ Хъэжмурат ирикъунут. ЛыкІэ сондэдждэр гуэрым и деж кІуэри, тхьэмбыл зэкІэрыщІа пшэр къищэхуаш. Ар иІыгъуу щІалэр унэм кІуэжыну ежъаш. «Насып уимыІэмэ, махъшэм утесми, хъэ къодзакъэ», – жыхуаІэращ, къыздэкІуэжым щІалэм и гуэншэрыкъ лъэпсыр тІэтащ. Тхьэмбыл зэкІэрыщІар бжыхъым фІидзэри, лъэпсыр ипхэжыну зригъэзыхаш. Абдеж ирихьэлІэу, имыщІэу, зы бгъэ ин къеухри, Хъэжмурат и тхьэмбыл зэкІэрыщІар ипхъуатэри, уэгум ихъэжаш. Хъэжмурат игу фІы щыщІэнт?

– Си адэжь тхьэмыщкІэм къызжиІам сыхуэзаш, – жиІащ абы, – сэ сишх телъыжу къыщІэкІынукъым мы дунейм, апхуэдэу щыщыткІэ, сыщІытетыжыни щыІэкъым.

Хъэжмурат псынщІэу къэкІуэжри, и адэм жыхуиІа тхьэгъум фэ кІапсэ быдэ ирищІащ, шэнтым теуващ, и пщэм кІапсэр щигъэлъадэри, шэнтым елъэпауэри щІиудащ. Хъэжмуратыр къыкІэрылэлэу къыщы-нэм, тхьэгъу кІапсэр зэрыщІар къыхичри, щІалэр ныкъуэтхьэлэ хъуауэ унэ лъэгум къыхуащ, дышэ ахъшэ къомыр къытешашэу. Апхуэдиз ахъшэр щилъагъум, щІалэр гущІыхъэу къэгъаш, и адэр игу къэкІыжри.

– Еууей, еууей, си адэжь тхьэмыщкІэ, хьэдрыхэ убампІэу узгъэкІуащ, – фІеудыж Хъэжмурат и щхьэр. – Щхьэи сыномыдэ-Іуарэт, сыту пэж куэд къызжепІат! Къысхуэгъэгъу, къысхуэгъэгъу, си адэ! Хьэдрыхэ хабзэ щыІэм, сынольІу къысхуэбгъэгъуну, сыкъуэн-шаш, сыкъуэншаш, си адэ.

Уэлбанэ блэкІам щІакІуэ кІэлъызыщтам хуэдэт Хьэжмурат и Іуэхур. Ауэ кьуажэдэсхэм ягьэщІагьуэу а махуэм кьыщыщІэдзауэ Хьэжмурат и гьащІэм зихьуэжащ: ар бэзэрым кІуэри, витІрэ жэмитІрэ кьищэхуащ, зы шы дэгьуэ и гьусэжу, хьэкьущыкьу, тепІэнщІэлъын куэду зэригьэпэщащ, куэд дэмыкІыу щхьэгьуси зригьэгьуэтри, и адэ и кьуэщ жригьэІэу псэууэ тІысащ.

ЖыІэмыдаІуэм насып иІэкьым. Ар иджыт быдэу кьыщыгурыІуар Хьэжмурат. Сыт щыгьуэ зэмани нэхьыжьым и чэнджэщ Іущым цІыхур хуэныкьуэщ.

ПЭЖЫГЬЭ

ЗылІрэ зы физрэ зы кьуажэ гуэрым щыпсэурт. Жылэм дэстэ-кьым зымыщІэ ахэр хуэкьулейсызу зэрыпсэур. ЩІалэ цІыкІуитІи яІэт, зекІуэф кьудейуэ. Фызыр набдзэ зытелъым я нэхь дахэт, и джийм ежэх псыр уолъагьу жыхуаІэм хуэдэт. Ауэ, дахагьэм сыт и мыхьэнэт, жьэм драхьей унэм щІэмылэмэ? ЩІащІэну вы яІэтэкьым е кьашыну жэм пщІантІэм дэттэкьым. Лыри щІэчэ имыІэу щылажьэрт уэркь-хэм, пщыхэм, нэхь хуэкьулейхэм я деж, ауэ кьратыр жэщ Іус яхуэ-хьуртэкьым. Зы махуэ щхьэ уз, ныбэ узкІэ мылажьэу кьыдэнамэ, жэщым унагьуэр нэщІт.

– Зы щІыпІэ сыкІуэнщи, лыщІэу сыувынщ, добрэшанхэм лыщІапщІэфІ яту жалэ, – ечэнджэщащ и фызым лыр. – Хьун хуэдэ кьэзгьуэзмэ, фэри фысшэнщ.

– Хьунщ, хьарзынэщ. Тхьэ, дэ мыпхуэдэу псэуа дымыхьун, махуэм кьэблэжьбар жэщ Іусу тхуримыкьуу. Бынхэри гуэныхьщ, яш-хын дэнэ кьэна, ящыттІэгьэн кьудей яІэкьым. Сыарэзыщ, – жиІэри фызыр акьылэгьу хьуащ лым лыщІапІэ кьигьуэтыну.

Арати, гьуэмылэншэ кьэлътмакьыр и плІэм иІуэ лыр еуэри ежьащ. Куэдрэ кІуа, мащІэрэ кІуа, зы добрэшан бей гуэрым Іэхьуэу иІьэскІэ кьищтащ, ишхынуврэ щитІэгьэнуврэ нэмыщІ выщІитІ зи павэу кьритыну ириухылІащ, и физри и бын цІыкІуитІри ишэну хуит ищІыну еІгьэІуащ. Добрэшаныр джаур щхьэкІэ, цІыхуфІ гуэр-ти, унагьуэр зэришэнум щыгуфІыкІащ. «ФызыщІэлъын ди куэдщ, кІуэжи кьашэ уи бынунэр», – жиІэри акьылэгьу хьуащ.

Гьуэмылэ хурикьун кьритщ, щыгьын гуэрхэри кьыщитІагьэри, лым дунейр тІэу пкІэгьуэ хуэмыхьуу гуфІэу кьригьэжьэжащ, и фызымрэ бынитІымрэ ишэну. ТхьэмахуитІ нобэ мэхьу гьуэгу сызэрыте-трэ щыжиІэм, пщІантІэм кьыдыхьэжащ. КьыздэкІуэжам, физи быни бгьуэтым кьащтэ, бзэхаш, унэми бжэи щхьэгьубжи хэльыжкьым, дэнэкІи щыплъагьур зэхэкьутарэ зэхэфыщІарэщ. Хэт ар кьезыщІар, хэт ар и гьащІэм зэран зыхуэхьуауэ мы жылэм дэсыр?

Кьижыхьащ лым, щІэупщІащ. И щІалэ цІыкІуитІыр гьунэгьу гуэрым я деж кьыщигьуэтыжащ, ауэ и унагьуэр зэрызэхэфыщІам те-ухуауэ абы зэхихьыжам уи лыр ягьэдийрт. А зэманым Кьэбэрдейм сондэджэр куэд кьакІуэу щытащ, кьрым тэтэр, ермэлы жыпІэми. ЦІыхухэр зыхуеину хьэпшып мыбы щамыгьуэтхэр кьашэрти ящэрт, езыхэр зыхуей – дыщэ, дыжьын хуэдэхэр – кьащэхухэрт е яхьуэж-хэрти, кІуэжхэрт. Апхуэдэ зы сондэджэр кьэзыкІухьу жылэм дэтым, тхьэм ещІэ мо цІыхубз тхьэІухудыр зэрильэгьуар, мурад ищІащ Іэмал

имыІуэ бзылхугъэр ихыну. АбыкІэ кыдэІэпыкьуну и сондэджэ-рэгъуищым елбэІуащ икІи арэзы хьуахэщ, ахьшэфІ кьаритыну кыгъэгуа нэужь. Арати, мо ер зигу илб кьомым зрагъэщІащ фызыр, и сабиитІым фІэкІа и мыгъусэу, и закъуэу зэрыпсэур, и лЫр лЫщІэ ежбауэ кызэрытыр. Сондэджэрхэм жэщыбгым зыхуагъазэщ, унэ фейцейм бжэ-щхьэгъубжэ щІагъуэ хэлъынт? – ахэр кыыхатхьри, фызыр шыплІэрыху яхьащ. Цыхубзым заримыту мо ерухэм ефыщІэуэху щІалэ цыкІуитІыр я гьунэгъумкІэ щэхуу ежэкІащ. Ауэ мохэр къэушу джыдэ, бжэгъу жалэху сондэджэрхэр макІуэ-мэльей, къуажэм зэрыдэхри ежъэжаш...

Лы тхьэмыщкІэм, сыт ищІэнт, щІэщху бзаджэ кыщыщІам и гур ириудауэ, адэкІэ ищІэнур имыщІэу кьэнащ. Жылэм а Іуэхур куэду зэщхьэщыхауэ цагъэхьыбарт: языныкьуэхэм жалэрт фызыр лЫгъэкІэ, ІэпцэрыбанэкІэ зэрахьар, ауэ куэдми ягъэхьыбарт бзылхугъэр езыр фІэфІу кІуауэ, ахьшэ хьушэ кьаІихыу.

– Ар пэжкьым, дадэ, – жиІащ щІалэ нэхьыжь цыкІум, – нанэ фІэфІу кІуакьым. ЛІищ-плы жэщыбгым кьакІуэри, нанэ бжэр шахуІуимыхым, ар якьутащ, языныкьуэхэм щхьэгъубжэр хатхьащ, нанэ мо лЫхэм япэмылбэщу, япхри, шыплІэм дэлбу яхьащ.

Адэм и фІэщ хьуащ щІалэ цыкІум жиІэр зэрыпэжыр, сабийм пцІы зэримыупсынур. Ауэ сыт и мыхьэнэ езы анэм и щхьэр умыгъуэтыжмэ, ущылбыхьуэну лбэныкьуэр, кыщыбгъуэтыжыну щІыплІэр умыщІэмэ? Дунейр инщ, дэтхэнэм гурыщхьуэ хуэпщІын, башыр бдзам сондэджэрым тэхуэмэ?



Сыт ищІэнт лЫм, унэм бжэ-щхьэгъубжэр хигъэмбыжщ, пхьэбгъу ІуиукІэщ, и сабиитІым я Іэпэ зырызыр иубыдри, хуэлЫщІэну зэпсэлба добрешаным деж кІуэжыну еуэри ежъащ. СабиитІыр, зыр ешым, ар и дамэм тригъэтІысхьэурэ, ихьырт, зэрымэжалІэм иримыгъэгупсысын щхьэкІэ хьыбарыжь гуэрхэм щІигъэдэІуу. Апхуэдэурэ машІэрэ кІуа, куэдрэ кІуа, зы псышхуэ гуэр и Іуфэ Іухьащ. Адэм сабиитІри зэуэ хуихынутэкьым. Нэхьыжь цыкІур, зимыгъэхьейну унафэ хуищІри, псы Іуфэм кыІуинащ, нэхьыщІэр и пщэм дигъэтІысхьэри псым зэприхаш. Ар адреј псы Іуфэм ІуигъэтІысхьэщ, езыр ипщэкІэ тІэкІу дэкІуэтейри, адреј и щІалэр кызэприхыну зэпрысыкІыжаш. Псым кыыхэкІыу бгыжьэм кыщытеувэм, щІалэ нэхьыжь цыкІур бгъуэтым къащтэ, уэри щІыри игъэзри игъуэтыжакьым. Псы Іуфэр мэз Іувти, сабий зи закъуэу исы Іуфэм Іусыр щилбагъум, дыгъужь гуэр кыыхэкІри, щІалэ цыкІур ихьауэ арат. ЛЫм ищІэнур имыщІэу сыхьэт хьункІэ кыижыхьа нэужькІэ, и гугъэр хихыжри, модрей Іуфэм кыитрина и кьуэм деж кыкІыжаш. Ауэ кызрихьэлІэжар нэхьейжт: адэр куэдрэ псым кыщызэпрымыкІыжым, ар здэкІуамкІэ сыкІуэнщ, жиІэри сабийр псым хыхьащ, ар мо псы уэрым ипхьуатэри, екьури ежъэжаш.

Адэм и хьэдагъэр хьэдагъищ хьуащи, псы Іуфэр кызэхежыхь, ипщэкІэ дожей, ищхьэрэкІэ йожэх, ауэ псым ирихьэхар дэнэ кьипхыжынт, лЫщІэу кьэзыщтам и деж и щхьэр фІэлэлу игъэзэжаш. И Іуэху зытетыр здэкІуэжа добрешан бейм щыжриІэм, абыи быдэу и жагъуэ хьуащ, зыгуэркІэ щІалэ цыкІухэм е и щхьэгъусэм я хьыбар зэхихмэ, Іэмал имыІуэ кыжриІэну кыгъэгугъащ...

НтІэ, арати, дыгъужьым ирихьэжьа щІалэ цыкІур уэхьуэщІыхьуэр зэрихьэу мэкІий, зеукІыж. Зэманыр мэкьуауэгъуэти, мэкьуауэ гуп

шэджагъуэ зыгъэпсэхугъуэм загъэщІыІэтыІэу, яшхэр ягъэпскІыу псыхъуэм дэтти, сабийм и гъуахъуэ макъыр зэхах.

– Уэхъэхъей! Маржэ хъун, сабий дыгъужьым ехъ! – жаІэри щІалэ гуп кызыэрыІэтащ.

Хэт гуахъуэ, хэт шэмэдж къапхъуатэри, мэкъуауэхэр дыгъужьым кІэлъыщІэпхъуащ. Ауэ лъэсу мо еІуящІэм улъэщІыхъэнт! Шы зыгъэпскІхэм псынщІэу яшхэм зрадзри, дыгъужьым и ужь иуващ. Жыжъэ ягъэкІуэнт мо шы бэлыхъ тесхэм дыгъужьыр? МэкъупІэ захуэм зэрихъэу фий, кІий макъым хъэуар зэщІищтауэ, шухэм къаухъуреихъу дыгъужьым щилъагъум, щІалэ цІыкІур кыыхыфІидзэри, макІуэ-мэлъей, къуэ нэфым зыдидзэри, екъури ежъэжащ. Шухэри зыхуейр арати, щІалэ цІыкІур пщыІэм къахъащ. ЩІалэ цІыкІур зыпэщІэхуар урыст. Гупыр зэчэнджэщри, нэхъ зыпІыфын, бын зимыІэ лІы бэлыхъ гуэрым сабийр иратащ. ЯфІэгъэщІэгъуэну мазитІ-щым абы урысыбзэр зригъэщІащ, илъэс дэкІри, школым щІэтІысхъащ...

Мыдрей псым хэхуэу ирихъэжъа етІуанэ щІалэ цІыкІур, псыхъэлъахуэ гуэрым зыкІэрищІауэ ирихъэхъу лІы гуэрхэм къалъагъури, хэлъадэри кыыхахъащ. Ари, зы къуэ закъуэ фІэкІа имыІэу фызыжъ гуэрым иратри, ипІащ, къилъхуам хуэдэу.

Куэд дэкІа, мащІэ дэкІа, щІалитІри лІы хъуащ, щІэныгъэ ягъуэтащ. Дэтхэнэми ещІэжыр къуэш цІыкІу, анэ, адэ зэриІар, ауэ дэнэ щыІэ ахэр? ЗэкъуэшитІыр шапІа къуажэхэр зэпэжыжъэт, зэрыщІэххэртэкъым я псэупІи, я лІапІи. НтІэ, зы махуэ гуэрым къуэш нэхъыжъыр шууэ щІыпІэ жыжъэ къикІыжу псы гуэр кызызэпрыкІыжын хуейти, и шыр псы иригъафэу псы Іуфэм Іут щІалэм ирихулІащ. Шур щынэсым, псы ефэ шыр пырхъри Іулъащ, щІалэр псым хигъапкІэу.

– УкъэзымыгъэщІам уехъыжри, хъеуан къэрабгъэ! – щІэкІиящ щІалэр шым адыгэбзэкІэ.

– Уэ уадыгэ? – къелъащ шым кыыбгъэдыхъар.

– Адыгэм и нэфІ кыпщыхуэ! – къритащ жэуап модрейми, псым зэрыхэту.

– Ар ди адэм и псалъэу щытащ, – къэгуфІащ кыІухъар. – Уэ уи цІэр Хъусен?

– Уэ уи цІэр Хъэсэн?

Зэкъуэшхэр зэрыщІыхужащ. Сыт хуэдиз ІэплІэ, сыт хуэдиз нэпс, гуапагъэ а тІум а махуэм яку дэлъа.

– ПщІэжрэ ди анэр? – щІэупщІащ Хъэсэн.

– СощІэж, ауэ ерагъмыгъуейуэ. КъысхуэмыщІыхужынкІэ сошына.

– КъыпхуэщІыхужынщ, Хъусен. Зи анэ кызыхуэмыщІыхуж щыІэ? Дегъажъэ абы и лыхъуакІуэ. Ди анэр къэдгъуэтыжмэ, ди адэми дылъыхъуэнщ. Ар добрешанхэм я деж щыІэу жиІауэ си гугъэжщ.

– ДызыпІахэм деупщІын? – шэч къытрехъэ нэхъыщІэм.

– ДеупщІынщ, Хъусен. Ахэр цІыхуфІщ. НакІуэ, уэ узыпІахэм сэ яжесІэнщ. ДызэхашІыкІынщ.

ЗэхашІыкІа къудейкъым, шы-уанэ зэтэль зырыз къратщ, гъуэмылэкІэ къаузэдщ, тхъэмыщІагъэ ихуэмэ, къагъэсэбэпыну дыцэхэкІ гуэрхэр къратри, гъуэгу трагъэуващ. Хъэсэн фІыуэ ищІэжырт я адэр къэкІуэжауэ щеупщІам я гъунэгъум жиІауэ щытар: «Уи щхъэгъусэр зыхъам уэ упэлъэщынукъым, абы пащтыхъым и пщІантІэм унэ щіІэщ». Апхуэдэу щыщыткІэ, анэм щылъыхъуэн хуейр пащты-

хьым и пщІантІэрат. Ауэ, дауэ? Пащтыхьым и пщІантІэ ахэр дагьэхьэну? Дагьэхьэн дэнэ кьэна, гьунэгьуу ирагьэкІуэлІэну?

– Кьэзгупсысащ! – кьыщыльэтащ Хьэсэн, етІуанэ махуэм загьэпсэхуу жыг щІагь гуэр здыщІэсым. – НакІуэ, кьуэш, адыгэ фащэ едгьэгьэд!

Махуэ еплІанэм адыгэ шууитІ пащтыхьым и куэбжэ абрагьуэм Іухьэри, кьамышыкьукІэ теуІуащ.

– Сыт фыхуейт? – кьыІуихащ щхьэгьубжэ цІыкІур хьумакІуэм.

– ДынольэІу зиусхьэным тхужепІэну, зэкьуэшитІым шым фІуэу хыдощІыкІ, е шыхьуэу, хуеймэ шыгухуу, е шыхэр зыщІэт бор кьэттхьуну дыкьыщтэну.

Сыхьэт ныкьуэ дэмыкІуу зэкьуэшитІыр пащтыхьым деж щІашащ. Мо щІалэ зэкІужитІым кьызэреплъу зиусхьэным и нэкІур зэльыІукІащ, фащэ дахэр, ар екІуу я Іэпкьльэпкьым зэрилъыр, я зыІыгьыкІэр щілыагьум, кьызэфІэувэри лъэбакьуитІ кьичащ.

– Иджыблагьэ Кьэбэрдейм шы табын кьыщысщэхуащ, – жиІаш пащтыхьым. – Сегупсысырт: хэт дзыхь хуэсщІыну мы шы табыныр? Фи теплэм жеІэ дзыхь кьыфхуащІ зэрыхьунур. Айдэ, щІэвдзэ, лэжыащІэкІэ сэ фи жагьуэ сщІынкьым.

Арати, мазэ лэжыа, ильэс лэжыа, зэгуэрым пащтыхьым и бейгуэлхэм шыгьажэ ящІыну мурад ящІ, пащтыхьым пхьурылгьу кьызэрыхуальхуам и саулыкьукІэ. Абы зыхуэзымыгьэхьэзыр лъэпкь а пащтыхьыгьуэм искьым. Хьэсэнрэ Хьусенри загьэхьэзыр, адыгэ шитІ кьыхахауэ, махуэ кьэс кьагьажэ, кьракІухь. Шыгьажэр кьэсыным тхэмахуэ иІэу бо кьыфІым щІаубыдащи, ху кьабзэкІэ ягьашхэ. Пащтыхьми кьажриІащ, шыгьажэр зэкьуэшитІым язым кьыхьмэ, тыгьэшхуэ кьахуищІыну.

– Зи щІыхьыр ин, – зыхуигьэзащ пащтыхьым Хьэсэн, – дэ тхузэфІэкІ кьэдгьэнэнкьым, ауэ дэ зы лъэІу пхудиІэщи, ар тхуэбгьэзэщІам, абы нэхьрэ нэхь тыгьэ лъапІэ дыхуейтэкьым.

– ЖыІэ, Хьэсэн, – игьэщІэгьуащ пащтыхьым, – уи пащтыхьыгьуэр кьыдэт жывмыІэмэ, сэ фхуэзмышщІэн щыІэкьым.

– Ар дигу кьэкІыну тхьэм жимыІэкІэ, зи щІыхьыр ин, – плъыжь кьэхьуащ щІалэр. – Мыпхуэдэ сондэджэр гуэр уи пщІантІэм щопсэу, унэ иІэу.

– Щопсэу, – ищІащ и щхьэр зиусхьэным. – Мызэ-мытІэу Кьэбэрдейм щыІащ.

– Тэмэм. НтІэ, куэд щІауэ абы гьэру зы цІыхубз гуэр иІыгьыщи, шыгьажэм кьыздишэну...

– Апхуэдэ хьыбар зэхэсхакьым. ЛІо, а цІыхубзыр фцІыхуу ара?

– ТщІэркьым. Ауэ, дыІуплгьэну дыхуейт.

– Сыт-тІэ абы гугьуу хэльыр? Иджыпсту згьэкІуэнщи...

– Хьэуэ, зи щІыхьыр ин, дынольэІу, шыгьажэ махуэм...

Шыгьажэ махуэр дунейкьутэжт. ЦІыхуу кьызэхуэсам я бжыгьэр пщІэнутэкьым. Шы кьэзыгьэжэну лъэпкьхэр щхьэж и щыгьынкІэ хуэпат, зиш кьытеж лъэпкьыр псоми ящІэн щхьэкІэ. Еплыну кьэкІуахэри щхьэж зэрыхуэфакІэ щысщ, щытщ. Пащтыхьыр зытесым дришеящ щІалитІым жыхуаІа сондэджэрымрэ абы и гьэр цІыхубзымрэ. Ахэр зытес лъагапІэм щыболгьагьу шы кьежэкІхэр, адыгэ фащэ зыщыгь щІалитІыр япэ зэритыр. Пащтыхьыр шы кьажэхэм зэреплъым нэхьрэ нэхьыбэрэ цІыхубзым щэхуу хуоплгьэкІ, гу лъе-

тэ абы и фэм зэрызихъуэжым. Хьэсэн япэ иту, Хьусен абы кІэлъыкІуэу шыгъажэр яухаш, саугъэтхэр иратащ. Дуней псор кызыэрыІэта фІэкІа умыщІэу, цІыхухэр зэрызохьэ.

– Жылэр мэгуфІэ, уэ щхьэ угьрэ, дахэ? – еупщІащ пащтыхьыр цІыхубз гьэрым.

– Мо щІалитІым си хэкур сигу кьагъэкІащ, – ирихьэхащ и щхьэр бзылхугъэм. – Сэ си Іуэхур кызыэрекІуэкІар мыращ, зиусхьэн. Си щхьэгъусэр лыщІэну ежъауэ кьэтт, сэри си щІалэ цІыкІуитІым сабгъэдэсу, а цІыкІухэр си гурыфІыгъуэу сыпсэууэ, зы жэщ гуэрым бжэр кыстракьутэри мыбы ськьахьауэ, мис мыбдеж щысым ськьихьауэ, илхэс тІоцІрэ зырэ мэхьури гьэру сиІыгъщ. Си хэкур сигу кьэкІащ, зи щІыхьыр льягэ, си унагъуэ и Іуэху зытет сщІэркьым: псэухэ, лІахэ? Си щІалэхэр сиІэжамэ, мо шы кьэзыгъажэхэм хуэдиз хьунут. Аращ си нэпсыр кьыщІэзыхуар, зи узыр кьэсщтэн.

– АтІэ альандэрэ щхьэ жумыІарэ уи Іуэху зытет?

– Зы псалгъэ жыпІэнщи, мэлым хуэдэу уфІэдгъэжынщ, жаІэри сагъэшынащ, зи щІыхьыр льягэ. Ауэ, ди тхьэ етІуанэм, сынолгъэІунут: хьунумэ, бзылхугъэм хьэтыр иІэжмэ, а ди фащэ зыщыгъа щІалитІым севгъэупщІ, хэт ищІэрэ, хьыбар гуэр кыызжаІэнкІэ мэхьу.

– Ахэр сэ си деж щыІэщ, – кьэтэджыжащ пащтыхьыр. – Ухуеймэ – иджыпсту, хьэуэ жыпІэрэ, пщыхьэщхьэ. Сэ укьезгъэшэнщ.

Арати, псори зэбгрыкІыжащ. Пшапэр зэхэуэри, пащтыхьым щІалитІым хьыбар яригъэщІащ цІыхубз гьэрыр кьашауэ пэш щхьэхуэм кьащыпэплъэу. Жэщыбг фІэкІыхукІэ зэбгъэдэсахэщ анэмрэ и кьуитІымрэ, псори ягу кьагъэкІыжащ, нэпс Іэджи щІагъэкІащ. Сондэджэрым и тельхьэхэр пащтыхьым деж кьэкІуащи, зэрогъэкІий, зэрызохьэ. ЩІалитІымрэ гьэрымрэ кьраджэжри, пащтыхьыр еупщІу щІидзащ.

– Уэ мы щІалэхэр уи сыт?

– Мы щІалитІри си бынщ.

– АбыкІэ щыхьэт уиІэ?

– СиІэкьым. Ауэ сэ ахэр кызыэрыслхуар кьрифщІэну дамыгъэ ятельхэр нывжесІэнщ.

– ЖыІэ, – кьеплъащ абы пащтыхьыр. – Дэ дынодаІуэ.

– Си щІалэ нэхьыжьым, мис мыбы, – и Іэр кьыхуишиящ абы Хьэсэн, – и льякьуэ ижьым мис мы и кьэгъэшыпІэм ищхьэкІэ кІэпІейкІэ хуэдиз хьуну анэл хэсщ. Фи фІэщ мыхьумэ, феплъ. Ар пцІыуэ кьыщІэкІмэ, нэщанэуапІэу сывгъэуви, фыкьызэуи сывукІ. ЩІалэ нэхьыщІэм и щхьэпхэтІыгум зы ІэпапІэ хьун цы имыту иІэщ.

Пащтыхьым и унафэкІэ а нэщэнэхэм еплъри – тэмэмт.

– Уэ жыІэт иджы, – зыхуигъэзащ абы сондэджэрым, – мы фызыр кьыздипшар дэнэ? Езым фІэфІу кьэпша мыр?

– Ди дыгъэ, ди мазэ! Уэращ дэ псори дызыщыгугьыр, уи гушІэгъуращ дызэрыпсэур, езыр фІэфІу кьэкІуащ мы цІыхубз напэншэр.

– Езыр фІэфІу кьэкІуамэ, щхьэ гьыуэ пІыгъ илхэс тІоцІым щІигъауэ?

– Щхьэгъусэ кьысхуэхьун идэркьым, ди дыгъэ.

– НтІэ, езыр гум кьитІысхьэу кьэкІуауэ жоІэри. Мы бзылхугъэр кьыщыфхьым сабий зэриІэр фщІэртэкъэ?

– Сабий зэриІэр кьыджиІакъым, си лЫм псэукІэ ищІэркъым жиІэщ, ахьшэшхуэ тІихри кьэкІуащ, – и жьэм кьихьыр жеІэ сондэ-джэрым.

– Пэж мыбы жиІэр? – йоупщІ пащтыхьыр цІыхубзым.

– Пэжкъым, – кьет жэуап, – Іуэхур кьызэрекІуэкІар мо щІалэ нэхьыжьым ищІэжу кьыщІэкІынщ, ильэсихым итащ. ФеупщІ.

– Сыт щІэзмыщІэжыр? – жиІащ Хьэсэн. – Дымышхэу дыгьуэ-лбыжауэ пІэм дыхэлът, ди жеин кьэмыкІуэу. Ди анэри, гузавэрти, таурыхь кьыджиІэурэ дигьэжеину хэтт. АрщхьэкІэ умэжалІэу уи жеин кьэкІуэнт? Зэуэ ди бжэм зыгуэр кьеуащ, гу Іэуэлъауэ уэра-мым кьыщыІуащ. «Сыт, на-а, жэщыбгым мыбы кьеуэр?» – жиІэри, сэ лъэпагъынкІэ сыхэлът, Хьусен и гупэмкІэ хэлъти, кьыщыльэтри, сэри и гупэмкІэ сыхащ. Уэздыгьэ диІэтэкъым, щхьэгьубжэм кьыдидз лъа-пэ нэху тІэкІум фІэкІа. Ди анэм и бостейр псынщІэу зыщидзэри, те-хьэгьуэ зытехьам хуэдэу, кІэзызу бжэм бгьэдыхьащ. Бжэм лъакьуэкІэ кьыкІуэцІыпкІэри кьыхаудащ, кьызэщІэрыгуэри, ди анэр кІийуэ щІальэфаш. Ноби зэхэсх хуэдэу сощІэж ныщІыхьэу мафІэдз кьагьэ-лыда нэужь, «О-о, мыбы и дахагьыр!» – зэрыжаІар. Ди анэр Іуаша нэужь фоч тІэунейрэ уащ, дэри ди анэр яукІащ жытІэри, нэху щыху дыгьыу дыхэлъащ. АдэкІэ зэрыхьуар кІыхьщ, ауэ уи пащхьэ дитщ, зи щІыхьыр ин, уэ кьытхуэпщІыр ди унафэщ.

– Апхуэдиз бэлыхь фэ фтезыгьэлъам ихьын хуей тезырыр фІыуэ езым ещІэжри, абы и Іуэхур судым ирешІэ. Фэ сынывохьуэхьу икІи сыныволъэІу: ди адэр кьэатлыхьуэжынщ жыфІэу си шы табын зэфІэвгьэувар кьэвгъанэу фемыжьэж. ЗдэщыІэ щІыпІэр кьызжефІи, сэ згьэкІуэнщи кьезгьэшэжынщ.

– Уэ кьытхуэпщІа гущІэгьумрэ цІыхугьэмрэ дэ зэи тщыгьупщэн-къым, зи пащтыхьыгьэр кІыхь хьун, – жиІащ анэм. – Сэ си гьащІэкІэ уэ тхьэ сыпхуелъэІунуц уи гьащІэр кІыхь хьуну, ауэ уи жагьуэ умыщІ, емыкІуи дыкьыумыщІ, дэ ди хэку дыкІуэжынщ. Куэдщ ильэс тІошІым щІигьуауэ дыхэхэсащи. Сыт щыІэн а псалъэм нэхьрэ нэхь дыдж. Мывэр уи пІэщхьагьми, уи хэку уисыжмэ, ар кьазыц щхьэн-тэу кьыпщохьу. КьытхуэпщІа псоми ІэфІагьыу, гуапагьэу хэлъыр ди гум нэбгьэсыну, исэкІэ зыхэдбгьэщІэну щытмэ, дыутІыпщыж, зи щІыхьыр нэхь лъагэж хьун.

– Сыт сщІэн, – пыгуфІыкІащ пащтыхьыр, – уи псалъэхэм иужькІэ сэ зыри схужыІэжынукъым. Гьуэгу махуэ. ДяпэкІи апхуэдэу цІыхубз пэжу щыт. Уи лЫм, уи хэкум ухуэпэжу.

Я адэм и щхьэщыр уэс чэсейм хуэдэу тхьуауэ, и унагьуэ фІэкІуэдам щхьэкІэ зэхилъхьа гьыбзэм Іэхьуэ-шыхьуэу а щІыпІэм исыр дэгьыу добрэшанхэм я деж кьыщагьуэтыжащ. Ари кьыздашэжри кьэкІуэжащ, я унэр здищэхэжа я щІапІэжьыр ягьэкьэбзэжри, унэ дэгьуэ ящІауэ нобэми ныжэбэми мэтхьэжри исхэщ.

ХЪАН НЭПСЕЙ

Зы хъаныжь удэфа гуэрым зыпхьу дахэ иІэт, жи. Хьыджэб-зыр ишэгьуэ дахэ хьуат, ауэ и адэр нэпсейти, игьащІэкІэ зрикьуну мылькур и пхьум кьыщІихьыну яужь итт. Сыт хуэдэ щІалэ кьы-щІэупщІэми, яхуэмыІэтыну уасэр яжриІэрти, зыпигьэкІырт. Арати,

Іэджи кыщІэупщІаи хъаныр благъэ ящІыну, арщхъэКІэ хъаным и мурадымрэ кыльыхъухэм я мурадымрэ шурэ лъэсрэ я зэхуакут.

Сытми, хъаныжым зыхуейм хуэдэ малхъэ бей имыгъуэтурэ ипхъу тхъІухуд закъуэр кыдэнэжащ. Зы цІыху кыщІэупщІэжкыым, кыльыхъун дэнэ къэна. Хъанымрэ и фызымрэ куэдрэ зэщыхъэрт я пхъум щхъэКІэ.

– Сыт телъыджэ, на, мыгъуэ, пхъу уасэрэ лы уасэрэ жаІэр игъащІэм. Мылъкуи хъери пхуэхъункыым а тхъэмыщкІэм кыщІэпхыр. Мылъкуу уиІэр пхуэшхыжыркыым, шейтІаным иубыда а уи гур кысхыу лацринэ сабынкІэ стхъэщІу ислхъэжащэрэт. Пщыгъупщэжащ уэ ущыщІэлар, псэкІуэдкъэ тхъэмыщкІэ, и ныбжьэгъухэр псори яшаш, уэ уасэ жори хъыджэбзыр лъэхъуэщым исым ещхъу пІыгъщ.

– ЛІот атІэ узыхуеяр? Хъаным и пхъур хъэпшып папщІэу сыбгъэтыну арат? Зыгуэр зыщІамыту фІы щыІэкыым, зыгуэр зыщІамыту яшэхэр хъэбыршыбырхэщ. УмыпІащІэ, и насып зыхэль кыкыуэкІынщ иджыри.

– Дауэ, на-а, кызыэрыкыуэкІынур? КыщІэупщІэр ІубгъэкІыурэ иджы ябгынэжащ. Умыдэ лІакыуэлІэшхэми зрапэсыжыркыым, хъанхэм, уэркхэм я гугъу умыщІыххэ. Уэ уи пхъум кьежьэу щысын щІалэхэри, абы кыльыхъуахэр бынунэ хъужащ. Езым фІэфІым факырэ Іус кыыхихми содэм, алыхъ, дэ мылъкуу диІэр тхурикъунуц.

– А! ЗэрыжыпІэмкІэ, зы пщылІ щІалэжь игу ирихъми ептынущ уэ сэ слъагъум. Алыхъым жимыІэкІэ! Нобэ лІэрэ щІэслхъэжым нэхъыфІщ си пхъур зы хъэбыршыбыр гуэр дэкІуэ нэхърэ. ЦІыхум сыт жаІэн, сэ здэпэми, ауэ пщІыхъэпІэу уигу кыуумыгъэкІ апхуэдэ дэлагъэ.

– Алыхъым иухамэ лІо пщІэнур? И натІэм къритхам фІэкІыпІэ иІэкыым, пщылІыр алыхъым кыигъэщІакъэ? Дунейм цІыхуу тетым яшхыр къэзылэжьыр а тхъэмыщкІэхэращ. Мылъку яІэу щытамэ, уальэщІыхъэнтэкыым абыхэм хабзэкІи нэмыскІи.

– Пхуэмыфащэ пэшэгъу пщІымэ, уи анэр мыгъуэ ищІынщ, жаІэу зэхэпхакъэ? Ар псалгэ пэжщ, а уэ зи гугъу пщІыхэм акъыл яІэу щытамэ, пщылІуи щытынутэкыым.

– Абыхэм акъыл яІэщ, тхъэ, ауэ акъыл зимыІэр фи хабзэ мыхъумыщІэращ.

Арати, хъанымрэ и щхъэгъусэмрэ зэныкыуэкыу бжэІупэм здыІусым зы Іэгуаплгэ кыІухъащ, сэлам алейкум, жиІэри.

– Ди хъыджэбзым и Іэгум идгъэплъэнт, хэт ищІэрэ, мыпхуэдэхэм пэж жызыІэ къахокІ, – жиІащ хъаныр къэпсалгэри. Фызми и жагъуэтэкыми, хъыджэбзыр къраджэри, и Іэгум ирагъэплъащ. Іэгуаплгэр зэрызэфІэкІыу ар унэм щІагъэхъэжащ.

– ИІэт, кыджеІэт, сыт кыипхар?

– Фи жагъуэ фымыщІ мы сэ вжесІэнур, Іэгум кысхар мыращ. Уи пхъум и насыпыр зыхэльыр унэІутыкыуэщ, мы гъэм къалхуну сабийщ.

– Куэд кыуумыву зегъэхъ, хъэбыршыбыр! – и нэм лы кытелъэдауэ мэкІий хъаныжыыр. – Ар зэрыпщІыр плъагъуркъэ зэрыбелджылыр: ди хъыджэбзыр ишэгъуэ хъуащ, мы гъэм къалхуну сабийр илъэс пщыкІуийкІэ балигъ хъун къудейщ. Си пхъур иджыри илъэс пщыкІуийкІэ дэбгъэсыну?

– Сэ укыстемыкІие, зи щІыхьыр ин, Іэгу иплыи кыкІыр кыджеІэж жыпІати, пэжыр ныбжызоІэри, бдэркыым. Ухуеймэ, пцІы супсыфынуц, ауэ, пэжым ухуеймэ, си Іуэхуц унэІутыкыуэм ар имышэмэ, – жиІэри, еуэри ежыэжаш Іэгуапльэр.

– Сыт жыпІэн иджы? – ешх нэкІэ и лыр фызым. – Уэркыхэми лыхукыуэщохэми иумыпэсар иджы унэІутыкыуэм ишэмэ, сыт пцІэжынур? Алъандэрэ ептамэ зэфІэкІат. Жыхьэнмэлы дыхьунуц а хыдждэбзым щхьэкІэ.

– Абы щхьэкІэ умыгузавэ, тхьэр хьаным игьэпцІаш, зы унэІут фыз лъэщыджэ хэкум кыринэмэ, залымыгьэкІэ исхунц. Тхьэр игьэпцІакыэ си пхьур унэІутыкыуэм иримыгьашэмэ а Іэгуапльэм.

– ДунейкІэ мафІэ кыпцІэнэнци уисынц. Сыт, на, а жыпІэр, диным уикІаи, фыз лъэщыджэ и унагьуэ кыбгьэгьанэу и хэку ипхун нэхь гуэныхь дунейм тет. ХьэкІэкхьуэкІэ кыудейм ягу кыкІыркыым апхуэдэ.

Арати, хьаныжь ябгэр зыми емыдалуэу шы-уанэ зэтрильхьэщ, щхьэхьумэ гуп зыщІигьури ежыаш, унэІут фыз лъэщыджэ зиІэм шынагьэкІэ кыатрихьурэ кыуажэм дихурти, хэкум ирихурт, е тыркухэм ярищэрт, нэгьуейхэм яритырт. Апхуэдэурэ фыз зыбжанэм хэкур яригьэбгынац. Иужьым, хьаным и пхьур зышэну сабийр зи ныбэм иль фызыр кыатрихри кыежыэжаш. Мэз гуэрым кыпхыкІыжынуги, абы кызырэыхыхьэу фызыр яІэщІэкІри, мэз Іувым хэлъэдац. Хьаным унафэ ищІаш кІэлъыуэу фызыр яукІыну, ауэ мыдрейхэм цІыхубз лъэщыджэр яукІын яфІэпсэкІуэдти, и лІапІэ дыдэ темыхуэну кІэлъыуахэщ. Фызыр джелаш.



– Хьуакыым ар еуэкІэ, феуэ иджыри, – жиІаш хьаным, ауэ щхьэхьумэхэр еуакыым, уигу мызагьэмэ, уэ еуэ, сыт фыз лІам дыщІеуэнур, жаІэри. Шухэр еуэри ежыэжаш. Фызым и лІапІэ хуэзатэкыыми, и псэр хэмыкІ щІыкІэ сабий цІыкІу кыильхуащ. ЦІыхубз уІэгьэр лыи куэд фІэкІуэдам илІыкІаш. Сабийр пІэтІауэ-лэкьуауэу тхьэмыщкІэм бгьэдэлъу шу гуп кырихьэлІаш. Шухэр псынщІэу яшхэм кыепсыхаш, хьэдэр зэпапльыхьри, кыкІэрыхуат, сыт ящІэнт, зэбгрыжхэри бел, хьэнцэ кыалыхьуащ, фызыр гьуэгу Іуфэм щыщІалыхьэри, жыгей сын гьумыщІи трагьэувэжаш. Сабий цІыкІур, нурыр кыыщхьэщихыу щІалэ дыгьэт, хьыдан кырашыхьэкІри, кыуажэм кыахыаш. Шу гупыр зекІуэ кыкІыжу арат. Абыхэм яхэтт пщылі лыи гуэр бын имыІэуи, зэчэнджэщри, щІалэ цІыкІур абы иратащ, псори зэакыылэгьуу.

Пщыліыр хуабжыу щыгуфІыкІаш сабийм икІи зыхуей хуэзауэ ипІаш. ЦІыхум яфІэтелгыдждэу зиужьырт щІалэм, ильэсыр и махуэщ жыхуаІэм хуэдэт. Ильэс пщыкІуплым щынэсам шы мыгьасэр Іэ лъэныкыуэкІэ кыигьэІурыщІэрт, ильэс тІощІ хьуахэр имыгьэбауэу тридзэрт, и тепльэмкІэ нобэ ухуейми кыыхуэшэ, зыми емыкІу укыищІынугьыым.

Хьаныжьыр зы ефэ гуэрым яхэсу зэхихаш «фыз лІам щІалэ цІыкІу кыильхуауэ мэзым кыыщагьуэтащ», – жиІэу хыбару зыгуэрым кыІуэтэжу. Хьаныжьым занщІэу игу кыкІыжаш и нэгу щІэкІауэ щытар.

– Алыхьым и цІэкІэ сыгьаІуэ, шэч хэмылъу, сэ езгьэукІа фызыр арам. Абы щыгьуэ яжесІауэ щытат щхьэхьумэхэм и лІапІэ хуэзакыым, иджыри феуэ жысІэри, ауан сыкыашІри кыысхуадатэкыым а хьэ кыо-

мым, – жиІащ хъаныжъым игукІэ икІи нэхъ тэмэму пкърѳуищІыхъащ а хъыбарыр жызыІэ лІым.

– Дэнэ мэтт кыщагъуэтар? Дэнэ хэкут? Дэнэ къуажэ сабийр зда-хъар, зыпІыр сыт хуэдэу пІэрэ?

Хъыбарыр жызыІэм псори тэмэму кыпкърѳащ хъаныжъым.

Арати, ефэн-ешхэныр зэфІэкІа нэужь, ар унэм къэкІуэжащ. Нэху щыхукІэ папщэу, зигъэкІэрахъуэу, и жеин къэмыкІуэу пІэм хэльащ. Нэху къекІри, и шы-уанэ зэтрильхъэри, еуэри ежъащ.

– Тхъэр хъаным игъэщІащ, а щІалэр псэууэ дунейм тригъэтым!

АпхуэдизкІэ зэгуэпат, и нэр кыщѳихуат зэхихами, хъан ябгэр щІежъэри здэкІуэри зыми жриІакъым. Псом хуэмыдэу и щхъэгъусэм щѳибзыщІащ: ищІамэ, е игъэкІуэнутэкъым, е жылэм яхихъэнут.

Хъанымрэ сабийр къэзыгъуэтамрэ хэку зырыз щѳипсэурт. Хъаныжъыр кІуэм-лъейм, кІуэм-лъейурэ, куэдрэ кІуа, мащІэрэ кІуа, сытми кыгъуэтащ щІалэр здэщыІэ унагъуэр.

Хъаныр къуажэм я пщым и деж еблэгъащ. ИпэкІэ зыгуэрѳым хъэщІэ кыхуэкІуамэ, хъэщІэр къэкІуэн хуей щІэхъуамкІэ еуищІыртэкъым, езы хъэщІэм кърѳигъажъэу зыхуейр жиІэху. ЯгъэхъэщІэн я боршти, ягъэхъэщІэрт. ХъэщІэр алыхъым и хъэщІэщ, ди деж кыщѳыкІуакІэ, ди хъэщІэщ, жаІэрти, арат зэрыхъур. Зы мазэкІэ е зы илъэскІэ ущыІами, «кІуэж, хъэщІэ», – кыбжаІэнутэкъым, езыхэм ящыщ зыуэ уабжу ущыІэн фІэкІа.

Арати, хъанымрэ пщымрэ зы тхъэмахуэкІэ фадэбжъэ зэдрафу зэбгъэдэсащ. Пщым и ныбжъэгъуфІхэри кърѳиджэурэ бгъэдигъэсырт, хъан хъэщІэ сиІэщ жиІэрти зытрифыщІэжырт. Щхъэгъэрыту яІэр пщылІым и къуэ хъаныр кыщІежъарат.

И зэманыр къэсри, хъаным кърѳигъэжъащ:

– Ярэби, зыгуэр кысщыгъупщаци, емыкІу сыкъэвмыщІым сывэлъэІунут.

– ЖыІэ, жыІэ, уэ удихъэщІэщ. Уэ пхуэдмыщІэн щыІэкъым, дэ тхузэфІэкІыну, – жиІащ хэгъэрейм.

– АтІэ, си гугъэмкІэ, щІалэ жанщ мы кытщхъэщытыр, схуэвгъакІуэрэ а кысщыгъупщар кысхуевгъэхъыжтэм си гуапэ хъунт, – жиІэри хъаныр къуажэм я пщым еплъащ.

Хъаным жиІам и жэуапѳу хэгъэрейр къэтэджащ:

– ЩІалэм щІалэ и Іуэхущ жыхуаІэращ, сэ си щхъэкІэ сыкІуэнщ кызэмыхъэлъэкІыу, уи къуажэщІэр, уи лыщІэр кызжеІэ закъуэ, зи щІыхъыр ин.

– Хъэуэ, хъэуэ, алыхъым жимыІэкІэ, уэ сэ нэхърэ зы хъэнт-хъупс шынакъщ узэрынэхъыщІэр, хъуну Іэмал иІэкъым, ауэ щІалэр кІуэфыномэ, ар нэхъ хъунт, – жиІэри кыщІигъуащ хъаным, и гум илъ фІейр кърѳаримыгъащІэу, тІэкІуи кыпыгуфІыкІри, и пащІэ къуацитІыр и ІитІымкІэ дриІуэнтІеящ. Щытхэр нэкІэ ешх, жаІэрум поплъэ. Пщыр езыр кІуэну аргуэру кытрикъуээнкІэ мэшына.

– Хъунщ-тІэ, апхуэдэу щыжыпІэкІэ, щІалэр дгъэкІуэнщ. Лы хъуащ, алыхъым и шыкуркІэ, ІуэхутхъэбзащІэ мэкІуэф, – жиІащ пщым, щІалэр фІыуэ зэрилъагъур и псэлъэкІэмкІэ хэщІыкІыу икІи зэрыхуэарэзыри и нэгум щыплъагъуу. Арати, хъаныжъыр стІол здэщысым кыІукІуэтри, зыгуэрхэр ищІэлащ икІи быдэу зэкІуэ-щІилъхъэжри, пщым хуишиящ.

– Мэ! Мыр ети щІалэр гьакІуэ, адэкІэ къратынщ сэ кысщыгъуп-щар, – жиІэри итха тхылгымпІэм хуабжъу арэзы техъуэу бысымым иритащ. Пщыр щІалэм къеджэри, хьэщІэм итха тхылгыр ІэщІиль-хьащ, «шы нэхъ лъэрызехъэ уанэ телъхьы, а уэстар умыгъэкІуэду мы хьэщІэм я деж хьыи ет», – жриІащ. ЩІалэм зы псалгэ кыпимыдзу еуэри ежъащ. Куэдрэ кІуа, мащІэрэ кІуа, сытми, ерагъуу кыигъуэтащ хъаным я унэр. ЩІалэр зыдыхъа пщІантІэм шы кыщыбгъажэ хъуну Іэхуитлъэхуитт, гъэмахуэти, хъуныр лъэгуажьэм къэсу бэгъуат. Пщыхъэщхьэр хэкІуэтауэт щІалэр щынэсари, цІыхухэр гъуэлъыжат. ЩІалэм и шым уанэр трихщ, лъахъэ ирилъхьэри, иутІыпщащ, езыми уанэр пІэщхьагъ ищІри, удзыпщІэм хэгъуэлъхьащ, и щІакІуэ фІыщІэри зытрипІэри. «Иджыпсту нэху щынущ, ныжэбэ згъэпІейтеинкъым», – жиІэри, мо гъуэгуанэ тета щІалэр ІэфІу жеящ.

Пщэдджыжьым жьыуэ хъаным ипхъу тхьэІухудыр къубгъанрэ тасрэ кыщІихри унэм кыщІэкІащ, зитхьэщІыну.

– Мыр сыт, на! Ди адэр къэкІуэжамэ, унэм щхъэ кыщІэмыхъэ-жарэ? Чэфу пІэрэ? Хьэмэрэ кыщыщІалауэ пэрэ? – хьыджэб-зым иІыгъхэр игъэуври, пщІантІэкум илгым бгъэдыхьащ. ЩІалэм щІакІуэр текІуэтауэ и бгым нэскІэ кыщІэщу жейрт. Иджыри ды-гъэр кыщІэкІатэкъым, ауэ пшэкІэплъ дахэ кыщІауэ щІалэм и нэкІум тридзэрт. Хьыджэбзыр щІалэм зэрыІуплъэу, хьэщыкъ хуэ-хъуащ мо щІалэщІэ дахэ дыдэм. ЩІалэм и гуфІакІэ жыным тхыль тІэкІу кыщырти, хьыджэбзыр Іэбэри кърихащ икІи хуэмурэ кыІукІыжри, тхылгым еджэмэ, «Мы щІалэр псэууэ къэвмыгъэкІуэж, фукІ, е пщІэ ефти, къежъэжа нэужь гъуэгум щевгъэукІ Іэмал имыІэу, сэ къуэшу фыкысхуейм. Зытхыр хъаныращ», – жиІэу итт. Хьыджэб-зым тхылгымпІэ и адэм итхар мафІэм пэридзэри игъэсащ.

«Си адэр, алыхъ, жьы хъури делэ хъужам, ар зи къабзагъ букІ хъун? Иджыри къэскІэ лІы сыщІримытар нобэ хуэдэ зы махуэщ, уэ сэ сыпхурикъунщ, си адэ».

Хьыджэбзым епІэщІэкІыу нэгъуэщІ тхылгымпІэм тритхащ: «Си пхъур лІы естащи, си къуэшыфІхэ, фэ сыфщогугъ, хуэфэщэн хъэп-шып, маршынэ зэрыдэм и деж кыщыщІэдзауэ, цІыхубз бгъэдэлгын мыльку зыри къэмынэу и гъусэу, фызышэ шу хуэфэщэн щІыгъуу си пхъур къевгъэшэну сынывольэу». ТхылгымпІэр псынщІэу щІалэм и гуфІакІэм дилъхъэжащ. Хьыджэбзым дуней гуфІэгъуэр иІэщи, мэкІатэ-мэлъатэ, зэ закъуэ щІалэр къэушу тхылгымпІэр хъаныжьым и къуэшхэм яритарэт, жеІэри мэпІащІэ.

ЩІалэр къульшыкъушхуэ хъухукІэ жеящ, унагъуэм ис къэтэ-джахэри еджакъым, гугъу ехъауэ кыщІэкІынщ, и гугъу фымыщІэ езыр къэушыху, жаІэри. ЩІалэр, дыгъэр къегуэщІэкІ цыхъум, къэушащ. Ар къэтэджауэ и щІакІуэр иутхыпщІу, тІэкІу зэсэбауэу щытт, зыгуэр кыызбгъэдыхъэмэ, тхылгыр естынт, жиІэу. Апхуэдэу здэщытым, хъа-ным и пхъур нэсащ. Арат Іуэхуу иІэр, сыткІэ нэмысынрэт. Псы къуб-гъан, тас, сабын, напІэлъэщІхэр иІыгъыу, дыху триутхэну нэгъунэ ІэщІэлъу.

– ЗытхьэщІ, хьэщІэ лъапІэ, щІыІэ пхыхъакъэ? Удз псыфым ухэ-лъащ ныжэбэрей жэщым, дыкъэбгъэушын хуеящ, зи мыхъуми унэм тыншу ущІэлъынт.

ЩІалэм зригъэтхьэщІри, хьыджэбзыр унэм щІыхъэжащ. Абы хэту хъаным и къуэш нэхъыщІэр кыбгъэдыхьэри, фІэхъус къри-

хаш, хьэщлэщымкIэ ирагъэблэгъащ хьэщлэр. ЩIалэм хъаным къитхатхылъымпIэр и кьуэшым иритыжащ. Ар абы кьызэреджэу, адреи и кьуэшхэр кьригъэшащ.

Арати, зэшхэр Юэхум яужь ихъащ. Пэжщ, хъаным и кьуэшхэм Юэхур тIэкIу зэрымытэмэмыр ящлэрт, ауэ хъаным зыдамыгъэшу хьунутэкъым. «Жылэм я пхьур кьокIуэри яшэ, дэ тшэуэ дауэ еттыну ди шыпхьур?» – жаIэрти яфIэемыкIут. Языныкьуэхэми «емыкIу лъэпкъ илъкъым, адэ кьуажэм нэса нэужь, фызышэ пежъэу кьапезьэу мыдэкIэ икIари, адэкIэ кьикIари ямыщлэу дашэну кьыщIэкIынщ», – жаIэрт.

Илъэс тIощIрэ пщIыкIэ дэса хъаныпхьум хьэпшып Iэджи иIэнтэкъэ. И анэри хуабжью щыгуфIыкIырт ипхьу кьыдэнэжар щIалэщIэ, щIалэ кьабзэ дьдэ зэрыхуэзам, унэр тIэу пкIэгъуэ хуэмыхьуу кьижыхьырт.

Хъаным махуэ бжыгъэр итхатэкъым, зэрынэсу фукI жиIа фIэкIа. Хьыджэбзым и адэм итхар зэфIитхьыу езым щитхыжым мыпIащлэу загъэхьэзырыну иритхати, жэщитI-щыи щIалэр щыIаи. Хъанхэ ягъуэтынтэкъэ ар зэрагъэхьэщIэн, драхьейм мэгущIэ, кьрахьэхым мэщIытэ. Хьэщлэ щIалэр икIи я малъхьэу икIи я хьэщлэу, ишхри ирифри яфIэмащлэу кьыкIэлъажыхь. Хъаным и пхьумрэ щIалэмрэ жэщкIэ зы унэ щIэлъщ, хьыджэбзым и анэри я акъылэгъуу.

Арати, щIалэр жэщищ-махуищкIэ хъаным и деж щыIащ. Езыхэм нысащлэр зэрашэну гухэр, фитонхэр, тешанкIэхэр, шу гьусэхэр зэрагъэпэщаш. Сытми, еплIанэрей махуэм гуитIым ярыз хьэпшыпрэ хьугъуэфIыгъуэрэ иралъхьащ. Хъаным игъэтIылъауэ зы пхьуантэ цIыкIу дэз дыщэ иIэти, ари анэм гум ирилъхьащ.

– Дэ жьы дыхьуащ, ноби ныжэби, дьлIэмэ, и кьуэшхэм зэбгъалъэфыжынущ, абы нэхэрэ хьыджэбзым и щхьэ ирелъапIэ, – жиIэри хуищлэр фIэмащлэу анэм псори пхьум иритырт. И пщыкьуэхэм ярымьгъэлъагъуу, нэхьыбэр гъэпщкIуауэ ирилъхьащ, зыгуэр жаIэнщ жиIэрти и дзэ шырт, ауэ и пхьур апхуэдизкIэ фIыуэ илъагъурт анэми, ихуэнутэкъым гухэм армышьумэ, мылъкуу яIэр иригъэшэнт.

Япэ дьдэ ит фитоным зэщхьыркьабзэу шы гьуабжищ щIэщIащ. Абы хьэжыжь-ефэндьжь хуэдэхэр итIысхьащ, етIуанэр тешанкIэти, кьазым хуэдэу хужью пщIэгъуалищ щIащIащ, абы нысащлэр исынут, хьыджэбз хуэфэщэни щIыгъуу, ещанэр шыгут, дэрэбинэ щIыху дахэ тету, и хьэпшыпхэр илъу, еплIанэм фадэ, ерыскъы илъу, етхуанэм хьэщIэнышхэр ису, еханэм щауэр ису, и ныбжьэгъу щIалэхэри щIыгъуу. А гухэм я ужьым шу гьусэу зы тIощIырыпщI итыжу еуэри ежьэжахэщ. ВерстипщI якIухукIэ кьэувыIэхэрти ефэхэрт, ешхэхэрт, гьуэгуанэ джэгур яублэрти, сыхьэтитI-щыкIэ кьафэхэу, кьэуджхэу зэхэтхэт. Ауэрэ, мыпIащIэурэ, кIуэхэрт, уэрэдыр кIыхьу зэпашу шу гьусэхэм жаIэрт, гухэм ярыс щIалэгъуалэри ежьюкIэ хуэмышхутэкъым.

Арати, фызышэ гупыр куэдрэ кIуа, мащIэрэ кIуа, сытми, нэсыжахэщ щIалэм и кьуажэщIым, ауэ Iэуэлъауэ щыIэтэкъым. Губгъуэр мамырт, уафэгум щыхуарзэ бгъэжьхэмрэ кьуацэ-чыцэхэм кIакIэу пыс кьанжэхэмрэ я Iэуэлъауэрт нэм кьиплъыхьым щызэхэпхыр. ХьэщIэхэм я гугъащ фызышэ пежьэр кьапезьэну, ауэ бысымхэри кьуаншэтэкъым. ЮэхутхьэбзащIэ ягъэкIуа щIалэм хъаным и пхьур кьышэну хэт ищIэнт, я гущхьэ кьэкIыртэкъым. Ауэ хъаныжьыр зэ-

зэмызэ и пашІэкІэ щІэгүфІыкІырт, щІалэ игьэкІуар кыызэрыгувам щхьэкІэ яукІащ жиІэрти зигьэхьуу щыст.

Хъаным и пхьур кьэзышэхэр кьуажэм кыщыблагьэм кы-зэтеувыІащ.

– ЕмыкІуц занцІэу дыдыхьэну, хьыбарегьащІэу шууитІ дгьэкІуэнц, – жиІащ гупым я нэхьыжьым. Адрейхэми, захуэщ, ды-дамыгьэхьэнуми тщІэркьым, акьылэгьу хьуащ. Арати, щІалэ нэхь танитІ ягьэкІуащ хьыбарегьащІэ. Езыхэр кыызэтеувыІащ, дыгьэр шэджагьуапІэм нэсауэ арати, кьакьэ-пщІыпщІу зэхэтц нысашэ гупыр.

ХьыбарегьащІэ кІуа шууитІыр пщІантІэм дыхьэри епсыхащ. Хэгьэрейхэр кыщІэкІри, фІэхьус кьрахащ. Нысэр зыхуашэр щІалэр зыпІыжа ЩауэфІти, хьыбарыр щыжраІэм:

– Алыхь, алыхь, дызыхуейуэ тхуэмыгьуэтц, – жиІэри хуабжьу щыгуфІыкІащ, – ауэ хьыбар гуэр тщІамэ нэхьыфІат.

ЩІалэхэм я Іуэху зытетыр жаІэри кьыдэкІри кьежьэжащ. ЩауэфІи шууитІ-щы жылэм хигьэлъадэри, напІэзыпІэм шу щэ ныкьуэ пщІантІэм кьыдэхутащ.

– Айдэ маржэ! Си гуфІэгьуэщ! Нысэ кысхуашащ! Жылэ махуэ алыхьым фищІ, гуфІэгьуэр псоми ди зэхуэдэщ. Си нысэр кьашауэ Іуащхьэ папцІэм и деж щытци, фыкІуи уэредадэкІэ кьэфшэж, – яжриІащ кьызэхуэсахэм. Арати, куэдрэт, псалгэ памыдзу шухэр зэрыдэхри, хьэщІэхэм япезьащ. ХьэщІэхэри хэгьэрейхэри зэхэту уэредадэр кьрашу пщІантІэм кьэсыжащ. Хъаныжьым Іуэхур зытетыр кьищІа нэужь, и пхьур унэІутыкьуэм иримытыну тхьэуэ иІуа кьомыр зэригьэпцІам, и пхьум щхьэкІэ лажьэ ямыІэу хэкум ирихуа, иригьэукІа физ лъэщыджэ кьомым я бэлыхьым дауэ сыкьелыну жиІэрти, шэнт зытесым тезэгьэжыртэкьым, зы тхьэмахуэ хьуауэ ирифари ишхари кІуэдыжауэ, зэм хужь хьууэ, зэми жэгүндэм хуэдэу плыжь кьэхьужу щыст.

Фызышэр пщІантІэм кыщыдыхьэм, хъаныр унэм кыщІэкІри япэуващ.

– Догүэ, хэт унафэ зыщІар! Си пхьур сэ сымыщІэу хэт лІы езытыр, сэракьэ пхьур зыпІар? Мы дунейм теткьым сэ фІэкІа абы унафэ хуэзыщІыфын. Хъанхи, Беслгьэнхи, пщыми, уэркьми езымпэса си пхьур унэІутыкьуэм езытар хэт? Нэвгьази нэфшэж! – Фызышэгүхэр кьыдимыгьэхьэу хъаным и фоч кІэщІыр кьрихауэ мэкІийри щытц. Хъаным и пхьур кьэзышэу кьэкІуа кьомым зыри жамыІэу, ящІэнур ямыщІэу, икІи укІытахэу зэхэтт.

ХьэщІэхэм я нэхьыжьыр гупым кьахэкІащ.

– Зи щІыхьыр ин, зиусхьэн! Уэ умыщІэм хэт атІэ мыр кьыдэзыгьэшар? Дэри дукІытэурэ дыкьэкІуащ, игьащІэм макІуэри кьашэ, дэ ди шыпхьур яхуэтшэу дауэ еттыну жытІэри тфІэемыкІуащ, уэ унафэ пщІауэ кьыджалащ, ди напэр текІащ зэрыжылэу, – жиІэри щигьэтыжащ.

– Сэ унафэ сщІыуи! Си пхьур былым гуартэрэ шыбз хакІуапщІэрэ кьызэзытхэм естакьым, нэвгьази нэфшэж, жысІакьэ!

Хъаным жиІам и жэуапу нысэр кьызыхуаша бысымым кьригьэжьащ:

– Хъаныр тІэкІу укЪуаншэщ иджы. Уи пхЪур унэидзыхъэу къэт-хъакЪым, си щІалэми и къэшэгъуи блэкІакЪым, ауэ я насып зэхэлъти, къашащ. Уэ фшэж жоІэ, пхуэмыкІуэжмэ уи напэр текІакЪэ?

– Сэ апхуэдэпхъу сиІэкЪым, гъуэгурыкІуэм дэкІуэу ежьэжыну, зыгуэркІэ къагъэпцІауэ къыщІэкІынщ.

Жылэм щыщу къызэхуэсахэр зэрогъэкІий, зэрогъэгуохэр, «феуи евгъэпІытІ, мыбдей дызэхэтыну игъащІэкІэ», – жаІэ. «Ди пцІантІэ ды-дыхъэжыну дыхуитыжкЪэ?» – къокІий адэкІи. Ауэ хъэщІэ къэкІуахэр хъаным щышынэрти, зыри жалэртэкЪым. Жылэм цІыхухъуи цІыхубзи къыдэмынауэ къызэхуэсати, псори куэбжэпэм щызэхэтт. ЩауэфІ япэм хуэмыдэу макъ губжьакІэ жиІащ:

– Уи пхЪум ухуеймэ, кІуэдынкЪым, къыдэгъэхъэ! Мы цІыху къо-мыр зэтумыІыгъэ, емыкІущ!

Ауэ хъаным идакЪым, сэ жысІамэ алыхЪым жиІащ, жыхуиІэу. «Хэгъэрейхэр фыкъыдыхъэ, хъэщІэ къэкІуахэр нэвгъази фынэ-кІуэж», – жиІэри, хъаныр яхэгуоуащ, и тхъэ къызэрихъкІэ.

Арати, хъаныр ІукІуэтри, хэгъэрейхэр – гуи лъэси – пцІантІэм дыхъэу хуежьащ, хъэщІэу къэкІуа шухэм лъэныкъуэ зрагъэзри еп-сыхауэ зэхэтхэт, къэхъунум пэплъэхэу. Жылэм нэхъыжь дэсхэри, къэкІуахэм я нэхъыжьхэри хъаным бгъэдыхъауэ елъэлурт, апхуэдэ напэтэх имыщІэну, къуажэ псор мыпхуэдэу зэтэпІыгъэныр зэры-емыкІур, зэрыхъэдыгъуэдахэр жалэрт. Ауэ зыри къыкІыртэкЪым.

Хъанхэ я фитонхэмрэ гухэмрэ зэрыкІуэжыным хуэдэу ягъэшыж-ри зэпыувэжахэщ. НысащІэр зэрыс тешанкІэр, пцІэгъуалитІыр зыщІэщІар, хъаныр здэщыт куэбжэм къекІуэлІащ. Хъаным ицІыхужынтэкЪэ ишхэмрэ и тешанкІэмрэ, къызэрысу пхЪуэри, шы ІумпІэр иубыдащ.

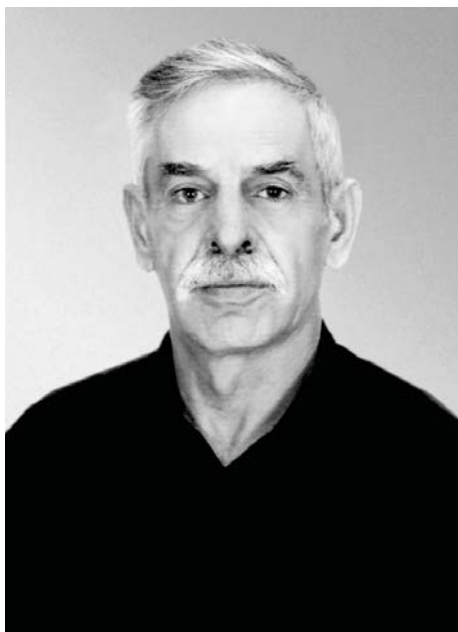
– Фэ дэнэ фыздэкІуэр? Фи унэр фымыцІыхужу ара! – жеІэри и дзэр зэригъэшхыу шыпэм щытщ.

Хъаным и пхЪум щхъэтэпхъуэр иІэтри, хуэмурэ, мыпІащІэу жиІащ:

– А жылэ махуэ алыхЪым ищІын! Альандэрэ си цІыхубз напэм къезгъэкІуакЪым си щхъэр тесхыу сыпсэлъэну, ауэ, апхуэдэу фІэкІа щымыхъукІэ, емыкІу сыкъэвмыщІ, мы си адэр делэ хъуащи, быдапІэ гуэр фиІэмэ, щІэвдзэ, губзыгъэ хъужыху. Мыбы егъэкЪуаншэ мыбдеж щыт щІалэр, сыкъыхъауэ жеІэри. Ауэ ар пэжкЪым, фи фІэщ фымыщІ. Мы ІуэхумкІэ къуаншагъэ псори зыбгъэдэлъыр сэращ, ауэ сэ ар къуаншагъэу сыбжыркЪым.

Ар хъаным и пхЪум жиІауэ хъаныр куэдрэ шыпэм цагъэтынт? Зэуэ япхъуатэри, щІыунэм ирадзащ. Зы тхъэмахуэкІэ ефэ-ешхэу жылэр щызэхэсащ, хъэщІэхэри хуабжъу ягъэлъэпІащ. Хъаным и пхЪум и гъусэу къэкІуа хъэщІэхэр щежьэжым хэгъэрейхэм елъэлуащ хъа-ныр къратыжыну. ЩІыунэм кІуэрэ бжэр Іуахмэ, хъаныр лІауэ щылтът, блэ гъумыщІитІ и гушІыІум тесу. Арати, хэлущІыІу ямыщІу, ипхъу-ми жрамыІэу хъаным и хъэдэр гум иралъхъащ, мэкЪукІэ щІауэфэжри ежьэжахэщ.

Мыдрей щІалэмрэ хъыджэбзымрэ зы хъуауэ нобэми ныжэбэми матхъэри ди къуажэкІэм и деж щысц.



Усэхэр

МЭЗ Аниуар

ПЫЖЬЕЙ

Щхьэ баринэу жыг лъэкъыцэм
ФІэльщ пыжь хъуахэр, щыгъэ фІыцІэу.

Сытым хуэдэу гуакІуэ ахэр —
Щабэ-тІатІэу тІыгъуэжахэр!

ФІэзу фІэльщ къудамэ къэси, —
УІэбамэ, уальоІэсыр.

Къысхэуами тІэкІу пыжь банэр,
Абы щхьэкІэ къэзмыгъанэу,

СрикъухукІэ пыжьыр сшхащ,
Си къуэш цІыкІуми къыхуэсхьащ.

УЭЛБАНЭ

Уафэгъуагъуэм абрэмывэр
Зэрегъажэ, хъийм икІауэ.

Іэуэлыауэм джэрдэджэжыр
Къыподжэж, и макъ икІауэ.

Ди хьэ Мыщэ къэшынауэ,
Дадэ и къуагъ къыкъуэмыкІ.
КІуцэ Нагъуэ жейм езэгъкъым,
Уафэр гъуэгъуэху къыхоскІыкІ.

ДохуэпскІ уафэр уафэгъуагъуэм,
УафэхуэпскІыр дэнкІи нос.
Пшэ фІыцІэжъхэр лъахъшэ къохъури,
Уэру къракІут уэшхыпс.

ВАНДЭ*

Мэзым кІуэри дадэ
ЛантІэу чы къишащ,
ФхуэсщІынщ, жери, вандэ,
Дызэхуишэсащ.

Вандэр сэмбым ещху
Дадэ еухуэн...
Псым хэтлхьэнщ пщыхьэщхьи,
Бдзэжьей къом къихуэнщ.

Дожэри пщэдджыжьым,
Вандэр къыхыдох.
Бдзэжьейр, пІэжьэжьэжу,
Къомбэу дэ къыдох.

Мис, бдзэжьейр чыпыльэм
Пылъу дыкъокІуэж,
Дади пыгуфІыкІыу
Дрегъэблэгъэж.

КЪАНЖЭ

Эи кІэ кІыхьыр пысысыху
Къанжэ кІэкІарей,



* Вандэ – Чым кыхэщІыкІауэ бдзэжьей къызэраубыд матэ кІыхь, сэмб теплъэ иІэу.

ЖаІэ уэ ухьыбарзехьэу —
УокІупс а цІэ лейр.

Къали къуажи уальоІэсыр —
Псори пщІэну пфІэфІщ.
Бгъэхьыбархэм уегупсысрэ:
ЯфІэфІ, яфІэмыфІ?

«ЖиІэм щыщү пщІыр нэхьыбэщ!» —
Куэдым ар къыуапэс.
КхьыІэ, хьыбар пэж къэпхьыным,
Ди деж япэ къэс.

ДИ ХЬЭ МЫЦЭ ФЫКІЭРЫКІ

Ди хьэ Мыцэ из и ныбэ? —
Хьэ лэгъунэм къыщІэмыкІ.
Хьэгулывэ абы хуэсхьыр
Ди джэдкъазым фІрашхыкІ.
ТІэкІу яхуитІ фІэкІ и дзэлыфэ,
Зыми и зэран емыкІ.
Ей, джэдкъазхэ, фэ и жагъуэ
ФымыщІ Мыцэ — фыкІэрыкІ!
Нобэ фэ физрикъун
Сэ фэстыфыркъэ щыкъун!

ШЫЛЭМ И КІЭМ ЗЕУКІЫЖ

Къыпежьащи гъатхэр шылэм,
Зы бэуапІэ иримыт.
ЕгъэпІащІэ хущІэрыІэу —
ЗиІэжьэну ар хуимыт.
Жыхапхъэшхуэр и Іэдэжу
Уафэ лъащІэр къепхъэнкІыж.
И кІэ кІыхьыр зэрилъафэу
Шылэм и кІэм зеукІыж.

ЧЫН

СигъэгүфІэу нобэ дадэ,
СхуещІыр екІуу къупщхьэ чын,

Псыхъуэ мылым сытелъадэм,
СезэшыхукІэ къесхуэкІынщ.

Доджэрэз иджы ар щІопщым, —
Чыныр вууэ къызохуэкІ.
ПыщІэу хьэблэр сэ къызоплъыр,
Сэ щІэнтІэпсыр изокъуэкІ.

ЯжызоІэр къызэхъуапсэм:
«Къэвгъуэт бжъакъуэ, фыщымыс,
Сэ си чыным ещхьыркъабзэу
ФхуищІынщ дадэ чын зырыз!»

САБЭНЭІУ

ФІэфІщ гъемахуэр Мышэ —
Мэджэгур, мэтхъэж,
Мэшэсри и чышым,
Пщэдджыжьыпэм дож.

Махуэр зи кІыхьагъым
Дэмышъэж я дей,
Къегъатхъуэ и шыгъуэм —
Сабэр къегъэхъей.

Хъуами шэджагъуашхэ,
Чышым къемыпсых,
Нанэ и джэ макъри
ПфІощІыр зэхимых:

КъакІуэ, къэкІуэж, Мышэ,
ИІэт, къэльэхъуж,
ІэфІу дыздэгъашхэ,
Шхыныр мэупщІыІуж...

Шур къыдолъэдэжыр —
ІэщІэль пфІэщІынщ шхуэІу,
Нанэ къогуфІэжыр:
«Ей, си сабэнэІу!..»

ШЭ ПАПЦІУ

ДиІэщ жэм, къыдиту гъэш —
Нанэ пщэдджыжь къэскІэ къиш.
ХъупІэм кІуамэ, къэкІуэжыхукІэ
ШкІэмрэ сэрэ дыхуозэш.
КъыщикІыжкІэ жэмыр хъупІэм,
И шкІэ цІыкІум къыхуобу,
Бауэбапцэу къыдохъэжыр,
Къытхуехь тІуми шэ папцІу.

ПСЫХЪУЭМ

ЗыдгъэпскІыну псыхъуэм
ЦІыкІухэр дыдыхъащ,
Лъэр цІисыкІыу пшахъуэр
Дыгъэм къыгъэплъащ.
ПсынцІэу зыдотІэщІри,
Дыхолъадэ псым,
ЦІыІэтыІэ дешІри,
Дэри дохъур цІым.
Пшахъуэм дыхыхъэжмэ,
Дыкъегъэхуэбэж,
ДыкъыгъэпцІэнтІамэ,
Псым дыхолъэдэж.
Дыгъэр зэрыгуащІэр
Иджыщ къыщытцІар,
ЦІымысхъыж и гуащІэм —
Къопсри-къопсыр ар.
ЦІыфэр игъэбжыбжыми,
Зыхудогъэшэч,
Додэ ди фэр текІми —
Дохъур нэхъ бэшэч.

КЪАЛМЫКЪ ШЕЙ

Махуэр зи кІыхъагъым
Чыныр къызохуэкІ,

ШыІэ уае пэтми,
ПщІэнтІэпс изокъуэкІ.
Сыдехьэх джэгуным,
Шхэныр сщогъупщэж,
«КъыщІыхьэжыт унэм!» —
Нанэ среджэж.
Хуэму сыкІуэжыхукІэ,
Уаещ — содииж.
Нанэ къалмыкъ шейкІэ
Сыкъегъэхуэбэж.

ДЖЭДКЪУРТ

Къакъэу дэта ди джэдыжбыр
«Къурт-къурт» жери, гъуэльхьэжащ.
Къришыжкъым уэрэдыжбыр,
Абгъуэм ар къытенэжащ.
Хулъэр нэщІми, ди къуртыжбыр
Абгъуэхъумэу тІысыжащ,
Убгъэдыхьэм, къотэдж и цыр,
Дэри абы десэжащ.
Мазэм щІигъукІэ а джэдкъуртыр
Тесащ абгъуэм — емыша,
ДжэдыкІампІэхэр къакъутэу
Джэджьей куэд къытхуришащ.
И къуэрылъху-пхъурылъхуу иІэм
Нанэ ди цІэр къриІуащ.
Джэджьей шыр дыщафэ цІыкІухэр
Тхуиульэбзыну къыджиІащ.
Ижь-ижьыжкІэ къокІуэкІ хабзэу
Джэджьей цІыкІухэр яульэбзу.



НЭЩЭНЭ

ПщІащхьуэ цІыкІухэм
Лъахьшэ дыдэу —
Шыым еІусэу —

Къальэтыхь.
Дадэ жеІэ: «Мор уэлбанэщ,
Месыр пшэхэм захущыхь!..»
Гъатхэ уэшхыр
КъыщІидзауэ
БжьыхьэкІапэм къожэбзэх,
Псыхьэлыгъуэ
ЦыкІу хъужауэ
Ди уэрамыкІэ йожэх.
Іэуэлыауэ иригъэщІу,
Псыпэм псыкІэр ирехьэх.

БДЗЭЖЬЕЯЦЭ

Ди псы цыкІум дыыхьауэ,
ХьыкІэ доцэри бдзэжьей,
Псори дэ дыдихьэхауэ,
Псым дыхэту дыдощей.
Хьэндыркъуакъуи елыркъэши
Ди хьым изу къыдоубыд.
КъыщитхыжкІэ елыркъэшхэр —
Къопхъуэ ди Іэм...
Уэ-ды-дыд!

ЗИХЪУЭЖАЦ

СцІыхурт сэ зы фыгъуэнэд,
МэдкІэ деджэу — Мухьэмэд.

ИрекІэн е иречын,
Ехъуэпсакъэ — пІэщІичынт...

Е пщІыхьэпІэу илэгъуа,
Е я дадэ къешхыда?

Иджы хъуащ ди Мэд нэгъуэщІ,
Тобэ къихьыжауэ сфІощІ...

Къофыгъуэжкъым — зихъуэжащ,
Мэд цІыхуфІ, хьэлэл хъужащ.

ЖЫЗУМ

Бжыхьэ дыгъэм къригъэблри,
Ди жызумыр фІыцІэ хьуащ,
Іэрамэшхуэу кърпыблэблым
Хьэдзыгъуанэр, бжьэр епщІащ.
ПхужыІэнкъым и ІэфІагъыр,
Ар фом хуэдэу Іум йоткІухь...
Гъунэгъу дадэм езгъэшхыну
Жызум фальэ сэ хузохь.

ГЪАТХЭ УЭШХ

ЗещІыр уэшх кърешхыну, —
Пшэхэр техьэ-текІщ,
Ахэр зэбгрихуну
Жьыри кърытреч.

Уафэри мэгъуагъуэ,
УафэхъуэпскІи едз,
Пшэхэм, загъэщІагъуэу,
ТкІуэпсхэр кърызэпхадз...

Жьыр тесабырэжри,
Гъатхэ уэшх кърешхащ.
Дыгъэр кърыкъуэкІыжри,
Ныджэр гуфІэжащ.

ХъуакІуэ кърыдахуахэм
ХъункІэ загъэтхъэж,
Ныбэ кърэб хъужахэу,
ПщІантІэм кърыдохъэж.

ДИ ДЖЭДЫЖЬЫР

Зэрыльэлъу ар мэкъакъэ,
И кърэкъэныр имых,
КъркІэцІауэ арщи кърэкъэ,
ЩІэпхъуи, абгъуэм кърэкъэр кърых.

Мис апхуэдэурэ екІуэкІу,
Джэдым зэуэ зихъуэжащ:
Абгъуэм ар къытхутемыкІу
«Къурт, къурт», – жиІэу гъуэльхъэжащ.

Нанэ иІэу хъуар джэдыкІэу
Къуртым ещІ и абгъуэм из...
Къришынщи, зэман дэкІмэ,
Джэджьейр хъунщ ди пщІантІэм дэз!

БЛЫН СЫХЪЭТЫМ ИС КЫГУУГУ

Ди сыхъэтым ис кыгуугум
И джэ макъым сыщІодэІу,
«Здынэсам кІэлыпль зэманыр», –
СфІощІ къызжиІэу, къызэльэІу.



КъыхоскыкІ пщэдджыжькІэ си гур,
СыджкІэ сфІощІ иуІу шэмэдж...
Ди сыхъэтым ис кыгуугурщ
СызыщІар сэ жьырытэдж.

КІЭПХЪ

ЩІэскъым мэзым зы псэущхъэ
Пхуэзгъэдэну, кІэ баринэ,
Къыумыгъанэу зы жыгыщхъэ,
УкыыщощІэ уэ хъыринэ.

Ущхъэхынэу ялъэгъуакъым,
Ужейнэдкъым, мыщэм хуэдэу,
Зыбущэхуу уи гъуэм уискъым,
КъыбохъэлІэ шхыныр куэду.

Бжьыхъэр къэсмэ, уи лэжьэгъуэщ:
Нэхъ пфІэлэфІыр уохьыр уи гъуэм,
Дэ цІыкІу, пщІийхэр уи шхыныгъуэщ,
Ущыхуейм абыхэм уогъур.

НАНЭ КЪЫЗОХЪУЭХЪУ

Нанэ дэрэ дызэгъусэу
КъыдотІ хъэсэ... Сэбэп сохъу.
Бжын, балыджэ, пхъы хыдосэ...
Ар итІанэ къызохъуэхъу:
«Нобэ фІыщІэ къэблэжьащ,
ІуэхутхъэбзащІэ уэ ухъуащ!...» –
Псалъэ гуапэу къызжиІам
Сыхигъахъуэу къысщыхъуащ.

АНЭМ И ЧЭНДЖЭЩ

– Мамэ, мамэ, мамэ,
СыщыщІэкІкІэ щІыбым,
Мыпхуэдизу хуабэу
Сыт уэ сыщІэпхуапэр?

– ПщІэжыркъэ, нэгъабэ
Уэ ухъуащ пыхусыху?..
И зэран уэ хуабэм
КъокІмэ, сэ си Іуэхущ.

– Мамэ, мамэ, мамэ,
Сэ чын къесхуэкІынущ,
И зэран мы кІагуэ
Хьэлъэм къызэкІынущ.

– Си псэ, ар зыщыхи
Джэгугу, укъэпщІэнтІэху.
Ауэ джэгун бухмэ,
Жьы зыщІумыгъэху.

Зыхуэпэжи хуабэу,
КъекІуэлІэж уи жьэгугу...
ЩІыІэм, «соджэгугу» жыпІэу,
Уэ удэмыджэгугу.

АДАКЪЭПЩ

Адакъэжьу адакъэпщым,
Сыкъыльагъумэ, зыкъегъэпщыр.

Къызбгъэдохъэри къызопхъуэ,
Сэ сошынэри, сыщІопхъуэ.

КІуапІи-жапІи къызимыту,
КъыскІэлъожэ си ужь иту.

Триуду сэ си лъапэр,
Мис абдеж сольэпэрапэ.
Сэ щІызодзэ ину сыгъыу,
Нанэ къосыр баш иІыгъыу.

Адакъэпщыр ныщІегъэлэ...
Хэлъар лыгъэу дэнэ щыІэ?!

Мис апхуэдэщ, тхуэмыгъасэ,
Адакъэпщыр хъуркъым Іэсэ.

Зыкъыщыхъужащ пщы дыдэ...
Унэм щІэсхэри хуошхыдэ.

Махуэ кІыхъым сэ сигъэхъуу,
Къеущыхь абы, зигъэхъуу...

Мыдэ тІэкІу нэхъ ин сыхъункъэ —
Адакъэпщым пхуэфІ сыхъункъэ!

БЖЫН ХЪЭСЭ

Нанэ, хадэр къыдегъэтІри,
Хъэсэ щІыкІухэм хесэ бжбын,
Ар удзыжъхэм къыхегъэкІри,
Хуейщ, жи, ахэм заужбын.

ЩІынэ щІыкІи дигъэшхыну
Тхъэмпэ щхъуантІи къытхукъуеч.
Бжбыным щхъэ иригъэщІыну
КІыгу къэзыщІым къытреч.

Бжбыхъэр къэсмэ, къречыжри,
Ирекъухъри, егъэгъуц,



Зырызыххэу зэхедзыжри —
ГъэтІылыгыгъэм мэхъур щыщ.

Зы бжыныщхьэ соукъэбзри,
Шыгъу хэзгъауэу, сырми, сошх.
Нэпс пIащэшхуэ къысфІыщІехури,
«Сыгърэ» жысІэу, содыхьэшх.

БЗУ ГЪУАБЖЭ

Си бзу цІыкІуу щІыІэрыс,
Уэсым куэдрэ ухэмыс,

Зеиншафэ къыптеуащ,
Дамэ цІыкІур гуэлэлащ.

УмэжалІэм, мис щыкъун
ПхуискІутащ узырикъун.

Щыпэ, щыпи, уэ лъэтэж,
БжыхьэкІапэм кІэщІэпщхьэж.

Бжэндэхъу уаер иухащ.
Гъатхэм и бжэр зэІуихащ.

Къуалэбзухэр къольэтэж,
Ахэр уэ къегъэблэгъэж.

УЭС

Уэс къесыну сожъэ
Сэ, сыхуэзэшауэ.
СиІэщ сэ пхъэ Іэжьэ,
И пэр къэгъэшауэ.

СиІэщ Іэлъэ хуабэ,
СиІэщ цы лъэпэд.
Хуабэу зызохуапэ,
Къызохъуапсэ Мэд.

Апхуэдизыр сиІэу,
Унэм щхьэ сыщІэс?

Уэсыр цы Іэрыльхэу
Къескъым махуэ къэс.

Куэдрэ сыпэпльауэ,
Жычу уэс къесащ...
Я нэхъ щІыІэ уаем
Сэ сыхуэгъэзащ!

ГЪАТХЭ

Жыгхэр къэгъэгъэнущ,
Гульхэр къызэрокІ,
Гъатхэм дылуцІэну
Псоми ди нэ къокІ.

Гъатхэу пльыфэ дахэ,
КъакІуэ, къеблэгъэж,
Хуэбзэрабзэу лъахэм,
Бзур къэгъэльэтэж.

ЩІэрыщІэжу щІыльэр
ЩхъуэкІэпльыкІэ щІыж,
Жейуэ шыта жыгхэм
Бжьэхэр егъэпщІыж.

Дыгъэм и Іэпэгъуу
Удзыр щІым кыыхэш,
Къуалэбзум щІэщыгъуэу
Уэрэд кырегъэш.

ЩэкІэ гъэбэгъуауэ
Мэш бэв кыгхуэгъэкІ,
Дызэригугъауэ
Тхэм укыщІигъэкІ.

КЪЭЛЭРДЕЙ

ЩыІэш щІыпІэ дэ ди дей,
Дызэреджэр Къэлэрдейщ,

Щыпльагъунщ ди псыхъуэ ныджэм.
Гъатхэр хъуамэ, ар тельыджэщ:

КъэкІам хуэдэу хъэсэу ящІэу,
Мэхъу а щІыпІэр къэлэр защІэ.

Къащти хъуржын, шыгъу, чыржын,
КІуэ абыи — зыптІыжынщ.

Пэжщ, ар сырщ, бжыныным хуэдэу,
Ауэ ар и хуцхъуэщ куэдым,

Сэбэпышхуэ хуохъур цІыхум,
ЛьокІ уцихъумэн пыхусыхум...

«Сыт хъуржынри зэрыщІынуыр?» —
ЖыпІэм, ныбжызоІэ сщІэнур:

СыщыкІуэжкІэ къэсщыпынщ,
Дади нани яхуэсхынщ,

Унэм схымэ хъуржын из,
КъагуфІэнур сыт хуэдиз!..



ІУС

Шхалъэм дэплъхъэр димыгъэлъу
Къыдедзыжыр бжъакъуэм фІэлъу.
«Сужэгъуащ мы мэкъу гъурыжъыр!» —
Жилэ хуэдэщ ди жэмыжъым.

Ептмэ Іус зыхуейм хуэдиз,
Шэ къуитынущ пэгун из!

БАДЗЭУЭГЪУЭ

Гъудэ-гъудэ-гъудэбадзэм
Шылэм удэфэн къыщІадзэ,

Мэхъу щІыкІейуэ щыхъэрей,
Игъэузу дзэкъэрей...

Іэшхэм я щхьэр щІрагъэхьэу,
Жэщи махуи лей зэрахьэ,

Льыиф защІэу шэчыгъуейщ...
Псом нэхъ Іейр абы аргъуейрщ.

ШЫПСЫРАНЭ

Захуээзгъэлү си ныбжьэгъухэм,
Шыпсыранэ сэ кыызоч.
Эгъэлъэгъуэну арщ си лыгъи —
Изохужьэ Мухьэрбэч.

Ар, шынаци, мапкІэ, малъэ —
ЗикІ сылъэщІыхьэн слъэмыкІ.
Шыпсыранэ хуээзгъэдалъэм
Си Іэгүфэр, уей, щІлесыкІ.

ЩІэзупскІэхукІэ шыпсыранэр
Си Іэпкълъэпкълым кылыбІэс:
Къес абы си Іэблэ щІанэр,
Си нэклүщхьэхэри къес.

ХыфІызодзэ, сыкъисаци,
Сэ си щІыфэ псор мэбжьыбжь.
Мухьэрбэч ар ильэгъуаци,
Къегъэээжыр. Ар мыгубжь.

Щабэу жегІэ: «Лыгъэ уиІэу
Зэрыщытыр хьуащ си фІэщ.
Ауэ, кхьыІэ, шыпсыранэр,
Зэи уэ «ныбжьэгъу» умыщІ...
Зым гущІэгъу абы хуимыщІ».

ПСОМИ ІУЭХУ ДОЩІЭ

Мамэ ещІ мафІэ,
Ланэ мэтхьэщІэ,



Нанэ мэпщафIэ,
Дадэ мэпхьащIэ...
Псоми Iуэху ящIэ,
Сэ си кьалэнри,
Мис, согъэзащIэ:
Фальэшхуэм изу
Iус кьыщIэсхауэ
ПщIантIэм джэдкьазу
Дэтыр согъашхэ.

ПАПIУ IЭФИ

КIуцэ, зэ умыгъ,
Джэдыгу хуабэ пщыгъщ,

ЩыIэм уэ уимыс,
Сабыр цьыкIуу щыс.

СощIэ узыхуейр,
Уи тхыр щьыдэгпшейр...

Ей, си ныбэ хуэфI,
Уэстынщ папIу IэфI!

ЛАЦЭ ПШЫНАУЭ

Лацэ йоуэ пшынэм,
Кьафэ кьрегъэкI.
Джэгур щащI лэгъунэм,
ЦьыкIухэр шоуджэкI.

Пшынэм и бзэ дахэм
Джэгур зэхишащ.
Пщащэм я нэхъ дахэр
Утыку кьрашащ.

Кьыгъэпсальэу унэр,
Iэгур щIакьутыкI.
Мэбзэрабзэ пшынэр,
Лаци погуфIыкI.

Утыку ихьа Лацэ
И макъ егъэлуф,
Къашыргъэ КІурацэу,
Къафэм дожьюуф.

ЩХЬЭЛ ЦЫКІУ

ДиІэщ дэ, ямыІэу куэдым,
Іэльэныкъуэ Іэщхьэл цыкІу,
Тхуэзыхъумэр ар ди дадэщ,
ЗымышІэххи щыІэщ цыху.

Дадэ дэрэ дызэщІыгъуу
Догъэльальэри нартыху,
Ар щыдогъэпщыж дегугъуу —
Хьэдзэ къэскІэ къабзэ хъуху.

Іэбжьыб цыкІукІэ сэ щхьэлынэм
ИзокІутэри сохьэж.
Дэ тхуопщафІэри ди нанэ,
Хьэлу хуабэкІэ дотхьэж.



ЗЭРЫДЖЭ

Ей, зэрыджей нанэ,
УздэщыІэр дэнэ?

Псчэ уз иІэщ Ланэ —
Си шыпхъу цыкІу гъэфІэным.

Уэ нэхъ «дохутыр Іэзэ»
ИІэкъым а узым,

Уэрщ, сыпхыхуу уэсым,
СыщыщІэтыр мэзым.

Арт зыкъэзбгъэгъуэтрэ
Зэрыджэ къызэпттэм,

Хэлу шейм, зэрыджэ
Ефэн хуейщ сымаджэр.

Ей, зэрыджей нанэ,
Тхуэгъэхъуж ди Ланэ!

ХЪЭПШЫР

Си анэшым сыкІуэжати,
Хъэпшыр яІэу къыщІэкІащ.
СедэхашІэу Іэ дэслъати,
Ауэ къысщыгуфІыкІа!

И кІэ цІыкІур игъэджэгуу,
ЩІопхъуэ, къызбгъэдолъэдэж...
Сымыхамэу дэнэ щищІэр? —
Сэр фІэкІа Іуэху имыІэж.

Согъэкъабзэ ар, согъашхэ...
Си хъэщІэгъуэр ауэрэ йокІ.
Къысхуэхъуащи ныбжьэгъушхуэ,
Бацэ цІыкІур сигу пымыкІ.

И мыхъэлу, а хъэпшырыр
Нышэдибэ нэщхъей хъуащ:
СыкІуэжыну си хъэпшыпыр
Зэрыслъхъэжу илъэгъуащ.

НЭХУЩ

Ди адакъэр ину Іуащ,
Ди хъэ Мыщэ къэбэнащ,
Ди мэмыжьыр къэбууащ,
Ди шыд пэхур къэкІиящ,
Нэху щыхункІэ
Си пІэ лъапэм
Телъа КІуши къэтэджащ,
Зэбзеящ — зитхъэщІащ...
Мис апхуэдэу дэ ди махуэм
Нышэдибэ къыщІидзащ.

КЪЭРАБЭ

ЦШым хыхьати хуабэр,
Къыхэжащ къэрабэр,
Гъуэжью къэгъэгъауэ,
Нобэ зегъэщIагъуэ.

СощIэр сэ, къэрабэ,
ЗэрыпфIэфIыр хуабэ,
Сэри щIыIэм сисмэ,
Хуабэу зызохуапэ.

АНЭШ НАНЭ

«Къупщхьэ гуащэу гуащэ Iупэ», –
Желэ нанэ, сыхуэзэху.
СегъэгуфIэ, сегъэгушхуэ,
Гуащэ цIыкIуи къысхуещэху.

СызыгъафIэр анэш нанэщ,
И псэм хуэдэу сыкъельагъу.
Махуэ щIагъуэ къимыгъанэу
КъокIуэ ди деж лъагъунлъагъу.

Сэ си мамэ дыщэм хуэдэщ,
Зы Iуэху иIэкъым, сэр фIэкI.
Щабэу фIэкI къызэмьшхыдэ,
Анэш нанэ ар фIолыкI.

МЫЛПЫЖ

БжьыхьэкIапэм
Пыщтыхьауэ
Мылпыжышхуэ
Къыпоблэбл.
Гъатхэ хуабэм
И Iу бахъэм
Плъагъуу мылыр
Кърегъэбл.

Унэ лѳабжьэр
Псыф ищІауэ
И пэ мастэм
ЩІожэбзыкІ.
Уэри дзыхь
Абы хуэщІауэ
Гъунэгъубзэу
УблэмыкІ.

СИ ДАДЭ

Дадэ школым сешэ,
Сешэ, сыкъешэж.
Си тхылыльэ хьэлъэр
Схуехьыр, къысхуехьыж.

КъыскІэлъыплъу дадэ
Дерсхэр сегъэщІыж,
Седжэ хъуащ фІы дыдэу,
«Тху» фІэкІ къэзмыхьыж.



АДЫГЭ КЪЭКЫГЪЭЦІЭХЭР

ГуашэщхьэпыщІэ – Истод.

ЛІэужыгыгуэ зыбжанэ хьу удз лъэпкыгыгуэщ. Я лъагагыр см 10-30 мэхьу. ГуашэщхьэпыщІэхэм япкххэр занщІэу докІей, я тхьэмпэхэм см 1-2 хуэдизщ я кІыхьагыр, я бгыуагыр 1 см нэс кыудейщ. КъыкІыгъэхэм лъабжьэ ящІхэр псыгыгуэщ, быдэкъым. Гъэгъа къащхьуафэхэр е ша-къафэхэр гъэмахуэпэм, гъэмахуэкум кыпедзэ. МэкъупІэхэм, хьупІэхэм уащрохьэлІэ.

Гуашэщхьэц – Гладиолус, шпажник.

Кавказым гуашэщхьэц лІэужыгыгуэу зыбжанэ кыщокІ. Абыхэм я бзийхэм я кІыхьагыщ см 20-25-рэ, я бгыуагыр см 1-1,5-м нос. Я купсэхэр занщІэу, см 50-70-м нэсу докІей, гъэмахуэкум щхьэкІэм кыпедзэ гъэгъа шакъафэхэр, шакъафэ-фІыцІафэхэр. Гуашэщхьэцхэм я лъабжьэр бжыныщхьэм ещхьщ. МэкъупІэхэм, губгыуэхэм, хьэцэпэцэ щапхь щІыпІэхэм я гунэгъуу кыщокІ. Унэм удз дахэу кыщагъэкІ лІэужыгыгуэи щыІэщ. Гуашэщхьэцхэр хущхьуэу кыщагъэсэбэп кыохьу.

ГуашэщІыгу – Ястребинка.

Илъэс бжыгыгъэкІэ къэкІ, лІэужыгыгуэ зыбжанэкІэ гуэшыжа удз лъэпкыгыгуэщ. Ахэр июным, июлым я зэхуакум кыогъагъэ. Бжы-хьэм ирихьэлІэу я жылэхэр мэхьу. ГуашэщІыгухэм япкххэр занщІэу докІей. Гъэгъахэм я къапщІийхэр гыуэжыщ. МэкъупІэхэм, хьупІэхэм кыщыкІыу куэдрэ уахуозэ. Хущхьуэу къагъэсэбэп.

ГуашэІэпэ – Мята длиннолистная.

Удщ. И лъагагыр см 80-м нос, илъэс зыбжанэкІэ къокІ, занщІэу докІейри, июным – июлым гъэгъа шакъафэ цІыкІухэр кыпедзэ, Іэрамэ кІыхьу зэкІэщІэсу. И тхьэмпэхэр хуэхьурей щІыкІэщ, я щІагххэм цы щабэ тетщ. Лъабжьэжь быдэ ещІ. КъэкІыгъэм мэ дахэ кыкІэрех.

Адыгэхэм удзыр хущхьуэу куэд щІауэ къагъэсэбэп. Псыхьуэхэм, гуэл Іуфэхэм, псынащхьэхэм кыщокІ. ГуашэІэпэр зыхэлъ мэкъум мэ дахэ кыхех, Іэщым фІыуэ яшх.

ГуашэІупэ – Кольник.

ИлъэситІкІэ е нэхьыбэкІэ къэкІ удз лъэпкыгыгуэщ, лІэужыгыгуэ псоми япкххэр занщІэу докІей, я лъагагыр см 15-25-м нос. Я гъэгъахэр къащхьуафэщ е шакъафэщ. Лъабжьэ быдэ ящІ. ГуашэІупэхэр кыщокІ мэкъупІэхэм, хьупІэхэм, дыгъафІэ джабэхэм.

Гуэгушыпэ – Мышиный гиацинт.

ЛІэужыгыгуэ зыбжанэу гуэшыжа удз лъэпкыгыгуэщ. Абыхэм я лъа-гагыр см 10-15-м нос, я тхьэмпэхэр бгыузэ-кІыхьщ. Гъэгъа къащхьуэ цІыкІухэр, Іэрамэ кІыхьу зэкІэщІэсу, къэкІыгъэ купсэм и щхьэкІэм (гыатхэм пасэу) кыпедзэ. Бжыныщхьэм ещхьу лъабжьэ ещІ. Гъатхэм гуэгушыпэхэр куэду кыщогагъэ хьупІэхэм, мэкъупІэхэм, джабэхэм.

Гуэдз – Пшеница.

Хьэцэпэцэхэм ящыщ къэкІыгъэщ. ЦІыхур ижь-ижьыж лъандэрэ йолэжь. Абы шхыныгыгуэ зэмылІэужыгыгуэу куэд кыыхащІыкІ.

ДунейпсомцІыхухэмгуэдз Іэрысэ лІэужыгыгуэу минипІым щІигъу кыщагъэкІ. ЩІэныгъэлІхэм кызыралгытэмкІэ, ижь-ижьыж зэманым цІыхухэм гуэдзым елэжын япэ дыдэу кыщрагъэжьар Кавказырщ. Езыр-езыру къэкІ гуэдз лІэужыгыгуэхэм нобэр кыыздэсым ущрохьэлІэ



Грузиём, Азербайджаным, Армением. А гуэдз л'эужьыг'уэхэр нэг'уэщ'І щ'Іып'Іэхэм к'ыщык'Іырк'ыым. Абыхэм ящыщ'у пл'Іыр к'уак'Іэбгык'Іэ-хэм дэс к'уажэ пхыдзахэм Іэрысэу к'яг'эк'І.

Ди к'эралым гуэдзыр щытрасэ Кавказ Ищх'эрэм, Украинэм, К'э-захьстаным.

Гуэдзщэху – Эгиллопс.

Зы г'эк'Іэ ф'Іэк'Іа к'эмык'І, л'эужьыг'уэ зыбжанэу гуэша удз л'эпк'ыг'уэщ. Я л'ягаг'эк'Іэ см 20-30-м нос, япк'хэр занщ'Іэу док'Іей, я л'э-дйхэр мащ'Іэу г'эшаш. Я бзийхэр б'гузэ-к'Іыхьщ. Л'ээхьц псыг'уэу зэхэт я л'ябж'эхэр куууэ ек'Іыхырк'ыым. Майм и к'Іэм, июным щх'э-мыж к'япедзэ. Гуэдзщэху л'эужьыг'уэхэм нэхьыб'эу уащрох'эл'Іэ уэшх мащ'Іэу к'ыщешх губг'уэхэм, дыг'яф'Іэ джаб'эхэм. Х'эц'эп'эц'эхэм зэран яхуэх'у л'эужьыг'уэхэри яхэтц абыхэм.

Гуэдзщ'ІыІэрысэ – Озимая пшеница.

Бжых'хэм трасэ гуэдзщ. Гуэдзщ'ІыІэрысэм Кавказ Ищх'эрэм б'э-ваг' ин к'ыщет. Ар к'ызых'эк'Іыр к'эк'Іыг'эхэм уэшх нэх' зэриг'уэтыр, г'эмахуэ уэг'ущ'Іыг'ур к'ихьэн и п'э к'ихуэу хаг'уэ зэрыхидзэр арщ.

Губг'уэбалыджэ – Вечерница, ночная фиалка.

Ильэсит'Ік'Іэ е нэхьыб'эк'Іэ к'эк'І, зи л'ягаг'ыр см 100-м нэс удз л'эужьыг'уэщ. И л'ябж'эр г'умщ, куууэ йок'Іых, и тх'эмп'эхэр х'урей-к'Іыхьщ. Шак'яф'э мащ'Іэ к'ызыщ'Іэлад'э г'эг'гахэр июнь – июль мазэ-хэм деж и щх'эк'Іэм к'ыпедзэ. Абыхэм пщых'эшх'эк'Іэрэ мэ дахэ к'я-пех. Куэду к'ыщок'І бгыщх'эм щы'Іэ мэк'уп'Іэхэм.

Губг'уэбж'эхуц – Козлобородник.

Л'эужьыг'уэ зыбжанэу гуэша удз л'эпк'ыг'уэщ. Ахэр псори г'ыт'Ік'Іэ к'юк'І. Я пк'ыр занщ'Іэу док'Іейри, г'эг'я г'уэж' е шак'яф'э инхэр г'эмахуэп'эм деж к'ыпедзэ. Губг'уэбж'эхуцхэм я тх'эмп'эхэр б'гузэ-к'Іыхьщ. Удзыр к'ыпыпчмэ, шэм ещх'у, псы к'юж. Л'ябж'э г'ум-к'Іыхь ещ'І. Жылэхэр х'уа нэужь, бж'эхуцым хуэдэу, цы хужь щаб'э к'ыпк'І. Мэк'уп'Іэхэм, х'уп'Іэхэм, губг'уэхэм, г'уэгубг'ухэм к'ыщык'Іыу урох'эл'Іэ. Бж'эхэм фо к'ыпах.

Губг'уэбж'эхуцхэм ящыщ л'эужьыг'уэ язынык'уэхэр ц'Іыхухэм яшх. Абы к'ых'эк'Іыуи зы л'эужьыг'уэ ц'Іыхухэм к'яг'эк'Іыу щыщ'Іадзащ Европэм, США-м, Канадэм, Прибалтикэм.

Губг'уэбж'ын – Лук.

Л'эужьыг'уэ заулу зэщх'эщык'І к'эк'Іыг'э л'эпк'ыг'уэщ. Ахэр псори ильэс зыбжанэк'Іэ м'эпсэу. К'Іыгу к'япык'Іэхэр, г'эг'я нэужь, хужьыф'эщ, пш'эпл'ыф'эщ е пл'ыж'ь-ф'Іыц'Іаф'эщ. Я л'ябж'эхэр бж'ы-ныщх'эщ, хуэх'урей щ'Іык'Іэщ е к'Іыхьщ. Ди щ'Іып'Іэхэм к'ыщык'І губг'уэбж'ынхэм яхэтц адыг'эхэм иж' л'яндэрэ шхынхэм хал'х'э л'эужьыг'уэхэр. Мэк'уп'Іэхэм, х'уп'Іэхэм, мэз л'яп'эхэм, дыг'яф'Іэ джаб'эхэм к'ыщок'І.

Губг'уэбж'ыныху – Лук Рупрехта.

И л'ягаг'ыр см 15-20-м нос. Ильэс зыбжанэк'Іэ к'юк'І. Бж'ын-бж'ыныху л'эпк'ыг'уэхэм ящыщ'ц. И тх'эмп'эхэр к'Іыхьщ, и к'Іыгур, г'эг'я нэужь, пш'эпл'ыф'эщ е шак'яф'э-хужьыф'эщ. К'ырхэм, щ'Іып'Іэ г'уэщэхэм к'ыщык'Іыу куэдрэ ухуозэ. Губг'уэбж'ыныхур пшхы мэх'у, мэ дахэ к'ык'Іэрех. К'уэщх'эх'у щы'Іэ Іэщых'уэхэм шхыныг'уэхэм хал'х'э.



Губгъуэгъашэ – Костер береговой.

Ильэс зыбжанэкІэ къэкІ удз лІэужыгъуэщ. И лъагагъыр см 90-100-м нос. Ипкъ занщІэу дэкІейхэм я щхьэкІэм июным гъашэ къыдедз. И бзийхэм мм 5-10 я бгъуагъщ, см 15-20 я кІыхьагъщ. И лъабжьэр лъэхьц куэду зэхэтщ. Губгъуэгъашэр мэкъуфІ зэрыхьум, Іэщым хьарзынэу зэрархым къегъэуэв абы и жылэхэр зэхуэхьэсауэ къэгъэкІын хуейуэ. Езыр-езыру къыщокІ мэкъупІэхэм, хьупІэхэм, мэз лъапэхэм.

Губгъуэджэдгын – Чабрец, тимьян.

МэкъупІэхэм, хьупІэхэм къыщыкІ, лІэужыгъуэ заулу зэщхьэщыкІ къэкІыгъэ лъэпкъыгъуэщ. Абыхэм япкъхэр псыгъуэщи, зыкъыдраІэ-теиф къудейщ. Я тхьэмпэхэр цІыкІущ, гъэгъа шакъафэ цІыкІухэр, Іэрамэ хьурейуэ, я щхьэкІэхэм къыпедзэ. Губгъуэджэдгынхэм лъабжьэжь быдэ ящІ. Куэду къыщокІ дыгъафІэ джабэхэм, псы щымацІэ щІыпІэхэм. Мэ дахэ къакІэрех. Адыгэхэм губгъуэджэдгынхэр шхыным хальхьэ, хуцхьуэуи къагъэсэбэл.

Губгъуэджэш – Чечевица пищевая.

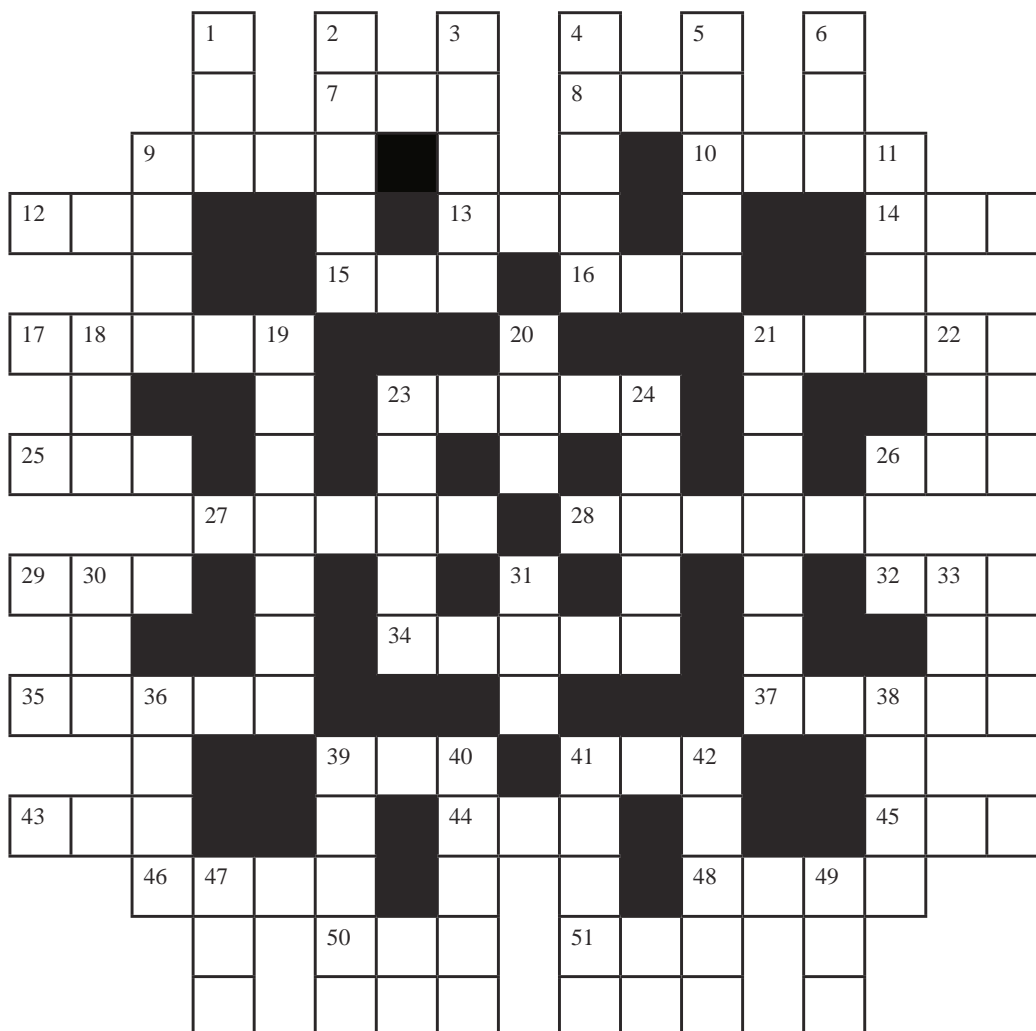
Зы гъэкІэ къэкІ хадэхэкІщ. И пкъыр занщІэу щытщ е, нэгъуэщІ къэкІыгъэхэм зыкІэрищІэурэ, дожей. И лъагагъыр см 40-70-м нос. И тхьэмпэхэм см 4-6 я кІыхьагъщ, къабзийм ещхьу тхьэмпэ цІыкІуи 8-14-у зэхэтщ. Гъэгъа къащхьуафэхэр, тІурытІ-щырыщу зэгъусэу, къэкІыгъэм и щхьэкІэм гъэмахуэпэм къыпедзэ. ГъэмахуэкІэм хьу и жылэхэр плацІэ-хьурейщ, гъуабжэ-фІыщІафэщ, къэуат зыхэль шхыныгъуэ къыхах. КъэкІыгъэм и пкъыр мэкъум нэхьрэ нэхьыфІу Іэщым яшх. Куэду къыщагъэкІ щІыпІэ хуабэхэм.

Губгъуэжыхапхьэ – Амброзия полинолистная.

Зи лъагагъыр м 1-5-м нэс, зы гъэкІэ фІэкІа къэмыкІ къэкІыгъэщ. ЗанщІэу дэкІей и пкъым къудамэ куэд къытокІэ, и тхьэмпэхэм, хьунгъалІэ тхьэмпэхэм ещхьу, зэгуэбза куэд яІэщ. КъэкІыгъэм лъабжьэ гьум ищІыр йокІых. Июлым – августым гъэгъа щхьуантІафэ куэд къудамэ щхьэкІэхэм къапедзэ, бжьыхьэм ирихьэлІэу жылэхэр мэхьу. Ди щІыпІэхэм иужьрей зэманым губгъуэжыхапхьэхэр куэду къыщыкІ хьуащ, хьэсэхэм зэран яхуэхьуу.



Псалъэжыу зэхэлъ псалъэзэблэдз



ЕкIуэкIыу: **7.** ... екIур гуми йокIу. **8.** Шым ... дыхьэ, елъэдэ-къауи къыдэкIыж. **9.** ... шагъэувым щохуэх, фадэ щалэтым щохутэ. **10.** Умэжалэмэ, сытри **12.** ФызыфI зиIэм хъуэхъу и ... илъщ. **13.** ... щIэлъыр елъагъу. **14.** Зы дэкIэ уигу сыкъэкIи, ... кунэфу кыщIыкI. **15.** ... зезыхьэм Iыхьэ щанэр лъосыж. **16.** Я псэ зы чысэ **17.** ..., шум ущIэмынакIэ. **21.** ... къоугъуж. **23.** Зи ... псэум тхьэр еуащ. **25.** ... лъагъуэ зэхуалэщ. **26.** ... — напщIэщ, пхьур — набдзэщ. **27.** ... щалъху йокIуэж. **28.** ЖамыIа щылэкъым, ямышIа **29.** ... бэшэщ. **32.** Джатэр ... илъщ. **34.** Хамэлэр Iэгъэпсэху ..., гугъэпсэху-къым. **35.** Iэщыр ... умылъэщIми, IускIэ зегъэгъэнщI. **37.** ... нэщхьей-мэ, бысымым и ягъэщ. **39.** ... мыгъуэ уежьэnumэ, танэжь закъуэри



мэллэж. **41.** ... пэтрэ мэульэпхьащэ. **43.** Уэсукхьуэр ... цыкIум кьегьэхьей. **44.** Уи ... гьуэгужь, жыжьэщ жыпIэу, умыбгынэ. **45.** МафIэм и гьунэгьу ... мажьэ. **46.** ... и пIэ ... кьокIэж. **48.** ... цынкIэ Iэзэр унагьуэ зэгьээгьыщ. **50.** Унэ кьыбдимысарэ ... кьыпхуэмыхьуарэ я хьэл пщIэркьым. **51.** Уи ... си бжыхь кьыумыпх.

Къехьы: **1.** Зи ... ныкьуэм гуныкьуэгьуэ ущигьащIэркьым. **2.** Зы лым щэ уигьащIэмэ, уделэщ, зы мащэм щэ уихуэмэ, **3.** ...-фIымыщIэм сыт кьыпхуищIэн? **4.** ..., ууейр нэхьыфIщ. **5.** КьуанщIэм нэ хуащIати, «набдзэ» **6.** Уэлбанэр ... зэрыхьужыну, цыху бзаджэр фIы хьужащэрэт. **9.** И ... дыщэ кьыпощэщ. **11.** ... кьамыльхум гущэпс хуредэ. **18.** Хейм и ... хамэм ещIэж. **19.** ..., щIалэ хуэдэ щыт, удадэмэ, дадэ хуэдэ щыт. **20.** ... — еуэ. **21.** Япэ умыуэ, кьоуэм **22.** ... щIэгьэкьуэнщ. **23.** Ер кьызэрыкIыр джэдыкIэ **24.** ... зиIэ насып илэщ. **30.** ... зэуар аркьэным щоцтэ. **31.** Напэм техуэр ... желэф. **33.** ... зыдэсым фо дешIэ. **36.** Дылуохьэри, даукI, дылуокIри, **38.** ... фIыщIэ нэкIуфIэ, ахьшэ фIыщIэ гуфIакIэ. **39.** ... — кьуэшыфI пальэщ. **40.** ... гьэрмэ, мэжабзэ, хьыджэбзыр дэсмэ, мэутхьуэ. **41.** Япэ ... ущIэмынакIэ. **42.** Бгьэр куэдрэ уэмэ, и ... мэкьутэ. **47.** ... ущыгугьмэ, уи гурыгьыр ижынщ. **49.** ... щымыгугьрэ «гьэ кьакIуэ бей сыхьунщ» жызымыIэрэ щыIэкьым.



Япэ кьыдэкIыгьуэм тета псалъээзблэдзым и жэуапхэр

ЕкIуэкIыу: **3.** Iуданэри. **6.** Мэкьутэ. **7.** Альпым. **10.** ХьэщIэр. **12.** ЦыIэщ. **13.** УэфIым. **14.** Ццалъхуа. **15.** Мастэ. **17.** Гьуапэр. **19.** Плъагьур. **22.** ЗыльэкI. **23.** Махуэр. **24.** Iэмалрэ.

Къехьы: **1.** Мазэрэ. **2.** ЗэуакIуэ. **4.** Куэдмэ. **5.** Пыхурэ. **8.** Езыгьажьэ. **9.** Гуныкьуэгьуэ. **11.** Ццалъхьа. **16.** Темыль. **18.** Ахьшэр. **20.** ЛьэкIамэ. **21.** Гьуэмылэ.

ІУАЩХЪЭМАХУЭ

№2

(Эльбрус)

Литературно-художественный
и общественно-политический журнал

На кабардинском языке

Учредитель:

Государственное казённое учреждение
Кабардино-Балкарской Республики «КБР-Медиа»
(360017, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 5).

Главный редактор **А. Х. Мукожев**

Редакционная коллегия:

Руслан Ацканов, Хангери Баков,
Борис Бижоев, Адам Гутов, Хамид Кармоков,
Астемир Татроков, Хамиша Тимижев, Людмила Хавжокова,
Залина Истепанова (ответственный секретарь)

Корректор – Марина Жекамухова
Компьютерный набор и верстка – Зарета Князева

Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы
по надзору в сфере связи, информационных технологий
и массовых коммуникаций по Кабардино-Балкарской Республике
ПИ № ТУ07-00127 от 11.01.2018 г.

Подписной индекс: П5891

Подписано к печати 07.04.21. Выход в свет 30.04.21
Формат 70x108^{1/16}. Бумага офсетная №1. Печать офсетная.
Усл. п. л. 14,0. Уч-изд. л. 11,7. Тираж 2.042 экз. Заказ №814
Подписная цена на 2 месяца 37р. 94к.
Подписная цена на 6 месяцев 113р. 82к.

Адрес редакции: 360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 5
Телефон: 40-04-51. Адрес электронной почты:
e-mail: oshxamaxo73@mail.ru

Адрес издателя: 360017, КБР, г. Нальчик
пр. Ленина, 5. ГКУ «КБР-Медиа»

Отпечатано в ООО «Издательство «Южный регион»
357600, Ставропольский край, г. Ессентуки, ул. Никольская, 5а

Обложка художника **Юрия Алиева**

Отпечатано в полном соответствии с качеством
предоставленного электронного оригинал-макета

АВТОРХЭМ ПАПЦІЭ

Журналым кыбтехуэ тхыгъэхэм я пэжагъ-мыпэжагъымкІэ жэуап зыхьыр езы авторхэрщ.

Авторымрэ редакцэмрэ я Іуэху еплъыкІэхэр Іэмал имыІэу зэтехуэн хуейуэ щыткъым.

Редакцэм кыбІэрыхъэ тхыгъэхэр компьютеркІэ тедзауэ, флешкэм е дискым тету щытын хуейщ.

Журналым кыбтехуа тхыгъэ нэгъуэщІыпІэ щытрадзэмэ, «Іуащхъэмахуэм» кыбзэрырахыжар кыагъэлъэгъуэн хуейщ.

Редакцэм и кбалэнкыым Іэрытххэм рецензэ яритыну.

Тхыгъэхэр мы адресымкІэ къевгъэхъ хъунуц: 360000, Налшык кбалэ, Лениным и цІэр зезыхъэ уэрам, 5, епщыкІузанэ кват, «Іуащхъэмахуэ» журналым и редакцэ.

Телефонхэр: 40-04-51 (редактор нэхъыщхъэ); 40-95-72 (жэуап зыхъ секретарь); 42-42-14 (проза, поэзіе, публицистикэ); 40-94-71 (оператор). e-mail: oshxamaxo73@mail.ru

ЖУРНАЛЫР ЗЫПЭРЫХЪЭХЭМ ПАПЦІЭ

Журналыр зэрытедзам дагъуэ гуэр иІэу кыбщІэкІмэ, абы теухуауэ фыщыцІэупцІэ хъунуц: Ставрополь щІыналгъэ, ЕсэнтІыгу кбалэ, Никольскэм и уэрам, 5а, ООО «Издательство «Южный регион».

КЪЭЖЭР Пётр
7.11.1935 – 25.07.2016

* * *

Къэкыгъэ куэд
Къегъэщыр
Щым,
Ауэ
 ар щымщ.
Ллэщыгъуэ лэджэ
Къегъащлэр
Щым,
Ауэ
 ар щымщ!
Плъагъукъым абы и инагъыр –
Инщи!
Плъагъукъым абы и дахагъэр –
Минщи!
Итлани,
Щым
Цыху цыкыу щызодзэпылэ,
Я гъащлэ
Мащлэм
Ямыщлэжу пылэ!..
Дэ дыкъалъхунукъым тлэуней,
Къэсщла къудейкъым ар дыгъуасэ!
Цыху лей темыту мы дунейм
Ущыпсэуну сыт и уасэт!

